

A FEKETE MŰBŐRKÖTÉSEN!!!

Doktori (PhD) értekezés

Korpics Fanni

2025. november 17.

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola

Korpics Fanni:

**A közigazgatási regionalizáció hatása a kisebbség a kisebbségben
státuszú regionális közösségek helyzetére**

**A spanyolországi aráni kisebbség, az olaszországi ladin regionális közösség, valamint a
franciaországi katalánok státuszának vizsgálatán keresztül**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. Vizi Balázs

Aláírással ellátva

.....

Budapest, 2025. november 17.

TARTALOMJEGYZÉK

1.	Bevezetés	6
2.	Alkalmazott módszerek	10
2.1.	<i>Interjúk</i>	12
I.	Rész	17
3.	Nacionalizmus elméletek	18
3.1.	<i>A nacionalizmus esszencialista megközelítése</i>	18
3.2.	<i>A nacionalizmus a modernista iskola felfogása szerint</i>	22
4.	A regionalizáció a nemzetállami szuverenitással szembeni fogalmi kihívása.....	26
4.1.	<i>A kisebbség fogalma és a szuverenitás fogalmából fakadó kihívások</i>	26
4.2.	<i>A modern állam (nemzetállam) koncepció és a kisebbségi vitalitás</i>	30
4.3.	<i>A regionalizáció jelensége és lehetséges hatása a kisebbségi vitalitásra</i>	34
5.	A regionalizáció megnyilvánulásai és a kisebbségi vitalitásra gyakorolt hatása.....	44
5.1.	<i>A regionalizáció és a kisebbségi vitalitás összefüggéseinek magyarázata konstruktivista nézőpontból</i>	44
5.2.	<i>Regionalizáció a közigazgatástudományban</i>	47
5.3.	<i>A régió a politikai térben</i>	62
5.3.3.	A régió és a kisebbségpolitika összefüggései	73
5.3.4.	A nyelvpolitika irányvonalainak változása	81
5.4.	<i>Régió és kisebbségi vitalitás a nemzetközi viszonyokban</i>	85
5.4.1.	Régió és kisebbségi vitalitás az Európai Unióban	85
5.4.2.	Regionális kisebbségi kérdések a nemzetközi politikában	95
II.	Rész	104
6.	Az aráni regionális kisebbség vitalitása a spanyol kvázi-föderalizmusban	105
6.1.	<i>A régiók történelmi beágyazottsága Spanyolországban</i>	105
6.2.	<i>A mai spanyol regionalizáció kialakulása és működése</i>	108
6.3.	<i>A Katalán Autonóm Község területi autonómiája</i>	115
6.4.	<i>Az Arán-völgy státusza a regionalizációban és az aráni kisebbség vitalitása</i>	121
6.4.1.	A regionális kisebbség és az aráni nyelv vitalitását meghatározó normatív környezet	123
6.4.2.	A regionalizáció és a kisebbség a kisebbségben státusz összefüggései az aráni közösségre nézve	125
6.4.3.	Oktatás és a regionális nyelv tanítása	127

6.4.4.	Az aráni nyelv médiajelenléte.....	130
6.4.5.	Társadalmi és gazdasági környezet.....	132
6.4.6.	Az aráni kisebbségi vitalitás megőrzésének kihívásai és a spanyol regionalizáció értékelése.....	135
7.	A ladin regionális kisebbség vitalitása az olasz régiók államában	139
7.1.	<i>A régiók történelmi beágyazottsága Olaszországban.....</i>	139
7.2.	<i>A mai olasz regionális állam kialakulása és működése, ennek a kisebbségekre gyakorolt hatása.....</i>	143
7.3.	<i>Trentino–Alto Adige/Dél-Tirol területi autonómiája.....</i>	151
7.4.	<i>A ladin völgyek státusza a regionalizációban és a ladin kisebbség vitalitása Trentino-Alto Adige régióban</i>	158
7.4.1.	A ladin regionális kisebbséget meghatározó történelmi vonatkozások	159
7.4.2.	A regionális kisebbség és a ladin nyelv vitalitását meghatározó normatív környezet	162
7.4.3.	A regionalizáció és a kisebbség a kisebbségben státusz összefüggései a ladin közösségre nézve	168
7.4.4.	Oktatás és a regionális nyelv tanítása	175
7.4.5.	A ladin nyelv médiajelenléte	180
7.4.6.	Társadalmi és gazdasági környezet.....	181
7.4.7.	A ladin kisebbségi vitalitás megőrzésének kihívásai és az olasz regionalizáció értékelése.....	187
8.	A katalán regionális közösség a centralizált Franciaországban.....	194
8.1.	<i>A régiók történelmi beágyazottsága Franciaországban.....</i>	194
8.2.	<i>A francia állam területi igazgatása és a nyelvi jogok az alkotmányban.....</i>	201
8.3.	<i>A katalán regionális közösség és nyelvének vitalitása Occitanie régió Pyrénées-Orientales megyéjében.....</i>	211
8.3.1.	A regionális közösség és a katalán nyelv vitalitását meghatározó normatív környezet.....	215
8.3.2.	A regionalizáció és a kisebbség a kisebbségben státusz összefüggései a katalán közösségre nézve	219
8.3.3.	Oktatás és a regionális nyelv tanítása	221
8.3.4.	A katalán nyelv médiajelenléte.....	224
8.3.5.	Társadalmi és gazdasági környezet.....	226

8.3.6.	A katalán kisebbségi vitalitás megőrzésének kihívásai és a francia regionalizáció értékelése.....	232
9.	Következtetések	235
9.1.	Összegzés	235
9.2.	A hipotézisek igazolása	237
9.3.	Meglátások, javaslatok	241
10.	Irodalomjegyzék	244
11.	Függelék.....	276
11.1.	Interjúalanyok bemutatása	276
11.1.1.	Arán-völgy	276
11.1.2.	Ladin völgyek	277
11.1.3.	Észak-Katalónia	279
11.2.	Félig strukturált interjú kérdések:	281

1. Bevezetés

A doktori értekezés a közigazgatási regionalizáció a kisebbség a kisebbségben státuszú közösségek kisebbségi vitalitására gyakorolt hatását vizsgálja. A disszertáció célja az alábbiakban megfogalmazott kutatási kérdések megválaszolása, valamint az azokhoz kapcsolódó hipotézisek bizonyítása vagy cáfolása a kisebbségi vitalitás objektív, valamint szubjektív paramétereinek vizsgálata mentén. A kisebbségi vitalitás az államon belüli kevésbé domináns csoportok életképességét vizsgálja, így a közösség státuszát meghatározó jogszabályi környezet és a kisebbség demográfiai mutatói mellett figyelembe veszi azt is, hogy az elemzett kollektíva miként látja saját identitását és annak megőrzésével kapcsolatban milyen szubjektív percepciói vannak. (King Smith-Ehala-Giles, 2017) Ennek megfelelően a disszertációban megjelenő regionális kisebbségek vitalitását a következő szempontok alapján vizsgálom meg; ezek a történelmi identitástudat jelenléte, az állami kisebbségi jogi jogszabályi környezet, az adott etnoregionális közösség demográfiai dinamikái, valamint a regionális vagy kisebbségi nyelv használata az oktatásban, a médiában, a közigazgatásban, illetve a hétköznapiakban. A dolgozat amellett érvel továbbá, hogy a nagy államterületű és nyelvi-etnikai szempontból heterogén államokban az alacsony lélekszámú közösségek esetében a kisebbségi vitalitás jobban megőrizhető a területi állam regionalizációja esetén.

Az első kutatási kérdés arra irányul, hogy vajon azzal, hogy egy állam decentralizációval vagy dekoncentrációval regionalizálja közigazgatásának struktúráját javul-e és ha igen akkor milyen módon javul a nemzeti és regionális kisebbségek államon belüli és nemzetközi helyzete. A dolgozat ehhez kapcsolódó hipotézise, hogy a regionalizáció mint a szubszidiaritás elvének, valamint az államigazgatás minél magasabb fokú hatékonyságának megvalósítása érdekében alkalmazott közigazgatásszervezési forma kutatásra érdemes változó a kisebbségi és a regionális nyelvhasználati jogok védelmében egy adott államban, tekintettel arra, hogy érdemben befolyásolja a nemzeti és a regionális kisebbségek státuszát és kisebbségi jogaik szabályozását. A második kutatási kérdés arra keresi a választ, hogy mely tényezők okozzák azt, hogy egyes nemzetállamok eltérő módon értelmezik a regionalizmust és annak elméletét különböző közigazgatási modellek megalkotásával helyezik át a gyakorlatba. Második hipotézisem tehát az, hogy a regionalizáció nem abszolút, statikus fogalom, mivel az egyes nemzetállamok különbözőképpen értelmezik azt és az elmélet gyakorlati alkalmazása az adott állam saját történeti és alkotmányos önértelmezésétől függ.

Az első két kutatási kérdés és hipotézis előkészítik a harmadikat. Ha a többség és a kisebbség viszonya befolyásolja, hogy az állam milyen jogköröket delegál a regionális szintre

azokon a területeken, ahol a kisebbségek számarányukat tekintve többségek alkotnak, akkor ez vajon mit jelent azokra a nyelvi kisebbségi közösségekre nézve, amelyek ezeken a területeken a kisebbséghez képest is további, regionális kisebbséget alkotnak? A regionalizált közigazgatási struktúra és a regionális önkormányzati jogkörök garantálása mellett a regionális többség nagyobb hajlandóságot mutat a kettős kisebbségben lévő közösség felé tett engedményekre? Vagy éppen ellenkezőleg, lehetséges, hogy a regionális önkormányzat nyelvi jogköreit a regionális nyelvhasználat egységesítésére használja fel? A dolgozat harmadik, fő hipotézise ehhez kapcsolódva a következő: Azokban az országokban, ahol a központi állam többletjogköröket biztosított azoknak a régióknak, ahol egyes kisebbségek többségben vannak, ott a kettős kisebbségben élő regionális nyelvi közösség is kedvezőbb helyzetbe került, mint a régiók rendszerének kialakítása előtt.

Hipotéziseimet három európai államra vonatkozóan vizsgálom meg, amelyekben az a közös, hogy mindet a regionalizált unitárius államok csoportjába sorolhatjuk. (Loughlin, 2000: 26) Ez azt jelenti, hogy habár alkotmányukban deklaráltan unitáriusként hivatkoznak saját államszervezetükre, a régiók rendszere miatt a decentralizáltság jellemző a közigazgatásukra. Az unitárius állam regionális átszervezése lehetőséget nyújt ezen országoknak arra, hogy föderalizáció nélkül kezelni tudják az államterület heterogenitásából fakadó nehézségeket, legyenek azok etnikai, nyelvi, gazdasági vagy egyszerűen államigazgatási kihívások. A három ország; Spanyolország, Olaszország és Franciaország a regionalizáció fokozatait tekintve a következő skálán helyezhető el. Spanyolország kvázi-föderális állam, ahol az autonóm tartományok, vagyis a régiók széles hatáskörökkel rendelkeznek és számos politikaterületen önálló kompetenciákkal bírnak. Olaszország a regionalizált állam legtipikusabb modelljét adja, amelyben az állam bizonyos mértékű önállóságot biztosít a szubnacionális igazgatási egységeknek, azonban a központ irányítása dominálja a decentralizációs folyamatokat. Franciaország erőteljesen centralizált unitárius állam, ahol viszont a régiók rendszerének lassú kiépítése decentralizációt hoz létre, ám a központi kormányzat továbbra is vonakodva növeli a regionális igazgatási szint mozgásterét, autonómiáját.

Spanyolországban, Olaszországban és Franciaországban az is közös, hogy a regionális közigazgatási struktúrának köszönhetően mindhárom országban találunk példát olyan regionális közösségekre, amelyet kisebbség a kisebbségben státuszú csoportként azonosíthatunk számszerű és/vagy láthatóságbeli, jelenlétbeli kisebbségük okán egy másik a régióban domináns kisebbség mellett. Spanyolország Katalónia autonóm tartományában ez a közösség az aráni regionális kisebbség, Olaszországban Trentino-Alto Adige régióban ilyen a ladín

nyelvi csoport az ottani német kisebbség mellett, valamint Franciaország Occitanie régiójában ilyen a katalán regionális közösség, amely a régió megnevezése okán az okszitán mellett kap kevesebb figyelmet. Ez alapján úgy vélem tehát, hogy e három ország e három régiójának e három regionális kisebbségének, helyzetünknek és vitalitásuknak összehasonlításán keresztül bizonyítható, hogy amennyiben regionalizáció keretében megfelelő autonómiajogkörök kerülnek a decentralizált régióhoz, a régión belül élő kisebbség a kisebbségben státuszú közösség helyzete kedvezőbb lesz, mint azelőtt volt, ezzel pedig valódi esély nyílik a többszörösen kisebbségben lévő csoport kultúrájának és nyelvének hosszútávú megőrzésére.

A disszertációban először a kutatási kérdések vizsgálatához és a hipotézisek bizonyításához szükséges módszertant mutatom be, különös tekintettel a félig-strukturált interjúkra, amelyek a dolgozat empirikus részének gerincét adják. A harmadik, negyedik és ötödik fejezet foglalkozik kifejezetten az elérhető szakirodalom áttekintésével és elemzésével, ugyanakkor a szakirodalmi hivatkozások az esettanulmányokat leíró fejezetekből sem hiányoznak. A szakirodalomban fellelhető források a téma szempontjából releváns szintézise során bemutatom a nacionalizmus elméleteket, amelyek nemcsak a domináns etnikumok, de a kisebbségek önmeghatározásának sémáit is alapvetően befolyásolják, majd ezt követően térek rá arra, hogy a regionalizáció milyen jellegű kihívásokat támaszt a nemzeti szuverenitással szemben és ez milyen módon kapcsolódik a kisebbségi vitalitás vizsgálatának témaköréhez. Az ötödik fejezet erre építve a regionalizáció gyakorlati megvalósulására fekteti a hangsúlyt külön kiemelve olyan közigazgatás-szervezési és politikai gyakorlatokat, amelyek hatással vannak a kisebbségi vitalításra.

A disszertáció elsősorban az összehasonlítás módszerével vizsgálja a három regionális közösség esetében a kisebbségi vitalitás kérdéseit, így tekintettel arra, hogy a kisebbségi vitalitás paramérei igen sokrétűek, az elemzést támogató szakirodalom is számos tudományterületet fed le, így a nacionalizmus elméleteket, a politikatudományt, az államtudományt, a közigazgatás-tudományt és a regionalizmusra, valamint a regionalizációra vonatkozó szakirodalmat. A dolgozatban a kisebbségi vitalitás kérdéseinek vizsgálatát a közigazgatási regionalizáció keretrendszerébe ágyazom, ennek megfelelően a felhasznált és szintetizált irodalom mind azt a célt szolgálja, hogy alaposabb képet lehessen láttatni arról, hogy a regionalizáció milyen módon és mértékben jelent kihívást a nemzetállami szuverenitással szemben, valamint, hogy a regionalizáció mint keretrendszer miért használható tökéletesen a kisebbség a kisebbségben státuszban lévő regionális közösségek kisebbségi vitalitásának elemzésére.

A disszertáció hatodik, hetedik és nyolcadik fejezetei kifejezetten az esettanulmányokra fókuszálnak, és felépítésük nagyjából hasonlóan a következő elemekből áll: mind Spanyolország, mind Olaszország, mind pedig Franciaország esetében először az ország releváns történeti múltját írja le a dolgozat, különös tekintettel azokra az eseményekre, amelyek egyrészt a vizsgált régiókat, valamint az azok területén élő domináns és nem domináns kisebbségek státuszát formálták. Itt kifejtésre kerül továbbá, hogy a vizsgált területek és közösségek miért nem voltak képesek, vagy nem volt motivációjuk önálló államot létrehozni. Ezt követően mindhárom vizsgált ország viszonylatában bemutatásra kerül a jelenlegi alkotmányos és jogszabályi környezet, szintén kiemelten kezelve azokat a passzusokat és jogszabályokat, amelyek a regionalizáció és a kisebbség- valamint nyelvpolitika terén bírnak átlagon felüli jelentőséggel. Végül pedig az esettanulmányokban kifejezetten vizsgált régió és kisebbség a kisebbségben státuszú közösség helyzetének vizsgálatára kerül sor, építve egyrészt a szakirodalomban fellelhető információkra, a hivatalos statisztikai és egyéb publikált mérések adataira, illetve az interjúkban megkérdezett szakértők személyes és szakmai véleményére. A disszertációnak nem célja az elemzett országok nem vizsgált régióinak státuszának bemutatása, sem pedig az ott élő kisebbségi közösségek helyzetének feltárása. Az utolsó fejezetben, vagyis a konklúzióban adja meg a disszertáció a kutatás során gyűjtött anyag szintézisét, nem utolsó sorban pedig nyilatkozik a megfogalmazott hipotézisek helytállóságáról is.

2. Alkalmazott módszerek

Doktori disszertációmban a spanyolországi, olaszországi és franciaországi regionális kisebbségek vitalitását, vizsgálom meg, alapvetően leíró és magyarázó jelleggel. Leíró, mivel a kisebbség a kisebbség státuszban lévő közösségek vitalitását vizsgálom a regionalizáció kontextusában leíró jelleggel; valamint egyúttal magyarázó is, hiszen az esettanulmányban vizsgált közösségek helyzetét magyarázó faktorok feltárására is vállalkozok. A disszertáció első részében felvázolom a vizsgált jelenséget: a kisebbség a kisebbségben státuszú nyelvi csoportok helyzetének változását befolyásolni képes jelenségeket a regionalizáció folyamatában. Az esettanulmányok pedig, amelyek az áttekintést követik példát szolgáltatnak arra, hogy a regionalizáció miként módosította a nemzeti többség és a kisebbségek viszonyát, különös tekintettel az állam közigazgatási szervezetére. A szakirodalmi áttekintés során a dolgozat témája szempontjából releváns publikációk elméleteinek szintézisére törekszem, kiemelten foglalkozom a nyelvi etnoregionális közösségekre vonatkozó elméletekkel, a nacionalizmus-elméletekkel, a közigazgatásban alkalmazott elméletekkel és a regionalizáció elméletével. A módszertan erősen az analízisre épül, viszont a disszertáció egyben alkalmazott kutatás is, amely hangsúlyt fektet a gyakorlati tapasztalatokra. Crepaz (2016) építő folyamat követés módszernek nevezi az alkalmazott módszert, amelyben kiemeli, hogy az interjúkészítés a folyamat követésre egyik legalkalmasabb adatgyűjtési forma.

A dolgozat struktúráját tekintve először a kutatott téma általános felvezetését követően térek át az esettanulmányok leírására. A disszertáció témájában érintett kisebbségek státuszának vizsgálatát a regionalizáció elméleti keretébe helyezem. A disszertáció alapvetően vegyes, de túlnyomó részben kvalitatív módszertanra épül, kiegészítő jelleggel használva az elérhető kvantitatív adatokat. Babbie (2011) alapján, a tudományos művek a logikára és a megfigyelésre épülnek, a szerzőnek pedig ki kell választania az ezek alapján vizsgált jelenséget; a társadalomtudomány esetében emberek valamely csoportját. A disszertációban vizsgált államok Spanyolország, Olaszország és Franciaország sokban különböznek egymástól, azonban közös bennük, hogy habár alkotmányukban unitárius államként határozzák meg önmagukat, közigazgatási struktúrájuk regionalizált. Az esettanulmányokban kiemelt kisebbség a kisebbségben státuszú közösségekben közös, hogy a regionalizált állam

egy olyan területi igazgatási egységéhez kötődnek, ahol egy másik kisebbség valamilyen okból dominánsabb státuszhoz jutott.

Az elemzésből ugyanakkor kitűnik, hogy a kisebbségi helyzet és az államon belüli periférikus elhelyezkedés nincs negatív hatással ezen közösségek gazdasági, szociális státuszára. A vizsgált államok és közösségek kiválasztásában a területi államok nyelveinek ismerete, valamint a csoportok helyzete iránti érdeklődés játszottak döntő szerepet. Továbbá az is indokolta a választást, hogy Európában és Magyarországon különösen csekély számú kutató és tudományos publikáció foglalkozik ezzel a témával. A disszertáció alapvetően deduktív logikát követ: a hipotézisek általános megállapításait vonatkoztatom az esettanulmányokban elemzett kisebbségekre; a kutatás ugyanakkor alapvetően nomotetikus, nem egyes esetekre, hanem jelenségek osztályára keres magyarázatot. A disszertáció egyben keresztmetszeti és longitudinális is, mivel amellett, hogy történelmi, alkotmány fejlődési kontextusba helyezi a témát, alapvetően a vizsgált közösségek és a regionalizáció jelen helyzetének feltárása a célja. A téma jellegéből adódóan értékelő-kutatást feltételez, hiszen egy állami kezdeményezésű folyamat a társadalom egyes csoportjaira kifejtett hatását értékeli. A szakirodalom tekintetében a dolgozatban egyaránt használok primer és szekunder forrásokat.

A közigazgatás-tudomány bevett módszertanai közül az összehasonlító, komparatív módszertan a leghangsúlyosabb, amelyet a téma jellege indokol. (Ragin-Zaret, 1983). Úgy vélem a három ország és az ott kiválasztott három regionális kisebbség összehasonlítása azért indokolt, mert a területi államok mindhárom esetben regionális unitárius államok, a területi régiók mindegyikében elkülöníthető egy nagyobb és dominánsabb kisebbség, valamint egy kettősen kisebbségi helyzetben lévő regionális nyelvi csoport, amely az állam és a régió perifériáján helyezkedik el és láthatóságuk a regionalizációnak köszönhetően növekedett. Az összehasonlítás nemcsak térben a három ország három régiójának három közössége tekintetében valósul meg, de időben is, mivel az egyes közösségek helyzetét is összevetem egymással a regionalizáció kezdeményezését megelőző majd pedig az azt követő időszakban. A disszertációban az összehasonlítás földrajzi kiterjedtsége mikroszintű.

Rathod (2007) a közigazgatás összehasonlító jellegű kutatásának három alapvető módszerét különbözteti meg. Az intézményrendszer leírásának módszerét, az adatelemzés módszerét, valamint az esettanulmányokra épülő módszert. Végül soron a disszertáció mindhárom módszertani elemből építkezik, de kiemelten az esettanulmányokra fókuszál. Rathod (2007) a komparatív analízis két hasznát a következőkben látja; egyrészt a koncepcionális keretek azonosításában, valamint a változók közötti összefüggések feltárására

adott lehetőségben. Az összehasonlító módszertan azért is alkalmas a disszertáció hipotéziseinek bizonyítására, mivel annak ellenére, hogy minden állam közigazgatása egyedi, mégis azonosíthatunk hasonlóságokat közöttük, valamint a változásnak egy irányba mutató tendenciáit figyelhetjük meg.

A történeti kutatómódszertan alkalmazásával a disszertációban forrásokra alapozott narratívát alakítok ki, először értékítélet nélkül. (Postan, 1939) Ide tartoznak elsősorban a dolgozatban hivatkozott primer jogforrások. Az empirikus kutatómódszertan segítségével dolgozom fel az elérhető vonatkozó statisztikai adatokat, valamint az interjúkon elhangzottakat. A dolgozat empirikus elemei elsősorban az esettanulmányok leírásában kerülnek előtérbe. Lengyelne és Tóvári (2001) alapján a szakirodalom megadott szempontok szerinti feldolgozása is empirikus módszer. A kvalitatív és kvantitatív módszerek az empirikus vizsgálat során különösen fontosak. Bryman (1988) kiemeli, hogy a megfigyelt, vizsgált jelenség környezetének pontos leírása abszolút jelentőséggel bír, ezért nemcsak a szűk értelemben vett regionális kisebbségeket vizsgálom, hanem azok regionális, állami, és részben nemzetközi környezetét is, és nemcsak a jelenlegi, hanem a történelmi folyamatokat is, hiszen Bryman (1988) alapján a jelenségek nem értelmezhetők az előzmények ismeretének hiányában. A kvalitatív kutatás nem egzakt adatokkal dolgozik, ezért fennáll a veszélye, hogy kevésbé objektív mint a kvantitatív. Bryman (1988) továbbá arra is felhívja a figyelmet, hogy a kvalitatív empirikus kutatás nem különíthető el olyan egyértelműen maguktól a kutatást alátámasztó elméletektől, mint ahogyan azt a kvantitatív módszertan lehetővé teszi. Azt is kiemeli még ezen kívül, hogy másik veszély lehet az esettanulmányok alapján levonható egyes következtetések túláltalánosítása. A dolgozatban igyekeztem ezeket a lehetséges buktatókat elkerülni és a vizsgált jelenségek lehető legobjektívabb leírását biztosítani.

2.1. Interjúk

Az esettanulmányok alátámasztására összesen tíz félig strukturált interjút készítettem a vizsgált kisebbség a kisebbségben státuszú közösségek releváns képviselőivel. Tekintettel az interjúalanyok alacsony számára, valamint az interjúk előkészítésének és feldolgozásának hosszadalmas jellegére a beszélgetéseket megelőzően gondosan kiválasztottam kik azok, akikkel szeretnék, érdemes, és a téma szempontjából a lehető legfontosabb, hogy leüljek beszélni. Elsősorban olyan interjú alanyokat kerestem, akik valamilyen szempontból vezető szerepet töltenek be a vizsgált regionális kisebbség életében, legyen az a kisebbségvédelem, a nyelv-művelés, a közigazgatás, az oktatás, vagy a politika. Ennek köszönhetően elmondható,

hogy mindegyik beszélgetőpartnerem közösségi vezetőnek tekinthető saját csoportján belül. Fontos szempont volt ugyanakkor az is, hogy a kiválasztott tíz alany megfelelő jártassággal rendelkezzen a kisebbségi vitalitás témakörében, ismerje a releváns jogi környezetet, az oktatás- és nyelvpolitikai rendelkezéseket és ezek gyakorlati megvalósíthatóságát, valamint tisztában legyen a vizsgált közösségek fontosabb demográfiai mutatóival. Az interjúalanyok többsége ezen kívül viszont kisebbségi vagy nyelvi aktivistának is tekinthető, mivel nemcsak szakmai karrierjüket tették fel a regionális nyelv és közösség vitalitásának megőrzésére és növelésére, de magánéletükben, családi életükben és közösségi munkájuk révén is hozzájárulnak nyelvük és közösségük védelméhez.

Az interjúalanyok kiválasztásának folyamatában az első lépés az volt, hogy mindhárom közösség, tehát a katalóniai arániak, a dél-tiroli és trentinói ladinok, valamint a dél-franciaországi katalánok esetében kerestem olyan egyetemeket, tudományos intézeteket, iskolákat és kisebbségi-nyelvvédelmi egyesületeket, ahol nyelvmegőrzéssel és kisebbségvédelemmel foglalkoznak. A minta diverzifikálásnak érdekében szerettem volna a közigazgatásban jelenleg aktívan dolgozó személyekkel is beszélgetni, azonban ezeket a szervezeteket vagy nem sikerült elérnem, vagy ha igen, visszautasították a kérésem. A kiválasztott entitásokat tehát először emailben kerestem fel, ám abban az esetben, ha nem válaszoltak a felkérésre telefonon is érdeklődtem. A célom az volt, hogy három aráni, három francia-katalán, és három dél-tiroli ladin szakértővel tudjak beszélni, és reménykedtem abban, hogy trentinói interjúalanyt is sikerül bevonni. Abban az esetben, ha a fent leírt keresési módszerrel nem sikerült megfelelő számú potenciális alannyal kapcsolatba lépnem egy-egy közösség vonatkozásában, a már meglévő alanytól kértem segítséget abban, hogy ajánljon nekem olyan személyt, aki nyitott lenne a kérdéseim megválaszolására.

Az aráni etnoregionális közösség tagjai közül Jusep Lois Sans Socasauval a Conselh Generau d'Aran egykori nyelvpolitikáért felelős igazgatójával, Jèp Montoyával, az Institut d'Estudis Aranès - Acadèmia Aranèsa dera Lengua Occitana elnökével és számos irodalmi mű szerzőjével, aki hosszú idő óta elkötelezett őrzője az aráni nyelvnek és kultúrának; valamint Ròsa Maria Salgueiroval a Generalitat Arán-völgyi oktatási hivatalának nyugalmazott vezetőjével beszéltem. A katalóniai arán völgyben a Conselh Generau az a helyi önkormányzati szerv, amely a völgynek juttatott autonómia jogköröket gyakorolja, ennek megfelelően az intézmény egykori a nyelvpolitikáért felelős igazgatója nemcsak a kisebbségi nyelvvédelemben jártas és a nyelvi vitalitás megőrzése mellett elkötelezett személy, de a völgy autonómiájának politikai működésébe is volt betekintése, így Sans Socasau szinte minden szempontból tökéletes forrásnak bizonyult. Jèp Montoya kiválasztásában az játszott

a döntő szerepet, hogy egyrészt ő is tekintélyes pályafutást tudhat maga mögött irodalmi és kutatómunkájának köszönhetően, másrészt azonban intézményi elkötelezettsége okán ő is tisztában van azokkal a politikai folyamatokkal és közigazgatási mechanizmusokkal, amelyek az Arán-völgyben élő regionális közösség mindennapjait és nyelvük, valamint kultúrájuk vitalitásának túlélését alapvetően befolyásolják. Harmadik alanyként azért esett a választás a tekintélyes pedagógiai pályafutást maga mögött tudó Ròsa Maria Salgueirora, mert ő személyesen részt vett azokban a nyelv-és oktatáspolitikai reformokban, amelyek a völgy iskoláinak működését megváltoztatták, ezzel teret nyitva az etnoregionális közösség túlélési esélyei előtt. Az aráni kisebbségből választott interjúalanyokkal az online beszélgetés videóhívás keretében spanyol nyelven zajlott, Sans Socasauval 2024. január 12-én, míg Montoyával és Salgueiroval külön-külön 2024. február 23-án.

Félig strukturált interjúkat készítettem továbbá Olaszország Trentino-Alto Adige régiójának Trento megyéjéből Fabio Chiocchettivel, az Istitut Cultural Ladin de Fascia egykori igazgatójával, és Bolzano megyéből Roland Verrával a Bolzano-i Szabadegyetem docensével, Giovanni Mischivel a Museum Ladin etnológiával és kulturális kutatással foglalkozó munkatársával és számos ladin szótár készítőjével, valamint Paul Videsotttal a Bolzanoi Szabadegyetem professzorával. Szerencsésnek tartom, hogy Trento megyéből Fabio Chiocchetti nyitott volt a félig strukturált interjú lefolytatására, mert a térségből különösen nehéz volt releváns alanyok kontaktálása; több megkeresett intézmény is úgy nyilatkozott, hogy a Fassa-völgyben élő ladin közösség helyzete tudományos kutatásra nem érdemes téma. Az Istitut Cultural Ladin de Fascia, azonban egy olyan kulturális intézmény, amelynek korábbi vezetőjeként Chiocchetti nemcsak a kulturális-nyelvi folyamatokra, de a helyi nyelv-és oktatáspolitikát és a területi igazgatást meghatározó faktorokra is széles rálátással bír. Bolzano megyében elsősorban a Bolzano-i Szabadegyetem és annak Bressanone-i Karának oktatói között kerestem lehetséges interjúalanyokat tekintettel arra, hogy a dél-tiroli ladinok politikai helyzetére vonatkozó adatok és tanulmányok bőségesen elérhetőek a szakirodalomban, azonban a Gardena és Badia völgyekben élő ladin közösségek mindennapi életére jellemző nyelvi közegről, a történelmi tapasztalatok rájuk való hatásairól, valamint a területi igazgatás kívülről igen pozitívnak tűnő mechanizmusairól a kvalitatív adatok meglehetősen hiányosak. Chiocchettivel 2024. január 19-én, Verrával január 26-án, Mischivel február 2-án, míg Videsotttal február 9-én vettem fel a félig strukturált online interjúkat egy-egy videóhívás keretében.

A francia katalán közösségből interjú alanyként választottam Alá Baylac Ferrert, aki a Perpignan-i Egyetem Institut Franco-Catalan Transfronatlíer kutató oktatója és vezető

munkatársa, Albert Noguer-t a helyi katalán nyelvű Radio Arrels igazgatóját és Pierre Lissot-t, az Office public de la langue catalane akkori igazgatóját. Tekintettel arra, hogy a francia állam nem ismeri el a kisebbség fogalmával leírható etnoregionális közösségek jelenlétét államterületén belül, így az olyan kormányzervek is meglehetősen ritkák, amelyek a franciaországi etnoregionális közösségek helyzetének kutatásával foglalkoznak, vagy ezen közösségek és nyelveik vitalitásának megőrzésére szakosodnak. A Perpignan-i Egyetem francia-katalán intézete ugyanakkor kifejezetten a franciaországi katalán regionális közösségre vonatkozó kérdések feltárására és leírására jött létre, ennek köszönhetően az intézet egyik vezetője Baylac Ferrer értékes információkkal szolgált. Baylac Ferrer volt az egyetlen interjúalany, akinek tudományos munkája már az interjút megelőzően részét képezte a disszertáció forrásanyagának. A francia állam a kisebbségek felé tanúsított közömbösségének okán egy civil szervezet az Arrels és annak egyik alszervezete a Radio Arrels felé fordulva Noguer a franciaországi katalán közösség egyik olyan meghatározó és szervező alakja, aki betekintést tudott nyújtani az ebben a térségben a kisebbségi vitalitás megőrzése szempontjából kulcsfontosságú civil társadalom működésébe. Különösen meghatározó, hogy Lissot személyében sikerült egy a francia kormány által kifejezetten a kisebbségi vitalitás megőrzését segítően támogatott szerv vezetőjével beszélnem, aki így pontosabb képet tudott festeni az állam, a régió és a katalán etnoregionális közösség kapcsolatáról. Balyac Ferrerrel 2024. március 15-én, Lissotval pedig április 12-én beszéltem szintén videóhívás keretében a félig strukturált interjúhoz készített kérdések alapján.

Az interjút hosszas felkészülés előzte meg, egy három részből álló 35 kérdéses interjúforgatókönyv előkészítésével. Az interjúalanyok több ponton is tájékoztatást kaptak az interjú jellegéről, céljáról, és a felvett adatok hasznosításáról a disszertációban. Tisztában voltak vele, hogy a beszélgetésről hangfelvétel készül, és írásban is beleegyeztek az interjún megosztott információ a dolgozatba foglalásába. Lengyelné és Tóvári (2001) az interjút szóbeli kikérdezésre építő módszerként definiálják. A disszertációban adatgyűjtési eszközként jelenik meg az interjú, valamint részben az irodalomkutatás és a primer adatelemzés során megállapított összefüggések igazolásában is alkalmazható ez a módszer. A kutatásban megjelenő interjúk egyéniek és félig strukturáltak. Lengyelné és Tóvári (2001) azt mondják, hogy a félig strukturált interjú valójában egy koncentrált beszélgetés, ahol az előkészített kérdések sorrendje kötetlen, és lehetőség van előre nem megfogalmazott kérdések feltételére is, valamint a feltett kérdésekre adott válaszokhoz kapcsolódó, de ahhoz nem szorosan kötődő altémák megvitatására. A disszertáció interjúi ilyen félig strukturált beszélgetések voltak, az interjúalanyok kiválasztása önkényes módon történt.

Az interjúkészítés elsődlegesen kvalitatív adatgyűjtési módszer, mert lehetővé teszi a kutató számára, hogy közelebb kerüljön az általa vizsgált csoportokhoz, vagy a csoportokhoz kötődő egyénekhez. Babbie (2011) amellett érvel, hogy a személyes adatfelvétel esetén nagyobb esély van az őszinte válaszadásra, ugyanakkor a disszertációhoz készített félig strukturált interjúkat online formában, videóhívás keretében valósítottam meg. Módszertani szempontból ezt tekinthetjük valójában terepkutatásnak és Babbie (2011) szerint abban az esetben, ha az interjú módszerét terepkutatásban szeretnénk alkalmazni érdemesebb a kevésbé strukturált interjút választani, hiszen ez többrétű interakciót tesz lehetővé a kérdező és az alany között.

Strukturálatlan interjú esetén ráadásul nagyobb eséllyel kerülhető el az, hogy a kutató saját prekonceptiói befolyásolják az interjúalany által adott válaszokat, ezáltal pedig az interjúból nyerhető kvalitatív adatokat, azonban az összehasonlíthatóság és az időkeret miatt szükség volt alap szintű struktúra kidolgozására. Az interjúkról hangfelvételt készítettem, amely lehetővé tette az interjúk tartalmának későbbi alapos elemzését. Bryman (1988) felhívja a figyelmet arra, hogy az interjú során elhangzott információt befolyásolhatja, ha az interjúalany tisztában van az interjú céljával, így a saját agendájának előmozdítására is törekedhet. Nem is beszélve arról a kockázatról, ami a válaszok relativitását illeti, amely nemcsak a strukturált, de a strukturálatlan interjú eredményeit is torzíthatja. Ezt igyekeztem megelőzni azzal, hogy az interjú felkérésben csak nagy vonalakban ismertettem a disszertáció témáját és az interjú célját, majd az interjú során adtam bővebb tájékoztatást.

Az interjúk készítését azért tekintem rendkívül fontosnak, mert a kisebbségi vitalitás vizsgálatának egyik igen fontos aspektusa, az objektív, kvantitatív adatok összehasonlítása mellett a szubjektív elem, vagyis, hogy az adott közösség miként értékeli saját státuszát, és milyen elvárásai, reményei vannak a jövőre vonatkozóan. Ezt a fajta kvalitatív információt azonban szekunder forrásokból nem lehet olyan pontossággal felmérni, megállapítani; szükséges, hogy a kutató személyesen beszéljen a témában egyrészt jártas, másrészt a vizsgált közösségeknek részét képező alanyokkal.

I. Rész

3. Nacionalizmus elméletek

A nemzeti és regionális kisebbségek vizsgálatához elengedhetetlen ezen közösségek tágabb és elsődlegesen meghatározó környezetének vizsgálata. Részben ez indokolja, hogy az elméleti keretben a nacionalizmus elméletek nagy hangsúlyt kapnak, hiszen a területi államokat jellemzően a többségi nemzet nacionalizmusa alkotta meg, így a kisebbség csakis a nemzeti többség kontextusában értelmezhető. Másrészt viszont úgy vélem, hogy a kisebbségi identitás kialakulása nem különbözik sokban a nemzeti identitás formálódásának folyamatától, így az alább kifejtett nacionalizmus elméletek a kisebbségi identitások kialakulására és azok későbbi fenntartására is alkalmazhatóak. A nacionalizmus értelmezések közül a konstruktivizmus elmélete az, amelyre a disszertáció elsősorban támaszkodik. Emellett azonban szükségesnek tartom az esszencialista iskola és a modernista iskola aliskoláinak elméleteit is bemutatni ebben a fejezetben, tekintettel arra, hogy bizonyos vizsgálati szempontoknál ezeket a téziseket is érdemes figyelembe venni. A két fő iskola közötti alapvető különbség az, hogy a modernista gondolkodók szerint a nemzet a modernitás terméke, míg az esszencialisták szerint a nemzet, vagy annak előzménye már egészen a korai államoktól detektálható. Az esszencialista iskolához kötődő kutatók úgy vélik, hogy a nemzet és a nemzeti nyelv között természetes kapcsolat áll fenn (Cetrà, 2019: 31), a disszertációban vizsgált regionális közösségek pedig nyelvi kisebbségek, így elsősorban saját nyelvük különbözteti meg őket a többségi nemzettől.

3.1. *A nacionalizmus esszencialista megközelítése*

Az esszencialista iskola szerint a nemzet olyan emberi közösség, amely történelmileg adott és megváltoztathatatlan. A nemzet tagjai között egy időben nem meghatározható időpontban kialakult természetes és valódi kötődés áll fenn. Az esszencialista iskolán belül is megkülönböztethetünk alirányzatokat, ezek a primordialista, a perennalista és az

etnoszimbolista elméleti iskolák. A primordialista elmélet fő teoretikusa Pierre van der Berghe (1981), aki szerint a nemzet ősi, rokonsági kapcsolatok kiterjesztése. Mára úgy vélem ez a megközelítés szükségszerűen érvényét veszítette; az európai demográfiai és mobilitási folyamatok miatt erősen megkérdőjelezhető, hogy egy adott állam polgárai között milyen fokú, ha egyáltalán rokonsági kapcsolat áll fenn. Továbbá, ez az elmélet a migráció jelenségét teljesen figyelmen kívül hagyja, annak ellenére, hogy a migrációs folyamatok alapvető hatást gyakoroltak az európai társadalmak genetikai összetételére.

Primordialista megközelítést alkalmaz Clifford Geertz (1973) is, aki azonban a genetikai és származás alapú hasonlóságok helyett, a kulturális kötődéseket helyezi a középpontba. Szerinte a nemzeti, vagy nemzetiségi közösséghez tartozó egyéneket közös kultúra köti össze, a kötődés pedig nem racionális, hanem érzelmi alapú, az egyén beleszületik a kulturális közösségbe. Az elmélet magyarázza a mi-ők dichotómia alapjait, kijelöli és egyben átjárhatatlanná teszi a közösségek közötti határokat. Az egyénnek véleményem szerint azonban részben van lehetősége eldönteni, hogy mely kulturális közösséghez kíván tartozni, ennek történelmi bizonyítéka az asszimiláció, amely például Franciaországban áttörő sikereket ért el. Sem van der Berghe, sem pedig Geertz nem veszik tehát számításba, hogy a nemzethez vagy közösséghez való tartozás választáson is alapulhat, ahogyan azt is ignorálják, hogy gyakran a nemzeti elitek alkotják meg és választják ki a nemzeti kultúra egyes elemeit. Annak ellenére, hogy a nemzeti kötődés lehet valós, a közösség által ellenőrzött terület, és a kultúra elemei időben és térben is folyamatosan változnak.

A perennialista iskola legfontosabb alapvetése, hogy a nemzetek és a nemzetiségi csoportok kialakulása nem köthető adott történelmi időponthoz, azokat kezdettől fogva létezőnek tekintik. Elismerik azonban, hogy a nemzeti és nemzetiségi identitás jelentőségének kihangsúlyozása, és az ebből fakadó politikai tőke kiaknázása jellemzően a modernitás eredménye. Az iskola talán legjelentősebb képviselője Adrian Hastings (1997) aki erős kritikával illette a konstruktivizmus elméletét. Kutatásai nyomán Hastings arra a következtetésre jutott, hogy a nemzetek előzményeinek tekinthető közösségek már az ókortól detektálhatóak, ezt a Biblia helyi nyelvekre történő lefordításával illusztrálja. Az angol nemzeti identitás elemzése során arra jutott, hogy az angolok által lakott területeken már a középkorban létezett egyfajta összekötő erő, vagyis nemzeti érzés. Ahogyan azt a konstruktivista iskola legtöbb tagja is kiemelte, és ahogyan a disszertáció is erre az alapvetésre épül, az nem tagadható, hogy a nemzetek és nemzetiségek előzményei már a modernitás előtt megjelentek Európában, a francia forradalmat követően azonban, egy olyan

új nemzeti érzés uralkodott el a kontinensen, amelyet okkal a nacionalizmus második, ám első hullámának tart a szakirodalom.

A szintén perennalista gondolkodó Steven Grosby (2002) Hastingshez hasonlóan a vallási közösségek oldaláról közelíti meg a nacionalizmus kérdéseit. Kutatásának középpontjában két ókori nép: a zsidó és az örmény közösségek álltak. Úgy találta, hogy a modernitást megelőzően a vallás jelentette az elsődleges kapcsolatot a nemzetiségi közösségek tagjai között; majd a felvilágosodást követően a vallás helyét fokozatosan az állampolgárság koncepciója vette át. Liah Greenfield (1993, 2001, 2013) Hastingshez hasonlóan Angliát vizsgálva megállapította, hogy a 16. században már létezett egyfajta angol nemzeti érzés. Fontos, hogy nála a nemzet és nemzetiség fogalmai más jelentést hordoznak a különböző történelmi korokban, viszont amellet érvel, hogy a nacionalizmus a nemzeti érzés megjelenésével párhuzamosan fejlődött. Szerinte a nemzeti identitásnak közösségformáló ereje van, azt azonban nem tagadja, hogy a nemzeti identitás általában összetett jelenség, amelynek mindössze csak egy része organikus, másik része azonban lehet megkonstruált valóság.

John Alexander Armstrong (1982) etnoszimbolista esszencialista szerző a középkori európai nemzeteket, valamint az ókori Közel-Kelet népeit hasonlította össze a nemzetek létezését folyamatként kezelve, így azokra az elemekre fektette a hangsúlyt, amelyek egy-egy nemzet, vagy nemzetiség identitásának kontinuitását adják. Erre alapozta azt az állítását, miszerint a nemzetek évszázadokon átívelő társadalmi-politikai jelenségek, amelyek határait a közös szimbólumok, mítoszok és a nyelv jelölik ki. Nála hangsúlyos szerepet kap, hogy a nyelvnek meghatározó szerepe van a nemzetek, nemzetiségek kialakulásában, sőt a közösség tagjai által tanúsított mentális attitűd jelentőségére is felhívta a figyelmet. Az ugyancsak etnoszimbolista Anthony D. Smith (1986, 1971), munkájában elismeri, hogy a mai értelmezésünk szerinti nemzet fogalma a modernitás terméke, viszont bevezeti az etnikum fogalmát, amely tökéletesen áthidalja az esszencialista-modernista vitát.

Smith (1986) tézise az, hogy a modernitás előtt etnikumok léteztek, amelyek bizonyos tényezők hatására nemzetekké váltak. Vagyis, ez alapján, minden mai nemzet és nemzetiség egy-egy etnikumból fejlődött ki. Arra azonban felhívja a figyelmet, hogy az etnikum, mint a nemzet előzménye leginkább az etnikai mag fogalmával írható le, ezzel kiküszöbölve a rokonsági kapcsolatok hangsúlyozására épülő narratívákat. Az etnikum nála saját névvel rendelkező emberi közösség, amely közös származástudattal bír, saját mítoszai és történelme van, sajátos, kifejezetten rá jellemző kultúrát ápol, a nyelv és a vallás kiemelkedő szerepet

játszhat a csoport kohéziójának megteremtésében, tagjait egy területhez való kötődés, valamint az egymás iránt tanúsított szolidaritás érzése kapcsolja össze.

Habár a nemzetté váláshoz is ugyanezeket a kritériumokat adja meg Smith (1994), hozzáteszi, hogy ez utóbbi esetében mindig jelen van valamilyen politikai akarat. A nemzet továbbá annyival több, mint az etnikum, hogy egységes gazdaságot, közoktatást és közigazgatást hoz létre, és e nagyszabású struktúrák megalkotásának célja az állam megalapítása, vagy az állam feletti domináns pozíció megszerzése. Az európai példa azt mutatja, hogy a magukat nemzetállamként definiáló országok túlnyomó többségükben, a területen élő domináns nemzetiségi csoport nemzetté válásának eredményei. A premodern időkben azonban a politikai keretrendszer nem valamilyen kultúra dominanciájára épült, az alattvalók identitása nem befolyásolta az állami elit pozícióját. Smith szerint a nemzetek a 18. század végére jöttek létre, az etnikumok viszont már a 16. századtól kezdtek el változni, átalakulni.

Anthony D. Smith (1986) két szakaszra bontható folyamatként írja le azt a jelenséget, amely során az etnikumok nemzetekké formálódtak. Az első szakaszban az etnikai mag, etnikai közösséggé válik, vagyis tagjai meghatározzák közös nyelvüket és történelmüket. Gyakran ez a mi-ők dichotómia mentén alakul, vagyis a történelem egy olyan szakaszában, amikor az etnikai mag fenyegetve érzi magát más közösségek által és szükségét érzi annak, hogy maga is koherens közösséggé formálódjon. E folyamat végén, a kialakult etnikai közösség saját nyelvvel, eredetmítoszokkal, történelemmel, haza fogalommal, valamint a közösség által ellenőrzött terület iránti szeretettel, ragaszkodással rendelkezik. Gyakran elkülönült vallási közösséget alkot, és tagjai egymás iránt szolidaritást táplálnak. Csak ezt követően beszélhetünk a nemzetté formálódás második szakaszáról, amikor a kialakult etnikai közösség, valódi nemzetté formálódik. Itt a fő mozgatórugó a politikai motiváció, amikor a közösség öntudatra ébred, közös célokat fogalmaz meg. Itt már nem elég a haza fogalom meghatározása, de arra is szükség van, hogy a közösség hivatalosan kijelölje az általa ellenőrzött terület politikai határait. A határokon belül nemzetgazdaságot és közigazgatást alakítanak ki, amelyben meghatározzák a gazdasági forrásokat és azok felhasználási módját. A terület feletti hatalom megszerzésére lehetőség nyílik, erodálódnak a dinasztikus kötöttségek, a politikai önrendelkezés és a saját politikai program megalkotásának joga a nemzetet, mint közösséget illeti meg.

Smith (1986) emellett arról is ír, hogy a nemzetté válási folyamat nemcsak két szakaszban, de két különböző módon is megtörténhet, attól függően, hogy a társadalom mely rétege játssza a vezető szerepet az átalakulás folyamatában. Laterális extenzív modellnek

nevezi azt az esetet, amikor az állami hivatalnoki réteg a döntő. Ez olyan társadalmakban fordul elő, ahol a köznép és az elit nagyon elkülönül egymástól, a kultúra birtokosa pedig a társadalom legfelső elitrétege. A nemzetté formálódás folyamata során a bürokrácia közvetíti a szűk, elit kultúrát a szélesebb néprétegek felé, ezzel őket is bevonva a nemzet közösségébe. A kulturális homogenizáció ezen formáját Smith (1986) bürokratikus bekebelezésnek nevezi. A másik modellt démotikus, laterálisnak hívja Smith (1986). Itt az értelmiség játssza a vezető szerepet, a nemzeti identitás alapjává a közös történelmet, a közös nyelvet és a vallást emelik. Ez a modell olyan társadalmakban sikeres, ahol a kultúra nem csak egy szűk réteg privilégiuma. Az értelmiség célja ezzel a nemzet politikai öntudatra ébresztése, az állampolgárok politikai mobilizációja.

3.2. A nacionalizmus a modernista iskola felfogása szerint

A modernista iskola szerzői merőben más megközelítést alkalmaznak a nacionalizmus jelenségének értelmezésére és a többség-kisebbség viszonyának jellemzésére. A modernista premissza annyiban áll, hogy képviselői úgy vélik a nemzet koncepció nem természetes jelenség, hanem kitalált társadalmi intézmény, ezt legerőteljesebben a konstruktivizmus állítja. A modernisták nagy hangsúlyt fektetnek a nemzetépítés folyamatára, úgy látják a nacionalista elitek hozták létre a nemzet fogalmának kereteit, ezzel azt is sugallják, hogy a nemzetalkotás folyamata egy privilegizált elit érdekeit szolgálta. Ernest Gellner (1964) indította el a nemzetekről való modernista jellegű gondolkodást. Szerinte a pre-modern társadalmakban nem értelmezhető a nemzet fogalma, a modern társadalom nem létezhet nemzet nélkül. Értelmezésében a modernitás előtti társadalmak mindössze faluközösségek voltak, vagyis maga a középkori társadalom egy olyan szövet volt, amelyben nem találunk könnyen értelmezhető és megfogható egységeket és nem voltak megfogalmazott közösségi, kulturális vagy politikai céljaik sem. Ezek hiányában nem jelent meg az igény a nemzetté formálódásra. A modern társadalomban viszont már megjelennek a közös célok, az ehhez szükséges munkamegosztás, és a verseny.

A modern társadalmakbana megváltozott környezet miatt közös célok jelentek meg. Ehhez kapcsolódott a munkamegosztás igénye, valamint a verseny a területileg máshol szerveződő társadalmakkal, amely növelte a homogenizációra való igényt, mivel az megkönnyítette a társadalmi kooperációt. Gellner (1964) szerint a homogenizációt két tényező

segítette elő; az állam nyelvén történő alfabetizáció, valamint az ipari forradalom. Ennek pedig további következménye az urbanizációs robbanás, amely további homogenizáló hatást gyakorolt. Szerinte a nemzetek a nacionalizmus következményei. A nyelvi homogenizáció szükségszerűen konfliktusokhoz vezet a nemzeti nyelvet beszélő többség és a kisebbségek között és a konfliktus feloldására a nemzeti éltek nacionalista asszimilációval válaszoltak. Gellner (1983) amellett érvel, hogy a nemzetek létrehozásában a legnagyobb szerepet a standardizált, világi tömegoktatás játszotta, ez a gazdasági növekedés zálogává vált. Gellner (1983) a modernizációt az industrializációval azonosítja, és szerinte a posztindusztériális társadalmakban szükségszerűen mérséklődik a nacionalizmus.

A marxista modernista kutatók a centrum-periféria egyenlőtlen fejlődésre alapozzák az elméletüket. Tom Nairn (1997) holisztikus szemléletből kiindulva amellett érvel, hogy a nacionalizmus olyan romantikus jelenség, amely a 19. században manifesztálódott először. Szerinte a nacionalizmus a gazdasági értelemben vett perifériákon jelent meg elsőként és ott fejtette ki a legnagyobb hatását. Hechter (1999) ezt a folyamatot belső kolonizációnak tekinti; a ma létező nemzetek nyelveit és kultúráit tekintve megállapítható, hogy azok valójában az államok központi területeinek nyelvei és kultúrái, amelyeket mint egy gyarmat esetében a központi terület a bővülő államtest perifériáira kiterjesztett. Rokkan (1980: 175) az esettanulmányokban vizsgált területek kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy egészen a késő középkortól kezdődően a megjelenő államépítő nacionalizmusok Nyugat-Európában nemcsak külső, de belső perifériák létrejöttével is jártak, ezeket ő puffer területeknek nevezi. Ide sorolja például az okszitán és a katalán területeket is. „Interface” területeknek (Rokkan, 1980: 176) tekinti továbbá azokat a térségeket, ahol kettős nyomás volt tapasztalható, és amelyek két erőteljesebb entitás közé szorultak, ilyennek tekinti például Dél-Tirolt.

Egyes modernista szerzők úgy vélik, hogy az állam és a nemzet egymástól kölcsönösen függő fogalmak. Max Weber (1919) államfogalmára építenek, miszerint az állam adott terület és az ott élő népesség felett hatalmat gyakorló politikai intézmény. Ezzel nem azt mondják, hogy a középkori királyságok és városállamok nem tekinthetők államnak, hanem azt, hogy a mai értelemben vett állam a nacionalizmus terméke, ahogy a nacionalizmus pedig a modern állam létrehozásának az igényének a terméke. Anthony Giddens (1987) tézise, hogy nemzetről kizárólag abban az esetben beszélhetünk, ha az az állam egész területére kiterjed és az ott élő népesség egésze magáénak érzi. Ez az elmélet azonban nem számol az egyének többes identitásának lehetőségével, amely az európai kisebbségek tagjaira jellemző. A modernitást nehéz egzakt időponttól számolni, ez is nehezíti a redukáló elméletek hasznosíthatóságát. A modernitás nagyjából minden államban abban az időszakban kezdődött,

amikor a gazdasági szférában teret nyert a kapitalizmus és a nemzetgazdaság industrializációja, az egységes állami közigazgatás és az iskolarendszer kialakításra került, és a társadalom rurális helyett inkább urbanizált jelleget öltött.

A modernista elméletek egyik aliskolája a konstruktivista megközelítés is, amelynek egyik képviselője, Eric Hobsbawm (2021), aki úgy véli, hogy a nemzetek fiatal koncepciók. Szerinte a nemzetalkotás nem természetes folyamat, annak során bizonyos társadalmi körök, vagyis a politikai, kulturális és gazdasági elit tradíciókat találnak fel újra és újra majd ezeket építik be a nemzettudatba. Vannak a nacionalizmusnak intenzívebb és kevésbé intenzív szakaszai, az előbbiek esetében megsokszorozódnak és gyakoribbá válnak a tradícióteremtések. Véleményem szerint viszont az elit nem feltalálja a tradíciókat, csak meglévő tradícióelemeket válogat ki, amelyeket aztán különböző eszközök segítségével felerősít és elterjeszt az államban. A konstruktivista nacionalizmus egyik legkiemelkedőbb szerzője Benedict Anderson (2016), aki szerint a nemzet nem több kulturális kreálmánynál, az egy elképzelt politikai közösség. Történelmi perspektívából nézve állítja, hogy a középkortól kezdődően a vallási közösségek meggyengülése teret nyitott új, más fajta kötelékre épülő közösségek létrehozása előtt.

A vallási közösségek gyengülése Anderson (2006) szerint onnantól datálható, amikor az európai ember számára a nagy földrajzi felfedezések következtében kinyílt a világ, számos új tudáshoz és ismeretanyaghoz nyílt hozzáférés. Ráadásul a vallás jelentőségének csökkenésével annak közvetítő nyelve, vagyis a latin szerepe is redukálódott, amely teret nyitott a mai nemzeti nyelvek fejlődése, valamint az egyéb vernakuláris nyelvváltozatok használata előtt. A földrajzi felfedezéseket követően elkezdődött a felvilágosodás hosszú folyamata is, amely során megváltozott az emberiség időhöz való viszonya, vagyis a tudomány fejlődésével világossá vált, hogy az idő nem azonos az emberiséggel. A felvilágosodást követően pedig megjelent a kapitalizmus, amely csak a megfelelő munkamegosztással lehetett sikeres, így az adott területen élő népesség valamiféle homogenizációja a gazdasági teljesítmény növelésének feltételévé vált. Továbbá Anderson a könyvnyomtatás jelentőségét is hangsúlyozza, mivel a nacionalizmus kezdeti stádiumában a közös történelem, a nyelv és a kultúra a tömegek által is elérhető publikációkon keresztül terjedt. Ezen felsorolt tényezők együttes hatásának eredményeként kialakult a nemzeti tudatosság, vagyis a nemzeti identitás. Arra is felhívja a figyelmet, hogy az írók, nyelvészek és zeneszerzők milyen alapvető szerepet játszottak ennek a folyamatnak a fejlődésében. A konstruktivizmus elmélete alapján a nemzet és a nyelve között változó kapcsolat áll fenn, amelyet a politikai mobilizáció és a történelmi folyamatok evolváltnak. A nyelvek nyomtatott

verzióinak megjelenése alakította a nemzet nyelvről alkotott percepcióját. (Cetrà, 2019: 36, 38, 44)

Anderson (2006: 20) a nacionalizmust a nemzethez való tartozásként interpretálja, ezáltal egy személy természetes attribútumának tekinti. Így tehát a nacionalizmust, mint irányzatot nem tartja kézenfekvő koncepciónak és nem gondolja, hogy más szellemi irányzatokkal például a liberalizmussal vagy akár a faszizmussal összevethető. Szerinte a nacionalizmus inkább olyan fogalmakkal mérhető össze mint a rokonság, vagy a vallás. A nemzethez való tartozás szerint nem lehet több elképzelt valóságnál, tekintettel arra, hogy a nemzet tagjai képtelenek egymással személyes kapcsolatot létesíteni, a kapcsolat ettől eleve konstruált. Anderson további fontos attribútumként a behatároltságot említi a nemzetek kapcsán, hiszen minden nemzet meghatározza kik tartoznak a nemzet közösségéhez, és kik azok, akik nem, a mi-ők dichotómia mentén. Annak is nagy jelentősége van, hogy a konstrukció útján megszületett nemzetnek szuverenitása van, vagyis így közösen a nemzethez tartozó emberek meghatározhatják saját, közös sorsukat. Az utolsó fontos jellemző pedig a szolidaritás, amit Anderson közösségi jellegként aposztrofál. Ez valójában azt a bajtársiasságot jelöli, amely szükséges ahhoz, hogy egy nemzet államot hozzon létre, azt hosszútávon egy gazdasági egységként fentartsa és szükség esetén megvédje az azt fenyegető külső és adott esetben belső veszélyektől. Anderson olvasatában a nacionalizmus által formált közösségek egyrészt a vallás által formált közösségek helyébe léptek, másrészt a dinasztikus uralom formáinak helyét vették át.

Az a disszertáció témájából fakadóan mindenképpen kiemelendő, hogy Anderson (2006) a nemzetek közötti különbséget jelentő legfontosabb elemként a nyelvet említi meg, amelyből arra a következtetésre juthatunk, hogy a modern állami keretek között a nyelvhasználat jelentheti a legfontosabb megkülönböztető, de egyben összetartó erőt is. A nyelven és nyelvművelésen kívül pedig a közös kultúra, jelképek és szimbólumok is nagyon fontosak a nemzet konstrukciójában. Másrészt Anderson (2006) gondolatai azt is jelzik, hogy az egységes közigazgatás, és annak nyelve is meghatározta az egyéni és főként a csoportidentitások alakulását. Ebből következik, hogy amint az államok külső határainak megrajzolása befolyásolja az elképzelt közösségek mozgásterét, úgy az államon belüli, területi igazgatási határok is identitás formáló erejűek. Anderson (2006) viszont azt is kiemeli, hogy a domináns etnikum képes az elképzelt nemzeti közösség definiálására.

4. A regionalizáció a nemzetállami szuverenitással szembeni fogalmi kihívása

A szuverenitás, a nemzet, a kisebbség, és az (etno)regionális közösség fogalmainak meghatározásáról, annak ellenére, hogy számos kísérlet történt már mind a szakirodalomban, mind pedig a nemzetközi szervezetek gyakorlatában, egyelőre nem született konszenzus. Nem található olyan univerzálisan alkalmazható támpontot a szakirodalomban, amelyre a kutatás támaszkodni tud. Ebben a fejezetben mutatom be azokat a fogalmakat és az általam történő értelmezésüket, amelyek segítségével a disszertációban vizsgált jelenség leírható. A közigazgatás-tudományi megközelítésben a kisebbségi vitalitás vizsgálatakor azt kell elemeznünk, hogy milyen tényezők határozzák meg a többség és a kisebbségek viszonyát egy államon belül. Fontos megállapítani azt is, hogy egy-egy nemzet mely nemzetfogalom alapján határozza meg önmagát, és ennek függvényében miként viszonyul az államterületen élő kisebbségekhez.

4.1. A kisebbség fogalma és a szuverenitás fogalmából fakadó kihívások

Az államok kapcsán, a disszertáció témája szempontjából fontos meghatározni a szuverenitás fogalmát a nemzetállam definiálását megelőzően. A szuverenitás fogalmának meghatározása azonban még az államdefiníció megalkotásánál is nehezebb. Pongrácz (2018) rámutat arra, hogy eredetileg a szuverenitás terminusát a geográfiában alkalmazták, és csak ezen jelentés módosulásával vonatkoztatták azt a területi hatalom koncepciójának

kifejezésére. A szuverenitás Jean Bodin és Thomas Hobbes nyomán nyerte el azt a jelentését, amely az abszolút állami főhatalomra utal. Míg a korai munkákban a szuverenitás, vagyis a főhatalom az uralkodót illette meg, addig John Locke és Montesquieu az állami főhatalom gyakorlóinak körét egyre szélesebb néprétegekre terjesztették ki, miközben az állami hatalom korlátait is leírták.

A modern nemzetállam alapvetően territoriális állam, vagyis az uralom alapja a terület. Az államterület azonban különböző földrajzi, politikai, nyelvi és etnikai szempontok alapján részekre osztható. Az államterület feletti fenségjog pedig azt jelenti, hogy az állam szuverenitása kiterjed az ott tartózkodó emberek tevékenységének és viszonyainak meghatározására. (Takács, 2010) A szuverenitás mindkét oldala érdekes amennyiben a regionális kisebbségek helyzetét vizsgáljuk egy államban. A külső szuverenitás abszolút jellege miatt kisebbségi kérdésekben egyik nemzetközi szervezet sem lehet igazán kompetens, csak annyiban amennyiben a tagállamok felruházzák. A belső szuverenitás premisszája feltételezi, hogy az államban van egy a legfőbb szuverenitást gyakorló entitás, amely vagy centralizált módon egy központra mutat, vagy a szuverenitásból fakadó hatásköröket az állam igazgatásának alsóbb szintjeire is delegálhatja. Az állami szuverenitás azonban nemcsak az államterületre de az ott élő népességre is kiterjed és a modern nemzetállamban a legitimáció forrása a népesség és annak demokratikus úton kifejezett akarata. Ezzel a koncepcióval szemben azonban kihívást jelent, ha a domináns többség mellett kisebbségek is tarkítják az államterületet és heterogenizálják a népességet.

A disszertációban tárgyalt területi államokon belül a fókuszban álló régiók több okból nem tudtak önálló államiságra lépni. Történelmi perspektívából vizsgálva elmondható, hogy a kutatás középpontjában álló etnoregionális közösségek mindig nagyobb államok közelségében fejlődtek, így azok expanzióra törekvésének, valamint nacionalizmusának estek áldozatul. A modernitást megelőzően nem is feltétlenül volt igény önálló állam létrehozására az egyes közösségek részéről, azt követően pedig a nagyobb nemzet által létrehozott állam alkotmánya már nem tette lehetővé a függetlenedést, sőt jellemzően az autonómiát sem. Az etnoregionális közösségek, amelyek a nemzeteknél összességében jóval kisebb létszámú közösségek méretük miatt nem hoztak létre önálló államot tekintettel arra, hogy képtelenek lettek volna azt hosszú távon fenntartani. (Rokkan, 1980)

A kisebbség szó szerint értelmezve csak egy „relatív számszerű viszonyt fejez ki a társadalom két csoportja között”. (Vizi, 2016a: 9) Ez az egyszerűen leírható létszámbeli különbség önmagában nem bír kutatásra érdemes jelentőséggel, azonban amikor ez etnikai, nyelvi, kulturális, politikai és gazdasági törésvonalakat okoz a társadalomban akkor már igen.

A törésvonalakat pedig a politikai relevancia határozza meg az éppen történelmileg aktuális helyzetben: míg a modernitás előtt a társadalmi csoportok közötti különbségek a vallási felekezetek mentén alakultak ki, addig a modern nemzetállam és az egy nemzet-egy nyelv koncepciók térnyerésével a különbségek a nyelvek, etnikumok, és kultúrák mentén éleződtek ki. A kisebbség egzakt definíciója, mint egyetemes érvényű és minden állam által elfogadott fogalom nem létezik a nemzetközi jogban, ez mégsem akadályozza a nemzeti, etnikai, vallási és nyelvi kisebbségek védelmét. A kisebbség fogalom éppen ezért gyűjtőfogalom, amelybe a nemzeti, az etnikai, a vallási, a nyelvi és szexuális kisebbségek is beletartoznak. (Szaniszló, 2016: 172) A disszertációban tárgyalt kisebbségek valójában etnoregionális közösségeknek tekinthetők, mivel jól meghatározott földrajzi területhez kötődik nemcsak a nyelvi, de a kollektív csoportidentitásuk is.

A kisebbségi vitalitás kutatásának egyik legnagyobb nehézsége, hogy nem létezik konszenzusos kisebbség definíció, ennek az oka pedig abban keresendő, hogy az államok nem kívánják kialakítani a többség és a kisebbségek közötti viszonyok nemzetközi jogi szabályozását. (Pejic, 1997) Valóban az államok többsége eltérő módon viszonyul a területén élő kisebbségekhez: vannak államok, amelyek széleskörű kedvezményeket biztosítanak több kisebbségi csoport részére is, de vannak olyanok, ahol a szigorú kritériumok által körülbástyázott kisebbségi státusz elnyerése sem predesztinálja a kisebbségi jogok garantálását. A mai nemzetközi rendszer egyik megkérdőjelezhetetlen alapelve az állam abszolút szuverenitása, emiatt az államok közötti viszonyokat szabályozó nemzetközi jog csak igen korlátozott mértékben képes befolyással lenni arra, hogy az állam szuverenitásán belül, annak területén a kisebbségi jogok milyen módon érvényesülnek. (Vizi, 2016a)

Mégis, valamilyen módon a disszertáció témájának kereteihez illesztve megkísérlem meghatározni azt, hogy e munka során mit értek kisebbségek alatt az abszolút állami szuverenitás tükrében. Mivel a disszertációban őshonos, vagyis autochton etnoregionális közösségekkel foglalkozom nincs szükség a bevándorló kisebbségek fogamának meghatározására. Az őshonos kisebbségek tehát állampolgárok csoportjai, akik ugyanazon a területen élnek generációk óta. Gyakran az állam létrejötte előtt, de legalábbis a jelenlegi alkotmányos rendszer kialakítása előtt telepedtek le az adott területen, és szerves részei voltak az állam történelmének. Ezek a közösségek nem önálló akaratukból kerültek kisebbségi státuszba, hanem egyszerűen csak földrajzi elhelyezkedésük vagy számszerű hátrányuk miatt. Európában pedig a bennszülött kisebbségek általában etnikai-nyelvi kisebbségek is egyben, hiszen elsődlegesen kisebbségi nyelvük által lehet őket megkülönböztetni a többségi nemzettől, amely az állam nyelvét használja.

A definíciókísérletek általában objektív és szubjektív tényezőkre alapoznak. A szakirodalomban konszenzus van arról, hogy ha a következő objektív kritériumok legalább egyikével rendelkezik egy közösség, akkor azt kisebbségnek tekinthetjük. A kritériumok pedig a következők: az állam populációjának többségétől eltérő nyelv, vallás, kultúra, etnikai hovatartozás, az állam össznépségének felénél kisebb létszám, valamint a domináns politikai, gazdasági, szociális helyzet hiánya. Alapvető kritérium ezen kívül, hogy egy államban csak olyan egyén tekinthető a kisebbséghez tartozónak, aki rendelkezik az adott állam állampolgárságával. Ezek az objektív jellemzők a legtöbb esetben szubjektív faktorokkal is kiegészülnek, mint például a kisebbségi közösség együttes szándéka hagyományaik, vallásuk, kultúrájuk és nyelvük megőrzésére. Ez a kollektív cél egyes esetekben politikai akarattal is társulhat.

A kisebbség egyezményes, nemzetközi definíciójának meghatározására való igény elsőként az első világháború utáni rendezés során merült fel. De Azcárate (1946) a Nemzetek Szövetségének kisebbségi ügyeket vezető diplomatája a kisebbség lényegét a létező nemzettudatban látta, azt állította, hogy a nemzeti kisebbségek tagjai egy közös identitáson osztoznak, amely egyben meg is különbözteti őket a többségtől. Szerinte tehát a kisebbség egy olyan az állam összlakosságánál kisebb közösség, amely a többségtől eltérő kollektív identitással rendelkezik, és ez az állam nyelvétől és kultúrájától eltérő kisebbségi nyelv használatában és az ahhoz kapcsolódó kultúrában nyilvánul meg. Figyelmén kívül hagyta a vallási kisebbségeket, mivel szerinte a vallásszabadság elvét hirdető modern államokban vallási alapú megkülönböztetés eleve nem lehetséges. De Azcárate azonban nem számolt azzal, hogy elvben minden jogállamban a diszkrimináció tilalmának is érvényesülnie kellene.

De Azcárate definíciókísérletét Tore Modeen (1969) finn teoretikus azzal egészítette ki, hogy a kisebbséghez tartozó személyek a lakóhelyük szerinti állam állampolgárai. Jules Deschenes (1985) szerint azonban nem elegendő az objektív kritériumok figyelembevétele a kisebbség meghatározásánál, szükség van arra is, hogy a közösség tagjai között szolidaritás legyen, amely képessé teszi őket arra, hogy közös érdekeiket együttesen képviseljék. Ezzel Deschenes elvben hasonlatossá teszi a kisebbséget és a nemzetet, a kettő közötti különbséget a számbeli eltérésre redukálja. A szakirodalomban legszélesebb körben hivatkozott kisebbség definíciót Francesco Capotorti 1979-ben alkotta meg: „Kisebbség az a csoport, amely számát tekintve kisebb, mint az állam lakosságának többi része, nincs domináns helyzetben, és amelynek tagjai olyan etnikai, vallási vagy nyelvi sajátosságokkal rendelkeznek, amelyek megkülönböztetik őket a lakosság többi részeinek a sajátosságaitól, és összeköti őket a kultúrájuk, hagyományaik, vallásuk és nyelvük megőrzésére irányuló szolidaritás érzése.”

Pap (2015: 195) felhívja arra a figyelmet, hogy habár az identitásválasztás szabadságát a definícióskísérletek ellenére explicit módon nem találjuk nemzetközi egyezményekben, mégis alapelve a nemzetközi kisebbségvédelemnek. Az identitásválasztás szabadságának negatív aspektusa, amikor az állam bizonyos egyéneket valamely jellemzőik alapján egy kisebbséghez tartozóként regisztrál, a pozitív aspektus viszont az, ha minden egyén szabadon dönthet arról, mely csoport vagy csoportok tagja kíván lenni. Morondo Taramundi (2018) tanulmányában kiemeli, hogy a kisebbségeknek juttatott kollektív jogok lehetővé teszik számukra, hogy érdemben befolyásolják a hatáskörükbe tartozó egyének szabadságjogainak érvényesülését. A kisebbség fogalmának értelmezését az is befolyásolja, hogy az egyének az identitásuk alapján a kisebbségi csoport tagjaként definiálják magukat, vagy pedig külső kategorizálás eredményeként tartozik valaki egyik vagy másik kisebbségi csoportba. Pap (2015) úgy véli, hogy a kisebbség kifejezés már önmagában egy alacsonyabb társadalmi státuszra enged következtetni. A. Gergely (1997: 40-42) szerint is a kisebbség valójában mindig joghátrányt is jelent egyben, ugyanakkor a fejlett nyugati államok jogrendszerében jogi státuszkülönbséget nem állapíthatunk meg. Arra is felhívja a figyelmet, hogy ennek történelmi alapja az, hogy a „nyelvi dialektusokat Európában kifejezetten üldözték”.

A kisebbségnek tartott csoportok kategorizálása több szempont alapján történhet, ez lehet egy rasszhoz való tartozás, etnikai csoporthoz tartozás, vagy nemzeti kisebbséghez tartozás. Az amerikai és az ausztrál kontinenseken az őslakos csoporthoz való tartozást szigorú kritériumok mentén állapítják meg, és ezek a csoportok erősen zártak. Európában azonban a nemzeti kisebbségi modell a meghatározó, amely jellemzően tudatosan mellőzi a szigorú adminisztratív meghatározásokat. (Pap, 2015) Tőkés (2007: 388) pedig különbséget tesz a nemzeti és az etnikai kisebbségek között. Nemzeti kisebbségnek azokat a közösségeket tekinti, amelyek egy másik nemzet, akár önálló állammal rendelkező nemzet részének tekintik magukat. Az etnikai kisebbségek, vagyis etnoregionális közösségek viszont nem rendelkeznek saját állammal és nem feltétlenül van önálló nemzettudatuk sem.

4.2. A modern állam (nemzetállam) koncepció és a kisebbségi vitalitás

Az állam fogalmát a dolgozat úgy értelmezi, mint a hatalomgyakorlás meghatározott rendjét, azzal a kitétellel, hogy nem minden hatalomgyakorlási rendszer tekinthető államnak.

(Erdős – Takács – Téglási, (2020) Az államot Takács (2010), mint unitas multiplex értelmezi, vagyis szerinte az állam a sokféleség egysége, különböző jelenségek összekapcsolódása. Patkós (2005: 213) véleménye szerint az állam egy olyan központi apparátus, amelyen keresztül az egyes politikai gyakorlatok, különösképpen pedig a legitimáció végbe mennek.

Az állam működésének mikéntjét, három aspektusból vizsgálhatjuk, amelyek eredményeképpen születtek a jogi, társadalmi, és politikai államfogalmak. Ezeket Takács (2011) a következőképpen írja le: Az állam jogi fogalmát Hans Kelsen alkotta meg, aki műveiben azt állítja, hogy az állam és a jog egy és ugyanaz, egyik sem létezhet a másik nélkül. A disszertációban tárgyalt államok és területek viszonylatában ez a hipotézis nem állja meg a helyét, hiszen a regionalizáció és a regionális autonómiák jelensége éppen olyan területekre mutatnak rá, amelyek ugyan nem tekinthetők szuverén államnak, mégis megadott hatáskörök mentén joghatóságot gyakorolhatnak, jogszabályokat alkothatnak, végrehajthatják azokat. Ezzel szemben a Max Weber által leírt államfogalom a társadalom irányából magyarázza az államot, vagyis azt állítja, hogy az egy kollektív gondolati képződmény. Ezzel akár a konstruktivizmus előfutárának is tekinthetjük, amennyiben azt feltételezzük, hogy Weber elméletében is vannak olyan társadalmi csoportok, amelyek megalkotják, majd folyamatosan újra alkotják az államot. Ilyen tekintetben ez a felfogás áll a legközelebb a disszertáció államkoncepciójához. Az állam politikai fogalma az előző kettőhöz képest abban tér el, hogy a hangsúlyt a közösség szervezésére helyezi.

A szakirodalom egy részében az államot úgy értelmezik mint eszközt egy adott cél eléréséhez. Ezen elmélet alapján a kisebbségek és a többség viszonyának vizsgálatakor azt láthatjuk, hogy az állam a nemzeti többség eszköze lehet a nemzetállam kialakításának céljához. (Takács, 2010) A disszertációban tárgyalt kisebbségek és regionális közösségek helyzetét alapvetően határozza meg a területi állam, amelynek szuverenitása alá tartoznak. Az állam szempontjából szemlélve, ha abból a paradigmából indulunk ki, hogy az állam feladata a közjó biztosítása, akkor a regionális kisebbségek jogainak és nyelvének védelme is az állam felelőssége. Az államnak ilyen nézőpontból tehát egyszerre kell értékteremtő és értékvédő szerepet betöltenie. (Kaiser, 2016)

Az állam határain belül élő népesség és az állam viszonyát az állampolgárság intézménye határozza meg. Ez a fajta uralmi viszony, vagyis jogviszony az állampolgárok közötti teljes jogegyenlőséget feltételezi. Az állam intézményei alakítják az állam területén élők identitását és befolyásolják az egyének cselekvését. A modern nemzetállam elvárja állampolgáraitól a nemzeti identitással történő azonosulást, sok esetben tetéztve ezt azzal a követelménnyel, hogy a nemzethez való tartozás kerüljön az egyéni identitás középpontjába.

A modern nemzetállam a vesztfáliai rendszerben az állam területe és a területen élő népesség feletti szuverenitást állítja létezésének középpontjába, és az állami szuverenitás határozza meg az államok közötti kapcsolatokat is. A vesztfáliai béke aláírásával a területi szuverenitás és az államhatárok sérthetetlensége váltak a nemzetközi jog megingathatatlan alapköveivé. Ehhez adódott hozzá az 1789-es nagy francia forradalmat követően a népszuverenitás elve, amely a dinasztikus állam és a nemzetállam közötti fordulópontot jelentette. A francia forradalomban gyökerezik maga az egy nemzet – egy állam elv. (Vizi, 2016a) Hawkey (2018: 166) kiemeli, hogy a nemzetállamok építésében évszázadokig alapvető szerepet kaptak a nyelvek. A népszuverenitás elvének érvényesüléséhez alapkövetelmény a nemzet egysége, amelyet a közös nyelv és a közös származás mítosza alkot, viszont ezzel teljesen figyelmen kívül hagyják azokat a csoportokat, amelyek ugyan az állam területén élnek, de a mítoszban nem osztoznak. (Vizi, 2016a)

Az állam és a nemzetállam ugyanakkor nem azonos fogalmak, habár a modern államokat sok esetben nemzetállamként definiálhatjuk. Schöpflin (2000) definíciójában a nemzetállamot az etnikai összetartozás, a civil társadalom és a struktúrát biztosító állam alkotják. A nemzet fogalmának meghatározására több kísérletet is találunk a szakirodalomban. A mindennapi szóhasználatban azonban gyakran azzal találkozunk, hogy keverednek egymással a nemzet, az ország és az állam fogalmak. A szakirodalom, a politika és a köznyelv is gyakran összemosza a nemzet fogalmát az állam fogalmával. (Keating – McGarry, 2001) A nemzet azonban nehezen leírható politikai, szociokulturális jelenség, amelyet a kisebbséghez hasonlóan objektív és szubjektív faktorok azonosítása tehet megfoghatóvá. Objektív elemek, amelyek egyének egy csoportját nemzeté teszik a nemzeti nyelv, a közös vallás, a közös etnikai származás és a megosztott történeti hagyomány. Szubjektív faktorként kiemelhetjük a nemzethez tartozás érzését, a szolidaritást a nemzethez tartozó egyének iránt függetlenül attól, hogy személyes kapcsolat áll-e fent közöttük. (Győri Szabó, 2006)

Itt térnék ki a két nemzetkonceptióra, amelyek meghatározzák a mainstream irodalmat. Közülük az első a politikai vagy államnemzet, amelynek eredetét a francia forradalomban kereshetjük. Ernest Renan foglalta össze ennek a nemzetkonceptiónak a lényegét. A politikai nemzetfelfogás a modernizáció terméke, az ez alapján létrejövő modern polgári nemzetállam a többségi demokrácia kerete. Itt az állam határai egybe kell, hogy essenek a nemzet földrajzi határaival ilyen módon az államszuverenitás egyenlővé válik a népszuverenitással. A nemzet tagjai egyenlő jogokkal vannak felruházva és egyenlő kötelezettségek terhelik őket, a nemzethez való tartozást pedig ún. mindennapos

népszavazással fejezik ki. (Renan, 1995) A. Gergely (1997: 42) úgy fogalmaz, hogy „az államnemzet egyenrangú polgárok megegyezései közössége”. A másik nemzetkonceptió leírását főleg Herder munkái között találjuk. A kultúrnemzet etnokulturális talajon áll, vagyis nem az államterülethez, hanem a közös nyelvhez és kultúrához kötődik. A nemzet itt nem a modernitás terméke, hanem egy öröktől létező kategória. (Herder, 1978) Franciaország nemzetfelfogása áll a legközelebb még ma is a politikai nemzeteszméhez, míg Olaszország és Spanyolország egyaránt a két koncepció ötvözetére példa.

A fentebb kifejtett két nemzetfelfogásra, ad egy harmadik eltérő választ Keating (2001a: 134). Ő azt állítja, hogy mind a francia nemzetfelfogás a maga jakobinus hagyományaival, mind pedig a német föderálisabb jellegű nemzetfelfogás a nemzetállam koncepcióhoz kötődik. Ezzel szemben létezik a plurinacionális felfogás, amely az államot nem kizárólag egy nemzet tulajdonaként értelmezi, hanem helyt ad a társadalmi diverzitásnak és az egyéni plurális identitásoknak. Keating (2001a) kiemeli, hogy a nemzetek meghatározó jellemzője az önkormányzásra való történelmi törekvés, valamint az, hogy tagjai összetartozásérzésről tesznek tanúbizonyságot és jövőjüket közösen kívánják formálni. A nemzeteket viszont meg kell különböztetnünk az etnikumoktól, amelyek csak kulturálisan meghatározott csoportok, és a régiótól is, amely viszont területi alapon meghatározott fizikai formát öltő fogalom. (Keating, 2005: 50) Keating (2001a) úgy látja, hogy a szuverén nemzetállam valójában történelmi perspektívából nézve nem az alapvetés, hanem a töredezett szuverenitás, vagy más néven diffúz autoritás mint normalitás időszakát megszakító történelmi éra. Vagyis szerinte ez az ún. vesztfáliai paradigma századunkban széttöredezni látszik.

Az államnak a sok közül tehát csak egyik gyakorlati manifestációja a nemzetállam, ahogyan erre Keating (2001c) rámutat. A nemzetállamok azonban több mint valószínű nem fognak eltűnni, helyette viszont valószínűsíthető, hogy megváltozik a viselkedésük, a szerepük és a funkciójuk. (Loughlin, 2000: 12) Moore (2001) ugyanezen a véleményen van, azonban megemlíti (46) hogy a nemzeti szuverenitást megnyírálja a tény, hogy a nemzetközi közösségnek lehetnek kötelezettségei az egyes államok polgárai felé. Ráadásul a globalizált gazdasági térben a nemzetállamok számára az elzárkózás nem kifizetődő. Ahogyan azt Keating (1998b: 19) is kiemeli, az államok a nemzetállamok előtt gazdaságilag, politikailag és társadalmilag differenciált entitások voltak.

Soós (1999: 16) úgy látja, hogy a nemzetállamok kialakulásuk óta jelentős változáson mentek keresztül. A nemzetállamok adták a keretet a jóléti államok kiépülésének a 19. század óta, az évszázados koncepció azonban az elmúlt néhány évtizedben kihívásokkal kellett, hogy

szembesüljön. A modern jóléti állam alapja a társadalmi-nemzeti szolidaritás, emiatt a jóléti állam koncepciója nehezen különíthető el a nemzeti narratívától. Keating (2021) ráadásul arra is felhívja a figyelmet, hogy az igazán jól működő jóléti államok általában centralizált államigazgatással rendelkezők voltak. A modernizáció azonban életre hívta a területiális integrációra és a funkcionális differenciációra való igényt. (Keating, 2021b) Míg korábban a nemzetállam szuverenitása abszolút és megkérdőjelezhetetlen volt, addig az 1990-es évek végére a szuverenitás fragmentálódott; nemcsak a szupra-, de a szubnacionális irányba is. A tradicionális nemzetállam alappillére volt, hogy a legitimitás benne kizárólagos, viszont a kizárólagosság mérséklődését lehetett tapasztalni a 20. század második felében. A téma szempontjából azonban az egyik legfontosabb változás az, hogy a politikai képviselet korábban kizárólag központi, nemzeti szintű intézményeken keresztül valósult meg, viszont ma azt látjuk, hogy a politikai képviselet áthelyeződhet nemcsak szupranacionális szintre, de az állam alatti területi egységek szintjére is. Ilyen módon a politikai ügyek ellenőrzése is az állam nézőpontjából abszolút irányából a korlátozott felé mozdult el. (Soós, 1999)

4.3. A regionalizáció jelensége és lehetséges hatása a kisebbségi vitalitásra

Az állam szervezeti rendszerének milyenségét számos tényező határozza meg: az állam területének földrajzi adottságai, a társadalom értékei és érdekei, etnikai és nyelvi összetétele, az alkotmányos berendezkedés, az állam története és hagyományai, uralkodó eszméi, jogfelfogása, szokásai. Ha az államot közösségként, vagy társulásként értelmezzük, akkor a kisebbségek és a többség viszonyáról a teljes harmonikusságot feltételezzük tekintettel arra, hogy a politikai közösség létrehozásában és fenntartásában itt az államot alkotó egyének konszenzusára építünk. Az állam ilyen fajta felfogása a disszertáció szempontjából nem releváns, így az államot inkább intézmény jellegénél fogva érdemes tárgyalni. Ebben az elméletben az emberek sokaságának egységgé szervezése során szükséges az alá-fölérendeltségi viszonyok meghatározása. Az állam közigazgatásának vizsgálatakor erre a fogalommeghatározásra építenék inkább, tekintettel arra, hogy a fókuszba helyezett regionalizáció az állami területi igazgatás egy meghatározott szintjével, a régiókkal foglalkozik. (Takács, 2010)

A szuverenitás mai államközpontú jelentéséhez képest kihívást jelentenek az etnoregionális mozgalmak, amelyek a legtöbb esetben a regionalizáció jelensége mögött állnak. Az európai kontinens államhatárait, vagyis az államok területének határait számos tényező; háborúk, békeszerződések határozták meg. Ahogyan az állam külső határai is konstruált jelenségek, úgy a belső közigazgatási határokat is tekinthetjük azoknak. Az állam létezésének egyik legfőbb aspektusa annak területisége, amely Keating (2001b) szerint egyre fontosabb szerepet kap az államok igazgatásában, különösen akkor, ha az állampolgárok identitásában a területi elem meghatározó. Keating (2001a) ráadásul felhívja a figyelmet Georg Jellinek töredékállam koncepciójára, aki megfigyelte, hogy az állam és a provinciák között létezik olyan igazgatási szint, amelynek ugyan külső szuverenitása nincsen, vagyis a nemzetközi porondon önálló államként nem állná meg a helyét, viszont belső szuverenitása van, és adott esetben képes lenne önálló államként funkcionálni. Ez előre vetítette azt a posztsoverénitás időszakot, amelyben az állam mint egyetlen autoritás monopóliuma hanyatlik, és ahol az állam alatti, szubnacionális területi egységek a területi igazgatásban betöltött szerepe viszont növekszik.

Az államok lehetnek egységes és összetett államok. Az egységes, vagy más néven unitárius államok azonban biztosíthatnak autonómiát egyes kisebbségeknek. Halász (2014 a) szerint az osztatlan állam a legtipikusabb megoldás ma, ám ez főleg azokban a nemzetállamokban ideális, amelyek etnikailag homogének. Amennyiben nem ez a helyzet, az unitárius állam is lehetővé teheti a speciális közjogi helyzetű entitások felállítását a területén, amely kedvez a kisebbségeknek. A szerző felhívja azonban a figyelmet arra, hogy a területi vagy etnoregionális jellegű autonómia nem befolyásolja egy állam alapvetően unitárius közjogi berendezkedését, ugyanakkor hatékonyak bizonyul az etnoregionális jellegű feszültségek enyhítésében. A regionális állam viszonylag fiatal koncepciója abban különbözik a föderális államtól, hogy a közjogi régióknak nincsen alkotmányozási jogkörük. Az összetett államok természetesen sokfélék lehetnek. (Halász, 2014 b)

Egyik állam sem lehet teljesen centralizált, vagy decentralizált, ezek a fogalmak inkább egy skála végpontjait jelentik. Az állam szerkezete és népeségének valamint területének tagoltsága alapvetően befolyásolja közigazgatásának szervezetét. „A tagoltság államtani értelemben azt jelenti, hogy a központi intézmények mellett vagy azoknak alárendelten léteznek olyan viszonylag független, viszonylag önálló vagy viszonylag autonóm egységek, amelyek az államiság egyes részjellemzőit hordozzák.” (Takács, 2010: 250) A modernitás kezdetén az iparosodás és a nemzetközi kereskedelem fejlődése az erősen centralizált államoknak juttattak előnyöket, míg később, a demokratikus eszmék, valamint a

szubszidiaritás elvének előtérbe helyezése a decentralizáció irányába mozdította el az államok egy részét. Amennyiben a centralizáció túlsúlyba kerül a decentralizációval vagy dekoncentrációval lehet ellensúlyozni. Mindkét esetben az államnak meg kell határoznia a különböző szervezeti egységek jog- és hatásköreit, és meg kell teremtenie az államszervezet alapvető egységét. Fontos követelmény továbbá, hogy az állam a szervezeti egységeinek kialakításakor figyelembe vegye az adott területen jelentkező, ellátandó feladatok jellegét. A centralizáció belső hatalomegységet, míg a decentralizáció hatalommegosztást feltételez. (Takács, 2010)

A decentralizáció állami funkciók alsóbb szintekre delegálását jelenti, arra a szintre, ahol a legalacsonyabb szinten van lehetőség a döntés meghozatalára és végrehajtására. A decentralizáció jogkörök, hatáskörök és források átruházását jelenti a központi szintről az állam alatti szintekre. A decentralizáció és a szubszidiaritás elve egymással összekapcsolt fogalmak, mindkettő célja a kormányzás alacsonyabb szintjeinek hatásköreinek növelése, amennyiben ez az állampolgárok számára előnyös. A decentralizáció hosszas folyamat, amely az államtól nagy mértékű anyagi ráfordítást is követel. (Nemec – Matejova, 2014: 97-118) A politikai értelemben vett decentralizáció politikai funkciókat transzferál az alsóbb szintekre amennyiben azok így jobban képesek szolgálni a helyi érdekeket. A közigazgatási decentralizációt a politikai decentralizáció már eleve adottnak feltételezi. E két kategória mellett megkülönböztethetjük még a fiskális decentralizációt is, ez esetben a szubnacionális egységek adóügyi kompetenciákat is kapnak. (Zahrin – Mohamed: 2022)

Az államok többségében a decentralizáció során a területi elv érvényesül, vagyis területi önkormányzatok kerülnek kialakításra (Takács, 2010) Siposnál (1993: 18) a decentralizáció a már létező közigazgatási kompetenciák és jogkörök kiszélesítését jelenti. A folyamatot az állam uralja és az állam határozza meg a hatáskörök szélességét és a decentralizáció ütemét is. A döntési jogkörök a decentralizáció következtében megosztásra kerülnek a központi állam és a decentralizált szubnacionális egységek között. Itt érdemes kitérni a hierarchikus és a testületi elv különbségeire. A hierarchikus szerveződési elv alapján az állam szervezeti egységei alá-fölé rendeltségben működnek, míg a testületi elvet követő államokban az egymás mellé rendelt szervezeti egységek közötti kooperációra helyeződik a hangsúly. Míg az előbbi elv a centralizációra épít, addig az utóbbiban a decentralizációnak nagyobb a lehetősége. (Takács, 2010)

A decentralizáció leggyakoribb formája a közigazgatási vagy adminisztratív decentralizáció, amely a területi igazgatáshoz kötődik és megvalósításának egyik fontos színtere lehet a dolgozatban kiemelt szerepet kapó régió. Az önkormányzati decentralizáció

ennél már mélyebb, az önkormányzati testület tagjainak demokratikus megválasztását jelenti. Az adminisztratív és az önkormányzati decentralizáció sajátos keveréke az autonóm terület, ahol már megtaláljuk a nyelvi-kisebbségi faktort. Decentralizációként tekinthetünk továbbá a föderációra, ahol a decentralizált egységek nem régiók, hanem tagállamok; és ahol a decentralizált egységeknek nemcsak rendeletalkotási, de jogszabály-alkotási jogköre is van. (Takács, 2010) A decentralizáció nem feltétlenül az állam föderális jellegű átrendezését jelenti, de a föderalizáció általában mindig szimmetrikus. A föderalizmus olyan összetett politikai intézményrendszer, amelyben a kormányzás több szinten valósul meg és a szinteknek az alkotmányban rögzített joga van a szervezeti önállóságra és a területén élő állampolgárok felett közvetlen joghatóságot is gyakorolhatnak. (Halberstam -Reimann, 2014: 4)

A dekoncentráció annyiban tér el a decentralizációtól, hogy míg előbbi a feladatok és a hatáskörök a központtól való eltávolítását, addig utóbbi ezek a központtól való elválasztását célozza. A dekoncentráció esetében a központ a feladatok ellátását és ahhoz tartozó korlátozott eszközöket az önkormányzatokra bízza, de a döntési és stratégiaalkotási jogköröket megtartja magának. (Takács, 2010) Forgácsné (1999: 191) a következő distinkciót teszi a dekoncentráció és a decentralizáció között: előbbi esetében az államigazgatási feladat- és hatáskörök kerülnek a területi szintre, míg utóbbi esetében azonban a területi önkormányzati hatóságok jogalkotási hatáskörhöz is jutnak. A decentralizáció, a dekoncentráció és a regionalizáció a legtöbb államban aszimmetrikus módon kerül megvalósításra éppen az etnikai és nyelvi diverzitás, és a heterogén lakosság csoportjainak önkormányzati törekvései miatt. A területi igazgatás egyik fontos motivációja, hogy a különböző szubnacionális egységek kormányzása az ott élő lakosság igényeihez leginkább illő legyen. Mindezek mellett azonban szükséges megtartani azokat az összekötő elemeket, amelyek indokolják a decentralizált állam egységét, amelyek miatt nem több önálló államról, vagy államok laza konföderációjáról van szó.

Az államigazgatás struktúrájának decentralizálása felveti az ún. többszintű kormányzás elméletének gyakorlati megvalósításának létjogosultságát. A többszintű kormányzás koncepciójának alaptétele, hogy létezik egy köztes kormányzati szint, amely a központi kormányzat és a helyi önkormányzatok között helyezkedik el. Ebből a perspektívából a regionalizáció önmagában többszintű kormányzást feltételez. A mezo-szint kialakulását kezdetben az 1960-as években az etnikai nacionalista mozgalmak tevékenysége katalizálta, azonban az államok racionális-funkcionális okokból is létrehozhatják, akár a demográfiai, urbanizációs folyamatok ellensúlyozásra, vagy például az állami feladatok hatékony ellátását

elősegítendő. Ezt a mezo-szintet általában a régiók rendszere adja. (Sharpe, 1993) Kaiser (2019) a többszintű kormányzás elméletét 1993-ban kidolgozó Gary Marks-hoz hasonlóan a jelenséget az európai integráció kontextusába helyezi. A globalizáció és a regionalizáció egymással ugyan látszólag ellentétes irányba ható erői mégis együttesen indokolják a kormányzás köztes szintjének területi alapú definiálását. A többszintű kormányzás kapcsán Marks és Hooghe (2004) a föderális-unitárius tengely mentén, a kormányzás mezo-szintjét illetően arra jut, hogy míg a föderális berendezkedés modelljében vertikális hatalommegosztás érvényesül, világosan elkülönített hatáskörök mentén, addig unitárius államok esetén a többszintű kormányzás tulajdonképpen regionalizációt feltételez.

A régió fogalmának meghatározása fontos a kormányzás területi jellegének vizsgálatához. (Paasi, 2002) A régió a disszertáció kontextusában olyan földrajzi tér, amely egy adott ország határain belül helyezkedik el. (Zahrin – Mohamed, 2022: 131) A régió kifejezés általánosságban azonban olyan területet jelöl, ahol a fizikai, az éghajlati, az emberi és a kulturális tényezők egy adott nagyságrendje relatív stabilitást mutat, (Józsa, 2006) viszont a régió fogalom más és más jelenséget jelöl társadalomtudományok különböző diszciplínáiban, valamint a különböző európai államokban azok történelmi hagyományainak függvényében. (Keating, 1998b:11) Maga a régió szó a latin *regere* kifejezésből származik, amelynek eredetileg több jelentése is volt, leggyakrabban a kormányozni, irányítani igét jelentette, ugyanakkor később a vonallal körül határolni koncepciójának a kifejezésére is használták. A régió az ókori Római Birodalomban városnegyedek jelentett, később pedig már a középkorban, de a felvilágosodás után különösképpen az állam belső területi egységeit; adó-, gazdasági és igazgatási kerületeit nevezték így. A térszemlélet, vagyis a regionalitás így a legtöbb az állammal és a társadalommal foglalkozó tudományágban elterjedt. (Sipos, 1993: 13-14) A régió fogalom általános alkalmazása közigazgatási egység leírására a 19. században jelent meg (Józsa, 2006), általánosságban elmondható azonban, hogy Európában a nemzetállamok a régiókat hagyományosan, legalábbis a 19. században a modernizáció akadályának tekintették. (Keating, 1998b:11)

Keating (2004) a régiót a kormányzás és a politika új középső szintjeként mutatja be. A második világháború utáni évtizedekben a régiót csak a területi tervezés és a politikaterületek megvalósítási egységeként kezelték, és teljesen a központi kormányzattól tették függővé. A régió az 1970-es évektől kezdődően tért vissza, mint a politikai szótár önálló tagja, először főleg a humánföldrajz területén alkalmazták fogalomként, majd később egyre több területen, köztük a gazdaságföldrajzban is megjelent. Mára Európa legtöbb nagyobb területű államában, így Spanyolországban, Olaszországban és Franciaországban is a

régiók a kormányzás alapegységeivé léptek elő, így a regionális kormányzás ernyőjén belül a régiók törvényhozási hatáskörei igen heterogén képet mutatnak ám messze alulmaradnak az állami, központi hatásköröktől. A régiók létrehozása azonban, vagyis a regionalizáció, hatékony választ jelenthet az államok területi és funkcionális kihívásainak kezelésére. (Keating, 2004)

Cseke (2009) kiemeli, hogy az államok eltérőképpen határozhatják meg milyen területi egységet tekintenek régiónak, de általában a régió az a területi egység, amely a lokális és a nemzeti szint közé ékelődik. Határait azonban nem egyszerű meghatározni, hiszen míg a település határainak az ott lakók szociális közegének határait tekinthetjük, az államok határai pedig egyértelműen jelöltek a térképeken, addig a régió jelentése rendkívül sokrétű lehet. Jelenthet adott tájegységet, nyelvterületet, közigazgatási egységet, vagy egy olyan korábban önálló területet, amelyet egy állam később a joghatósága alá vont. (Núñez - Umbach, 2008) Keating, Loughlin és Deschawouel (2005: 3) a régió fogalmát úgy határozták meg mint a centrális állami és a lokális hely szint közé ékelődő adminisztratív, társadalmi, politikai és gazdasági entitást. Süli-Zakar és Radics (2005: 189) úgy vélik, hogy a régióknak szükségszerűen kell, hogy legyen „szintek szerint felépülő hierarchikus rendszere”. Ez azt jelenti, hogy a gyakorlatban különböző tárgykörök kapcsán különböző szinteken elhelyezkedő regionális tereket találunk.

Szalay (2002: 3) tankönyvi meghatározása szerint a régió egyedi sajátosságokat mutató és közös jellemzőkkel rendelkező földrajzilag elhatárolható térség. A régiók kialakulását és megszervezését több tényező befolyásolja. Ő régiónak tekinti a föderalizált államok alkotó egységeit is, de külön kategóriába sorolja az unitárius államok régióit, amelyek önkormányzatai különböző feladatkörökben kapnak önállóságot. A közigazgatási régió ennek megfelelően az állami decentralizáció során létrehozott szervezeti egység, amely a központi szint alatt, de a helyi önkormányzati szint felett helyezkedik el. A régió az állam területi igazgatásának egyik egysége, amely bírhat közfeladat-ellátási hatáskörökkel, autonóm jogkörökkel, és lehet az önkormányzati szervezet egy köztes szintje, de kizárólag területfejlesztési céllal is hozhatnak létre az államok régiókat. (Horváth M., 2004) Soós (1999: 17-18) is ad egy definíciót arra, hogy mit is tekinthetünk régiónak. A régió nála általában teret jelent, de nem csak földrajzi, hanem funkcionális értelemben vett politikai és társadalmi teret is. Soósnál (1999: 136-137) megkülönböztethetünk gazdasági régiókat, történelmi-etnikai régiókat, igazgatási-tervezési régiókat, politikai régiókat és NUTS-régiókat is az EU kontextusában.

Megint más definíciót ad a régióra Wiener (2005: 30-31), aki a régiót olyan területi szervnek tekinti, amely a központi és a hagyományos területi egységek, a megyék és a tartományok közé helyeződik. A disszertációban vizsgált államok esetében a regionális szint kifejezésére használt meghatározások magyarra régióként és tartományként is fordíthatók, így e két szót szinonimaként használom. Wiener szerint a régió fogalma egyszerre számít hagyományosnak és modernnek. A regionális jelző szinte teljesen megegyezik a központi és a helyi szint közöttivel, és a régió, mint egy helyre utaló kifejezés dominál. (Paasi, 2002) Szegvári (1999: 121) leegyszerűsíti a régió fogalmát arra, hogy a régió az a területi egység, amelynek legitimitása van arra, hogy régió legyen. A közigazgatási értelemben vett régió, államszervnek tekinthető, amely Takács (2010: 178) szerint így definiálható: „Az állami szerv az a személy vagy személyek azon együttese, aki, illetve ami valamilyen „szervi tevékenység” révén, vagyis a hatáskörében foglalt jogokkal élve és kötelezettségeket teljesítve állami funkciót valósít meg.” A régiók joghatósága egyrészt azt jelenti, hogy jogukban áll kötelező általános és egyedi előírásokat megfogalmazni a régiónak alávetett személyek számára. Másrészt viszont arra is utal, hogy a régió önállóan jogot alkothat és jogot alkalmazhat. (Takács, 2010)

Keating (1998a: 79-104) a régiókat területi egységekként fogja fel, amely a helyi önkormányzatok és a központi állam közötti igazgatási egységet jelöli. A régió továbbá nála olyan funkcionális tér, amely a nemzeti és nemzetközi gazdaság újrakalkulálásának egyben színtere és eszköze is. A régiókat lehet gazdasági körzetekként is felfogni, azonban a társadalomtudományi munkákban elsősorban a régiók etnikai-kulturális jellemzőit emeli ki a szakirodalom. Számunkra pedig igen fontos a régió az államigazgatásban betöltött szerepe is, amelyet főleg a jog-és igazgatástudományi munkák vizsgálnak. A Régiók Bizottsága szerint „a régió olyan közigazgatási egység, amely közvetlenül a központi igazgatási szint alatt helyezkedik el, önálló politikai felelősséggel felruházott, mely politikai önállóságot választott testület által, vagy ennek hiányában a régiók szintjén a közvetlenül alatta levő önkormányzati szint által delegált tagokból álló testület vagy szervezet gyakorolja.” (Cseke, 2009: 77, idézi: Nemes Nagy, 1997) A régió ugyanakkor olyan tér is, ahol a nemzeti mainstream kultúrától és nyelvtől eltérő kulturális és nyelvi közeggel találkozhatunk, amely általában valamilyen területi kötődést mutat a régió felé. Ebből következik, hogy a régió lakossága pedig valamilyen közös regionális identitással bír, amely alapját képezi a regionális társadalmi és politikai tér létrehozásának és a különböző politikai projektek megvalósításának. A régiók ezen kívül társadalmi terek is, hiszen a régiók kirajzolása a térképen követi a társadalmi

kapcsolati hálók által mutatott képet és aktív közösségi térként funkcionál. (Keating, 1998a: 79-104)

Az ideális regionális dimenzió meghatározására a történelem során már számos kísérlet történt. A mai régiók többsége fentről lefelé irányuló közigazgatási átrendeződés eredményeképpen létezik. Főként a gazdasági struktúrában játszott szerep és az adott terület népességének száma és jellemzői határozzák meg a modern régiók határait. A régiók kialakítása mögötti motiváció az 1990-es években jellemzően az államműködés hatékonyságának növelése volt, ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül az identitáson alapuló regionalizmust sem. Az európai régió jellemzően közigazgatási egységet jelent, amely egy adott földrajzi területen rendelkezik adminisztratív és politikai döntési jogkörökkel azon a területen, amelyet az állam a joghatósága alá rendel. (Palermo-Santini, 2004) A példákból majd látni fogjuk, hogy a tárgyalt régiók joghatósága korántsem ugyanolyan.

Ezen kívül a régiók hatáskörökkel is rendelkeznek, amely azt jelenti, hogy meghatározott feladatokat arra dedikált eszközök alkalmazásával látnak el. Takács (2010:182) így fogalmaz: „A megjelölt feladatok teljesítéséhez biztosított jogosítványok és az azokból következő kötelezettségek összességét a szerv hatáskörének nevezzük.” Gyakran előfordul az a szituáció, hogy egy régiónak vannak feladatkörei, azonban nem rendelkezik döntési jogkörrel. Az Európa Tanács a regionális demokrácia referenciakeretére vonatkozó dokumentuma alapján a regionális hatóságok olyan territoriális hatóságok, amelyek a központi és a helyi hatóságok között helyezkednek el. Ez a kapcsolat nem feltétlenül hierarchián alapszik a regionális és helyi hatóságok között. Ugyanígy a regionális demokrácia gyakorlását a dokumentum közvetlen, szabad és titkos választás keretében, regionális önkormányzatok segítségével írja elő. A regionális hatóságok az államon belül betöltött szerepét az ún. RAI (Regional Authority Index) mutatóval lehet szemléltetni, amelyet az amerikai Észak-Karolinai Egyetem fejlesztett ki. A mutató a 150 000 főnél nagyobb lakosságszámú szubnacionális egységeket veszi figyelembe és Olaszország, illetve Spanyolország esetében magas fokú regionalizáltságot indikál, míg Franciaország esetében alacsonyabbat, habár még ez is meghaladja az országok nagy részének regionalizáltsági fokát. (Merloni – Pacheco Amaral, 2016: 5, 25-26)

A régió fogalmának meghatározását a szakirodalomban tehát számos szerző megadja, ugyanakkor a disszertáció témája szempontjából és a témában betöltött központi jelentősége miatt fontosnak tartom egy saját régiófogalom megfogalmazását, hogy az illeszkedjen a disszertáció céljaihoz. A régió a disszertációban tehát az államnak egy olyan területi egységét jelöli, amely a közigazgatási hierarchiában a települési vagy megyei szint és a központi állami

szint közé helyeződik. A régiónak területi dimenziója mellett funkcionális dimenziója van, amennyiben az állam igazgatásában betöltött szerepe miatt valamilyen kompetenciákkal, hatáskörökkel és jogszabály-alkotási önállósággal rendelkezik. A régió területét meghatározhatják annak földrajzi, gazdasági, kulturális, nyelvi vagy etnikai jellemzői, amelyek megkülönböztetik az államterület többi részétől. A disszertációban fókuszba helyezett kisebbségi vitalitás ilyen módon kapcsolódik össze a regionalizáció kérdéskörével, hiszen az egy államon belül megkonstruált regionális valóság befolyással van az ott élő kisebbségek helyzetére.

A disszertációban kifejezetten regionális, ám ezen túlmenően nyelvi kisebbségeket vizsgállok. Azt gondolom, hogy a regionális európai kisebbségek legfőbb megkülönböztető jegye a saját nyelv, amely egyben az egyéni és csoportidentitások legfontosabb eleme is. A vizsgált államokban a regionális kisebbségek mindegyike nyelvi kisebbség is egyben. A nyelvi kisebbség egy adott állam lakóinak olyan közössége, amely nem a hivatalos nemzeti, többségi nyelvet beszéli a mindennapi szociális kapcsolataiban. (Győri Szabó, 2006) Szarka László (2004) tipológiájában a regionális kisebbség egy meghatározott régióhoz kötődő kisebbségi csoport, amelynek identitása elsősorban ahhoz a területhez kapcsolódik, amelyen él. A disszertációban e mentén tehát a két fő tényező, amely egy kisebbséget megkülönböztet a többségtől az eltérő anyanyelv és a szűk értelemben vett szülőföldhöz való ragaszkodás, e kettő identitásmeghatározó szerepe.

Az európai őshonos kisebbségek az állami kontextusban nem domináns nyelveiket főleg otthon, informális keretek között használják. (Benson, 2014) A nyelvhasználók szempontjából megkülönböztethetjük az egynyelvűeket, akik csak a regionális nyelvet beszélik, valamint a kétnyelvűeket, akik a regionális nyelv mellett az államnyelvet is beszélik. Kozmács (2007: 134) megállapítja, hogy a kétnyelvűek előnyt élveznek az egynyelvűekhez képest, ami a kommunikációs helyzeteket illeti. A kisebbségi csoporthoz tartozó nyelvhasználók általában kétnyelvűek; a regionális nyelvváltozat mellett az államnyelvet is magas szinten képesek használni. Gal (2016: 26) alapján a nyelvhasználó és anyanyelve közötti kapocs meghatározó az előbbi identitására nézve, ráadásul az elmúlt időszakban a kisebbségi nyelvek, és a rurális régiók nyelvváltozatai presztízsnövekedést tapasztaltak, és a korábban az államnyelvek által dominált kultúraterületeken is megjelentek, így például az interneten, a zenében, és a popkultúrában. Keating (2001a) plurinacionálisnak tekinti azt a demokráciát, ahol a kisebbségek jelenléte okán az államban nem egy démosz él csupán, hanem több területi alapon elkülöníthető démosz. A plurinacionális demokrácia annyiban különbözik a multinacionális demokráciától, hogy utóbbiban az egyéni identitások

kizárólagosak, előbbiben azonban az egyéni identitások is több rétegből állnak. (Keating: 2005: 54-58)

Videsott (2023) szerint egyértelmű, hogy a nyelvi kisebbségek nyelvhasználók hiányában eltűnnek. Egy kisebbségi nyelv egy adott pillanatban minimum 500 beszélővel kell, hogy rendelkezzen ahhoz, hogy elkerülje a kihalás veszélyét. (Kozmács, 2007: 137) A nyelvi kisebbség csak úgy maradhat fenn, ha a területen adottak a gyermekek felnevelésének feltételei, a kisebbségi nyelv használatának lehetősége, és a gyermekek anyanyelvükön történő oktatása. (Videsott, 2023) Az iskolai oktatás és a tanárok képzése általában a domináns nyelven történik, csak ritkán jelenik meg a többségi és kisebbségi nyelven egyaránt biztosított kéttannyelvű oktatás. Ennek háttérében az áll, hogy minden állam oktatáspolitikájának célja az államnyelven történő alfabetizáció. (Benson, 2014: 16). Szükség van még továbbá a megfelelő életszínvonal elérésének lehetőségének biztosítására, annak érdekében, hogy a kisebbség szállásterületéről ne távozzanak a lakosok tömeges migráció keretében. (Videsott, 2023) Az életképes nyelvek viszonylag nagy számú beszélővel rendelkeznek, nem csökken a létszámuk, sőt inkább növekszik. Ezek általában a domináns többségek nyelvei. Az életképes kis nyelveknek ezernél több beszélője van és nyelvüket identitásuk fontos elemének tekintik. Ezek a csoportok általában nemzeti kisebbségek, amelyek bizonyos fokú önkormányzatisággal bírnak, esetünkben gyakran ezek a regionális többséget alkotják. (Kozmács, 2007: 137-138)

Az esettanulmányokon alább kiemelt etnoregionális közösségekben azon kívül, hogy nyelvi és regionális kisebbségek egyben, közös az, hogy az államon belüli státuszukat a kisebbség a kisebbségben kifejezés segítségével lehet a legjobban leírni. Ez a terminus kettős kisebbséget jelöl, egyrészt az államalkotó nemzettel szemben másrészt pedig a régióban domináns kisebbséggel szemben. Ez a fogalom kapcsolja össze a témában a kisebbségkutatás diszciplínáját a közigazgatástudománnyal, hiszen csak a regionalizációval nyer értelmet a régió belüli kettős kisebbség koncepciója. Morondo Taramundi (2018) a kisebbség a kisebbségben fogalmat azon emberek csoportjára alkalmazza, akik valamely létező és államilag, valamint nemzetközileg elismert kisebbség tagjai, és ezen belül alkotnak további kisebbséget

A fókuszban álló államok mindegyikében úgy alakultak ki a régiók, hogy néhányukban egy kisebbség kulturális, politikai, gazdasági előnyökhöz jutott. Vagyis a kisebbség a kisebbségben státusz nem csak számszerű kisebbségként értelmezendő, hanem olyan csoportként, amely érdekérvényesítő képessége, a régió igazgatásában betöltött szerepe másodlagos. (Morondo Taramundi, 2018) A dolgozatban vizsgált kisebbségek államaik

földrajzi perifériáján helyezkednek el, azonban ez azzal is együtt járhat, hogy számos szálon kötődnek a szomszédos államokhoz, régiókhoz is. A határon túli régiók kooperációja lehetővé teheti ezen területek kitörését a perifériális helyzetből, és elősegítheti a jólét kialakítását és fenntartását, valamint a békés egymás mellett élést. Az ilyen típusú kooperációk létrejöttét számos faktor befolyásolhatja, mint például a történelmi hatások, földrajzi és demográfiai jellemzők, a régiók és a központi államok viszonya, vagy az együttműködésben részt vevő régiók gazdasági helyzete. (Engl-Zwilling, 2008)

Érdemes továbbá azt is kiemelni, hogy az esettanulmányokban vizsgált régiók, tehát Katalónia, Trenino-Alto Adige és Occitanie habár területi államaik földrajzi perifériáján helyezkednek el gazdaságilag mégis kifejezetten jól teljesítenek, ezáltal az elvándorlás mellett a bevándorlás is erőteljesen meghatározza a demográfiájukat, amely a kisebbségi vitalitás egy újabb kihívását adja. Európában, különösen pedig az Európai Unióban jellemző, hogy az őshonos kisebbségek egyfajta identitáskrizist (Janssens, 2022: 112) élnek meg főként a harmadik országokból, de más EU-s országokból érkező nagymértékű bevándorlás miatt. A nagyvárosok kiemelten érintettek, és ezekben már eleve gyengébbek a regionális identitások. Janssens (2022) felhívja a figyelmet arra, hogy a bevándorlás a regionális identitásra gyakorolt hatása azért is lehet könnyebben érzékelhető napjainkban, hiszen nemcsak egyének gazdasági célú mobilitásáról van szó, hanem teljes családok áttelepüléséről, más területekről származó diákok, egyetemi hallgatók letelepedéséről, családalapításáról. A kisebbségvédelmi mozgalmak kifejezetten a statikus nemzetállami berendezkedésre válaszul jöttek létre, ma pedig a dinamikus, sokszor már-már multinacionális közegben kell vagy kellene helyt állniuk.

5. A regionalizáció megnyilvánulásai és a kisebbségi vitalitásra gyakorolt hatása

5.1. A regionalizáció és a kisebbségi vitalitás összefüggéseinek magyarázata konstruktivista nézőpontból

Meglátásom szerint a konstruktivizmus elméleti kerete megfelelően magyarázza a regionalizáció jelenségét. Ha abból az alapvetésből indulunk ki, hogy a természeti tényekkel ellentétben a társadalmi tények konstruáltak, azaz egy megkreált valóság részei, akkor kézenfekvő, hogy a központi állam saját érdekei mentén de- és rekonstruálja saját területének szerkezetét. (Wendt, 1999) Crepaz-zal (2016: 32-33) egyetértve úgy vélem, hogy a konstruktivizmus megfelelő keretet ad a normákban bekövetkezett változások nyomon követésére és elemzésére, mivel egyrészt a belső motivációkat vizsgálja, másrészt a meggyőzési stratégiákat kívánja bemutatni. A konstruktivista szemléletű vizsgálatok a diskurzus, a meggyőzés és a szocializáció modelljeire fókuszálnak. A konstruktivista elméletből kiindulva azt állítom, hogy a regionalizáció, a régió, a kisebbség, sőt még a nemzet is konstruált fogalmak, hiszen nem rendelkeznek univerzális jelentéstartalommal. A nemzet elképzelt, megkonstruált entitás, ahogy a nemzetállam közigazgatási rendszere is az. A nemzeti és kisebbségi közösségek identitása, illetve ezen belül az egyéni identitások évszázadok alatt formálódtak és konstrukció eredményei.

A nyelv tanult viselkedésforma, tehát eredendően konstruált jelenség. A konstruktivizmus elmélete alapján a nemzet és a nemzeti identitás konstrukciók, egy megkreált valóság elemei. Ezt a konstruálási folyamatot pedig a nacionalista elitek indították be, és tartják fenn érdekeiknek megfelelően, de valós kapocs kevésbé fedezhető fel a közösség tagjai között. A nemzetek fiatal konstrukciók, többségük a 18-19. században jött létre. Ugyanígy a nemzethez viszonyított kisebbségek is viszonylag új jelenségnek számítanak. Az egyéni identitások összetettsége is konstrukció eredménye; egyes személyek identitása kizárólagos, másoké többes. A disszertáció fókuszában álló közösségek tagjai, vagyis a déltiroli ladinok, az Occitanie régióban élő katalánok, és a Katalóniában élő oksztánok összetett identitású csoportok.

Keating (2001b) szerint az európai nemzetállamok a domináns etnikum történelmét felhasználva alkották meg a nemzetet, és ezen történetek összességének folyamatos változásai és időbeli módosulásai miatt a nemzet, és az arról alkotott kép folyamatosan újrakonstruálódik. Keating elmélete (2001b: 40-41) ilyen módon a konstruktivizmus talaján áll, abból indul ki, hogy mind a nemzetek mind pedig az államok folyamatosan újrakonstruálódnak. Gondolatmenetében négy kulcsfogalom rajzolódik ki, ezek az identitás, a terület, a funkció és az intézmények. E négy tényező mentén alakulnak át szerinte az államok; így szó sincs az államok eltűnéséről, az állami autoritás szintjei azonban szükségszerűen megsokasodnak. Kántor és Majtényi (2005: 19) érdekes dolgot vetnek fel a nemzethez tartozás kérdéséről, amely az identitás formálásának konstruktivista paradigmájába is

tökéletesen beleillik. Annak ellenére, hogy korunkban a nemzethez tartozás elméletben szabad egyéni döntésen alapszik, mégis valójában az állam mint uralmi intézmény az, amely megadja azokat a lehetőségeket, amelyek közül az egyének választhatnak.

Az egyik ilyen tényező a régió, amelyre ugyanúgy tekinthetünk társadalmi konstrukcióként. A régiók összetett intézményi struktúrákat jelölnek, a régiók létrehozása során pedig általában normatív jegyeket fedezhetünk fel, hiszen a régióépítés során kijelölik annak fizikai, kulturális és társadalmi határait. Ezen kívül arra is fontos hangsúly kell, hogy helyeződjön, hogy a társadalom elfogadja-e a régiónak elnevezett koncepciót mint területrendezési egységet. (Paasi, 2002) Keating (1998a: 109) is társadalmi konstrukcióként tekint a régiókra, és azt állítja, hogy azok se nem történelmi relikviák, se nem természeti adottságok. Konstruktivista nézőpontból szemlélve a régiók olyan területi egységek, amelyek társadalmi és politikai szereplők tevékenysége miatt kerülnek kialakításra. Maga a nemzetállam is újrakonstruálódik, pontosan a regionális terek tartalommal való feltöltődésének következtében. (Keating, 2017) Smouts (1998: 30) felveti a kérdést, hogy a régiók lehetnek-e a nemzetekhez hasonlóan az új elképzelt közösségek. Mivel a régió nem abszolút és univerzális fogalom, a régiók kereteinek kialakításakor a nemzeti igazgatási szervek azok, amelyek saját régióikat minden szempontból meghatározzák. Ennek okait a vesztfáliai államrendszerben kereshetjük, amely meghatározza a globális terület felosztásának szabályait. Európa régió építési folyamatai Núñez (2012: 28-29) véleménye szerint hasonló módon alakultak mint a nemzetépítés folyamatai. Szerinte a mezolokális identitások éppúgy elképzelt közösségeket képeznek mint a nemzeti identitások.

A dolgozat egyik premisszája, hogy egy adott kisebbség vitalitásának egyik legjobb indikátora a kisebbségi nyelv egyrészt az államon belüli helyzete, másrészt pedig a regionalizáció kontextusában a kisebbségi nyelv regionális státusza. Konstruktivista nézőpontból megállapítható, hogy az állam és a régiók területi igazgatásának folytonos alakításával és az elképzelt közösségek véget nem érő formálódásával az egy területen osztozó nyelvek egymáshoz viszonyított státusza is folyamatosan változik; szociokulturális megítélésük az állam és regionális nyelv-, oktatás-, és foglalkoztatáspolitikától függ. Egy területi igazgatási egység két-, vagy többnyelvű jellege nem feltétlenül jelenti ezen nyelvek azonos jogi, de legfőképpen társadalmi, gazdasági, politikai státuszát, így a hasonló régiókban, úgy mint az esettanulmányokban bemutatott területeken könnyedén alakulhat ki bi- vagy triglosszia.

Charles Ferguson (1959) vezette be a diglosszia fogalmát az olyan szociokulturális helyzetek leírására, ahol két nyelv, vagy nyelvjárás osztozik egy területen és egy beszélő

közösségen, azonban ezek használati funkciói és kontextusai eltérnek egymástól. A diglossikus nyelvi helyzetben mindig van szerinte egy ún. magasabb nyelvváltozat, amelyet a nyelvhasználók a formálisabb szóbeli kommunikációs helyzetekhez és az írott nyelvhez kötnek, az alacsonyabb nyelvváltozat ehhez képest viszont kizárólag az informális szituációkban jelenik meg. A nyelvhasználók által magasabb rendűnek vélt nyelvet vagy nyelvváltozatot jellemzően iskolai környezetben sajátítják el, míg az alacsonyabb presztízzsel bíró jelenik inkább meg az otthonokban. A diglosszia egyébként abból is adódhat, hogy míg a magasabb nyelvváltozat az államban kodifikált, standardizált hivatalos nyelv, addig az alacsonyabb nyelvváltozat kisebbségi nyelv és nincs hivatalosan elismert írott standardja.

A dolgozatban vizsgált területeken, vagyis az Arán-völgyben, Trentino-Alto Adige régióban, valamint Occitanie katalánok lakta részein azonban már nem kizárólag kétnyelvűségről, hanem háromnyelvűségről beszélhetünk. Az ún. trilingvizmus (Hoffmann, 2001) három nyelv, vagy nyelvváltozat egyidejű jelenlétét feltételezi egy adott területen, amely az esettanulmányok kontextusában az állam nyelvét, azaz a nemzeti nyelvet, a régió domináns kisebbségi nyelvét, valamint a regionális kisebbségi nyelvet, azaz a kisebbség a kisebbségben státuszú közösség nyelvét jelenti. A regionalizáció a kisebbségi vitalitásra gyakorolt hatásának eredményeként a háromnyelvű területeken a nemzeti nyelv mellett a domináns kisebbségi nyelv státuszának védelme is többé kevésbé körülbástyázott, általában rendelkezik írott nyelvi standarddal és van lehetőség azt formálisabb kommunikációs szituációkban is használni. A trilingvizmus a bilingvizmus mintájára ugyanakkor magában hordozza a triglosszia kialakulásának lehetőségét, amelynek jelenlétét az alábbiakban az esettanulmányok bemutatásánál több interjúalany is megerősíti saját közösségeik, lakóhelyük viszonylatában. A triglosszia jelensége ebben a kontextusban annyit tesz, hogy a régió három nyelve közül a nyelvhasználók mindig azt alkalmazzák, amelyet az adott kommunikációs szituációban megfelelőnek éreznek. Ezt a döntésüket számos faktor befolyásolhatja kezdve attól, hogy írásos vagy szóbeli a kommunikáció, a kommunikációs partner vélt vagy valós nyelvi kompetenciáiról alkotott meggyőződésen keresztül, a kommunikációs szituáció helyszíne és annak a formális-informális skálán való elhelyezkedésig.

5.2. Regionalizáció a közigazgatástudományban

5.2.1. A régió megjelenése a közigazgatásban, a regionalizmus térnyerése és a kisebbségek jelentősége

A régiók a terület specifikus szintjét teszik ki, és egymástól eltérő kohéziót mutatnak. Keating (1998b: 13) a régiókat úgy definiálja, mint területi határokkal körülvett társadalmi konstrukciókat. A globalizáció annak ellenére, hogy a múlt század utolsó évtizedeiben igen nagy lendületet kapott, rendelkezik korlátokkal és ezek közül az egyik legjelentősebb a tér és a távolság által támasztott kihívások. A régiók és a regionális dimenzió Láng (2021) szerint ekkor kaptak különös figyelmet. A regionális rendszer létrehozásának első lépése Horváth (2004) alapján, amikor az állam megállapítja a regionális szint kialakításának vagy megerősítésének szükségességét, itt általában az EU-s közösségi fejlesztéspolitikában rejlő lehetőségek kiaknázása, a kormányzati feladatok decentralizációja útján történő optimalizálása, és a közszolgáltatások szervezésének hatékonyságának növelése áll a háttérben. Ezt követően pedig vagy létrehozzák a régiókat, vagy pedig kiterjesztik és megerősítik a már létező régiók hatásköreit. Horváth (2004: 6-7.) három funkció mentén vázolja fel ezt a folyamatot: területfejlesztés, regionális gazdaságfejlesztés és a közszolgáltatások térségi szervezése. Forgácsné (1999: 190) felhívja a figyelmet arra, hogy az állam szuverenitását védelmezendő érdekelt abban, hogy a közigazgatás struktúráját és intézményrendszerét olyan módon formálja, hogy képes legyen kézben tartani és kezelni a helyi és területi folyamatokat. Intézményi szinten a régió politikai, közigazgatási, gazdasági és társadalmi intézményeit kell figyelembe vennünk. Politika alkotás terén azt kell megvizsgálnunk, hogy a régió milyen hatáskörökkel rendelkezik. (Keating: 1998a)

A szakirodalomban jellemzően a regionalizáció előfutáraként jelenik meg a regionalizmus, amely azonban egy alulról felfelé irányuló társadalmi mozgalom, amelynek igen sokféle célja lehet, közösségektől és államoktól függően. A regionalizmus komplex jelenség, gazdasági és politikai tényezők is befolyásolják. (Keating, 1995) A regionális mozgalmak, a regionalizmus és a regionalizáció először a területi védelmi mechanizmusokból indultak ki, majd ezt követően váltak a gazdasági modernizáció eszközévé, azután pedig már akár az alkotmányok módosításáért folytatott küzdelmek motorjaivá és az államok átalakítását kívánó érdekcsoportokká alakultak. (Keating, 1998a: 71) Szabó (2004: 133) Siposhoz (1993) hasonlóan a regionális mozgalmakat Nyugat-Európában a kulturális, etnikai és nyelvi kisebbségi mozgalmakkal hozza összefüggésbe. A területi autonómiákat és a nyelvi-kulturális megalapozottságú személyi autonómiákat pedig a regionalizációval állítja párhuzamba. Nála

is a két fogalom között az alapvető distinkciót az adja, hogy a regionalizmus aluról felfelé irányuló civil mozgalom, a regionalizáció pedig fentről lefelé irányított politika.

A konzervatív regionalizmus a homogenizáló szekuláris állammal szemben határozza meg magát, és a közösségek önfenntartó képességére apellál. Az ún. nagypolgári regionalizmus viszont az olyan iparilag és gazdaságilag fejlett területekre jellemző, amelyek igyekeznek megszabadítani magukat a területi állam béklyóitól. A technokratikus regionalizmus pedig politika mentesíteni kívánja a regionalizációs folyamatokat. A centralizáció ellen fellépő jobboldali, populista regionalizmus a pénzügyi egyenlősítés ellen szólal fel. Előbbiek a jobboldali regionalizmusok kategóriájába tartoznak, de vannak baloldali regionalizmusok is, úgy mint például a progresszív regionalizmus, amely a politikai egyenlőség jelszava mentén határozza meg magát. A szeparatista mozgalmak is végeredményben regionalista mozgalmak. (Keating, 1998a: 13-16) Sipos (1993: 19) megkülönbözteti a politikai, alkotmányos regionalizmust, amely esetén az olyan régiók jogosítványairól van szó, amelyek földrajzi, történelmi, kulturális, etnikai és nyelvi alapon organikus egységet képeznek. A disszertációban tárgyalt régiók és azok alegységei ilyenek. Soós (1999: 135) is kategorizálja a regionalizmust. Nála az állampolgári regionalizmus egyenlő jogokat követelő regionalizmus, a mérsékelt gazdasági regionalizmus a régió ügyeinek felügyeletét kívánja magához vonni, a radikális szeparatista regionalizmus viszont a független nemzetállami létért harcol.

Vitatott kérdés, hogy vajon a regionalizáció az etnoregionalista mozgalmak hatására indult-e meg az érintett államokban, vagy pedig az államszerkezet újrakonstruálása szolgált táptalajul az etnoregionalista mozgalmak térnyeréséhez. Az azonban állítható, hogy az etnoregionalizmus a regionalizmus egyik leginkább kutatott fajtája, amely a 20. század hatvanas éveiben került előtérbe. A. Gergely (1997) szerint az etnoregionalizmus valójában a történeti régiók kulturális térkeresése, amelynek eredményeképpen a társadalmi csoportidentitások elszakadnak az osztályszemlélettől, és visszatérnek a területi, etnikai, kulturális alapokhoz. Ezáltal az etnikumok és a kisebbségek szerepet követelnek maguknak az állam politikai életében. A regionalizmus bizonyos esetekben az identitásokon alapul, mivel a régiók olyan terek is egyben, amelyek az ott lakók személyes identitását formálják, befolyásolják; lehetnek integratívak és autonomisták. Az effajta regionalizmust nevezhetjük etnoregionalizmusnak, vagy regionális nacionalizmusnak. A régiók ezen kívül talajt szolgáltatnak a regionális önkormányzatok rendszerének kiépítéséhez, nem utolsósorban pedig képesek arra, hogy helyet adjanak a különböző érdekek kifejezésére és az érdekcsoportok tevékenységét elhelyezzék. (Keating, 2017) A. Gergely (1997) véleménye

szerint, az etnopolitika járható és járandó útja lenne az etnikai tagoltságú társadalmak igazgatásának és értékeinek megőrzésének egy demokratikus és toleráns állampolitikában.

Urwin (1998: 85) ráadásul azt állítja, hogy a kisebbségi, etnoregionális mozgalmak alapját adó közösségi összetartozás érzésének kialakításában, a hagyományosan a szakirodalom által leírt közös identitáselemek és kulturális, valamint pszichológiai örökségen túl a földrajznak is meghatározó jelentősége van. Szerinte az etnoterritoriális mozgalmak követelése három elemre alapoznak: egyenlő polgári jogok, itt a pozitív diszkrimináció igénye is gyakran felmerül és indokolt is; kulturális jogok, a nyelv használatának igénye és lehetősége sorolható ide; végül pedig a csoport kollektív politikai jogainak az elismerése. Ahogy arra Urwin (1998: 86) is felhívja a figyelmet, a területiálisan meghatározott csoportok többlet és kollektív jogok iránti követelése szükségszerűen konfliktusba kerülnek az állam alapvető a területi integritás megőrzésére irányuló törekvéssel, emiatt látni azt, hogy sok állam politikai támadásnak tekinti a kisebbségi csoportok területi alapú mozgolódásait. Tekintettel arra, hogy a pluralista demokratikus rendszerekben az erőltetett asszimiláció általában épp a kívánthoz képest ellentétes hatást gyakorol, a nyugati kormányok inkább az akkomodációs politika mellett döntenek, amelynek lényege valamilyen koncessziók engedése a kisebbségek felé, ugyanakkor továbbra is állami, vagy ritkább esetben nemzetközi kontroll alatt.

A regionalizmus Hueglin (1986: 439) olvasatában a territorialitást, az etnicitást, és a szociális-gazdasági egyenlőtlenségeket összekötő fogalom. Nála a regionalizmus a politikai, közigazgatási és gazdasági centralitással szemben megfogalmazott ellenreakció. A centralitást azonban nemzetközi trendek is megkérdőjelezzik, úgy, mint a globális interdependenciára épülő gazdaság; ebből pedig a központi államok gyengülése következik, amely egyszerre kiindulópontja és katalizátora a regionalizmusnak. Hueglin (1986: 453) ezen folyamatok eredményeképpen társadalmi fragmentációt állapít meg, amelyhez politikai széthúzás társul. A. Gergely (1997) felhívja a figyelmet arra is, hogy a történelem során korábban számos példa adódott arra, hogy egy állam instabilitása abból fakadt, hogy a gazdasági, politikai, igazgatási tagoltsága eltért a társadalom valós térbeli tagoltságától, vagyis a regionális, kisebbségi jellemzőket figyelmen kívül hagyta. A. Gergely (1997) amellett érvel, hogy az államalkotó etnikumoknak ún. kiegyezésre kell jutniuk, és a kiegyezésnek kölcsönös együttműködésre és toleranciára kell alapulnia. A regionalizmus és a nacionalizmus közötti legfőbb különbség, hogy míg utóbbi a terület politikai szuverenitásának megteremtését kívánja elérni, addig előbbi mindössze politikai autonómiára törekszik. (Núñez (2012)

A regionalizmus egy másik irányzata, az integratív regionalizmus kapcsolódik a modernitás paradigmához, amely szerint az államoknak területi integritásra és funkcionális differenciálódásra van szükségük, és elfogadja annak a lehetőségét, hogy a területi integritás eléréséhez bizonyos mértékű területi differenciálódásra van szükség. Az integratív regionalizmus viszont a regionalizmus depolitizált formája éppen ezért Keating (2017) szerint hosszú távon nem fenntartható irány. Temesi (2011) a regionalizmust mint a regionalizáció mögött húzódó ideológiát értelmezi, arra ugyanakkor nagyon jól felhívja a figyelmet, hogy a regionalizmus nem köthető egyik politikai irányzathoz sem. Temesi (2011: 56) a regionalizációnak három alapvető jellemzőjét tartja fontosnak kihangsúlyozni; ezek egyrészt, hogy megvalósítása politikai kompromisszum és társadalmi konszenzus mellett lehetséges, és hosszú időt vesz igénybe, másrészt valamilyen cél eléréséhez használt eszközként szolgál.

Keating, Loughlin és Deschouwel (2005) írásukban a korábbi regionalizmus irányzatokkal és értelmezésekkel szemben az új regionalizmus koncepcióját mutatják be. Az új regionalizmus az államigazgatás területi kereteinek újragondolását jelenti, amelyet vizsgálhatunk nemcsak politikai és gazdasági földrajzi szemszögből, hanem közigazgatástudományi szemüveggel is. A szerzőtrío abból a premisszából indul ki, hogy a régiók kialakításának szükségességét eredetileg a területileg kirajzolódó komparatív előnyök egy nemzetgazdaságon belüli kihasználása motiválta. Eredetileg az állam területének regionális sajátosságait a politikai-gazdasági elit elmaradottságként értékelte, amely helyzetnek a megváltoztatása nemcsak a gazdasági teljesítmény növelése szempontjából volt kívánatos, de a politikai stabilitás eléréséhez is szükségesnek ítélték meg. A regionális politika tehát eredeti értelemben az államokon belül az elmaradottabb régiók felzárkóztatása céljából alakult ki, egyfajta állami fejlesztéspolitika keretében. A kompetitív regionalizmus az új-regionalizmus irányzatai közé tartozik, ahol a régiók önálló jellegzetességekkel rendelkező, autonóm és spontán folyamatoknak helyet adó terek. Ez gazdasági szempontból annyit feltételez, hogy egy idő után ezek az egységek versenyre lépnek egymással. A jóléti regionalizmus pedig már erre épülve azt feltételezi, hogy a versenyben nyertesek és az alul maradók között szükségszerűen egyenlőtlenségek alakulnak ki, amely természetesen érinti a régiókon belüli jóléti intézkedésekhez szükséges források alakulását is. (Keating, 2017)

Sipos (1993: 16-18) úgy véli, hogy a regionalizmus igénye először gazdasági téren fogalmazódott meg a nyugat-európai államokban az 1970-es évek gazdasági válságainak hatására, amikor kiderült, hogy az új fajta gazdasági kihívásokat a második világháború utáni centralizált állami kontroll paradigmája nem volt már képes kezelni. Erre válaszul pedig a politikai-adminisztratív keretek is igazodtak az új szemlélethez. A közigazgatási

regionalizálás nála adminisztratív autonómiát és hatáskör transzfert jelent a központi szintről a szubnacionális közigazgatási egységek felé. Szabó (2004: 138) úgy látja, hogy a regionalizmusnak három célja lehet, ezek az autonómia, a föderalizmus és a szeparatizmus. Amennyiben a régió különállását abból a paradigmából kiindulva vizsgáljuk, hogy a társadalom természetes organizmus, akkor a regionalizmus törekedhet kulturális autonómiára, a szubszidiaritás elvének megvalósítására a föderalizált államban, vagy etnonacionalizmus keretében önálló állam létrehozására. Ha azonban a regionalizációt az állam oldaláról vizsgáljuk arra a paradigmára alapozva, hogy az állam a politikai akarat szuverén letéteményese, akkor, ha a régió autonómiát kap beszélhetünk decentralizációról, föderalista berendezkedés esetén vertikális hatalommegosztásról, szeparatizmus esetén pedig az államterület kormányozhatóságának válságáról. A disszertációban vizsgált államok regionális átszervezésének elsődleges motivációja valószínűleg nem az etnoregionális mozgalmak térnyerése volt, hanem az államterület kormányozhatóságának hatékonyságának növelése, ugyanakkor az etnoregionalista hatások is befolyással bírtak.

5.2.2. A regionalizáció mint a területiális igazgatás egy formája

Süli-Zakar és Radics (2005: 191) a következőképpen különböztetik meg a regionalizmust a regionalizációtól. A regionalizmus szerintük olyan tartósan érvényesülő természetes kapcsolat, amelyben a különböző alkotórészek között homogenizáció alakul ki, és amely célja a horizontális integráció elasztikus határok mentén. Ebben a keretrendszerben a régió belső kohézióját a funkcionális összetartozás biztosítja és eredménye a funkcionális régiók létrehozása. A regionalizáció viszont intézményi szinten szabályozott és központilag irányított folyamat, hierarchikus építkezés mentén, amelynek célja a vertikális integráció megvalósítása. Határai szigorúan a közigazgatási határok a régió egységét pedig a közös politikai érdek adja. A regionalizáció lényege, hogy az közigazgatási régiók létrehozását eredményezi. Szabó (2004: 135) ehhez kapcsolódóan emellett érvel, hogy a regionalizmus mozgalma volt az, amely idővel konszolidálódott, intézményesedett és a regionalizációban teljesedett ki.

A régiók kijelölésének több módja is lehetséges, ezek közül az egyik az ún. örökség alapú delimitáció, amelyet sok európai ország alkalmaz. Ezen országokban a régióknak erős történelmi beágyazottsága van, ide tartozik például Spanyolország és Olaszország is. A hozzájuk hasonló országokban föderális vagy kvázi-föderális rendszereket találunk, ahol a

régiók széles kompetenciákkal bírnak. Az ún. aggregáció alapú delimitáció az egyik legegyszerűbb módszer, ide sorolhatjuk például a francia régiókat, amelyek départementek összeadásából születtek. Ezt a módszert Párizs nemcsak egyszer a regionalizáció kezdetén, az eredeti régiók határainak megállapításához használta, de a regionális reform során ismét a départementek, sőt korábbi régiók házasításával hozott létre újabb, nagyobb területű regionális egységeket. És habár a francia régióknak vannak kompetencia területei, az ezek hatékony végrehajtásához szükséges politikai eszközök nincsenek a kezükben. (Seys, 2019: 52-69)

A regionalizáció valójában a territoriális igazgatás egyik formája, amely azt feltételezi, hogy az államigazgatás elsődlegesen területi alapú, a feladat- és hatáskörök felosztásának alapja a terület. A terület központi jelentőségéről az univerzalizmusra való törekvés egy időre elvonta a figyelmet. Egyes országokban azonban ismét különös jelentőséget kapott a területi tervezés, amelyet Keating (2013) re-territorializációnak nevez. A konstruktivizmus talaján állva Keating (2013) megerősíti, hogy a valós fizikai értelemben létező tér felosztásáról minden esetben a területi állam dönt. (Keating, 2013) Keating (2021b) szerint a territoriális igazgatás koncepciójának visszatérésével az európai államok elhagyni látszanak a korábban alkalmazott modernizációs paradigmát, amelynek a kulcsa a területiség elhagyása mellett a területi integráció és a funkcionális differenciálás voltak. Az államterület ún. átméretezése tulajdonképpen azt a folyamatot jelöli, amelynek során különböző rendszerek áthelyeződnek az államon belül, nemcsak horizontálisan, de vertikálisan is. A re-territorializációt két egymással ellentétes erő hívta életre; a globalizáció, amely bizonyos funkciókat az állami szint fölé helyez és a lokalizáció, amelynek célja az állami funkciók minél alacsonyabb szintre történő delegálásának elérése. Ez a folyamat pedig egyúttal a személyes identitások pluralizációjához (Keating, 2021b) vezet. A fókuszba helyezett kisebbség a kisebbségben státuszú közösségek tagjainak személyes identitása jellemzően szükségszerűen plurális. Keating (1998b) állítása szerint a területi tényező azért is elengedhetetlen jelentőségű, mert erősen kapcsolódik mind az identitás kérdésköréhez, és a politikához is.

Keating (2021b) a re-territorializáció jelenségéről beszél, mivel az idő előrehaladtával egyértelművé vált, hogy a politikai döntések egy részét ismét területi alapra kell helyezni ahhoz, hogy az államok érdemben reagálni tudjanak a területükön jelentkező etnoregionális mozgalmakra. Keating (2021b) állítása szerint napjainkban a politika re-territorializálódik, az államalkotó területi egységek politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális jelentősége ismét előtérbe kerül a különböző politikai irányvonalak meghatározásakor, ezáltal kedvez azoknak a kisebbségeknek, amelyek identitása, nyelve, kultúrája egy-egy területhez köthető. Keating

úgy látja, hogy a politikai és a nemzeti identitás területhez kötődik, amely terület a modernitásban az állam lett, viszont ma már tolódik a regionális és a lokális tér felé. Az egyéni identitások a nemzetin túl kiegészülhetnek szupra- és szubnacionális elemekkel. A közigazgatás ezzel egyidejűleg re-territoralizálódik vagyis az államterület egyes részeihez különböző funkciókat rendel.

Keating (2016) alapján a területi igazgatás a következőkben bemutatott módokon valósulhat meg. Az első az állam föderalizációja, méghozzá a hagyományos területi egységek fizikai határainak megváltoztatása nélkül, vagy azok minimális módosításával. A második lehetőség a centralizáció, ahol a jellemzően napóleoni közigazgatási rendszer az államigazgatás nagyobb mértékű intézményesülését kívánja. Harmadik lehetőség azonban a helyi hivatalok felállítása, az unitárius berendezkedés felülírása nélkül, ez maga a regionalizáció. Ezt a megoldást figyelhetjük meg nemcsak Spanyolországban és Olaszországban, de enyhébb mértékben Franciaország esetében is. A regionalizáció alapvetően felülről lefelé irányított politika és azt a folyamatot jelöli, amelynek során az állam régiókat hoz létre és felruházza őket bizonyos hatáskörökkel. Ez a folyamat lehet politikai, kulturális, társadalmi és gazdasági célú is. (Keating, 2021b) A vizsgált államok viszonylatában a regionalizációt a központi politikai akarat kezdeményezte, a regionális sajátosságok korlátozott mértékű figyelembevétele mellett.

A regionalizáció inkább folyamat mintsem eredmény, amelyet Faragó (2003: 24) azzal magyaráz, hogy az ember azért osztja fel kisebb egységekre az őt körülvevő teret, mert azt jobban képes felfogni, és ez biztonságot ad számára. A területtervezésnek Núñez (2012: 24) szerint három szintje van: a szuverén állami szint, a szupranacionális szint, ahol az elképzelt közösség önmagában nem rendelkezik szuverenitással, valamint a lokális szint, ahol az egyének közötti személyes kapcsolatok lehetségesek. Ennek megfelelően Faragó (2003: 25) a lokalizáció folyamatát úgy értelmezi, mint a tér könnyebben megérthető kisebb szeletekre osztását, míg a globalizációt pedig úgy mint a tér kinyitását. A kisléptékű terek hordozzák a helyi értékrendet és őrzik meg a helyi hagyományokat, és lehetőséget kínálnak a teret elfoglaló személyek közvetlen kommunikációjára. A kis terekben van valódi, organikus esély a kulturálisan meghatározott területi identitások létrejöttére és megszilárdulására, és a spontán önszerveződés megindulására. A nagyléptékű terek szervezéséhez azonban szükség van a közvetett bürokráciára, a vertikális hierarchikus rendszerbe öntött formalizált szervezetekre. Mivel minden emberi cselekvés, így a politika és az államigazgatás is térben és időben történik, ezért meg kell adni annak e két paraméterét. A nagyléptékű terek kulturálisan természetszerűleg transz- vagy plurikulturálisak. (Faragó, 2003: 31)

Cseke (2009) megemlíti, hogy a nyugat-európai államokban annak ellenére vitás volt a regionalizáció folyamata, hogy etnikai, kulturális és gazdasági régiók sokszor természetesen is kirajzolódnak. Hagyományosan a regionalizálást a demokratizáció velejárójának, sőt ahhoz szükségesnek ítélt mellékhatásaként tekintik, erre jó példa a disszertációban tárgyalt Spanyolország és Olaszország. Faragó (2003: 27) a térfelosztásokat a következő egységekben képzei el: személyes terek, lokális terek, regionális terek és makró terek. A regionalizációval létre jövő regionális terek területi terek, funkcionális terek, és politikai terek egyben. A régiók egyfelől politikai arénák, ahol a különböző szereplők találkozni tudnak, ám emellett a régiók maguk is politikai szereplőkké válnak. (Keating, 1998a)

Horváth (2001) kiemeli, hogy a regionalizáció elindítása mögött számos európai országban köztük például Franciaországban és Olaszországban gazdasági indokok is húzódnak. Az így kialakított régiók célja a fejlesztéspolitika optimalizálása volt, valamint a centrum és periféria régiók közötti munkamegosztás megkönnyítése. Sokszor a kizárólag gazdasági célú regionalizáció mindössze dekoncentrációt eredményezett, ugyanakkor a decentralizáció Horváth (2001) szerint hosszútávon javít az államok és a bennük működő vállalatok versenyképességén. A 20. század végén a decentralizáció általános trenddé vált az európai államokban. Spanyolországban a kormányzás mezo szintjén az autonóm tartományokat találjuk, amelyeknek az intézményeit választás útján állítják fel, és amely önkormányzati szerveknek aztán jogszabályalkotási hatáskörei is lesznek. Olaszországban a régiók a regionális állam alkotóelemei, intézményeit ugyanúgy közvetlenül választják és ugyanúgy rendelkeznek a jogszabályalkotáshoz szükséges kompetenciákkal. Franciaországban habár a közvetlen választás intézménye itt is ismert, a régiók nem rendelkeznek széles jogszabályalkotási hatáskörökkel. (Keating, 1996)

Horváth (2004: 6-7.) úgy véli, hogy a regionalizációnak értelemszerűen van egy erőteljes közigazgatástudományi dimenziója. Ebben a dimenzióban az állam felülről lefelé irányított decentralizáció keretében hozza létre a régiókat, vagy bővíti a regionális szint korábbi kompetenciáit. A 20. század második felében megjelent az az átmeneti modell, amely a deklaráltan unitárius államot kvázi-föderálissá alakította át a régiók területi kormányzásban betöltött szerepének erősítésével. Loughlin (2000: 14) szerint olyan államokban valósul meg a regionalizáció, amelynek gazdasága már posztfordista rendszerben működik, ahol a gazdaságot a dereguláció és a privatizáció jellemzi, ahol elterjedtek az új technológiák és a legújabb kommunikációs eszközök, és ahol új, nem feltétlenül földrajzi kötöttségű tényezők befolyásolják a termelést. A regionalizáció mögött meghúzódó fő indokként Keating (2021a) Loughlinhoz hasonlóan a gazdasági folyamatokat említi,

amelyeket szerinte már nem a nemzetállami keretek határozzák meg. Az új keretek között nem csak a nemzetek feletti teret, de a nemzetek alattit is ott találjuk. A gazdasági térszerkezet változása pedig maga után vonta a politikai és intézményi térszerkezet reformját is. A regionalizáció Keating (2021a) szerint a funkcionális igazgatás felé történő elmozdulást jelenti, a szubnacionális intézményrendszer felügyeletét azonban továbbra is az államok gyakorolják. A Loughlin (2000: 14) által lefestett regionalizált államban a gazdaság húzóágazata a szolgáltatások. Moore (2001: 44) és Loughlin (2000) egyetértenek, hogy a globalizáció és a lokalizáció kereszttüzében az önkormányzatok jelentősége felértékelődik.

Horváth (2001) különbséget tesz a regionalizált és a decentralizált állam között: míg Franciaországot az utóbbi, addig Olaszországot és Spanyolországot az előbbi kategóriába sorolja. Keating (1998a: 115) skálán ábrázolva úgy látja, hogy a három vizsgált állam közül Spanyolországban a legerősebb a regionalizáció, ezt követi Olaszország, és végül Franciaország a maga gyengének tekinthető regionalizációjával. Ugyanakkor mindhárom országot teljesen regionalizált államnak tekinti. (118) Spanyolországban például a regionális jellegzetességek évszázados hagyományokra tekintenek vissza, és Franciaországban is a regionális különbségek, habár a napóleoni közigazgatási reform megpróbálta eltörölni azokat, nem szűntek meg létezni, így az 1970-es években elindult regionalizáció nem légüres térbe tört be.

Forgácsné (1999: 187) regionalizáció definíciójában nem csak „a központi kormány igazgatási kompetenciáinak decentralizálása”, hanem „a helyi önkormányzatok együttműködésének bizonyos formái is” szerepelnek. A nyugat-európai országokban az állam alatti szintű önkormányzatok együttműködésének bevett hagyományai vannak, amelyek általában inkább érdekérvényesítéssel kapcsolatosak, nem pedig a decentralizált feladatkörök szakszerű ellátásával. Benz és Fürst (2002: 23) erre egy hálózati modellt kínálnak, ahol a hálózatok lehetővé teszik a hasonlóan gondolkozó szereplők összefogását, a keretek tágítását. A szerzők ugyanakkor arra a következtetésre jutnak, hogy nem elégséges kizárólag a hálózati modellre támaszkodni a regionalizáció folyamatának feltérképezése és megvalósítása során. Hocking (1999: 29) is kiemeli a hálózatok fontosságát, rávilágítva arra, hogy a régiók állami és nemzetközi környezete, annak működési struktúrája erős befolyással bír a nem-állami szereplők viselkedésére. A modell működéséhez azonban szükség van megfelelő kooperációra és kommunikációra a szereplők között. (Hocking, 1999) Keating (1998a) szerint a régióknak érdemes élniük a hálózatosodás lehetőségével, annak érdekében, hogy elkerüljék a marginalizációt.

Wright (1998: 45) azonban két paradoxonra hívja fel a figyelmet; az első, hogy a regionális decentralizációt gyakran az államok meggyengülésének jeleként, vagy annak következményeként értelmezik. A második paradoxon pedig az, hogy a regionalizációval rögtön arra a következtetésre jutnak sokan, hogy az az adott ország területi diverzitásának figyelembevételével történik. Wright (1998: 46) vitatja, hogy a regionalizációval a demokrácia közelebb kerül az állampolgárokhoz. Ráadásul arra is kitér, hogy a regionalizáció nem minden esetben egyértelműsíti a központ és a régiók kapcsolatát. Kiemeli, hogy a regionalizáció önmagában megszabja saját határait, hiszen vannak a közéletnek olyan szeletei, amelyek mindenképpen a nemzeti szinten maradnak. Szerinte tévedés, hogy a regionalizáció a regionális igények kielégítése céljából történik. Habár a regionalizáció elsődleges célja a helyi önkormányzatok megerősítése lenne, gyakran éppen a regionalizáció nyomán jönnek ki a szubnacionális önkormányzatok gyengeségei. Wright (1998: 48) tagadja, hogy a regionalizáció mindenképpen csökkenti az esetlegesen felmerülő demokrácia-deficitet.

A regionális állam tulajdonképpen a regionális, mezo szint kialakítását jelenti az állam területi igazgatásában, amelyet valamilyen kulturális, nyelvi, társadalmi vagy gazdasági tényező indokol. A regionalizáció azonban nem csak területi, de funkcionális restrukturációt is jelent, ugyanakkor a régiók területi kialakítását számos tényező befolyásolja, amelyek közül a nyelvi-kulturális-etnikai egység nem mindig kapja meg a kisebbségek által áhított hangsúlyt. (Keating - Loughlin - Deschouwel, 2005) A regionalizáció általában átfogó közigazgatási, államszervezeti reformot jelent, a közigazgatás középső szintjén értelmezhető, ám nem egyenlő a középszintű közigazgatással, amely nemcsak a régiók rendszerét foglalja magában, de a központi közigazgatás és a legalacsonyabb helyi igazgatási szintek közötti összes lépcsőfokot. A három vizsgált ország közül, csak Olaszországban és Franciaországban találunk régió elnevezésű közigazgatási egységeket, bár Spanyolországban az autonóm tartományok de facto régióknak tekinthetőek. Temesi (2011: 45) azt állítja, hogy a regionalizáció abban az esetben ha új területi igazgatási egységek kialakításával jár mindig decentralizációt is jelent egyben. A regionális szint kialakítása akár dekoncentrációt, akár devolúciót valósít meg alkalmas a központi igazgatási szint tehermentesítésére azon túl, hogy demokrácia-növelő és kisebbségvédelmi aspektusokkal is rendelkezik. Temesi (2011) is felhívja azonban arra a figyelmet, hogy a regionalizáció nem jelenti ugyanazt a folyamatot minden országban, hiszen azt az adott állam társadalmi és korábbi igazgatási viszonyai befolyásolják. Temesi (2011:46) úgy véli, hogy a nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, történelmi sajátosságok önmagukban nem elegendőek ahhoz, hogy egy állam a regionalizáció mellett döntsön.

A regionalizációs folyamatokat Európában Marcou (2014: 50) a következő kategóriákba bontja: adminisztratív regionalizáció; létező helyi hatóságon keresztüli regionalizáció; regionális decentralizáció, mint amelyet Franciaország példáján látunk; autonóm régiók kialakítása, vagyis politikai regionalizáció, mint Olaszország és Spanyolország esetében; vagy föderatív hatóságokon keresztüli regionalizáció. Adminisztratív regionalizáció esetén a központ által kinevezett hatóság áll a régiók élén és az állami fejlesztéspolitika implementációja a feladata, de önkormányzatról itt nem beszélhetünk. A helyi hatóságok fejlesztésével végrehajtott regionalizáció esetében a már korábban kialakított területi egységek jutnak szélesebb kompetenciakörökhöz. A regionális decentralizáció annyiban más, hogy a kormányzás egy új szintje kerül ebben az esetben kialakításra a korábban már létező helyi önkormányzatok és az állami szint közé beékelődve. A gyakran a valódi regionalizációnak tekintett politikai regionalizáció erős regionális hatásköröket hoz létre, a regionális egységeknek önkormányzatiságot biztosít. A föderális államok regionalizációja is elképzelhető abban az esetben ha az államalkotó tagállamok idővel szélesebb jogkörökre törnek. A regionalizáció ráadásul a politika egy újabb dimenzióját hozza létre egy államban; a pártpolitikán túl a régiók és központ közötti erőviszonyok is meghatározóak lesznek, sőt a területi igazgatás további szintjei is bekapcsolódhatnak a hatalomért folytatott harcba. (Marcou, 2014: 38-71)

Hoffman (2019) négy féle regionalizációt azonosít. Az első az önkormányzati modell, amelyre az 1960-as években kezdődött és máig tartó francia regionalizációt hozza példaként. A második regionalizációs modell Hoffman értelemezésében a regionalizált állam modellje, amelyre a legjobb példa Olaszország, ahol a régióknak jogszabályalkotási jogköreik is vannak. Az olasz régiók tehát szélesebb autonómiával rendelkeznek, mint egy regionális önkormányzat, de kevesebbel, mint egy föderáció tagállama. A harmadik modellként az önkormányzat-közi modellt említi, ahol a főként fejlesztési hatásköröket a területi önkormányzatok közösen gyakorolják. A negyedik modell pedig ebben a kategorizálásban a kvázi-regionalizáció, ahonnan hiányoznak az önkormányzati jogkörök, és a fő döntések továbbra is központi szinten születnek. A négy alapmodellen túl Hoffman a hibrid modellek létezésére is felhívja a figyelmet. Ezekben a rendszerekben keverednek a regionalizáció és a föderalizáció jellegzetességei. Spanyolországot ebbe a kategóriába sorolja, és kvázi vagy de-facto föderációként kezeli az országot. Smouts (1998: 33.) pedig a regionalizáció három formáját különbözteti meg. A hivatalosan létrehozott régiók, ahol egyes államok, vagy államok csoportjai alkotnak önmagukon belül, vagy egymás között régiókat. Az ún. spontán régiók alulról felfelé szerveződnek és az együttműködés szükségessége indokolja őket. A

választott régiók pedig a valós források megfelelő felhasználása miatt alakulnak ki. A közigazgatási regionalizáció valójában egy többszintű-kormányzási modellt hoz létre, ahol az állam alatti szintek különböző hatásköröket kapnak. (Kaiser, 2019)

A regionalizációnak nem melleleg államháztartási szempontból is nagy jelentősége van, ahogyan arra Illés (2001) is rámutat. Állítása szerint a területi igazgatás mezo-szintű egységeinek növelése megtakarítást jelent az államkassza számára, a közigazgatási alkalmazottak számának csökkentése miatt. A megtakarítás viszont nem egyből a regionalizációs folyamat elején keletkezik, hiszen az átszervezésnek is megvannak a maga költségei. A nagy méretű régiók kialakítása esetén szükséges a mezo szintet két alszintre, a régiók és a megyék szintjére osztani, ahogyan ezt a három vizsgált ország is teszi. Illés (2001) is megerősíti, hogy a döntések meghozatalát a döntés hatásterületéhez a lehető legközelebb érdemes vinni, hogy a döntéshozók ismerhessék, tisztában lehessenek a helyi viszonyokkal. Ez ugyanakkor kétélű fegyver, hiszen arra is szükség van, hogy a döntéshozók átlássák egyes döntéseik tágabb környezetükre vonatkozó következményeit. Temesi (2011) arra hívja fel a figyelmet, hogy a regionalizáció általában valamilyen társadalmi, gazdasági, vagy politikai változásra válaszul indul meg, mégis arra a következtetésre jut, hogy elsősorban az állam a gazdaságpolitikai faktorok mentén dönt amennyiben regionális átszervezést fontolgat, leggyakrabban ezen belül is a cél a főváros és a vidék egyenlőtlen fejlődésének korrigálása. Temesi (2011: 52) véleménye az, hogy a legfontosabb, hogy a gazdasági szereplők lássák a regionalizáció potenciális hasznát.

A címben kiemelt három ország: Spanyolország, Olaszország és Franciaország regionalizált államoknak tekinthetők. A disszertációban tárgyalt államok mind aszimmetrikus regionalizációt hajtottak végre, vagyis egyes régiók tágabb alkotmányos mozgástérrel rendelkeznek a többinél (Horváth, 2011), amely történelmi perspektívából nézve inkább a norma mint a kivétel. Mind Franciaországban, Olaszországban és Spanyolországban, habár a 19. századtól kezdődően erőteljes törekvés mutatkozott a központ részéről a centralizált és egyben homogén államigazgatás kiépítésére, a területiális érdekeket képviselő politikai brókerek képesek voltak területileg meghatározott engedményeket kicsikarni a központból. A területi igazgatás koncepciója tehát még a 20. század derekán is jelen volt az államigazgatás eszközei között, pedig akkor tényleg a centralizált nemzetállamok határozták meg Európa térképét. A politika re-territorializációja pedig spontán módon a nemzetállamoktól függetlenül is megindult, nagyjából az 1960-as évektől kezdődően. (Keating, 1999) Arday (2007) szerint Spanyolország és Olaszország a regionalizáció irányából, a szövetségi állammá alakulás felé halad, ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a regionalizáció nem feltétlenül a föderáció

előszobája, sőt gyakran inkább a heterogén unitárius állam stabilizálásának egyik módja. A vizsgált államok regionális berendezkedése erősen különbözik egymástól; Franciaországban az unitárius állam decentralizációjáról beszélhetünk, Olaszországban pedig a regionális állam egyedülálló modellje alakult ki. (Wiener, 2005: 34)

Keating (2001a) kiemeli azt is, hogy a területiség az ún. plurinacionális demokráciákban is kiemelt jelentőségű, ezekben az államokban az egyének identitását nemcsak a nemzethez, de a kisebbségi csoportokhoz való tartozás is meghatározza, vagyis személyes identitásuk többretegű, nem pedig kizárólagos. Keating plurinacionális állam koncepcióját a hazai szakirodalomban Kis (2005) vette át, aki a társnemzeti államot nevezi meg a nemzetállam alternatívájaként. Kis (2005: 72) kiemeli, hogy a kisebbség tagjai szempontjából legkedvezőbb közigazgatási felosztás az, ha lakhelyén az adott kisebbség többséget alkot. A belső határok meghúzásának mikéntje tehát nem közömbös a kisebbségi csoportok jogérvényesítési lehetőségeinek szempontjából. Kis (2005: 73) azonban felhívja a figyelmet arra is, hogy ha a belső határok teljes mértékben követik a nyelvi-etnikai határokat, és az így létrehozott területi egységek kisebbségi önkormányzatiságra tesznek szert, az az állam szétesésével is fenyegethet. Kis társnemzeti állam koncepciója azonban annyiban eltér Keating többnemzetiségű államától, hogy előbbiben egyik etnikum sem sajátítja ki a politikai közösséget. Az államon belüli közigazgatási határok fontosságának hangsúlyozásába Kymlicka (2005: 30) is bekapcsolódik, párhuzamot vonva a hatalom gyakorlásának mikéntje és a közigazgatás területi alegységeinek meghatározása között. A plurinacionális társadalmakban gyakran az aszimmetrikus területi igazgatás jelenti a megoldást, ezt azonban sokan kritizálják, elsősorban az állampolgárok egyenlőségének kérdésköre mentén, azonban a plurális társadalmakban éppen ellenkezőleg, nem a széthúzás, hanem az állam hosszútávú egységének és stabilitásának kulcsa lehet az aszimmetria. (Keating, 2001a)

5.2.3. Regionalizáció az unitárius-föderális dichotómiában

Pálné (2005: 36) rámutat arra, hogy a közigazgatási rendszer az államszervezet alapvető fontossággal bíró része, egyrészt mérete, de legfőképpen a politikai akaratot közvetítő és a társadalom mindennapi működését megszervező szerepe miatt. A vizsgálat fókuszában álló regionalizáció arany középutat jelöl ki sok területileg vagy etnikai szempontból heterogén állam számára, ám e választás megértéséhez érdemes körül járni a másik két lehetőséget; a centralizált unitárius rendszereket és a föderációkat. A regionalizációt az az alapvető tényező különbözteti meg a föderalizációtól, hogy a központi szint alatti

egységek nem rendelkeznek államisággal. Az 1970-es évekig a szakirodalom döntően a föderális államok vizsgálatát helyezte a középpontba, azt követően viszont egyre több állam mozdult ki az unitáris-föderális dichotómiából, amely életre hívta a regionalizáció jelenségét.

A centralizált unitárius rendszerekben hagyományosan a kormányzat legfelső szintjén valósul meg a funkciók megosztása, a központ az állami szuverenitás birtokosa. A föderációkban ezzel szemben a szuverenitás megoszlik a központi állam és az azt alkotó területi egységek között, az alá-fölé rendeltségi viszony helyett itt együttműködési modelleket találunk. Mivel a föderális alkotmányok módosításához a tagállamok beleegyezése is szükséges, a föderális rendszerek merevek, előny azonban, hogy az államalkotó egységeknek direkt joghatóságuk van a területük és az ott élő népesség felett. Az unitárius államokban az alkotmányreform viszonylag egyszerűen megvalósítható, az állampolgárok és az államterület feletti joghatóságot pedig kizárólag a központi állam gyakorolja. Az unitárius államokban kompetencia transzfer hiányban a régiók gyakran nem többek adminisztratív egységeknél. A törvényhozás az unitárius államokban általában egykamarás parlamentben történik, a föderális államokban azonban szükség van a tagállamok képviselőit tömörítő második kamarára is. (Zahrin – Mohamed, 2022)

Halberstam és Reimann (2014) a föderalizációt olyan folyamatként írják le, amely során az állam célja a jogszabályi egységesítés, vagyis azt felülről lefelé irányuló a központi állam által irányított folyamatnak tekintik, amely az alkotmány módosításaiban nyilvánul meg és a föderális államot létrehozó alkotmány elfogadásában csúcsosodik ki. A föderalizációnak persze van egy alulról felfelé szerveződő pillére is, amely abban nyilvánul meg, hogy a szubnacionális egységek is aktívan elfogadják a folyamatot és hozzájárulnak annak sikeréhez a kooperációjukkal. A föderális rendszerekben a központi állam általában a tagállamok hatáskörébe sorolja az oktatáspolitikát, valamint a nyelvi és kulturális ügyeket. (Halberstam – Reimann, 2014: 3-53)

Soós (1999: 21) különbséget tesz a föderális, a regionalizált, és az unitárius államok között. A disszertációban vizsgált államokat mind a regionalizált európai országok közé sorolja. Spanyolországban az autonóm tartományokat tekinthetjük régióknak, amelyek mind a 17-en saját alkotmánnyal rendelkeznek. Ezen kívül továbbá szerepet kapnak a regionalizációban a helyi önkormányzatok és a provinciák is, amelyek élén a központilag kinevezett kormányzó áll. Olaszország is hasonlóképpen 20 régióra osztotta a területét, ezen belül pedig itt is provinciákat és helyi önkormányzatokat találunk. Mindegyik szint választott tanáccsal rendelkezik, amelyek maguk közül választják vagy az elnököt, vagy pedig a polgármestert. A regionális elnököket közvetlen módon választják meg. Franciaországban egy

kicsit más helyzetről beszélhetünk. Egészen 1982-ig nem bontotta Párizs valódi régiókra az ország területét, a regionális választásokon pedig csak 1986 óta választják meg a regionális gyűlések tagjait. Soós (1999: 149) Franciaországot decentralizált unitárius államnak, míg Olaszországot és Spanyolországot regionalizált államnak tekinti amennyiben a regionális kormányzat jellege alapján tipologizálja őket.

5.3. *A régió a politikai térben*

A nyelvi vitalitás és a regionalizáció jelenségének vizsgálata során valójában azt kell megvizsgálni, hogy a regionalizált államok területi igazgatásában milyen szerepet tölt be a régió, mint igazgatási egység; valamint azt, hogy az igazgatás e középső szintje milyen hatást gyakorol a kisebbségi vitalitásra nézve olyan meghatározó politikák kialakításában és végrehajtásában, mint a kisebbségpolitika, a nyelvpolitika, valamint az esettanulmányokban szereplő országok révén az európai integrációval kapcsolatos politika. Más szemszögből nézve, a régió a politikai térben történő megjelenése, valójában a kisebbségpolitika gyakorlati megnyilvánulása amennyiben a regionalizációt az etnoregionális mozgalmak követelései hívták életre. Ugyanakkor a régiónak akkor is lesz szerepe a kisebbségi vitalitás megőrzésében, ha a regionalizáció mindössze hatékonyság optimalizáció céljából kezdődött egy adott állam közigazgatásában, egyrészt identitásformáló jellege miatt, másrészt viszont az államterületet könnyebben értelmezhető egységekre bontó jellege miatt.

Pasquier (2015) arra hívja fel a figyelmet, hogy a régió új térként jelenik meg a társadalmi-gazdasági folyamatok szabályozásában, valamint azt állítja, hogy a régió jelentőségének növekedésével a territorializáció és a hatalom megosztása új dinamikák mentén alakul. A régiók szerinte azokban az esetekben tudtak valódi tényezőkké előlépni, ahol azok gazdasági jelentősége erős helyi identitással és helyi politikai erők támogatásával járt. A modernista felfogásban a régió a nemzet- és globális gazdaság új alapegysége. A modern nemzetállamok az általuk ellenőrzött terület hatékony kormányzására törekednek, és ezen a területen a hatalommegosztás módja lehet centralizált vagy decentralizált.

A modernizáció talaján álló kutatók úgy vélik a centralizáció egyet jelent a fejlődéssel. A mai társadalmakat meghatározó oktatási és választási rendszereket a centralizáció és a nacionalizáció jegyében alakították ki Európában jellemzően a 19. század során. (Núñez – Umbach, 2008) Soós (1999) úgy látja, hogy az önkormányzati reformok a vizsgált országokban az 1970-es években indultak el, Zahrin és Mohamend (2022) szerint ez a trend

az európai integráció egészére jellemző, és az 1980-as évektől pedig globális trenddé vált. A regionalizáció Keating (2021a) szerint a jóléti államokban két kérdésre kell, hogy választ adjon. Ezek közül az egyik a javak területi elosztása a régiók között, a másik pedig azok elosztása a régiókon belül. Az azonban Keating (2021a) szerint biztos, hogy a régiók politikai terekké váltak. Marcou (2014: 38-71) alapján a régió és a regionalizáció folyamatai a legtöbb európai állam közigazgatási reformjait meghatározzák, szerepük van a területfejlesztési stratégiákban, valamint az állam demokratikus működésének fenntartásában. A korábbi dél-európai tendenciák ellenére a vizsgált három országban a regionális szint teret nyert a területi igazgatásban a korábbi megyei túlsúly ellenében. (Soós, 1999)

5.3.1. Az etnoregionalizmus

Fentebb a régió a közigazgatásban történő megjelenésének magyarázatkor és feltárásakor már említés szintjén megjelent az etnoregionalizmus, amely a sokak által a regionalizáció előfutárának tekintett regionalizmus jelenségének a lepolitizáltabb és leginkább kutatott típusa. Az etnoregionalizmus kifejezetten a kisebbség vagy kisebbségek regionális jellemzőire felépített politikai mozgalmát állítja a középpontba, amely nemcsak képes lehet átalakítani egy-egy állam területi igazgatását, de az állam kisebbségpolitikájának mikéntjét is meghatározhatja, nem beszélve számos más politikaterületről, amelyben az állam viselkedését befolyásolhatják az etnoregionalista hatások.

Horváth (2004) párhuzamba állítja az egykori cuius regio eius religio zsinórmértéket azzal, hogy manapság nem a vallás, hanem a területi igazgatás mikéntjének megválasztása az adott terület felett uralommal bíró entitás privilégiuma. Ennek megfelelően Payero-López és Nimni (2018) arra hívják fel a figyelmet, hogy a liberális demokráciák nagy részében a nemzeti és az etnikai kisebbségek komoly képviseleti deficitel küzdenek, főként amiatt, mert a liberális demokrácia alapstruktúrájában azok nyernek képviseletet, akik a többség oldalán állnak. Egyrészt ennek a rejtett politikai deficitnek a legküzdésre lehet alkalmas a regionalizáció, vagyis a döntési hatáskörök alacsonyabb szintekre történő delegációja, amely magyarázatként szolgál arra, hogy a politikai térben a regionális aktorok célja általában az állam decentralizációja. Malloy (2005) szerint a regionalizmus a régiók számára ugyanaz, mint a nacionalizmus a nemzetállamok számára, kifejezetten abban az esetben, ha a régió területén valamely nyelvi vagy etnikai kisebbség nagy létszámban van jelen.

A regionalizmus talaján álló pártok ugyanakkor sokfélék lehetnek, így autonomisták, föderalisták, vagy szeparatisták. (Dömök, 2017: 23) Az etnoregionalista pártok valamilyen

territoriális identitáshoz kötődnek, a területi dimenzió miatt különböznek elsősorban az etnikai pártoktól, viszont a territorialista pártok közül nem mindegyik kötődik etnikai csoportokhoz. Az etnoregionalista pártok tehát valamilyen csoportidentitáshoz kapcsolódnak, amely csoport etnikai és területi jellemzőkön osztozik. (Dandoy, 2010) Egy államon belül gyakran előfordul, hogy kialakul egy gazdasági-politikai-demográfiai centrum, illetve egy periféria. A társadalomtudományban széles körben tárgyalt centrum-periféria konfliktus a regionalizált és kisebbségekkel rendelkező államokban etnoregionális pártokat hívott életre. Ezek a pártok aktív szerepet játszanak az államok re-territorializációjában, és az állami közigazgatás újra szervezésében. (Dandoy, 2010)

Horváth (2001) felteszi a kérdést, hogy a régió és a regionalizmus miért az 1960-as évektől kezdődően tért vissza a politikai szótárba. A második világháborút követő időszakban a régóról úgy gondolkodtak, hogy azok olyan területi egységek, amelyeken az állampolgárok osztoznak, és amelyek földrajzi, kulturális, történelmi, nyelvi, akár etnikai sajátosságokat mutatnak, és ezáltal különböztethetők meg más területektől, politikai jelentőségük azonban nem igazán van. (Piattoni, 2019: 16) Horváth (2001) magyarázatként hivatkozik a globalizáció következtében újszerű verseny helyzetbe kerülő európai államokra, amelyben közre játszott az is, hogy a bevált 19. századi modell alapján a perifériák iparosítását a központi államok kéz a kézben képzelték el a kulturális homogenizációval, amelyre a regionális nacionalizmus régóta nem tapasztalt vehemenciával válaszolt.

Másrészt Horváth (2001) a demokratizációt is kiemeli, mint indok, amelyben már az egyes országrészek egyenlőségének biztosítását is elvárják az állampolgárok a demokratikus államtól. Gyakran a centralizáció és a decentralizáció mentén feszülnek egymásnak a politikai pártok, úgy mint például a '70-es években az olasz kereszténydemokraták és a szocialisták. Előbbiek a regionalizáció mellett érveltek, mert az állam alatti szintre kívánták hárítani a felelősséget olyan politikaterületek vonatkozásában, amelyek számottevő társadalmi elégedetlenséget generáltak. Spanyolországban pedig a demokratizációt követő konszolidációs időszakban a regionális politikai tér kiépítése elengedhetetlen volt az állam integritásának megőrzése érdekében. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni azokról az érdekcsoportokról sem, akik a régiók kialakulása ellen érveltek, gyakran ezek között találjuk a központi, állami hivatalokat. (Horváth, 2011)

Dandoy (2010) az etnoregionális pártokat három kategóriába sorolja. A protekcionista etnoregionális pártok célja az olyan csoportok érdekeinek a védelme, amelyeket kulturális és nyelvi alapon meg lehet különböztetni az állam polgárainak többségétől, és amelyek egy meghatározott területhez kötődnek. A decentralista pártok ezen túllépnek és céljuk a központi

állam és régiók közötti hatalom- és hatáskör megosztás újradefiniálása. Ezt akár az államon belüli régió és megye határok átszabásával is igyekeznek elérni, továbbá önkormányzati jogköröket kívánnak szerezni a régió számára. Egyes decentralista pártok megelégednek a területi autonómiával, míg mások az állam föderalizálása mellett lépnek fel. A spanyolországi katalán politikai pártok többsége ez utóbbi kategóriába sorolható.

Amennyiben egy adott állam képtelen kezelni a nyelvi-etnikai heterogenitást a saját területén és a kisebbségeknek juttatott autonómiajogkörök nem váltják be a mindkét oldalról hozzájuk fűzött reményeket az adott kisebbség a szecesszionizmus felé is fordulhat. (Lecours, 2021) A szecesszionista pártok programja kiválni az államból és sajátot alapítani. (Dandoy, 2010) Ez Lecours (2021: 16) szerint akkor fordul elő, amikor a nemzethez kötődő területi identitást felváltja a kisebbséghez kötődő területi identitás. A szecesszionista pártok között megkülönböztethetünk independista pártokat és irredenta pártokat. Előbbiek az általuk képviselt régió teljes függetlenségéért küzdenek, míg utóbbiak olyan kisebbségek esetében jellemzőek, amelyek szállásterülete több országra kiterjed és igyekeznek egy állam fennhatósága alá vonni azt. Az ún. átsatlakozó pártok pedig állam-váltásra törekednek. (Dandoy, 2010) A múltban Dél-Tirol például kifejezetten olyan terület volt, ahol megfogalmazódott a politikai akarat arra, hogy az olasz állam helyett az osztrák államhoz csatlakozzon a terület. (Dandoy, 2009) A modern nemzetállamokban a regionalitás fontos elemét képezik az autonómiára vagy épp szecesszióra törekvő regionális mozgalmak, de ezek nem egyeznek meg a regionalizmus, a regionalizáció és a regionális identitás fogalmaival. (Applegate, 1999)

A nacionalizmus ellentétben a regionalizmussal a politikai közösség érdekképviselését a nemzeti, nemzetállami szinten kívánja érvényesíteni. A nacionalizmust Lecours (2021) a politika egy formájaként értelmezi, és felhívja a figyelmet a fogalom meghatározásának nehézségeire tekintettel arra, hogy maga a nemzet fogalma nem definiált. A nacionalizmus olyan nemzeti közösségek képviselésében lép fel, amelyeket a közvetlen kapcsolaton túl, valamely más erő is összekapcsol, amelyet szolidaritásnak nevezünk. Amennyiben területi követeléseik vannak ennek a mozgalomnak az állam mint koncepció is szerepet kap. Az állam álltában első reakcióként igyekszik helyt adni a nemzetiségi törekvéseknek egy az integrációt elősegítő keretben. Ezek a módszerek a különbözőség fenntartását segítik elő. Ma inkább kisebbségben vannak azok a nacionalista mozgalmak, amelyek elszakadásra buzdítanak, viszont Katalóniában éppen találunk egy ilyet. Dél-Tirol esetében azonban a szecessziós kedv jelentősen alábbhagyott az idő előrehaladtával. Lecours (2021) emiatt arra a következtetésre jut, hogy az autonómia önmagában nem magyarázza, hogy egyes kisebbségek miért küzdenek

a függetlenségért míg mások elégedettek a számukra az állam által kiszabott politikai mozgástérrel.

Keating (2001c: 20) arra hívja fel a figyelmet, hogy a társadalomtudományokban gyakran a politikai jelenségeket kizárólag a nemzetállam keretein belül értelmezik, azonban a kisebbségi nacionalizmust érdemes elválasztani ezektől a hagyományos vizsgálati keretektől. A kisebbségi nacionalizmust Kymlicka (2001a: 66) kontrasztba állítja a bevándorlás által életre hívott multikulturalizmussal és mindkettőt az ún. liberális kulturalizmus felé mutató jelenségnek tartja. Mivel azonban mindkét csoport hasonló vagy ugyanazokért az erőforrásokért verseng, ezért a kisebbségek általában nem nyitottak a bevándorlás irányába, sőt kifejezetten fenyegetésnek tartják. Heinisch, Massetti és Mazzoleni (2020: 1-14) felvetették, hogy az etno-regionalizmus és a populizmus kapcsolódnak egymáshoz a politikai kontextusban. A regionalizmust olyan politizált ideológiaként definiálják, amely egy adott területen élő társadalom különbözőségeire épít a területi állam többségi nemzeti társadalmához viszonyítva. A regionalista pártok általában valamilyen regionális politikai önrendelkezés kivívására törekednek, a megvalósítás mikéntje azonban esetről esetre igen eltérő. A populizmus és a regionalizmus a szerzőtrío szerint azért hasonlít, mert mindkettő narratíva a mi-ők dichotómiára épít.

5.3.2. A régió mint önkormányzat

Sokszor a kisebbségi mozgalmak nem törekednek saját államiságra, hanem az aktuális területi államon belül kívánnak önkormányzatiságra szert tenni. Az autonómia fogalma egyet jelent az önkormányzatisággal. Egyéni szinten a saját élet feletti uralmat jelenti, közösségi szinten pedig önigazgatást. A kisebbségi közösségek autonómiája gyakran politikai önrendelkezés elnyerésére irányul. (Loughlin, 2000) Keatingnél (2021b) a területi autonómia koncepciója teljes mértékben összefügg a posztszuverenitás gondolatával, ráadásul a területi autonómia nála nagyon sokban megegyezik a regionalizációval. A regionalizáció kérdése ilyen módon tehát szorosan összefügg a helyi önkormányzat problematikájával, amelyek az alkotmányban meghatározott területeken és mértékben bírnak döntési és végrehajtási autonómiával. (Hoffman, 2019) Pentassuglia (2018: 129) az autonómia fogalmát arra szűkíti, hogy az lehet bármely tér (legyen az valós földrajzi, vagy koncepcionális) amelyben egy adott csoportnak lehetősége van megfogalmazni, megvitatni, és megvédeni a közös identitását.

A régiók kialakításának folyamatát, valamint a regionális szint politikai és közigazgatási funkcióinak megállapítását Horváth (2001: 30) „a társadalomirányítás funkcionális elemeinek racionalizálásának” nevezi, és az államigazgatás helyi, területi szintjének a funkcióinak megváltoztatását érti alatta. Meglátása szerint szükségessé vált az egykor a modernitásban kialakult funkciórendszer megváltoztatása, mivel akkor a cél a rurális területekről a nagyvárosokba áramló tömeg szervezése volt, ma azonban a regionális államokban a hangsúly inkább a fordított irányú belföldi migráció kezelésének kihívásaira helyeződik. Keating (2001a) ennek megfelelően felhívja a figyelmet arra, hogy a szakirodalomban gyakori álláspont, hogy a liberális demokráciák kudarcra vannak ítélve az államterület jogi-alkotmányos értelemben elkülönülő részekre bontásával. A polgári nacionalizmus elmélete alapján viszont lehetséges több etnikai csoport által alkotott államban elérni a szolidaritás kívánt mértékét. Keating (2001a) szerint viszont a szuverenitás elvének doktrínája gátolja az önrendelkezési törekvések megvalósítását.

Horváth (2004: 10-11) különbséget tesz a régiók között az alapján, hogy mint önkormányzat, vagy mint területfejlesztési egység működnek-e. Amennyiben autonómiával bíró területi egységekről beszélünk, állam alatti igazgatási egységnek tekinthetők a szövetségi állam tagállamai, illetve a széles autonómiával felruházott területek. A vizsgált államok viszonylatában Horváth (2001: 31) a következőképpen fogalmaz: „... ahol a napóleoni típusú hierarchia és a központi-helyi kapcsolatok tradicionális szervezeti rendszere miatt a helyi önkormányzatok ellenálltak a korszerűsítési törekvéseknek, a régió lett az új szervezési forma.” Moore (2001) szerint a különböző önkormányzatok mozgásterét alapjaiban befolyásolja, hogy föderális vagy unitárius államkeretbe ágyazódnak-e; a föderalizált állam önkormányzatai korlátozott szuverenitással rendelkeznek és közvetlenül kapcsolódhatnak globális, akár államközi folyamatokba, együttműködésekbe is, ráadásul bizonyos az államokat kötő szabályok korlátait sem kell figyelembe venniük nemzetközi ténykedésük során (Hocking, 1999). Applegate (1999: 1172) csatlakozik Hocking-hoz a tekintetben, hogy szerinte is a föderális berendezkedés biztosítja a regionalitás számára a lehető legnagyobb politikai teret. A disszertációban azonban nem tekinthetjük a szövetségi állam tagállamait régióknak, hiszen éppen az a fő megkülönböztető jegye az autonóm régióknak a regionalizált államban, hogy nem föderációk tagállamaiként értelmezzük őket.

Önkormányzati modell szempontjából a régió lehet választott testület, de lehet kisebb önkormányzati testületek társulása is. Itt alapvető különbség, hogy a régió fentről lefelé építkezve magába olvasztja-e az alatta álló közigazgatási szinteket, vagy lentől felfelé épülő módon a megyei szint elemei, vagy a települési önkormányzatok társulásukkal hozzák-e létre

azt. Ebből fakad a területfejlesztési modellek különbsége is, hiszen lehetséges egyrészt, hogy a régió területi önkormányzatok közös területfejlesztési projektje, másrészt viszont az is, hogy a régió államigazgatási, vagyis adminisztratív egység. A régióknak hagyományosan nemcsak államigazgatási és politikai, de gazdasági jelentőségük is van, egy adott terület kulturális aspektusainak figyelembevétele jellemzően elősegíti az adott terület gazdasági fejlődését is. (Keating – Loughlin- Deschouwer, 2005)

Akkor beszélhetünk valójában decentralizált regionális struktúráról, ha az állam lehetővé teszi a választott regionális önkormányzatok felállítását. A népek önrendelkezése és az államok területi integritása és szuverenitásának sérthetatlensége közötti különbség valójában az, hogy az államisággal nem bíró területek önkormányzatiságának odaítélése szinte kizárólag és korlátlanul a központi kormányzat előjoga. (Salat, 2005: 2014) Az állam közigazgatásának decentralizációja olyan stratégia, amely a jogi, alkotmányos és közigazgatási keret módosításával a többség és a kisebbség hosszútávú békés együttélését célozhatja. Az állam létrehozhat korlátozott szuverenitással bíró politikai igazgatási alegységeket, amelynek célja a gyakorlati szuverenitás, a politikai hatalom egyes dimenzióinak megosztása a központi kormányzat és a közigazgatási alegységek között (Kaiser, 2019) Az etnoregionális közösségek számára a decentralizáció akkor a legkedvezőbb, ha az a közigazgatási egység, amelynek a területén él autonómia jogköröket is kap az államtól. Ruth Lapidóth (1994) az autonómia szerepét az állam népességének etnikai sokszínűségéből fakadó feszültségek enyhítésében látja. Az autonómia célja általában, hogy a területileg és etnikailag sokszínű állam stabilitását és területi integritását megőrizze, azonban nem minden esetben jár feltétlenül sikerrel. Az autonómiához való jog a teljes önrendelkezési jog azon restriktív változata, amelyben a kisebbségnek szinte mindenhez lehet joga, kivéve ahhoz, hogy önálló államot alapítson. A kisebbségi autonómiák alapvetően két csoportra, személyi és területi autonómiára oszthatók.

Győri Szabó (2006) szerint a személyi autonómia akkor ideális, ha a kisebbség szórvány helyzetben él, a területi autonómia viszont akkor alkalmazható a leginkább, ha a kisebbség tömbszerűen él az állam területén. Míg előbbi általában a kulturális dimenziót érinti csak, addig a területi autonómia általában szélesebb körű. A személyi, vagy kulturális autonómia sikeres a kulturális különbségek fenntartásában, de rendszerint főleg csak az oktatáspolitikát érinti, és nem területi alapon szerveződik. A területi autonómia viszont átalakítja az állam alkotmányos és közigazgatási szerkezetét. Az autonóm kisebbségi önkormányzat hatáskörébe kerülhet a nyelvpolitika és az oktatáspolitiká is, azzal a feltétellel, hogy az államnyelv ismerete minden állampolgár számára kötelező. A területi autonómia

lényege, hogy az állam egy adott terület feletti szuverenitását megosztja az önkormányzattal. Ebből fakadóan a területen a közszolgáltatások biztosításának egy része vagy egésze az önkormányzat felelősségévé válik. A helyi polgárok helyi törvényhozó és végrehajtó testületet választhatnak, akár adót vethetnek ki vagy nemzetközi szervezetek munkájában vehetnek részt. (Diekhoff, 2017)

Keating (1998b: 18) szerint regionális kormányról csak abban az esetben beszélhetünk, ha azt általános választás keretében állítják fel, és autonóm intézményként tud működni. A regionális kormány általában nagyobb területi egységek vezetésére kerül felállításra, és a nemzeti kormányok kompetenciáinak egy részét magára vonhatja. A regionális kormányok lassú reformfolyamatok eredményeként kerülnek általában felállításra. (Keating: 1998b: 58) A decentralizációval az állam valójában ilyen önkormányzatokat alakít ki, amelyek hatáskörei és kompetenciái eltérőek lehetnek. Az alkalmazkodóképesség kulcsfontosságú az adminisztratív régiók hosszútávú sikerében. Az alkalmazkodóképesség nemcsak a nyilvánvaló szereplőktől, mint az állam, a regionális önkormányzat és ezek tisztségviselőitől elvárt, de a polgároktól, a gazdasági entitásoktól, és a többi szubnacionális önkormányzati szervtől is. (Benz-Fürst, 2002)

Brunner és Küpper (2005) írásában a területi autonómia az ország területének egy részét kormányzó testületként jelenik meg. A területi autonómiában három közösség osztozik a téren Loughlin (2000: 11) szerint: a többség, a kisebbség, valamint a kisebbségen belüli további kisebbség. (Tóth, 2016: 35-54) Az autonómia, vagyis a kisebbségi vitalitás megőrzésében szerepet játszó önkormányzatiság leírásának számos nézőpontját találjuk a szakirodalomban, az alábbiakban néhány az esettanulmányokat előkészítendő releváns tipológiát mutatok be röviden. Suksi (2011: 131) alapvetően négy különböző autonómia modellt vázol fel. Az első a klasszikus föderáció modellje, amelyben az állam alatti egységek intézményes képviselte központi szinten is biztosított, és ahol a jogkörök szélesebbek központi, mint területi szinten. Erre a modellre a kétkamarás törvényhozás jellemző. A módosított föderációban ugyanúgy intézményesített a központi demokratikus képviselő, viszont a hatáskörök nagy része inkább a regionális szintre korlátozódik. A területi autonómiában a hatáskörök ugyanúgy az autonómiát nyert területre összpontosulnak, viszont központi szinten a területi autonómia nem rendelkezik intézményes képviselővel, a törvényhozás pedig jellemzően egykamarás parlament útján történik. A módosított területi autonómia esetében ez utóbbi változatlan marad, viszont a hatáskörök inkább a központi szintre összpontosulnak.

Suksi (2011) és Lapidoth (1994) a jogi beágyazottság fogalma mentén is kategorizálják a különböző autonómiákat, az alapján, hogy azok hatásköreit a jogszabályi hierarchia melyik szintje határozza meg. Általános abban az esetben, ha az alkotmány tartalmazza az autonómia szabályait; féláltalános, ha jogszabállyal hozzák létre; és nemzetközi, ha valamilyen nemzetközi jogi dokumentum rögzíti azokat. Az esettanulmányban vizsgált autonómiák közül Katalóniát kifejezett az általános autonómiák kategóriájába sorolhatjuk, míg Dél-Tirol autonómiáját nemcsak az alkotmány, de nemzetközi megegyezés is tartalmazza. Nordquist (1998) a földrajzi-történelmi meghatározottságra épít, így különböztet meg cél-orientált területi autonómiákat, amelyek létrehozását a központtól való távolságuk indokolja. A történelmi okokból biztosított autonómiák esetében az önkormányzási jogkörök hagyományos garanciákra épülnek. Megragadott autonómiáról pedig akkor beszélhetünk, amikor egy konfliktus és annak megoldása szolgál az autonómia okaként. Mind Katalónia, mind pedig Trentino-Alto Adige tekinthető megragadott autonómiának, hiszen míg előbbit az állam demokratizációja hívta életre, addig utóbbi konkrét nemzetközi konfliktusban, a második világháborúban gyökerezik.

Lapidoth (1994) különbséget tesz a politikai és a közigazgatási autonómia között. Míg az adminisztratív autonómia szinte megegyezik a decentralizáció koncepciójával, addig a politikai autonómia esetében a területi egységnek önálló törvényhozási, közigazgatási és igazságszolgáltatási jogkörei is lehetnek. A területiális politikai autonómiáról Lapidoth (1994: 277) azt mondja, hogy annak célja bizonyos önrendelkezést biztosítani egy olyan csoport számára, amely az állam egészéhez mérten kisebbséget alkot és különbözik a többségtől, mégis az autonómia területén többséget alkot. Az ilyen területek autonóm hatásköröket kaphatnak az államtól kulturális, gazdasági és társadalmi kérdésekben. A hatáskörök megosztása általában a következőképpen alakul a centrum és az autonómia között: kizárólag központi, kizárólag az autonóm önkormányzaté, párhuzamos, és közösen gyakorolt hatáskörök. Az autonómia sikerét Lapidoth (1994) 13 tényezőben látja; ezek a kedvezményezettek beleegyezése; ha van, az anyaállam támogatása; kedvező hatás mind az államra, mind az autonómiára; az autonómia joga saját szimbólumok használatára; tiszta hatáskörmegosztás; megfelelő konzultációs mechanizmus; intézményesített kooperáció; intézményesített vitarendezés; az autonómia fokozatos módon történő kiépítése; demokratikus berendezkedés; emberi jogi garanciák; ha nem állandó autonómiáról van szó, a folytatás feltételeinek világos rögzítése; valamint a jóhiszeműség.

A közigazgatási autonómiát Győri Szabó (2006) többletjogkörökkel felruházott önkormányzathoz hasonlítja. A tájegységi autonómia ehhez képest az egyedi földrajzi és

kulturális közeghez kapcsolódik. A Katalónián belüli Arán-völgy önkormányzata például tekinthető tájegységi autonómiának. Lapidoth (1994) azt állítja, hogy a területi és a személyi autonómia nem zárja ki egymást, vagyis ugyanazon kisebbség rendelkezhet egy meghatározott régióban területi, míg az ország egészében személyi autonómiával. Szerinte a személyi autonómia előnye lehet a területivel szemben, hogy csak azokra vonatkozik, akik önként a közösség tagjai kívánnak lenni, és hogy a kisebbségekhez tartozó személyek identitása akkor is fenn tud maradni, ha elköltöznak szülőföldjükről, amely a vizsgált kisebbség a kisebbségben státuszú közösségek vitalitására valós veszélyt jelentő jelenség.

Közigazgatási nézőpontból területi autonómia biztosítása esetén meg kell vizsgálni a hatalom területi elosztását. Lapidoth (1994) ennek négy módját ismerteti: föderalizmus, decentralizáció, önkormányzat és társult államiság. Föderalizmus esetén az autonómia lehetővé teszi különböző politikai intézményrendszerek egy államban történő integrációját. Abban különbözik az ilyen típusú autonómia a föderációtól, hogy míg egy föderális állam tagállamai részt vesznek az állam egészének kormányzásában, addig a föderalizmus autonómiájának hatásköre csak az autonómia területére terjed ki. A decentralizáció esetén nála a különböző területi alegységek úgy kapnak hatásköröket, hogy mindvégig központi ellenőrzés alatt maradnak. Ez annyiban más, mint az autonómia, hogy azzal ellentétben itt feladat és hatáskör delegációról, nem pedig valódi hatalom transferről beszélhetünk. A központi állam tehát a decentralizált területi egység hatásköreit bármikor megváltoztathatja, az autonómia kereteinek megváltoztatásához azonban annak megválasztott képviselőinek beleegyezése is szükséges. Az autonómia koncepciója leginkább az önrendelkezéssel feleltethető meg, azonban annyiban el is térnek, hogy míg az autonómia lehet személyi jellegű, addig az önrendelkezés joga mindig kizárólag területhez köthető. A társult státusz elsősorban területileg is különálló szigetországokra jellemző, emiatt a disszertáció földrajzi fókuszán kívül esik. A társult státusz megállapodás alapján jön létre, és a hatáskörök megosztásának mikéntje igen változatos.

Suksi (2011) emelte ki az autonómia és a föderális berendezkedés közötti különbségeket. Suksi a föderális állam egységeit és az államon belül létrehozott autonómiát egyenrangú állam alatti egységeknek, a regionális önkormányzatot pedig egy harmadik kategóriának tartja. A föderális állam jellemzően szimmetrikus, vagyis a területi egységek cselekvési és döntéshozatali önállósága nagyjából azonos, a területi autonómia azonban aszimmetriát szül. A föderális állam egységeinek jogállását az alkotmány határozza meg, területi autonómiához viszont erre nincs szükség, sőt a területi autonómia kifejezetten unitárius állam berendezkedés esetén indokolt. A regionális államra két példát hoz:

Olaszországot és Spanyolországot, de a regionális egységek autonómiáját nem tartja kifejezetten erősnek, ha azt a föderális egységekhez vagy a területi autonómiákhoz hasonlítjuk.

Sturm (2019: 75) úgy véli, hogy Spanyolország aszimmetrikus föderalizmust folytat, Olaszország pedig politikai decentralizációt. A regionális autonómiák sokszor a szecesszió elkerülése érdekében, vagy az állam föderális átszervezése helyett jönnek létre. A két végpont között az út vagy a devolúción keresztül, vagy a decentralizáción keresztül vezet. Az a helyzet is előállhat, hogy egy adott terület azért kíván kiválni egy államból, hogy egy másikhoz csatlakozhasson. A katalán pártok közül a Convergència Democràtica de Catalunya és az Esquerra Republicana de Catalunya függetlenséget szeretnének elérni, míg Dél-Tirolban a Südtiroler Volkspartei mindössze autonómiát. Az autonómia politikai rugalmassága miatt, szemben a föderalizmus az alkotmányban rögzített szabályaival, a történelem egy adott pontján kialakított és a felek által kedvezőnek, elfogadhatónak vélt autonómia keretek később kényelmetlenné, megváltoztatandóvá válhatnak. (Lecours, 2021)

Tkacik (2008) véleménye, hogy az autonómiák hagyományos felfogása túl merev keretet szolgáltat a mai valóság leírására, ezért új perspektívát javasolt ezek vizsgálatára. Véleménye szerint az autonómia minőségét meghatározza egyrészt, hogy mennyi politikaterületen képes a helyi közösség hatásköröket magához vonni, ahogyan annak is nagy jelentősége van, hogy e területeken milyen mélységű jogkörökkel bír az önkormányzat. A hatáskörmegosztásnak így szerinte nem csak a horizontális, de a vertikális dimenziója is hangsúlyos. A területi autonómiák szempontjából Tkacik arra is felhívja a figyelmet, hogy az annál életképebb minél erősebb annak elkülönült területi jellege. E három tényező mentén tipologizálja az önkormányzatokat, és sorolja őket kategóriákba.

Ő is megemlíti a személyi autonómia intézményét, amely ugyan területhez nem köthető, viszont hatásköröket szerezhetsz olyan politikaterületeken mint például az oktatás. A kulturális autonómiát a személyi autonómiától eltérő típusként azonosítja, amelyben a kisebbségi vitalitás faktorainak, azaz a nyelvnek, a kultúrának és a hagyományoknak a csoportszintű megőrzése az elsődleges cél. Harmadik típusként említi az ún. funkcionális autonómiát, amely lehetőséget biztosít az egyes állami funkciók feletti ellenőrzésre, az autonómia intézményesítésére. Az adminisztratív autonómia ennél már szélesebb körű, hiszen abban már nemcsak az állami funkciók intézményesített végrehajtására van lehetőség, hanem politikaalkotásra is az alkotmányos keretek között. A törvényhozó autonómia még ennél is tovább megy, jogi kötőerővel rendelkező szabályokat alkothat saját hatáskörben. Gyenge törvényhozói jogkörrel beszélhetünk, amennyiben az autonómia által alkotott jogszabályokat

a központ felülírhatja, erősről pedig akkor, ha az önkormányzati szinten hozott szabályok viszonylag függetlenek a központi döntésektől. (Tkacik, 2008)

Tkacik (2008) valójában felveti az autonómiák folyamatos fejlődésének szükségességét, ahogyan Lecours (2021) is az autonómiákat végeredményben két csoportra, dinamikus és statikus autonómiákra osztja fel. Szerinte hosszútávon csak a dinamikus autonómia, vagyis a folyamatosan fejlődő, a kisebbség önrendelkezési jogát az állami szuverenitás korláta között elismerő autonómia lehet sikeres, míg a merev alkotmányos, jogszabályi meghatározottságú autonómia, amely nem ad reményt a változásra és fejlődésre nem lehet az. A dinamikus autonómia feltételeinek meghatározásához elengedhetetlen, hogy az állam számára is fontos legyen az adott nemzetiség önrendelkezéshez való joga, valamint szükség van arra is, hogy a domináns nemzet maga is hasonlóképpen dinamikus keretek között értelmezze a saját nacionalizmusát.

5.3.3. A régió és a kisebbségpolitika összefüggései

A régió és a regionalizáció a kisebbségi vitalitásra gyakorolt legegységesebb hatása akkor érhető tetten a gyakorlatban, amikor az állam belső struktúrájának kialakítása, valamint reformja mögötti politikai megfontolásokat a többség és a kisebbségek viszonyának minél harmonikusabbá tételének vágya motiválja. A kisebbségi jogok kérdése hosszú szünetet követően az 1990-es években került ismét előtérbe, amikor a hidegháború végével és a kommunizmus megszűnésével ismét életre keltek a nemzeti, etnikai mozgalmak, bár különösen Kelet-Európában, de ezek a nyugat-európai kisebbségek helyzetének javulását is magukkal hozták. Soós (1999: 20) a regionális identitás három különböző dimenzióját sorakoztatja fel. Ezek a kultúra, a gazdaság, és a politika. Egykor megkülönböztető jellegű volt a vallás, de annak helyét, mint identitásmeghatározó elem mára a nyelv vette át.

A liberális nacionalizmus célja az egységes nemzetállam létrehozása, ahogy Kis (2005: 59) fogalmaz: „a liberális nacionalizmus az állampolgári jogok, a politikai egyenlőség és a törvények uralma által korlátozott nacionalizmus.” A nacionalizmus elmélete alapján a demokratikus állam iránti lojalitás alapja a közösségi összetartozás tudata. A nacionalista elitek tehát azért tartanak az állami szint alatti identitások megerősödésétől, mert azok erodálhatják az univerzális egymás iránti lojalitást az államon belül. Keating (2005: 46) azonban a 19. századi liberális nacionalizmus vívmányainak jelenkori tarthatatlanságát abban látja, hogy ma valójában igen ritka az olyan nemzetállam, ahol a démosz az etnosz és a polisz

egybeesnek egymással, viszont egyre gyakoribb az olyan plurinacionális állam, ahol eltérő identitású közösségek élnek együtt. Még ha Kymlicka és Straelhe (2005: 28) ki is emelik a francia és az olasz nemzetépítés sikerességét a liberális nacionalizmus által óhajtott homogén társadalom még ezekben az államokban sem valósult meg, a kisebbségek hosszú távon fennmaradtak.

Charles Taylor (1992) ennek megfelelően megkérdőjelezi a kisebbségekről alkotott liberális felfogást, amely figyelmen kívül hagyja az államon belüli különbözőségeket. Taylor (1992) olvasatában az emberi méltóság egyik alapvetően fontos eleme, az elismerés és elismertség, így véleménye szerint a kisebbséghez tartozó személyek számára is alapvetően fontos az elismerés biztosítása még a liberális állami paradigma mellett is. Az elismertség hiánya egyéni és csoportszinten is csorbítja az önbecsülést és marginalizációhoz vezet, valamint véleménye szerint az önkép, az identitás megszilárdulásához elengedhetetlenek az azt alátámasztó társas interakciók. A liberális állam- és társadalomfelfogás középpontjában álló egyenlő méltóság elve az univerzális emberi jogok mentén definiálja az állampolgárok egyenlőségét, ugyanakkor a különbözőségek elismerésével már a többségtől eltérő identitású csoportok is megjelennek, ez pedig megágyaz a multikulturalizmusnak.

Newman (2018) arról ír, hogy a kisebbségi és a többségi jogok nem választhatóak szét egymástól, éppen azért, mert mindkettő alapja valamilyen kollektív jog megszerzésére vagy fenntartására való törekvés. A demokratikus állami struktúrában azonban a többség akarata érvényesül, emiatt a kisebbségeknek szükségük van a többségre nem vonatkozó többletjogok gyakorlásának lehetőségére. A kollektív kisebbségi jogok célja, hogy védjék a kisebbségeket a többség dominanciájától. Amennyiben egy állam hosszú ideig vonakodik kisebbségek számára kollektív jogokat biztosítani, az államon belüli konfliktushoz vezethet (Chapman, 2018). Taylor (1992) úgy véli, hogy a hagyományos liberalizmus a kisebbségeket magába foglaló államokban problematikus, hiszen az egyenlő jogok elvének erőltetése gátat szabhat a kisebbségek a túlélésre irányuló törekvéseinek eredményeinek. Helyette a közösségi liberalizmust javasolja, amelyben habár az egyéni jogok abszolút sérthetlensége továbbra is fennáll, elismeri a kollektív identitással bíró kisebbségi csoportokat, így lehetővé teszi az olyan kisebbségpolitikák megvalósítását, amely a kisebbségi vitalitást hosszú távon fenntarthatja.

Azt is látni kell azonban, hogy például Keating (2005: 43) érdekes ellentmondásnak találja, hogy annak ellenére, hogy világunk működését egyre inkább a globalizáció erői határozzák meg, a legitim kormányzás továbbra is függ a nacionalizmustól. A jelenkori nacionalizmus hullámát szerinte tekinthetjük neonacionalizmusnak, (2005: 44), amely a

globalizáció kontextusában jobban értelmezhető fogalom és nem egyezik meg a 19. századi nemzetépítő nacionalizmusokkal. A globális gazdasági rend felülírja az államok azon korábbi képességét, hogy gazdaságuk területi igazgatásának kizárólagos letéteményesei legyenek, és éppen ez nyújt teret nemcsak a transznacionális identitások, de a szubnacionális identitások, vagyis kisebbségi nacionalizmusok erősödésének is. A kisebbségi nacionalizmusok átalakultak; etnikai alapú törekvések helyett, inkább területi alapon határozzák meg identitásukat és céljaikat. (2005:45). Keating és McGarry (2001: 4-7) szerint a globalizáció hozzájárult a posztnacionalista gondolkodás kialakulásához és erőt adott a kisebbségi mozgalmaknak. Applegate (1999) alapján az akkomodáció-iskola szerint a regionális identitások modern újrafelfedezése a nemzetépítési folyamatok fontos eleme.

Keating (2001b) annyiban lép túl a liberális demokráciát megvalósító nemzetállam paradigmáján, hogy kijelenti a kisebbségi nacionalizmus nem szükségszerűen visszamaradott vagy intoleráns. A kisebbségek nemzetépítési folyamatában az első lépés egy közösségi identitás megteremtése, amelyben a csoport közös múltjának épp olyan fontos szerepet kell szánni mint a közös jövőjének. A kollektív identitás nem lehet csak etnikai alapú, ebbe a „klubba” nem csak beleszületni lehet, hanem a kulturális identitás választása tesz valakit a kisebbség tagjává. A nemzetépítési folyamat második fontos fázisa az, amikor a kisebbség önrendelkezést követel magának a területi államtól. Ennek mikéntje a területi állam alkotmányos berendezkedése által megengedett keretek függvényében alakul. A globális világ jellegzetességeiből fakadóan azonban következő lépésként a kisebbségi mozgalom egyre nagyobb láthatóságot nyer a nemzetközi szintén is. Kiemelendő még a fejlesztési nacionalizmus (Gellner, 1983) koncepciója mindezek következményeképpen, ez a fajta gondolat gazdasági meghatározottságú, és a kisebbségek ebben a helyzetben azért törekednek önrendelkezésre és nemzetközi szerepre, mert abból profitálva a régió modernizációját kívánják megvalósítani.

Kymlicka Taylor közösségi liberalizmusával szemben a multikulturalizmus mellett érvel. Kymlicka (2001b) úgy látja, hogy a kisebbségi jogokról folytatott vita első fázisa azok között zajlott, akik úgy tartották, hogy a kisebbségi jogok egyéni jogok, és akik szerint a kisebbségi jogok közösségi jogok. A vita második körében a kisebbségi jogok védelme a liberális demokráciák keretrendszerébe ágyazódott. A liberális demokráciának szerinte nem feltétele az etnokulturális semlegesség. Kymlicka (2001b) alapján megállapíthatunk jó és rossz kisebbségi jogokat. A rossz kisebbségi jogok azok, amelyek az egyéni szabadságjogokat csorbítják, a jók azonban mindössze kiegészítik azokat. A kisebbségi jogokat pedig a liberális

keretrendszeren belül még fel tudjuk osztani az alapján, hogy az a csoportnak juttat jogokat vagy saját tagjaival szemben, vagy pedig a szélesebb társadalommal szemben.

Kymlika (2001b) szerint a nyugat-európai kisebbségek túlzott figyelmet fordítanak a külső védelem megszerzésére, miközben kevésbé törődnek a belső szabályozás lehetőségével. A polgári nemzeteket szembe állítja az etnikai nemzetekkel, és csak előbbieket tekinti liberális demokráciáknak, és itt lát lehetőséget a kisebbségi jogok védelmére is. Kymlicka (2001b) is azon az állásponton van, hogy a kisebbségi jogok védelmének szükségességéről folytatott vita a végpontjához ért, és nem vitatható, hogy a kisebbségeknek szükségük van pozitív diszkrimináció általi védelemre, hiszen minden államban a nemzeti többség dominálja a demokratikus intézményrendszert is. Ez a fókuszba állított államok közül kifejezetten problematikus pont Franciaország esetében, amely mereven elzárkózik a pozitív diszkrimináció minden formájától.

A középutat McGarry és O'Leary képviselik, akik a heterogenitásból fakadó konfliktusok szabályozására kívánnak keretet biztosítani. McGarry és O'Leary, (2005: 254) az államon belüli homogenitás hiányának kezelésének két lehetséges irányát vázolják fel. A különbségmegszüntető eljárásokat, amelyek közül a legszélsőségesebb a genocídium, de köztük van az erőszakos és tömeges áttelepítés, a különválás és az elszakadás, valamint az integráció, vagyis a beolvasztás is; illetve a különbséget hosszútávon kezelni hivatott megoldásokat, mint amilyen a hegemónikus ellenőrzés, a döntőbíráskodás, a kantonizáció vagy föderáció, valamint a konszociáció vagy hatalommegosztás. A homogenitás elérésének legextrémebb formája a genocídium, amely a kisebbségek tagjainak teljes fizikai megsemmisítését célozza. A disszertációban vizsgált kisebbségek nem váltak soha genocídium áldozataivá, viszont nyelvüket és kultúrájukat a történelem több pontján az eltűnés fenyegette, amelyet kulturális genocídiumnak nevezhetünk.

A kulturális genocídium egy csoport hagyományainak, értékeinek, nyelvének és kollektív identitása egyéb elemeinek a rendszerszintű megsemmisítése. (Novic, 2016) Itt emelném ki a Skutnabb-Kangas (1995) által nyelvi genocídiumnak nevezett jelenséget, amely során az állam betiltja egy őshonos kisebbségi nyelv használatát, vagy azt jogi eszközökkel ellehetetleníti, esetleg akadályokat állít a kisebbségi nyelvet használó személyek társadalmi mobilitása elé. Skutnabb-Kangas a nyugat-európai iskolarendszereket jelöli meg a nyelvi genocídium végrehajtóiként, amelyek egyben az állami nyelvpolitikai stratégia megvalósítói. Skutnabb-Kangas a nyelvhalál és nyelvgyilkosság jelensége mellett bevezette a lingvicizmus fogalmát is, amely az államon belüli csoportok nyelvi alapon történő diszkriminációját jelenti.

Az integrációs politika eszközei jellemzően békések, az asszimilációtól viszont nem idegen a kényszer alkalmazása. Amennyiben az állam inkább a homogenitásban látja a biztonságot ekkor jellemzően az asszimiláció felé fordul, az állam külső biztonsága és belső stabilitásának biztosítása érdekében. (McGarry és O’Leary, 2005: 254) Az etnocídium, más néven a kulturális genocídium gyakran az asszimilációs politika eredménye, itt a cél nem a kisebbség tagjainak fizikai megsemmisítése, hanem kultúrájuk érvénytelenítése. (Schneider – Crul, 2012) Az erőszakos asszimiláció keretében előfordulhat az állampolgárság megvonása, a kettős állampolgárság tiltása, a magántulajdon diszkriminatív államosítása, erőszakos országon belüli széttelepítés, a többséghez tartozó személyek betelepítése a kisebbség által lakott területre, vagy a kisebbségek kizárása bizonyos foglalkozásokból. Az állam ezen kívül megtilthatja a kisebbségi nyelvet és kultúrát ápoló intézmények alapítását és fenntartását, a kisebbségi nyelven írt feliratok elhelyezését, vagy a tulajdonnevek kisebbségi nyelven történő írásmódját.

A közigazgatási határok olyan módon történő megváltoztatása is példa lehet az erőszakos asszimilációra, hogy az új közigazgatási határok szétszabdadják a kisebbségek által lakott területi egységeket. (Nagy, 2019) Erre jó példa lehet ugyancsak Franciaország, ahol nem egy alkalommal került sor a regionális igazgatási szint de- és rekonstrukciójára. A nem erőszakos asszimiláció esetén az állam kényszerítő intézkedések helyett mindössze közvetve ösztönöz. Példa lehet erre a kollektív kisebbségi jogok el nem ismerése, a kisebbség nyelvét és kultúráját ápoló intézmények finanszírozásának megtagadása, vagy a kisebbségi nyelv kizárása az oktatásból. Az asszimiláció azonban szinte soha nem eredményez teljes homogenitást, inkább vezethet szegregációhoz, és akár szeparatizmushoz vagy szecesszióhoz is. (Győri Szabó, 2006)

McGarry és O’Leary (2005: 259) kijelentik, hogy az asszimiláció nem járhat sikerrel azokban az országokban, ahol az integráció a domináns nemzetbe való beolvadást jelenti. Ez esetben ők ezt inkább etnocídiumként, az asszimilálni kívánt közösség kultúrájának elsöprésére tett kísérletként értelmezik. A többséghez való sikeres asszimiláció nem csupán az államalkotó nemzet nyelvének és kultúrájának elsajátításában rejlik, hanem inkább a mindennapi közéletben történő részvétel mikéntjének hibátlan utánzásában. (Kis, 2005: 64) Ezzel szemben az integrációs politika célja egy közös állampolgárság eszméjére épített közös nemzeti identitás megteremtése, míg az asszimiláció esetében a cél a nemzetalkotó többség nyelvi, kulturális, etnikai sajátosságainak általánossá tétele. (Schneider – Crul, 2012) Az integrációs politika útjára lépő államok úgy kívánják csökkenteni a különböző etnikai csoportok között a feszültséget, hogy minden közösség gyermekei ugyanabban az oktatásban

részesülnek, az állam lakosságának egésze ugyanazt a nyelvet használja mindennapi interakcióik során, egyúttal pedig mindent megtesznek a szegregáció megelőzésére, és szigorú jogszabályokat hoznak a munkaerőpiaci egyenlőség megteremtésére, amelyre jó példa az esettanulmányok közül Dél-Tirol gyakorlata. (McGarry-O'Leary, 2005: 259)

A különböző nyelvi és etnikai csoportok békés együttélésének biztosítékaként Wolff (2008) három lehetséges elméletet vázol fel a teljesség igénye nélkül. Az első Lijphart konszociális demokrácia modellje, amelynek alapvetései a nagykoalíciós kormány, a szegmentált autonómia különösen a kulturális térben, az arányosság elve, valamint a kisebbségi vétó intézménye. O'Leary később azonban rámutatott, hogy a nagykoalíciós kormányzás nem feltétlenül szükséges a hosszútávú stabilitás eléréséhez. A liberális konszocializmus abban különbözik a kötött konszociális modelltől, hogy itt van lehetőség az etnikai és nyelvi csoportok közötti átjárásra és az egyéni plurális identitásokra is. Ez a modell több szállal is kötődik az aszimmetrikus területi igazgatás elméletéhez, és támogatja a hatalom aszimmetrikus módon történő devolúcióját. A második elmélet a hatalom integratív megosztása, amelynek lényege, hogy a pártrendszer és a hatalommegosztás modellje rákényszerítse az etnikailag megosztott politikai szereplőket az együttműködésre. A harmadik pedig a hatalommegosztás elmélete, amely főként a kiterjedt emberi jogi szabályozásnak, a hatalom nem etnikai alapon történő megosztásának, és a fékek és ellensúlyok rendszerének köszönhetően lehet képes a feszültségek csökkentésére. Ez a modell inkább elnöki, kétkamarás rendszerekben működik hatékonyan, ahol a bíróságok szerepe a jogértelmezésben erős. (Wolff, 2008)

Látni kell, hogy a kisebbségpolitikákat meghatározza az, hogy milyen berendezkedésű a területi állam, amely otthont ad a szóban forgó csoportoknak. Trócsányi (2009: 9-11) több megoldást is leír, a kisebbségvédelem intézményesítettségének foka alapján. Ő a legenyhébb kisebbségi jogérvényesítési módszernek a regionalizmust találja, amelyeket regionális kisebbségi mozgalmaknak tekint, mintegy érdekcsoportoknak, amelyek a központi állam döntéshozatalát igyekeznek nem teljesen formalizált módon a javukra fordítani. A következő szintként az elszakadáshoz való jog jelenik meg nála mint a regionalizmusnál radikálisabb kisebbségi törekvés. Nem feltétlenül a súlyosság sorrendjében következnek az autonómatörekvések, amely egyfajta szintézise a regionalizmusnak és a szeparatizmusnak; önkormányzatiságot biztosít a kisebbségnek az állam területi integritásának megőrzése mellett. A föderáció nála kisebbségpolitikai mozgástér szempontjából az autonómiánál szélesebb körű, hiszen nemcsak egy adott kisebbség által lakott régió jut önkormányzati jogkörökhöz, de az egységes államon belül az azt alkotó különböző területi elemek is.

Trócsányi (2009) említést tesz a multikulturalizmusról is, amely nála az asszimiláció ellentétéként jelenik meg és ahol az állam lehetővé teszi a többes identitást.

A kantonizáció vagy föderalizáció a területi alapon etnikailag tagolt államokra jellemző, amely a szubszidiaritás elvének adaptálása az etikumok közötti viszonyokra. Ahogy a továbbiakban példát is látunk majd erre, a területi egységek kijelölése ez esetben központi szerepet játszik a rezsim fenntarthatósága szempontjából. A konszociációs modell a területi felosztásnál tovább megy; az etnikai pluralizmus elvei alapján osztja meg a politikai hatalmat és a politikai reprezentációt a különböző etnikai csoportok az összlakossághoz viszonyított arányában. A kormány általában a társadalom főbb alkotórészeinek képviselőit tömörítő nagykoalíció, a tisztségeket pedig jogszabályban rögzített módon arányosan osztják fel nemcsak a politikában, de a munkaerőpiac minden területén is. A kisebbségek általában autonómia jogkörökhöz jutnak és alkotmányos vétőjogot is biztosítanak a számukra. (McGarry-O’Leary, 2005: 260-263) E modell leírása minden bizonnyal rezonál a Trentino-Alto Adige területén kialakított kisebbségvédelmi rezsim struktúráival.

Trócsányi (2009: 8-9) alapvetően három a nem domináns csoportok szempontjából kedvezőtlen kisebbségpolitikai modellt vázol fel. Az első a kirekesztő modell, amelyben a domináns többség olyan politikát folytat saját nyelvének és kultúrájának védelmében, amely hátrányos helyzetbe juttatja a kisebbségek tagjait. Manapság a nyílt kirekesztő politika folytatását általában a nemzetközi jog és a területi államok vállalásai akadályozzák. A hegemónikus ellenőrzés történelmileg igen népszerű módszernek bizonyult a nyelvi-etnikai sokféleség kezelésében. A módszer valójában a birodalmi, önkényuralmi berendezkedés esetén működik inkább jól, amikor a központ ráerőlteti dominanciáját és saját politikai elitjét az általa ellenőrzött de adott esetben eltérő etikumok által lakott területekre. Ez a megoldás kényszerítő és/vagy kooptáló jellegű, hiszen valójában ellehetetleníti az állam ellen irányuló etnikai mozgalmakat. (McGarry-O’Leary, 2005: 260-263) Trócsányi (2009: 8-9) együttműködő modellje valójában a teljes jogegyenlőséget jelenti az egyének szintjén, vagyis a kisebbség mint csoport itt nem számíthat kollektív védelemre az állam részéről, úgy mint ahogy Franciaország esetében. A befogadó modell ezzel szemben előnyös a nem domináns csoportok vitalitásának megőrzésében, mert a kisebbségeket közösségként definiálja és csoportos többletjogokat biztosít a számukra, vagyis pozitív diszkriminációban részesíti őket. (McGarry-O’Leary, 2005: 260-263)

Az állami kisebbségpolitikák nem csak a saját területükre irányulhatnak, hanem anyaállamként elképzelhető, hogy a saját domináns nemzetükhöz tartozó nemzeti kisebbség védelmében lépnek fel egy szomszédos állammal szemben, (Žagar, 2011) ez történt Ausztria

és Olaszország viszonylatában a dél-tiroli németajkú lakosság esetében. A kisebbségpolitika sikertelensége gyakran torkolhat etnopolitikai konfliktusba. Az 1960-as évektől kezdődően tűntek fel azok az etnopolitikai mozgalmak, az etnoregionalizmus talaján álló érdekcsoportok, amelyek akár politikai párttá szerveződve szállnak harcba kultúrájukat és nyelvüket védő többletjogokért. A kisebbségek és többség együttélését megfelelő módon kezelni képtelen államokban az etnokulturális csoportok hátrányos helyzettel néznek szembe a mindennapjaikban. McGarry és O’Leary (2005) felhívják arra a figyelmet, hogy az etnikai konfliktusok az elmúlt évtizedekben alapjaiban voltak képesek megváltoztatni a nemzeti közösségeket, ezek közül a legnagyobb instabilitással fenyegető etnikai mozgalmak pedig azok, amelyek az államhatárok megváltoztatására törekednek.

Salat (2005: 212) rávilágít arra, hogy az etnikai és nyelvi alapú elhúzóóó, közösségek közötti konfliktusok okozták a legnagyobb kárt és a legmagasabb számú emberáldozatot a második világháború óta. Azt is kiemeli, hogy az 1945 és 1995 közötti fegyveres konfliktusok esetén 100-ból 60 a közösségi autonómiával függött össze. Viszont, ha nem is fizikai fenyegetettség, de leggyakrabban más diszkriminatív tényezők hatással vannak a kisebbségi közösségek tagjainak életére. Salat (2005: 213) ezek közül fókuszba helyezi a kulturális marginalizáció veszélyét, amely nem egyéneket, hanem elősorban csoportokat érint. Ez azért is érdekes, hiszen habár csökken a politikai diszkrimináció előfordulási aránya, a kisebbségi nyelvek és kultúrák mégis háttérbe szorulnak. Newman (2018) hasznosabbnak találja a kisebbségi jogokért való küzdelmet úgy mint a kollektív érdekek érvényesítéséért való közös harcot, szemben azzal, ha az csak egyfajta válasz a kisebbség marginalizációjával szemben.

Newman (2018) Liav Orgod elméletére hivatkozva azt állítja, hogy a többségi jogok védelmére kifejezetten szükség van akkor, amikor egy régióban az egyébként többségi nyelvet beszélő csoport regionális kisebbséget alkot. Erre jó példa az olasz lakosság Bolzano megyében. Newman a következő tételekre hívja fel a figyelmet: amennyiben egy kisebbség túlzottan a kisebbségi státuszára fókuszál, ezzel számos lehetőség elől elzárja magát; azokban az esetekben pedig amikor egy egyébként kisebbségi közösség többségi státuszba kerül valamilyen földrajzi régióban, a hagyományos kisebbségi jogi diskurzus nem állja meg a helyét. Amellett érvel, hogy a kisebbségi jogokat nem szabad kizárólag a nem domináns státuszra alapozni, hiszen pont a regionalizáció és a többszintű kormányzás modelljeinek az elterjedésével egyre inkább növekszik azon területi kisebbségek száma, amelyek kitörnek ebből a korábban jellemző státuszukból. Sőt, ezáltal más kisebbségekkel, vagy éppen a nemzeti többséggel szemben kerülnek domináns pozícióba az adott közigazgatási egységben.

Newman (2018) azzal is számol azonban, hogy amennyiben az ezek a kisebbségek által dominált területek a migrációnak való kitettségük okán diverzitásukban gazdagodnak, azzal párhuzamosan, de nem megegyező ütemben veszítenek az előnyükből. Ha a disszertációban tárgyalt kisebbségi mozgalmakat Keating (2001c: 23) támogatottság-modelljébe szeretnék elhelyezni, akkor az aráni kisebbségi mozgalom területileg integrált mivel az identitás és a terület összefüggésben állnak egymással. A ladin csoport törekvéseit nehezebb itt kategóriába sorolni, de ha nem egyezik meg az aráni csoport mozgalmával, akkor a megosztott társadalmak kategóriájába lehetne elhelyezni, ahol egy területen osztozik két eltérő identitással rendelkező kisebbség. A franciaországi katalán regionális közösség azonban egyértelműen ebbe az utóbbi csoportba sorolható.

5.3.4. A nyelvpolitika irányvonalainak változása

A disszertációban vizsgált kisebbségek vitalitásának egyik legmeghatározóbb eleme a nyelvi vitalitás, éppen ezért külön alfejezetben kezelem a régió és a regionalizált struktúra a nyelvpolitikára gyakorolt hatását. A nyelvpolitika ilyen módon két ágra bontható, amelyek azonban nem választhatóak szét egymástól; az egyik az államnyelv, vagyis az állam hivatalos nyelvével kapcsolatos nyelvi tervezés és nyelvpolitika, amelynek egyértelműen a központi állam a letéteményese, a másik ág azonban a kisebbségi nyelvek megőrzésére irányuló nyelvi tervezés és nyelvpolitika, egyrészt az állami politikák keretében, másrészt azonban a decentralizált közigazgatási struktúra által lehetővé tett regionális nyelvi rezsim által. A regionalizált államok régióiban, különösen a vizsgált három ország viszonylatában jellemző a regionális nyelvi kisebbségek jelenléte függetlenül azok regionális dominanciájától. Ezen regionális nyelvi kisebbségek nyelvpolitikájának célja a kisebbségi nyelv védelme, ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy mivel a nyelvi pluralizmus az egyének és a közösség számára is kifizetődőbb stratégia mint az egynyelvűség erőltetése, így a regionális nyelvpolitikák általában a nyelvi pluralizmus mentén fogalmazódnak meg, de legalábbis a kétnyelvűség megőrzésére irányuló akarat figyelembevételével. (Keating, 2001a)

A nyelv az emberi kommunikáció alapvető eszköze. Az egyes emberi közösségek más-más nyelven beszélnek, és ezen közösségek területi kiterjedése eltér az államok határaitól. A politikai rendszereknek ennél fogva kezelni kell az államon belül jelentkező a többnyelvűségből fakadó kihívásokat, hiszen konfliktus forrás lehet az egynyelvűség erőltetése. A nyelvpolitika célja a nyelvhasználat formai kereteinek megszabása, amely keretek betartására ösztönzőket és szankciókat is kialakít az állam. Magától értetődő azonban,

hogy egy etnikum nyelvének kiemelése konfliktushoz és egyenlőtlenséghez vezet az etnikailag és nyelvi szempontból nem homogén államokban. Ezért féltő, hogy a nem megfelelő nyelvpolitika destabilizálhatja a nem szilárd alapokon álló államiságot, míg a megfelelő nyelvpolitika elősegítheti a társadalmi egyenlőség előmozdítását. (Láncos, 2014)

Gerencsér (2022: 13) együtt élő nyelvek jogáról beszél, amely nála a nyelvek együtt létezésének szabályrendszerét jelenti. Jogi szempontból az együtt élő nyelvek joga feltételezi az anyanyelvhasználat mint emberi jog elismerését. Gerencsér (2022) továbbá összeköti az anyanyelvhez való jogot a demokráciával is, és kitér a demokratikus berendezkedésű államokra jellemző helyi önkormányzatok nyelvi szempontú jellegzetességeire is, hiszen a kisebbségi nyelv megjelenése ezen a szinten közvetlenül fontos. Az állami nyelvpolitikák jellemzően a nyelvhasználatot szabályozó jogszabályokból, valamint az oktatáspolitikai irányvonalai mentén rajzolódnak ki. A vizsgált országokra jellemző, hogy közigazgatásszervezésük egy pontján kiválasztottak egy nyelvet, amelyet államnyelv státuszba emeltek. A nyelvi tervezés jelöli ki azt a célt, amelyet a nyelvpolitika által megszabott nyelvi stratégia segítségével igyekeznek elérni az államok. (Ager, 1999) Az európai nemzetépítés, és a domináns etnikum nyelvi hegemoniájának megteremtése a megfelelő nyelvpolitika alkalmazásával a legtöbb államban kéz a kézben járt, így a nyelvpolitikában is kiemelt szerepet kapott az asszimiláció. (Győri Szabó, 2006)

A kialakuló nemzetállamokban a nem domináns etnikumok nyelvei, amelyek nem rendelkeztek külső standarddal kétféle veszéllyel néztek szembe. Az egyik a nyelv kihalásának veszélye, a másik veszély pedig a diglosszia, amely a nyelv presztízsének jelentős csökkenésével, és annak csak informális helyzetekben történő használatával jár. (Keating, 1998a: 26) Az anyanyelv védelme ráadásul ahhoz is kell, hogy az állam közigazgatása hatékony és inkluzív legyen, hiszen a kisebbségi nyelvhasználat nem maradhat fenn akkor, ha az az otthon falai közé szorul. Az állampolgárok nyelvi kompetenciáit figyelembe kell venni ahhoz, hogy mindannyiuk számára egyenlően elérhető közigazgatásról beszélhessünk. A nyelvi kisebbségeknek otthont adó államokban ugyanakkor a nyelvpolitika a belső stabilitással is összekapcsolódik, hiszen a belbiztonság megőrzéséhez elengedhetetlen a domináns és nem domináns nyelvek békés egymás mellett létezését garantáló alkotmányos környezet megalkotása. Gerencsér (2022: 17) véleménye szerint a nyelvpolitika valójában diszkrimináció ellenes politika, hiszen szerinte annak elsődleges funkciója, hogy a nyelvi kisebbségekhez tartozó egyének egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezzenek a többséghez tartozókhöz viszonyítva. A legtöbb európai állam gyakorlatában azonban azt látjuk, hogy a nyelvpolitika hagyományosan inkább a domináns csoport nyelvének, vagyis az

államnyelv státuszának erősítésére szolgál, valamint az attól eltérő anyanyelvűek nyelvváltását hivatott elősegíteni.

Nyelvpolitikára azért is van szükség az európai nemzetállamokban, mivel ahogy az fentebb említésre került az államhatárok gyakran nem esnek egybe a nyelvi-etnikai határokkal. A nemzetépítések során alapvetően fontos volt a kollektív nemzeti identitás megteremtése, amely az egyéni identitások egyik legfontosabb elemére, a nyelvre kiemelt figyelmet fordít. Keating (1996) szerint minél több külső kihívással szembesül egy állam, annál vehemensebben igyekszik elérni a belső homogenitást. A. Gergely (1997) úgy látja, hogy a nyelvpolitika a politikai nemzetté váláshoz vezető út kikövezésére szolgált, azonban nem zárható szerintem ki, hogy a kulturnemzet államépítésében is központi funkciója van. A nyelvpolitika nyelvtervezésre épül, amelynek során egy entitás megteremti a nyelvi normát. Ennek két területe van: a nyelvi státusztervezés a társadalom szintjén történik, míg a korpusztervezés kifejezetten a nyelvben eszközöl változtatásokat.

A nyelvi vitalitás megőrzéséhez elengedhetetlen annak kodifikációja, valamint az így létrehozott nyelvi norma standardizációja. A nyelvtervezés első lépése a kodifikáció, vagyis a nyelvi norma írásos dokumentumokba foglalása, majd ezt követi a nyelvi norma elterjesztése, amelynek történelmileg leghatékonyabb eszköze az oktatás, ugyanakkor ma már a média szerepe sem elhanyagolható. (Kozmács, 2007: 140) Grin (2022) is rámutat arra, hogy a hatékony nyelvpolitika nemcsak a hagyományos területeket, az oktatást és a jogalkotás érinti, hanem ma már olyan új dimenziókra is ki kell, hogy terjedjen, mint amilyen a média, vagy a regionális gazdaság specifikus fejlesztése. A nyelvpolitika és a nyelvi tervezés interdiszciplináris megközelítést igényel tekintettel arra, hogy a nyelv része minden egyes emberi tevékenységnek. Az interdiszciplinaritás mellett a jó nyelvpolitika és nyelvi tervezés kellően komplex is egyben, hiszen egyidejűleg kell kezelnie a kisebbségi nyelvek védelmét, valamint az államnyelv nyelvi tervezését, és a nyelvek tanítását, nemcsak a közoktatásban, de a bevándorlók integrációjának elősegítésére is. A nyelvi standardizáció a nyelvtervezésnek az a centripetális formája, amelynek során az állam vagy kivételes esetben más közigazgatási entitás magához kapcsolja a hozzá tartozó egyéneket, és egy kiválasztott nyelvet tesz a közintézmények nyelvévé. (Gal, 2016) Amennyiben a nyelvpolitikát maga a kisebbségi közösség folytatja, vernakulizációról beszélünk. (Kozmács, 2007: 141)

Grin (2022) alapján a nyelvpolitika megalkotásakor három alapvető kérdésre kell választ találni: miért, hogyan, és kinek? A miért megválaszolásakor azokat a célokat kell meghatározni, amely miatt a nyelvi tervezés megkezdődött és a nyelvpolitika alkalmazásra került. A hogyan meghatározásakor fel kell mérni a rendelkezésre álló erőforrásokat és

azokhoz mérten az eredményeket előre lehet jelezni. A kinek kérdés sokszor kizárólag a nyelvi többséget vagy a nyelvi kisebbséget jelöli ki, azonban a komplex, integrált nyelvpolitika az állam egész területén élő lakosság hosszútávú javát kell, hogy szolgálja. A globalizáció nemcsak a gazdaságot és a pénzügyeket befolyásolja, de erős hatást gyakorol az egyes csoportok kultúrájára, sőt az egyéni nyelvhasználatra is. (Trócsányi, 2009: 6) A demokratikus berendezkedésű államok többségében az államigazgatás, a törvényhozás, az igazságszolgáltatás, és az oktatás nyelve a többség nyelve. Ennek az alapfokú nyelvpolitikának az alapvetése, hogy minden polgárnak el kell sajátítania a domináns etnikum nyelvét a mindennapi életben való boldogulásért. Ez a nyelvpolitika a hatékonyság növelésének jelszava mentén teljes körű asszimilációt feltételez a nyelvi kisebbségek körében. (Kymlicka - Straelhe, 2005: 31)

A nyelvpolitikák alkotásában létezik egy másik kiindulópont is, mégpedig az, amely szerint a kisebbségeknek alapvető emberi jogai fűződnek az anyanyelvük használatához. Jones (2018) szerint az alapvető különbség az emberi és a kisebbségi jogok között, hogy míg előbbiek egyéni, addig utóbbiak inkább kollektív jogok; ráadásul a kisebbségi jogok speciálisak is, csak mindig egy adott közösségre vonatkoznak, nem pedig univerzálisak, ahogyan az emberi jogok. E tekintetben azt is megkérdőjelezhetjük, hogy miért lenne szükség kollektív kisebbségi vagy nyelvi jogokra, ha az emberi jogok keretében mindenkinek joga van az anyanyelvén beszélni. A nyelv azonban nem követi ezt a logikát. Mivel a nyelv a mindennapi emberi interakciók eszköze, mindenképpen valamely egyének közösségéhez kapcsolódik, akik azt a nyelvet egymás között beszélik. Jones (2018) emellett érvel, hogy a kisebbségi jogok és ezen belül a nyelvi jogok olyan specifikus jogok, amelyek egyszerre csoportspecifikus és kollektív jogok, mégis tekinthetjük őket emberi jogoknak.

Grin (2022) alapján az integrált nyelvpolitika verszatis, vagyis minden hátrányos helyzetben lévő nyelvi csoport jogainak előmozdítására alkalmas, másrésről viszont az integráltság abban is megmutatkozik, hogy a nyelvpolitika alkalmazásának számos dimenziójában helytálló. Grin (2022) kiemeli azt a fontos tényt, hogy az Európai Unió tagállamai és állampolgáraik kifejezetten nehéz helyzetben vannak a nyelvpolitikai megfontolások tekintetében, hiszen az EU területén a nemzeti nyelvek mellett ott vannak a szubnacionális kisebbségi nyelvek, a helyi nyelvváltozatok, az államok határmenti együttműködéseiből fakadó nyelvi kihívások, a regionális nyelvek, és a szupranacionális EU-ban folytatott kommunikáció is. Az itt említett dimenziókból fakadó kihívásokat pedig nemcsak az oktatásban kell lekövetni, de a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban is. Grin (2022) a komplex nyelvi helyzetre a nyelvi környezet kifejezést használja. Ebben a

nyelvi környezetben a kisebbségi nyelvek védelme csak akkor lehet hatékony, ha nem csak egyetlen területen és dimenzióban jelenik meg, amely általában az oktatás, hanem áttérjed más dimenziókra is, úgy mint a jogalkotás, az igazságszolgáltatás, a gazdaság és ma már a média is. Egyéni szinten azonban éppen arról van szó, hogy az egyén nyelvi környezete attól komplex, hogy mindennapjaiban egynél több nyelv is aktív szerepet játszik.

5.4. Régió és kisebbségi vitalitás a nemzetközi viszonyokban

5.4.1. Régió és kisebbségi vitalitás az Európai Unióban

A régió, mint politikai koncepció gyakran kizárólagosan az Európai Unió regionális politikájának kontextusában jelenik meg, mint a regionalizációt katalizáló folyamat. Zongor (2001: 15) kiemeli, hogy a regionalizáció elválaszthatatlan a szubszidiaritás elvétől, amely az EU működésének is az egyik alapelve. A kisebbségek érdekeinek érvényre juttatása az Európai Unióban a regionalizáció kontextusában szorosan összefügg a strukturális támogatások intézményével. (Package for Europe, 1998) Az Európai Unió és az európai kontinens különösen erős etnikai és nyelvi diverzitást mutató földrajzi térség. Annak ellenére, hogy az európai projekt gazdasági együttműködésnek indult a politikai együttműködés területére átforduló ún. spill-over hatást vártak tőle. A tagállamok kisebbségpolitikái ennek ellenére szinte összeegyeztethetetlen különbségeket mutatnak; az EU azonban az 1990-es évek óta kedvező hatást gyakorol a többségek és a kisebbségek viszonyára. Habár EU szinten a kisebbségvédelmi kérdések infrastruktúrája nem is annyira kiépített, az integráció mégis megfelelő közeget biztosíthat a kisebbségvédelemben érdekelt szereplők, valamint a szakértők együttműködésére. (Crepaz, 2016) Az Európai Unió alapelvei között szerepel az Európai Unióról Szóló Szerződés második cikkében az emberi jogok tiszteletben tartása, valamint a nemzeti kisebbségek védelme, amely ma már a belépési kritériumok egyikévé vált. A szerződés cikke felhívja a tagállamokat a nyelvi és a kulturális diverzitás tiszteletben tartására, amely az „Egység a sokféleségben” mottó alapját adja. (Faingold, 2020.)

A regionális és kisebbségi nyelvek védelme és támogatása Európában arra ösztönözheti a tagállamokat, hogy tegyék meg a megfelelő intézkedéseket a kisebbségi nyelvek védelmében az oktatás, a média és kultúra területein, valamint a közigazgatásban és az állami hivatalokban is. (Tárnok, 2018). Az EU „nyelvpolitikája” azért is problematikus koncepció mert az integráció tagállamaiban jelen lévő nyelvi kisebbségek mérete igen

különböző és saját államaikon belüli helyzetük is rendkívüli heterogenitást mutat. Ugyanakkor az EU sokszor megtévesztő módon a nyelvi diverzitás védelmének élharcosaként tetszeleg. (Faingold, 2020) Az EU intézményeknek nincsenek meg a megfelelő eszközei arra vonatkozóan, hogy kötelező szabályokat állapítsanak meg a tagállamok számára abban, miként viszonyuljanak saját nemzeti nyelvi kisebbségeikhez. A kisebbségek nyelvének védelmét az Európai Unión belül akkor lehetne hangsúlyosabbá tenni, ha egy esetleges szerződésmódosítás alkalmával erre vonatkozó passzusok jelennének meg. (Faingold, 2020)

Az uniós szerződések szövegében egyáltalán nem esik szó a kisebbségpolitikák európai szintű összehangolásáról, és EU-nak nincs hatásköre kisebbségi kérdésekben jogszabályokat alkotni. (Toggenburg, 2008) Az EU a kisebbségi közösségekhez való hozzáállása ambivalens: hiszen a tagjelölt államoktól elvárja a kisebbségek védelmének demokratikus követelményét, az alapító tagállamok, vagy a Maastrichti Szerződést megelőzően csatlakozott államok esetében viszont jóval elnézőbb a kérdésben. Az Európai Unióban a kisebbségvédelmi kérdések elsősorban a bővítés kapcsán kerülnek előtérbe. Az 1993-as Koppenhágai Kritériumok, a csatlakozni kívánó tagállamok számára megfogalmazott elvárások közül az első a stabil, a kisebbségek védelmét garantáló intézmények jelenléte a tagjelölt országokban. (Lánczos, 2014) Az elbukott európai alkotmány szövegezése volt az első olyan alkalom amikor az eredetileg gazdasági integrációként induló Európai Unió a kisebbségi kérdésben is állást foglalt, amikor a kisebbségekhez tartozó személyek jogainak védelmét alapvető értéként, emberi jogként emelte ki.

A diszkrimináció tilalmának elve kedvezően hat a kisebbséghez tartozó személyek helyzetére, ezen túl azonban a tagállamok alkotmányos szabályain múlik, hogy milyen védelemben részesítik a területükön élő kisebbségeket. Az unió ezen kívül zászlójára tűzte a diverzitás jelszavát, amellyel azonban a tagállamok többségi kultúráinak egyenjogúságát hirdeti és csak korlátozott mértékben vonatkozik a regionális identitások és elsősorban a kisebbségi nyelvek védelmére. (Vizi, 2005a) A 2004-es nagy csatlakozási hullámot követően és a tagság elnyerése után az EU már nem igazán aktív kisebbségi kérdésekben. Ezt Vizi (2005a: 323) kettős mércének nevezi, ugyanakkor hozzáteszi, hogy a diszkrimináció általános tilalmát az integráció minden kontextusban szigorúan veszi.

Az Európai Unió elődének, az Európai Közösségnek 1958-as megalapításakor a tagállamok nyelveit jelölték meg a szervezet hivatalos nyelveinek. Az európai integrációban részt vevő tagállamok száma azonban az elmúlt csaknem hetven év alatt jelentős mértékben megnőtt, jelenleg az Egyesült Királyság elvesztése után 27 tagot számlál, és ennek megfelelően a hivatalos munkanyelvek száma is 24-re nőtt. A nyelvi diverzitás sarkalatos

pontja a csatlakozási megállapodásoknak is, azonban minden esetben azt látjuk, hogy a diverzitás biztonsági hálójába kizárólag az államnyelvek kerültek be. A mindennapi ügyintézés az EU intézményeinek többségében főleg angolul, míg kisebb részben franciául, és legkisebb részben pedig német nyelven zajlik. Ebből látszik, hogy a nyelvek közötti elméleti egyenlőség, a gyakorlatban igencsak megkérdőjelezhető. (Faingold, 2020) Az EU a hivatalos és munkanyelvek meghatározásakor kisebbségi nyelvekről nem igazán tesz említést, amely Faingold (2020) olvasatában diszkriminációt feltételez azokkal az európai polgárokkal szemben, akik elsődleges nyelve nem a tagállamok egyikének hivatalos nyelve. Kiemeli, hogy habár vannak olyan kisebbségi nyelvek, amelyek hivatalos státuszban vannak valamely tagállamban mégsem tartoznak az EU hivatalos nyelvei közé.

Az Európai Unió szerződése alapvetően a tagállamok megállapodásai, emiatt, annak ellenére, hogy az EU számos tekintetben szupranacionális, már-már föderalizáló képet mutat, a nemzetközi szervezetek mintájára sem az állampolgárok, sem pedig ezek meghatározott csoportjai nem kapnak szerepet a politikaterületek meghatározásában és implementációjában. (Toggenburg, 2008) Az EU jogszabályoknak ugyanakkor spontán föderalizáló hatása van, így a tagállamok, köztük Spanyolország, Olaszország és Franciaország jogrendszerei fokozatosan, habár nem minden területen egyenlő ütemben közelednek egymáshoz az európai standardoknak megfelelően. (Wouters – Cuyckens -Ramopoulos, 2014: 191-235) Az európai integráció az együttműködés jellegének kiszélesítésére való politikai törekvések ellenére továbbra is főként az egységes piac kiteljesítését célként kitűző gazdasági együttműködés a tagállamok között. Ennek ellenére azonban a nyelvi kisebbségek helyzetének kérdése időről időre felmerül az EU intézményeiben; ez elsősorban az arra való igény kifejezését jelenti, hogy az Unió támogassa a regionális és kisebbségi nyelveket. A helyi közösségek egyre közvetlenebb módon kapcsolódnak az EU piaci hálózatába, és a fogyasztói egyenjogúság kérdése mentén felmerült a kisebbségi nyelvek használatának ügyének európai szintű megszólítása. (Vizi, 2005b)

Az európai integráció nem jelenti az európai kultúrák összeolvadását, egy közös kultúrában történő feloldódását, de az EUSZ fent említett második cikke az európai társadalmak pluralitását is kiemeli. Az Európai Unió kisebbségi és regionális nyelvekkel annyiban foglalkozik, amennyiben azok az inkluzivitás elősegítésére és a diszkrimináció csökkentésére szolgálnak, tekintettel arra, hogy az EU fő célja a gazdasági integráció működésének minél gördülékenyebbé tétele. Az európai közösség kulturális politikája az 1992-es szerződésmódosítás óta létezik. Az EU-ban körülbelül 60 olyan nyelvi csoport él, amely nem élvez nyelvi egyenlőséget az integráció nyelvi környezetében, ezek között találjuk

az aránt, a ladint és a franciaországi katalánt is. Az Európai Parlament 1974-ben hozta első az európai kulturális örökségre vonatkozó határozatát, és 2006-ban az EU maga is belépett az UNESCO 2005-ös kulturális diverzitásról szóló egyezményébe. (Király, 2011) Az 1980-as évek elején az Európai Közösség és az Európa Tanács közösen állították fel a Kevésbé Használt Európai Nyelvek Irodáját (European Bureau of Lesser-Used Languages – EBLUL), független non-profit intézményként, amely feladata a regionális és kisebbségi nyelveket beszélő EU polgárok jogainak védelme volt. (Vizi, 2005b) Az EBLUL tevékenységét azonban 2010-ben megszüntette

2016-ban a belpolitikáért felelős főigazgatóság közzétette a kultúráért felelős bizottság a többnyelvűség témájában elkészített riportját, amely a többnyelvűség előmozdítására irányuló stratégiát és a koncepció előnyeit és a hátrányait volt hivatott elemezni. A stratégia kimondja, hogy a kisebbségi nyelvek kérdése a 2000-es évek óta egyre inkább háttérbe szorult, hiszen az EU célja inkább az államnyelvek ismeretének minél szélesebb körű elterjesztése. Malloy (2005) hívja fel arra a figyelmet, hogy az Európai Uniónak ma már nem csak a nemzeti identitásokat kell összehangolnia az integráció sikerét megalapozandó, hanem be kell látnia, hogy egy tagállamon belül is számos identitással kell szembenéznie. Azt is megállapítja, hogy általában azok a kisebbségek keresik az EU-s szintű érvényesülési lehetőségeket, amelyek tagállamaikban kevesebb önállósággal rendelkeznek. Azt is kiemeli, hogy általában az erősebb államok nagyobb hajlandóságot mutatnak a régiókkal és a kisebbségekkel való együttműködésre. Manapság nagyjából negyven olyan nyelvi közösség él az európai integráció területén, amelyek anyanyelvüket az EU-ban sem hivatalos, sem pedig munkanyelvként nem használhatják. Faingold (2020) megjegyzi, hogy az EU szintű stagnálás háttérben állhat az is, hogy nem igazán történt előrelépés a nyelvi kisebbségek védelmében az olyan nyelvileg erősen heterogén országokban, mint Spanyolország Olaszország vagy Franciaország.

Paul Videsott az Európai Parlament petícióért felelős bizottsága felkérésére 2023-ban publikált tanulmányában felhívja arra a figyelmet, hogy a nyelvi kisebbségek kétharmadának létszáma jelentősen lecsökkent az 1991 és a 2011 közötti időszakban, amely az általuk beszélt kisebbségi nyelvek vitalitására is negatív hatással volt. Az EU akkor még 28 tagállamában összesen 25 hivatalos nyelvet beszéltek, és legalább 22 olyan állam nélküli nyelvet, amelyet hátrányos helyzetű, vagy kisebbségi nyelvnek nevezhetünk. Az EU lakosságának 7%-a tartozik az integráció területén megtalálható 158 nemzeti kisebbség egyikéhez. Videsott (2023) ugyanakkor kiemeli azt is, hogy az Unióban vannak olyan kisebbségek is, amelyek létszáma és nyelvének vitalitása növekszik. Szaniszló (2016: 171) azt állítja, hogy 2013-ban

az EU lakosságából, amely akkor több mint 768,5 millió ember volt, több mint 86,5 millió valamilyen kisebbség tagja volt. Annak ellenére, hogy az EU a kisebbségek és nyelveik helyzetének nemzeti jogi szabályozásába nem igazán folyik bele, és a jogi és alkotmányos keretek meghatározását kizárólag a tagállamokra bízta, 2013-ban egy határozat keretében hívta fel a tagállamok figyelmét a veszélyeztetett nyelvek védelmének fontosságára. 2018-ban pedig arra szólította fel a tagállamokat, hogy a kisebbségi nyelveket beszélőkkel szemben mindenféle diszkriminációtól zárkozzanak el. (Visedott, 2023) Faingold (2020) amellett érvel, hogy az Európai Uniónak aktívabb szerepet kellene vállalnia a nagy kisebbségek nyelveinek de jure védelmében, tekintettel arra, hogy az állam nélküli nemzetek nyelvi jogainak ignorálása gyakran feszültséget okoz a nemzeti többséggel szemben, és akár szecessziós gondolatokat is ébreszthet.

Habár az Európai Unió döntéshozatali mechanizmusának alapvető elemei a nemzetállamok, az integráció több tagállamában is decentralizációs trendek jellemzőek. (Illés, 2001) Számos EU tagállam indult el a decentralizáció útján, ezzel szubnacionális igazgatási egységeket, régiókat hozva létre. Az integráció alapstruktúrája azonban nem a régióknak, hanem az állami és a szupranacionális szintnek kedvez. A '80-as és '90-es években a háromszintű Európa megteremtésének vágyával helyeződött nagyobb hangsúly a régiók szintjére. (Cseke, 2009) Soós (1999) úgy gondolja, hogy ha úgy tekintünk az Európai Unióra mint többszintű politikai struktúrára, akkor szükséges az EU normáival is kompatibilis igazgatási egységek létrehozása. A többszintű kormányzás gondolatával a már létező állam alatti egységek is egyre nagyobb szerepet kapnak az unió politikájában, és döntéshozatali folyamataiban. Az integráció tagolása innentől kezdve hármassá lett: szupranacionális, államok közötti, és szubnacionális. Összességében viszont ki kell hangsúlyozni, hogy a régiók politikai ereje jelentősen nagyobb tagállami szinten, mint az Európai Unió szintjén. (Malloy, 2005)

Illés (2008) úgy véli, hogy az Európai Unió államainak reformfolyamatiban kiemelt helyet kap a területi igazgatás koncepciója. Fontos megjegyezni azonban azt is, hogy számos tagállamban az állam területi felosztása csakis alkotmánymódosítással, vagy népszavazás útján lehetséges, amely lényegesen megnehezíti a reformok kivitelezhetőségét. Már az európai integráció kezdetekor felmerült, hogy a képviseleti jogok elosztása miért állami alapon történik, hiszen a Benelux államok egyesével szinte kisebb területet jelentettek, mint a nagyobb tagállamok szubnacionális egységei. Ennek megfelelően az eredeti szabályozást módosítva az Európai Tanács ülésein, ha szükséges a tagállamok képviselői helyett az állam alatti igazgatási szintek képviselői is részt vehetnek, viszont kikötés, hogy ne saját területi

érdekeik védelmében foglaljanak állást, hanem továbbra is az egész állam nevében lépjenek fel. (Piattoni, 2019: 16-32)

Az EU jelenlegi tagállamainak nagy részében a regionalizálás gondolata a második világháborút követően az addig elhanyagolt nemzeti, nemzetiségi kérdésre adott reakció volt. A Delors Bizottság 1981 és 1984 között viszont már tudatosan kezdte kiépíteni a régiók rendszerét. A Maastrichti Szerződés tükrözi az akkori törekvéseket: a szubszidiaritás elvének fontosságának kiemelése, a Régiók Bizottságának felállítása, valamint annak lehetővé tétele, hogy az Európai Tanácsban egyes az őket érintő ügyekben ülésező tanácsokban a szövetségi államok képviseletében azok tartományai vehessenek részt. (Illés, 2001) A régiók az integrációba történő bevonására jött létre a Régiók Bizottsága, ahol a tagállamok helyi és regionális képviselői találkoznak. Képviselőt azok a területi alegységek küldhetnek, amelyek saját mandátummal, képviselőtestülettel, vagy direkt módon választott testülettel rendelkeznek. A Maastrichti Szerződés egyébként előírja a Tanács és a Bizottság számára, hogy konzultáljanak a régiókkal kohéziós, infrastrukturális, egészségügyi, oktatási, és kulturális ügyekben. (Malloy, 2005) A Maastrichti Szerződés pedig ugyan felállította a Régiók Bizottságát, a Lisszaboni Szerződésig a döntéshozatali folyamatokban nem igazán kapott helyet a régiók álláspontja. (Piattoni, 2019: 16-32)

A Régiók Bizottsága meglehetősen korlátozott hatáskörökkel bír (Toggenburg, 2008), és szerepe inkább a véleménynyilvánításban nyilvánul meg, direkt hatással bíró politikai akarattal azonban nem igazán rendelkezik. A Régiók Bizottságában részt vevő egységek erős heterogenitást mutatnak mind területi méretekben mind lakosság számot, vagy gazdasági erőt nézve. (Piattoni, 2019: 16-32) A Régiók Bizottságában például nemcsak a régiók küldöttei, hanem a helyi önkormányzatok képviselői is részt vehetnek. (Cseke, 2009) A Régiók Bizottságának résztvevőit összeköti, hogy mindannyian kénytelenek más kormányzási szintek döntéseit implementálni. (Piattoni, 2019: 16-32) Egyre több az olyan EU-s jogszabály, amely érinti a régiókat, sőt azok végrehajtására regionális, megyei, vagy lokális szinten van szükség. (Toggenburg, 2008)

Illés (2004) úgy véli, hogy az önkormányzati rendszer középső szintjének fejlesztése az európai területi politika egyik nagy célkitűzése, legalább is a 2000-es évek elején mindenképpen az volt. Benz és Fürst (2002) amellett érvelnek, hogy a regionalizáció és a regionális politika alkotás a 2000-es évek elején gyerekcipőben járt, az államoknak meg kellett tanulniuk, miként alkalmazhatják a regionalizációt a különböző fejlesztéspolitikák megvalósítására. A szerzőpáros abból indul ki, hogy az egyes régiók gazdasági sikerét befolyásolja az ún. tanulási képességük. (Benz-Fürst, 2002: 22) Az állam alatti igazgatási

egységek politikai jelentőségének növekedése az Európai Unióban annak tudható be, hogy a tagállamok olyan jellegű alkotmányos változásokon mentek keresztül, amelyek a kormányzás mezo szintjét pozícióba hozták. (Panara, 2019: 33-47)

A régiók alapvetően és hagyományosan az államok belpolitikájának szereplői, de az európai politikában is részt kell vállalniuk, különösen azért, mert egy ideje már egyértelmű, hogy az unió tagállamainak Európa-politikája már nem tekinthető a klasszikus értelemben vett külpolitikának. Másrésztől azonban arról sem érdemes elfeledkezni, hogy az EU tagállamainak régió szintű szubnacionális igazgatási egységei igen különböző jogállásúak lehetnek, így tagállamaik Európa-politikájára gyakorolt hatásuk és a részvételükre nyíló lehetőségek is rendkívül különbözőek. (Dömök, 2020) Az 1990-es évek elejére egyértelművé vált, hogy míg a nagy stratégiai döntéseket valóban az államközi szinten kell meghozni a megvalósítási kompetenciákat azonban azokra az állam-alatti szintekre kell delegálni, ahol a leghatékonyabb módon tudnak velük foglalkozni. Az integráció legtöbb tagállamában a központ alatti szintek feladatai között szerepelnek azok a kompetenciák, amelyek az együttműködés alapját jelentik. (Ódor, 2007) A Lisszaboni Szerződéssel a Régiók Bizottságának tagjai a szubszidiaritás és az arányosság elveinek letéteményeseivé váltak, amellyel az EU-ban tapasztalható demokrácia-deficit csökkenését kívánták elérni a tagállamok. (Piattoni, 2019: 16-32)

2009-ben indult el az EU Early Warning System, amely további lehetőséget biztosít a régióknak arra, hogy az EU jogszabályok kidolgozásának folyamatában részt vehessenek. Ráadásul ennek köszönhetően a régiók nagyobb politikai, adminisztratív és intézményi súlyra tehetnek szert, és információkhoz is juthatnak. A rendszer keretében észlelt a jogszabályjavaslatokkal kapcsolatos aggályait a régiók közvetlenül az Európai Bizottság elé tárhatják, a gyakorlatban azonban erre kevés példát találunk, amelynek hátterében talán az is áll, hogy a regionális parlamentek kevesebb erőforrással rendelkeznek, mint például a nemzeti parlamentek. A régiók feladata a rendszerben a szubszidiaritás elvének megsértésével fenyegető szabályok kiszűrése. (Högenauer, 2019: 194-210)

Európai kontextusban a regionális szint az igazgatás harmadik, állam alatti szintjét jelenti, ugyanakkor az államoktól eltérően nem egységes nemzetközi státuszú területi egységek adják ezt a szintet. A szubszidiaritás elvének gyakorlati megvalósítása miatt azonban szükségeszerű egy állami alatti egységekből álló igazgatási rendszer kiépítése. (Dömök, 2017) A Régiók Bizottsága azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, amely részben amiatt volt mert a részt vevő területi egységek méreteikben és kompetenciák terén rendkívül különbözőek. A Régiók Bizottsága amiatt is tekinthető kudarcosnak, mert a

nagyobb, erősebb tagállamok ma már szkeptikusak az euro-regionalizmussal szemben, hiszen a régiók részvételi lehetőségei az EU jelenlegi folyamatban valóban erősen korlátozottak. (Wyn Jones – Scully, 2010: 1-15)

A középszint erősítése a jókormányzás eszméjének megvalósítására való igényt szolgálhatja az államok részéről. A régiók Európája koncepció célja egy Európa szintű identitás létrehozása és megerősítése lett volna, a nemzetállami keretek helyett. Ez a meggyőződés abból fakadt, hogy igyekeztek volna növelni az európai politikák legitimációját azzal, hogy a képviselőket szintjét alacsonyabbra szintre mozdítják. (Panara, 2019: 33-47) A régiók Európájával szemben már akkor sokan hangoztatták az egyet nem értésüket, ma pedig egyre inkább nyilvánvalóvá válik az elképzelés gyakorlati megvalósításának lehetetlensége. Az 1990-es években viszont több kutató megkérdőjelezte a centralizált államok működésének hatékonyságát és helyette a régiók javára történő decentralizáció mellett kezdtek érvelni. Ennek nyomán az Európai Unió elkezdett teret engedni az állam alatti elemeknek a döntéshozatalában. (Hepburn, 2008) Applegate (1999) ugyanakkor amellett érvel, hogy a régiók Európájának gondolata, jóval az integráció létrejötte előtt született, mindössze arról volt szó, hogy a nemzeti historiográfiák korlátlan térnyerése elterelte a figyelmet az egészen addig virágzó régiók rendszeréről.

Ki kell emelni azt, hogy míg egyesek a régiók Európáját közigazgatási decentralizációként értelmezték, addig mások arra törekedtek, hogy a regionális pártok befolyást szerezhessenek az uniós döntéshozatalban. A nemzetek feletti integráció és az állam alatti regionalizáció akarva-akaratlanul új politikai és gazdasági területeket nyitott, amelyet a többszintű kormányzás elméletében harmadik vagy mezo-szintnek neveznek. (Hepburn, 2008) Keating (1995) szerint a regionális szervezeti egységek az idő előrehaladtával egyre nagyobb szerepet fognak játszani az európai politikai és gazdasági folyamatokban; az egyre komplexebbé váló európai kormányzási struktúra kedvez a régiók szerepének növekedésének. Palermo és Santini (2004) azt bizonyítják, hogy az integráció alapvetően befolyásolja a szubnacionális egységek létét, identitását és működését, amelyet azzal támasztanak alá, hogy az állam integrációhoz történő csatlakozásával az állam alatti egységek aktivitása is megnő. Keating (2001a) mindenesetre vitatja, hogy az állam jelentősége teljesen megszűnhetne az európai politikai térben, és kiemeli, hogy az állam szerepe a beláthatatlan jövőben is meghatározó marad a népek, nemzetek, és nemzetiségek életében. Az államok továbbra is a területi igazgatás alapelemei, és a szükséges intézmények fő fenntartói.

Mindenesetre vitathatatlan, hogy az európai integráció bővülése és mélyülése jelentősen növelte a regionális különbségek láthatóságát. Keating (1995) alapján a

regionalizmus és az Európai Unió két különböző módon hatnak egymásra. Az egyik elmélet szerint az integráció az állam erősödését, szükségszerűen pedig a regionális egységek gyengülését hozza magával, hiszen az együttműködés alapvetően államközi. A másik elmélet azonban éppen ellenkezőleg arra számít, hogy az erősödő kontinentális együttműködés az államok gyengülését, az állami funkciók erodálódását hozza majd magával. (Keating, 1995) Az EU számos olyan komplex mechanizmust működtet, amely a tagállamokat, ha nem is direkt módon, de a kisebbségi követelések felé nyitottabbá, elfogadóbbá teszik. (Keating – McGarry, 2001) A nemzetközi és a hazai politikai térben a régiók lobby szereplőkként is feltűnhetnek. A régióknak szerepük van mind a regionalizáció mind pedig a szupranacionalizáció folyamatában, és habár mindkét trend a hatalom vertikális megosztásának bővítésére irányul ezek egyszerre egymással szemben ható erők is.

A tagállamok decentralizáló reformjainak köszönhetően egyes régiók a korábbi státuszukból, amely csupán adminisztratív és statisztikai egységet jelentett, valódi és saját kompetenciákkal bíró igazgatási egységekké léptek elő. Amikor ezen egységek lobbitevékenységéről beszélünk szem előtt kell tartanunk, hogy mi a céljuk. (Tatham, 2019: 211-226) A régiók egyrészt profitálhatnak abból az európai mottóból, miszerint az EU egyik alapértéke a diverzitás, amely magában hordozza a regionális kultúrák és nyelvek védelmének reményét is. Másik szempontból viszont az európaizáció korlátlan erőltetése akár aránytalan centralizációhoz is vezethet, amely a regionális sajátosságokat veszélybe sodorhatja. A régiók megőrzése több szempontból is fontos az európai integráció hosszútávú sikeréhez: egyrészt a globalizáció ellenpontjaként a régiók segítenek megőrizni az egyéni identitásokat, stabilizálják a társadalmat, gazdasági versenyelőnyt jelenthetnek és kapaszkodókat nyújthatnak a hálózatosodó politikai rendszerben. (Dömök, 2020)

Már a Római Szerződésben 1957-ben felmerült annak az igénye, hogy az integráció sikere érdekében érdemes lenne csökkenteni a regionális különbségeket. Ez a probléma hatványozottan került elő az első és a második bővítési körben, amikor az új tagállamok elmaradottabb régiói miatt még nagyobbra nyílt a különbségek ollója. (Szalay, 2002) Az Európai Unió regionális politikájának célja, hasonló a területi egyenlőtlenségeket enyhíteni, vagy felszámolni kívánó nemzeti politikákhoz. Ráadásul uniós szinten a közös piac intézményei tovább súlyosbíthatják a hátrányosabb helyzetű régiók körülményeit. A közösségi regionális politikára továbbá azért is szükség van, hogy a határmenti régiók fejlődését is biztosítsa, hiszen kizárólag nemzetállami perspektívából a centrum régióinak fejlesztése kifizetődőbbnek tűnik, azonban az integráció jövője szempontjából az állami perifériák támogatása is meglehetősen nagy jelentőséggel bír. (Hooghe-Keating, 1994)

Az ún. struktúális támogatások elosztása 1988-ban helyeződött a máig fennálló regionális alapokra, ez pedig katalizálta a tagállami decentralizációt, vagy dekoncentrációt. (Cseke, 2009) Az EU strukturális politikája 1998-ban indult el, amely új megvilágításba helyezte a régiók szerepét az integrációban. Ennek köszönhető az, hogy az Európai Bizottság zászlajára tűzte a regionalizáció kérdését. A szubszidiaritás elve, vagyis az a gondolat, hogy a döntéseket az implementációs területükhöz a legközelebb kell meghozni azzal az előnnyel jár, hogy a helyi döntéshozók valóban jobban ismerik a helyi viszonyokat, azonban azzal a lehetséges hátránnyal is számolni kell, hogy lehet nem képesek megfelelően felmérni döntéseik tágabb hatásait. (Illés, 2001) A regionális politika kialakításától kezdődően a régiók egyre nagyobb szerepet kívánnak játszani az európai politikai és gazdasági folyamatokban. A tagállamok közigazgatási modelljeinek és a régiók, mint történelmi intézmények beágyazottságának különbségei miatt, az Unió centrumában elhelyezkedő, erős régiókkal, vagy akár föderalizált államokkal rendelkező tagállamok szubnacionális egységei erősebben kapcsolódnak be a regionális politika folyamataiba, amely viszont tovább súlyosbítja az uniós szintű centrum-periféria közötti egyenlőtlenséget. (Hooghe-Keating, 1994)

A regionalizáció olyan koncepció, amely a különböző európai uniós tagállamokban más és más módon kerül megvalósításra, hiszen az államok a legkülönbözőbb közigazgatási rendszerekkel rendelkeznek. Van azonban egy közösségi szintű rendszer, a NUTS-rendszer (*Nomenclature d'Unités Territoriales Statistiques*), amelynek köszönhetően könnyebben azonosíthatjuk az egyes tagállamok közigazgatási rendszerének elemeit, alá-fölé rendeltségi viszonyait. A NUTS-osztályozás szükségessége az 1970-es években fogalmazódott meg, amikor az integráció bővülése miatt számos különböző fejlettségi szintű terület csatlakozott a gazdasági közösséghez. A NUTS határoknak, ha nem is esnek egybe tagállami közigazgatási határokkal nem szabad azoktól teljes mértékben eltérniük. (Horváth, 2011) A NUTS régiók határainak megállapítása, illetve azok besorolása a három lehetséges kategóriába a tagállamok politikai akaratától függ továbbra is. Az EU szintjén vizsgálva a helyzetet is azt látjuk, hogy itt is aszimmetrikus regionalizációról van szó, hiszen a NUTS-rendszerben egy kategóriában található régiók is rendkívül heterogének mind területük, mind alkotmányos státuszuk, mind pedig politikai-gazdasági-közigazgatási hatásköreik szempontjából. (Palermo-Santini, 2004) Az euro-regionalizmus azonban több mint a NUTS régiók kialakítása, az a tagállamok területi igazgatási modelljeinek a regionalizálásának katalizálása, amelynek megnyilvánulásait az esettanulmányokban tárgyalt példák illusztrálják. (Wyn Jones – Scully, 2010: 1-15)

Abels és Battke (2019: 5) az EU kontextusában a régiókat ún. puha terekként definiálják; ez azt jelenti, hogy a régiók szerintük valójában nem a földrajz által

meghatározott egységek, hanem inkább funkciójuk alapján definiált terek. Sielker és Stead (2019) úgy vélik, hogy az európai integráció hatására a tagállamok belpolitikája sokat változott és európaizálódott. Köszönhetően az olyan fejlesztési projekteknek, amelyek határon átvélő régiókra irányulnak valójában az EU is folytat területi tervezést az államokhoz hasonlóan, ilyen módon pedig ugyanúgy képes befolyásolni a regionális gazdasági tervezést, és az urbanizációs trendeket is. A regionális politikákra pedig egyértelműen direkt befolyást gyakorol. Az EU makró-regionális stratégiákat dolgoz ki, amelyek az uniós politikákat foglalják magukban és szektorokon átvélő hatást kívánnak kiváltani. (Gänzle, 2019: 140-152) A makró-regionális stratégiákat jellemzően olyan területi egységek összefüggésében lehet kialakítani, amelyek közös infrastruktúrával, gazdasági és környezeti tényezőkkel rendelkeznek. A területen élő társadalmak is befolyásolják a megvalósíthatóságot, így mindegyik makró-régió szükségszerűen rendelkezik egy sajátos karakterrel, ha úgy tetszik identitással. A közösség érzése így a területen lakókat is érdekeltté teszi a stratégia célkitűzéseinek megvalósításában. (Perrin, 2019: 159-173)

Az EU esetében a makró-régió több tagállam régióinak összekapcsolását jelenti. Az Európai Bizottság úgy tekint a makró-regionális stratégiákra mint az egyazon földrajzi térségbe tartozó tagállamok és harmadik államok számára biztosított integrált keretre, amely lehetővé teszi a közös kihívásokkal való megküzdést, és amely elősegíti a szorosabb kooperációt a gazdasági, társadalmi és területi kohézió növelése érdekében. A makró-régiók továbbá elősegítik a többszintű kormányzás koncepciójának megvalósítását is. (Gänzle, 2019: 140-152) A makró-régióknak kulturális aspektusuk is van, amelyben a közös kulturális identitás alapulhat a közös történelmi múton is. A Nyugat-Mediterrán Makró-Régió például egy kifejezetten kulturális alapon szerveződő makró-régió lehetne. Az EU célja, hogy a földközi-tengeri térséget nem egy, hanem több makró-régióra ossza el, és a Mediterráneum nyugati partvidékéhez tartozó területek adják magukat egy potenciális makró-regionális stratégia implementációs területeként. Ide tartozhatna egyszerre Katalónia és Occitanie; Trentino-Alto Adige pedig a már létező alpesi makró-régió tagja. A Nyugat-Mediterrán Makró-Régió építhetne a térségre már amúgy is jellemző együttműködések hálózatára, amelyben a városok, megyék, régiók és civil aktorok közös projektjei már ma is határokon átvélő jelleggel működnek. A makró-régiók felállítása továbbá elősegítheti a transznacionalizációt az EU-n belül, méghozzá úgy, hogy közben javít a régiók az államon belül betöltött pozícióin is. (Perrin, 2019: 159-173)

5.4.2. Regionális kisebbségi kérdések a nemzetközi politikában

A regionális kisebbségek kérdése, valamint a nyelvi vitalitás aspektusai általában megjelennek a főbb nemzetközi szervezetek agendájában, habár a már fentebb említett nehézségek miatt a nemzetközi térben ritkák az átütő kisebbségvédelmi, regionalizációs sikerek. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a nemzetközi kapcsolatokban az államrendszer alapját a nemzetállami szuverenitás és az elismert, létező határok sérthetlensége határozza meg. (Salat, 2005: 2014) Az állami szuverenitás elfogadásának szempontjából Keating (2005: 51) három kisebbségi hozzáállást ír le. Egyes kisebbségek függetlenségük és önkormányzati jogköreik megvédése és bővítése érdekében üdvözlik a határon átívelő kooperációk lehetőségét. Más kisebbségek pedig annak ellenére, hogy a nemzetköziesedés útjára léptek továbbra is szoros szimbiózisban képzelik el jogaik védelmét a nekik otthont adó területi állammal. A posztszuverenista felfogású kisebbségek viszont egyik megoldás mellett sem teszik le a voksukat. Az azonban bizonyos, hogy az illetékes területi állam közreműködése és hozzájárulása nélkül bármelyik nemzetközi szervezet szinte tehetetlen a kisebbségvédelmi intézkedések végrehajtása területén. Mindezek ellenére ugyanakkor fontosnak tartom a nemzetközi dimenzió megemlítését is a szakirodalmi áttekintésben, hiszen habár irányítani nem, de a nemzetközi standardok és trendek képesek legalábbis befolyásolni azt, hogy egy állam miként viszonyul a területén élő kisebbségekhez, és milyen intézkedéseket hoz azok vitalitásának megőrzése érdekében.

A nemzetközi jogban, habár megkérdőjelezhetetlen alapelve az államok teljes szuverenitása, valamint azok területi integritása, az önrendelkezéshez való jog is ugyanúgy alapelveként jelenik meg. A népek önrendelkezési jogát deklarálja az ENSZ Alapokmánya, az emberi jogokról szóló ENSZ egyezségokmányok, az Egyesült Nemzetek nemzetközi jogi alapelvekről szóló nyilatkozata, sőt kizárólag európai vonatkozásban még a Helsinkai Záróokmány is. Ennek megfelelően Turp (2016: 264-271) arra a következtetésre jut, hogy a 21. században a népek és itt elsősorban az államnélküli nemzetekre és a kisebbségekre gondol egyre inkább élhetnek az önrendelkezéshez való demokratikus jogukkal. Ez a jog nála egy nép vagy közösség által gyakorolható kollektív jog.

Pentassuglia (2018) arra keresi a választ, hogy az önrendelkezés és az autonómia mennyiben függhetnek össze az emberi jogok kérdéskörével, amelyek viszont sarkalatos tématerületek a legtöbb nemzetközi szervezet tevékenységében. Állítása szerint vannak olyan autonómia esetek, amelyeknek nem államközi bilaterális vagy multilaterális megállapodás adja meg a kereteit, hanem az emberi jogi megközelítés. Nemzetközi jogi kitekintéssel élve, azt állíthatjuk, hogy a mai nemzetközi rendszerben továbbra is inkább meghatározó az államok szuverenitásának és területi integritásának elve, mint a népek önrendelkezéshez való

joga. Így tehát, véleményem szerint a kisebbségek autonómiához való joga nem érvényesülhet mint alapvető emberi jog, tekintettel arra, hogy az államok alkotmányai általában már a preambulumukban megállapítják, hogy a szuverenitás az egységes nemzetet illeti.

Felföldi (2005: 297) úgy véli, hogy ha egy kisebbségi közösségnek vannak önálló kulturális intézményei, ezek autonóm igazgatására is joga kell legyen. A kultúra azonban éppúgy nem abszolút fogalom, mint a kisebbség, vagy a nemzet, emiatt tehát több módon is meghatározhatóak a közvetlen kulturális jogok, amelyek közé a nyelvi jogokat is sorolhatjuk. Közvetett kulturális jog az identitás választásához való jog. A második világháború végét követően kialakult, új nemzetközi rendszerben a kisebbségi jogok az egyéni emberi jogok témakörén belül kerültek tárgyalásra. (Vizi, 2022) A kulturális és nyelvi jogok ilyen módon az emberi jogok kategóriájába is sorolhatóak, azok második generációs jogai közé, mint amilyenek például a gazdasági és szociális jogok, tehát érvényesülésükhöz szükség van az állam beavatkozására, tevékeny hozzáállására. (Felföldi, 2005: 299-300) Kántor (2016: 24) abból indul ki, hogy a nemzetközi jogban kollektívan gyakorolt egyéni jognak nevezett az anyanyelvhasználathoz való jog, az anyanyelvi oktatáshoz való jog és az anyanyelvi hitélethez való jog valójában nem egyéni jogok, hiszen gyakorlásuk egyéni szinten nem értelmezhető. A második generációs emberi jogok gyakorlása általában csoporthoz kötött és valamilyen többletjogosítvány gyakorlását feltételezi. Tehát ebből következik, hogy a kisebbségi és nyelvi jogok biztosítása költséges és energiát vesz igénybe a garantáló hatóság részéről. (Felföldi, 2005: 299-300)

Andrássy (2021) amellett érvel, hogy az ENSZ és az Európa Tanács pilléréin nyugvó nemzetközi nyelvi jogi szabályozásnak két gyengesége is van. A nyelvhasználat szabadságának elve és a kisebbségi nyelvi jogok védelme gyakran akadályozzák egymást. Az első jogalkotási problémát Andrássy (2021) abban látja, hogy a nyelvhasználat szabadságát, ahelyett, hogy az eredeti értelemben, univerzális, vagyis mindenkire kiterjedő alapjogként kezelné, szinte kizárólag a kisebbségi nyelvek kontextusában találjuk, vagyis úgy mint privilégium és nem pedig mint alapvető elidegeníthetetlen emberi jog. A nyelvhasználat szabadsága tehát olyan alapvető emberi jog, amelynek a praktikum gyakran szab korlátot. A nyelvek döntő többsége területhez kötődik, vagyis a nyelvhasználók legnagyobb része egy egyértelműen körül határolható területen, államban vagy éppen régióban él. (Turp, 2016: 264-271)

A fentiek fényében megállapítható, hogy a kisebbségvédelem a nemzetközi térben valójában területi elven alapszik, tekintettel arra, hogy a nemzetközi konszenzus valójában

azon a francia modellen alapul, amelyben a nemzet, az állam, és a nyelvterület határai egybeesnek. Az állam saját területe feletti szuverenitása meghatározó a nemzetközi kisebbségvédelemben, és az államok dönthetnek arról, hogy kisebbségi- és nyelvpolitikájukat a személyi vagy a területi elv alapján kívánják-e megvalósítani. A területi elv nem veszi figyelembe a plurális identitással bíró egyének jelenlétét egy kisebbség által meghatározott területen. A nemzeti és nyelvi identitás területi törésvonalai aggodalmat keltenek az államokban, amelyek alapvető célja és motivációja a területi szuverenitásuk megőrzése. (Vizi, 2022) Andrassy (2021) alapján pedig az anyanyelvhasználathoz való jog egy területhez kötődő jog; a nemzeti többségekhez tartozó személyeknek joga van erre az államuk egész területén, a nagy gyarmatosító nemzetek állampolgárainak akár lehetőségük van anyanyelvüket más államok területén is használni, a kisebbségekhez tartozó személyeknek azonban anyanyelvhasználatuk területi értelemben erősen korlátozott.

A nemzetközi szervezetek a kisebbségi vitalításra gyakorolt hatásainak tárgyalásakor kihagyhatatlan az ENSZ, mint univerzális platform. Az ENSZ Alapokmánya és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata a diszkrimináció tilalmából és az egyéni szabadságjogok biztosításának szükségességéből indult ki. A népirtás büntetnének megelőzése és megbüntetése tárgyában létrehozott nemzetközi egyezmény implicit módon a kisebbségvédelmi rezsimbe is beilleszthető, egy a dokumentumhoz készített kommentár azonban megjegyzi, hogy a kisebbségi csoportok fizikai elpusztítása mellett nyelvük és kultúrájuk elpusztítása is az egyezmény hatálya alá tartozik, de mivel az egyezmény végrehajtás ellenőrzési mechanizmust nem dolgozott ki, hatása marginális maradt. (Lakatos, 2017) Az ENSZ égisze alatt 1966-ban született A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, amely ugyan nem kifejezetten kisebbségvédelmi nemzetközi dokumentum, azonban 27. cikke kimondja, hogy az olyan államokban, ahol többek között nyelvi kisebbségek is élnek, az ott élő kisebbségekhez tartozó személyektől nem lehet megtagadni azt a jogot, hogy a csoporthoz tartozó más személyekkel együtt ápolják saját kultúrájukat és közös nyelvüket használják. Az Egyezségokmány emellett szól az önrendelkezési jogról, a diszkrimináció tilalmáról, a nemek közötti egyenlőségről, a mozgás szabadaságáról és a lelkiismereti szabadságról is.

Ugyancsak 1966-ból származik a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, amelynek 13. cikke szól az oktatáshoz való jogról, 15. cikke pedig a kulturális életben való részvételi jogról. (Lakatos, 2017) Az 1989-es A Gyermekek Jogairól szóló ENSZ egyezmény 17. cikkében a tagállamokat arra kéri, hogy a tömegmédia csatornáit olyan irányba terelje, hogy a tartalom figyelembe vegye a kisebbségi csoportokhoz

tartozó gyermekek médiafogyasztási igényeit, ennek szükségességét több interjúalany is megerősítette. Az egyezmény 30. cikke pedig kifejezetten a kisebbségekhez tartozó gyermekek jogairól szól, miszerint az olyan államokban, ahol többek között nyelvi kisebbségek is élnek, a közösséghez tartozó gyermekek számára biztosítani kell a jogot arra, hogy a csoporthoz tartozó személyekkel közösen ápolják saját kultúrájukat és beszéljék közös nyelvüket.

Ki kell emelni továbbá az ENSZ Kisebbségi nyilatkozatát is 1992-ből, valamint azt, hogy ENSZ Emberi Jogi Tanácsa 2007-ben Kisebbségi Fórumot hozott létre. (Lakatos, 2017) Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa kisebbségi különleges jelentéstevőt nevez ki, akinek feladata, hogy a nemzeti, vallási, nyelvi, vagy etnikai kisebbségekhez tartozó személyek jogainak érvényesülését monitorozza és feltárja a nemzetközi jogyakorlatokat. Az intézmény úgy véli, hogy a nyelv központi szerepet tölt be a nyelvi kisebbségi csoportok identitásában. Az Emberi Jogi Tanács összességében kiemeli a nyelv identitásformáló szerepét mind az egyének, mind pedig a csoportok vonatkozásában. A kisebbségek nyelvének az oktatásban betöltött szerepének jövőformáló jellegét, tehát maga az ENSZ is alátámasztja. A kisebbségi nyelv oktatásának kérdése egyre inkább emberi jogi témakörre válik; a kisebbségi nyelvi háttérrel rendelkező gyermekek anyanyelvi oktatás mellett jobb tanulmányi eredményekre és sikeresebb egyetemi évekre számíthatnak. (Emberi Jogi Tanács, 2022)

Az európai kisebbségvédelmi rezsim tekintetében először a Helsinki Záróokmány 1975-ből több ponton is említi a kisebbségeket; az aláíró tagállamok kisebbségei számára kéri a kisebbségekhez tartozó személyek jog előtti egyenlőségének, emberi jogainak és alapvető szabadságjogainak tiszteletben tartását és jogos érdekeinek védelmét. A résztvevő államok továbbá vállalták, hogy az oktatás és a kultúra területén figyelembe veszik a kisebbségek részéről felmerülő igényeket. Az EBESZ emberi jogi dimenziójának 1990-es koppenhágai találkozóján született megegyezés alapján a részt vevő államok megállapították, hogy a kisebbségi kérdéseket csakis demokratikus keretek között lehet megfelelően szabályozni, a civil szféra bevonásával; és megerősítették, hogy tiszteletben tartják a kisebbségekhez tartozó személyek jogait. Ezen személyek diszkriminációtól mentesen gyakorolhatják alapvető emberi jogukat teljes egyenlőséget élvezve az állam többi polgárával. A kisebbséghez való tartozást a dokumentum egyéni döntésként kezeli, amelynek nem lehetnek az egyénre negatív következményei, ezek a személyek szabadon kifejezhetik kisebbségi identitásukat. A részt vevő tagállamok kötelezettséget vállaltak arra, hogy védik a kisebbségek jogait és érdekeit érvényesítését elősegítik. A dokumentum megerősíti viszont, hogy az államnyelv elsajátításának kötelezettsége mellett az államnak biztosítani kell a lehetőséget a kisebbségi

nyelv megtanulására, és történelmének, valamint kultúrájának megismerésére. A részes tagállamok azt is vállalták, hogy biztosítják a kisebbséghez tartozó személyek a közéletben való részvételét és lehetőséget biztosítanak kisebbségi autonómia létrehozására. Ezen vállalások megvalósítására az államok együttműködéseket is kialakíthatnak.

Az Európa Tanács kisebbségvédelmi tevékenységében két jól elkülöníthető részt találunk: a politikai döntéseket és a jogalkotást. A Parlamenti Közgyűlés 1201-es ajánlása az Emberi Jogok Európai Egyezményének a nemzeti kisebbségek jogairól szóló kiegészítő jegyzőkönyvről az európai politikai térben legalábbis definiálta a kisebbség fogalmát. (Juhász, 2016) Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése 1993-ban adta ki az 1201-es számú ajánlását, amellyel a kisebbség fogalmának európai értelmezését megadta. Az Európa Tanács keretein belül tehát a kisebbség fogalom egy olyan közösséget jelöl, amely egy állam területén él és tagjai annak az államnak az állampolgárai; hosszan tartó, szilárd, tartós kapcsolatban állnak a területi állammal. Sajátos megkülönböztető tulajdonságokkal rendelkeznek és habár létszám alapján kisebbségben vannak a többségi nemzethez képest, kellően reprezentatív csoportot alkotnak az államban, vagy annak egy régiójában, ráadásul kollektíven törekszenek az említett különbözőségük fenntartására.

2013-ban az Európa Tanács megbízta Kalmár Ferenc magyar képviselőt azzal, hogy készítsen egy jelentést azokról a jó állami gyakorlatokról, amelyek képesek elősegíteni a nemzeti kisebbségek védelmét. A jelentés nyomán fogadta el a Parlamenti Közgyűlés az 1985. (2014) számú határozatot, és a 2040. (2014) számú ajánlást. (Tárnok, 2018) A Kalmár-jelentés kizárólag az őshonos kisebbségek helyzetével foglalkozik (Varga, 2016: 41-52). A határozat és az ajánlás biztosítandó kisebbségi jogokként nevezik meg az identitáshoz való jogot, a kisebbségi nyelv védelmét, a kisebbségi nyelven történő oktatás biztosítását, és a gazdasági és közéletben való hatékony részvétel biztosítását.

Az Európa Tanács égisze alatt született két fontos dokumentum, a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája és a Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről elfogadása és implementációja jó indikátor abban, hogy a területi államok mennyire érdekeltek a kisebbségi vitalitás megőrzésében és támogatásában. (Videsott, 2023) Mind a Keretegyezmény, mind pedig a Charta a regionális és kisebbségi nyelvek Európa kulturális örökségében betöltött szerepére helyezik a hangsúlyt. E két egyezmény is a területi elven nyugszik, hiszen az államok területéhez kötve azonosítják az egyes kisebbségi és regionális nyelveket, amelyek védelmét előíránnyozzák. (Vizi, 2022)

Vonatkozási területeiben a Keretegyezmény nem fogalmaz egyértelműen, a kisebbségek által hagyományosan lakott, vagy általuk jelentős mértékben lakott, vagy a

nemzetállami jogban kisebbség által lakott területként megnevezett egységről beszél. A Nyelvi Charta sem egyértelműsíti rendelkezéseinek területi dimenzióját. A közigazgatás ugyan minden államban a területi elven nyugszik, a kisebbségi nyelvek használatának joga az állami hatóságokkal való kommunikációban nem adott minden egyes államban. A Keretegyezmény és a Charta is ennek megfelelően kitér a kisebbségi nyelveknek a közigazgatásban történő használatának a lehetőségeire. A disszertáció témája szempontjából nagyon érdekes a Nyelvi Charta hetedik cikke, amely arra kéri az aláíró tagállamokat, hogy közigazgatási egységeiket úgy határolják le, hogy azok tartsák tiszteletben a regionális és kisebbségi nyelvek védelmének lehetőségét. Sem a Keretegyezmény, sem pedig a Nyelvi Charta nem mondja ki konkrétan, hogy milyen jogszabályi kereteket vár az aláíró tagállamoktól a kisebbségi és regionális nyelvek védelmében, ezért a nemzetközi dokumentumok rendelkezéseinek végrehajtását az államok egyéni értelmezése és a felelősségvállalásra való hajlandóságuk határozzák meg. (Vizi, 2022)

A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája kizárólag az őshonos, ún. autochton nyelvekkel foglalkozik, (Vizi: 2016b: 55-65) de nem a nyelvi egyenjogúság premisszájából indul ki, hanem a kulturális örökség veszélyeztetett helyzetét helyezi a fókuszba. A Charta a regionális és kisebbségi nyelveket a funkcionalitás talaján állva a többnyelvűség jegyében részesíti védelemben. A dokumentum minden aláíró állam számára kötelező általános rendelkezésekből, illetve választható kötelezettségekből áll, és Vizi (2005a: 322) szerint éppen ez utóbbi vesz el az erejéből. A vállalások teljesítése természetesen nem kikényszeríthető, cserébe az államok sérthetetlen szuverenitásának megkérdőjelezhetetlenségéből indul ki. A Nyelvi Charta alapján a regionális vagy kisebbségi nyelvek olyan nyelvek, amelyeket hosszú idő óta beszélnek egy adott állam állampolgárai annak egy meghatározott területén és ez a nyelv nem az államnyelv. Ezek tehát az állam hivatalos nyelvének nem dialektusai, sem a bevándorlók magukkal hozott nyelvei. Ezek a nyelvek kötődhetnek vagy egy adott területhez, vagy lehetnek területileg nem meghatározottak.

A Chartát aláíró tagállamok eldönthetik, hogy a területükön megtalálható nyelvek közül melyekre kívánják alkalmazni a vállalásaikat azzal a kikötéssel, hogy a dokumentum második részének rendelkezéseit kötelező elfogadni, a harmadik rész pontjai közül azonban lehet válogatni. A második rész alapján az aláíró tagállamok elfogadják, hogy a kisebbségi vagy regionális nyelvek kulturális értéket képviselnek, és aktív lépéseket vállalnak ezek védelmében. Megadják a lehetőséget ezen nyelvek használatára, oktatására és terjesztésére. A Charta harmadik részében az oktatásra, igazságszolgáltatásra, közigazgatásra és

közszolgáltatásokra, médiára, kulturális tevékenységekre és lehetőségekre, gazdasági és szociális intézkedésekre, valamint határon átívelő kapcsolatokra vonatkozóan válogathatnak az aláíró államok a vállalások között. Ugyanezen területek kapcsán tettem fel kérdéseket a vizsgált etnoregionális közösségeket képviselő interjúalanyoknak is.

A Charta ráadásul ellenőrzési mechanizmust is bevezetett a periodikus jelentéseken keresztül, amelyet a Miniszterek Tanácsa által felállított szakértői bizottság felügyel. A disszertációban vizsgált államok közül azonban csak Spanyolország ratifikálta a Chartát 2001-ben annak 1992-es aláírását követően. Franciaország 1999-ben, Olaszország pedig 2000-ben írta alá a dokumentumot a ratifikációra azonban továbbra sem került sor. Spanyolország legutóbb a 2023-24-es monitoring ciklusban szerepelt, amely során kifejezett figyelem irányult Katalóniára, különösen a katalán nyelvi vitalitásának vonatkozásában. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a szakértői bizottság az aráni közösségről is szót ejtett, támogatva a nyelv további erősítésére tett erőfeszítéseket, főként az aráni nyelven oktatni képes pedagógusok számának növelése került ekkor napirendre.

A kisebbségi keretegyezményt, hivatalos nevén a Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről címet viselő dokumentumot az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 1994-ben fogadta el. A Keretegyezmény értelmében az aláíró tagállamok monitoringciklusokon vesznek részt, amelynek során a Keretegyezmény Tanácsadó Bizottsága megvizsgálja az országjelentéseket, országlátogatásokat végez, és ún. follow-up dialógust is kezdeményezhet. Már önmagában az, hogy az 1990-es évek elején megfogalmazásra kerülhetett egy ilyen nemzetközi dokumentum óriási vívmány, a Keretegyezmény volt az első multilaterális és kötelező erejű nemzetközi szerződés, amely a nemzeti kisebbségek védelmére irányult. A keretegyezmény jelleg abban nyilvánul meg, hogy nem végrehajtandó szabályozásokat követel, hanem jogi normákat kodifikál.

A Keretegyezmény legfőbb sikere, hogy képes volt az államok által a kisebbségvédelemben követendő standardok felállítására (Szalayné, 2017), valamint az, hogy kimondja az identitásválasztás szabadságának elvét (Vizi: 2016b: 55-65). A védelem alá helyezett jogok, habár egyéni jogokként definiáltak, gyakorlásuk mégis kollektív módon történik, szembeötlő ugyanakkor, hogy a hivatalos kisebbségfogalom elismertetésének gordiuszi csomóját a Keretegyezmény sem akarta átvágni. (Szalayné, 2017) A Keretegyezmény egyúttal fő gyengesége, hogy nem fogalmazza meg a kisebbség fogalmát, ugyanakkor a benne foglalt kötelezettségeket az államok gyakran kisebbségi jogi rendelkezésekként veszik át. A Keretegyezmény nem definiálja a nyelvi kisebbség fogalmát,

és az általa biztosított konkrét jogokat az állam egy-egy területéhez köti, így a megvalósításban jelentős mozgásteret hagy a kormányok számára.

Az alapvető előírásokon túl, amelyeket más hasonló jellegű dokumentumok elvártak az aláíróktól a Keretegyezmény 11. cikke lehetővé teszi a vezetéknévek és a közterek kiírásainak kisebbségi nyelvű írásmódját. A nyolcadik cikk alapján a részes államok elfogadják a kisebbségek jogát arra, hogy kisebbségi nyelven fejezzék ki magukat. Lehetőséget ad a tagállamok kisebbségei számára magániskola-hálózatok felállítására, támogatja bi-vagy multilaterális együttműködések létrehozását a tagállamok részéről. A keretegyezmény a nemzetközi jog alapelveinek tiszteletben tartását írja elő, különös tekintettel az államok szuverenitására és területi integritására. Spanyolország 1995-ben aláírta a keretegyezményt, majd viszonylag gyorsan 1998-ban ratifikálta is azt. Olaszország úgyszintén még a megnyitás évében aláírta a dokumentumot, amelyet 1997-ben már ratifikált is. Franciaország egyáltalán nem írta alá az egyezményt.

Andreas Gross 2003-ban készített jelentése az asszimilációs politikák elhagyására biztatja a tagállamokat és a kisebbségek a közéletbe és a politikába történő nagyobb fokú bevonását tartja kívánatosnak. A jelentés olyan nagy hatással bírt a Tanácsadó Bizottság munkájára, hogy az abban felsorolt aspektusok mentén vizsgálja a tagállamokat a monitoring ciklusok során. A Keretegyezmény jelenleg folyó hatodik monitoring ciklusa érinti egyrészt Spanyolországot, bár az Arán-völgy helyzetéről explicit módon nem igazán esett szó, de Olaszországot is, amelynek keretében az olasz jelentés kitér a ladin nyelvi közösség helyzetére nem csak Trentino-Alto Adigében, de a szomszédos Veneto tartományban is. Kiemelendő, hogy korábban a Tanácsadó Bizottság éppen arra hívta fel a figyelmet, hogy például a ladin kisebbségi vitalitás szempontjából Olaszországban fennáll a fragmentáció veszélye, amelyet alább az esettanulmányok keretében is említék.

II. Rész

A dolgozat második részében az aráni, a ladin, és a katalán kisebbség a kisebbségben státuszú közösségekre helyeződik a hangsúly. A fentebb kifejtett módszertan segítségével, valamint az elemzett tudományos kontextusra építve e fejezet célja részleteiben bemutatni a vizsgált közösségeket, valamint az azoknak otthont adó közigazgatási egységeket és államokat különös tekintettel a regionalizációra. Az esettanulmányokban vizsgált őshonos regionális nyelvi kisebbségek már a modern államok létrejöttét megelőzően azon a területen éltek, ahol ma is, így érdemes foglalkozni identitásuk formálódásának modernitás előtti és azt követő szakaszaival is, viszont a mai a regionalizáció miatti hatások erősen a konstruktivista felfogás felé mozdítják el a regionális nyelvi kisebbségekről való gondolkodást. (Soós, 1999: 20) Az alfejezetekben szó lesz a regionális közösségek és az államok történelméről is, Keating (2001a) szerint azonban az önmagában nem primordializmus, ha a kisebbségeket történelmi perspektívából vizsgáljuk és szerinte szükséges is mind a nemzet, mind a kisebbségek longitudinális vizsgálata, mivel ezek folyamatosan újra és újra feltalált fogalmak. Ezen túlmenően fontosnak tartom a regionális közösségek vitalitását alapvetően meghatározó jogszabályi környezet bemutatását is, a kisebbségi vitalitásra ható egyéb demográfiai és más globális és lokális trendek feltérképezése mellett.

6. Az aráni regionális kisebbség vitalitása a spanyol kvázi-föderalizmusban

6.1. A régiók történelmi beágyazottsága Spanyolországban

Spanyolország esetében érdemes támaszkodni a nacionalizmus-elméletek esszencialista iskolájára, amennyiben fontos megvizsgálni a mai kvázi-föderalizmus alapját adó egykori speciális jogállású területek hagyományát, ugyanakkor figyelembe kell venni a modernista gondolkodókat is, hiszen a spanyol közigazgatás mai állapotának megértéséhez ez is elengedhetetlen. Spanyolországra kifejezetten igaz, hogy a modern nemzetállam koncepciót szétfeszítik a lakosság heterogenitásából fakadó kihívások és a regionalizáció és a kisebbségi vitalitás megőrzése itt kéz a kézben járt.

Spanyolország valójában többnemzetiségű állam, amelyben a domináns etnikum által konstruált keretek érvényesülnek. Ilyen módon a jelenkori spanyol állam valóban ún. unitas multiplex, azaz a sokfélesége egysége. (Takács, 2010). A mai Spanyolország kialakulásának története Kasztília területi és politikai expanziójával kezdődött, azaz az állam mai központi magja egyfajta belső kolonizációt hajtott végre az Ibériai-félsziget ma Spanyolországhoz tartozó részén. (Hechter, 1999). Az állam eredet történetének központi motívuma a mórok legyőzése a reconquista során. (Keating, 2001a) Az arab hódítás visszaszorítására már egészen a 8. századtól látunk törekvéseket az Ibériai-félsziget keresztény államalakulatai részéről. Már ekkor megjelentek a területi alapú privilégiumok, az ún. fuerók. A fuero valójában egy királyi kiváltságlevél volt, amely előjogokat biztosított bizonyos néprétegeknek, szabad városoknak és településeknek. Később a fuero fogalmát kiterjesztették azokra a kollektív jogi és politikai privilégiumokra, amelyeket egy-egy nagyobb országterület nyert el. A fuerók rendszere eredetileg erősen heterogén volt, Katalóniában például két fuero gyűjteményt is jegyez a történelem, de mindkettő a nyugat-európai feudalizmus katalán szokásjogát írta le. (Sipos, 1993: 29-37) Az egységes spanyol monarchia kikiáltása után a fuerók az uralkodók egységesítő és központosító akaratától, jóindulatától függtek, talán már ekkor elindult a szuverenitás a központ felé történő elmozdulásának folyamata. A királyság az uralkodó abszolút hatalmára épült; legfontosabb rendi intézménye a kasztíliai Cortes volt, amely elsősorban a rendkívüli adó megszavazásában játszott döntő szerepet, a

törvényhozásban csak konzultatív jelleggel vett részt. A katalán Corts ezzel párhuzamosan viszont törvényhozói jogkörökkel is rendelkezett. (Sipos, 1993: 37-41)

A kasztíliai és az aragón korona 1479-ben perszónálunióval egyesült Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd házasságát követően. Az egységes katolikus monarchia konszolidációja idején, vagyis a 15. és a 17. századok között Közép-Spanyolország politikai, gazdasági és demográfiai szempontból is dominálta a perifériákat. A katolikus királyok vezették be a területi tanácsok rendszerét, amellyel a legfelsőbb szintű államügyek intézését kívánták centralizálni. (Sipos, 1993: 43-46) Kasztília és Aragónia házasság útján történő egyesülése, és Navarra beolvasztása után létrejött az egységes Spanyol Királyság majd aztán a spanyol gyarmatbirodalom, ám ezek nem voltak egységes államok, a hatalom megosztása erős aszimmetriát mutatott a különböző uralmi egységek között, köszönhetően a fuerók hagyományának átörökítésének. A szuverenitás azonban hamar a monarchia attribútumává vált, amelynek akaratától függött a különböző privilégiumok, vagyis a fuerók odaítélése. (Keating, 2001a) A Bourbon-dinasztia trónra kerülése jelentősen csökkentette a spanyol régiók mozgásterét és önállóságát. (Árva, 2005) A spanyol örökösödési háború végével Bourbon V. Fülöp keményen megtorolta az Aragón korona területeinek a háború során tanúsított viselkedését; 1707-ben eltörölte a kiváltságaikat és szabadságjogaikat. Katalóniában a Nueva Planta 1716-ban eltörölte a katalán intézményrendszert és megszüntette az addig működő egykori Generalitat-ot, ennek ellenére Katalónia megtartotta saját jogrendszerét. V. Fülöp továbbá felállította a provinciák rendszerét, amellyel célja a gazdasági, igazgatási és fiskális feladatok központi ellenőrzésének növelése volt, ez azonban nem járt együtt az ország társadalmi, kulturális és nyelvi egységesítésével. (Sipos, 1993: 47-49)

A napóleoni hódítás megakasztotta a centralizációs folyamatokat, majd a Cádiz-i Alkotmány 1812-ben az ország első polgári, demokratikus alkotmánya lett, amely a francia modellre, vagyis a nemzet szuverenitásának elvére alapult és annak ellenére, hogy mindössze két évig volt érvényben mégis meghatározó jelentőséggel bírt. (Sipos, 1993: 50-56) Az 1812-es Cádiz-i Alkotmány szentesítette a nemzet szuverenitásának eszméjét és mesterségesen kialakított provinciákkal kívánta megoldani az állam területi igazgatását. (Árva, 2005) A föderalizáció kérdése ezt követően a 19. században jelent meg ismét az egyes spanyol régiók autonómia mozgalmainak retorikájában. (Sipos, 1993: 50-56) A regionális különbségek fenntarthatóságát tovább árnyalta, hogy Spanyolország nemzeti identitását a 19. században meghatározta a birodalmi lét (Fradera, 2012: 131) 1898-ban Spanyolország birodalmi identitása azonban válságba került az Egyesült Államok ellen vívott háború, ezáltal Kuba, Puerto Rico, és a Fülöp-szigetek elvesztésével. A régiók szempontjából ez kétféle hozzáállást

generált: Az egyik nézőpont Kasztília központi szerepének túlhangsúlyozásával, ezáltal a kontinentális perifériák ignorálásával igyekezett kitölteni a gyarmatok egy részének elvesztésével keletkezett űrt, míg a másik tábor a vidék szelleméhez, vagyis az európai területek régióinak a jellegzetességeit kiemelve igyekezett túllépni az identitás-krízisen. (Núñez - Umbach, 2008) Keating (2001a: 42) ennek megfelelően a spanyol nacionalizmus két történelmi megközelítését vázolja fel. A spanyol konzervativizmus a katolicizmusra és a kasztíliai hagyományokra épít, míg a liberalizmus az abszolutizmust és a túlcentralizációt idegennek, francia exportnak tekinti. A II. Köztársaság 1931-es alkotmánya az államot már integrált köztársaságként határozta meg, és lehetővé tette a régiók autonómiáját. (Árva, 2005)

A Spanyolországban élő állam nélküli nemzetek, mint a katalán és a regionális kisebbségek, mint az aráni közösség számára egyaránt a Franco-diktatúra időszaka jelentette a legnehezebb periódust az ország modern története során. Núñez és Umbach (2008) azonban amellet érvel, hogy a Franco-rezsim a nemzetet területileg hibrid jelenségként értelmezte, ezáltal elismerve a tényt, hogy az állam egésze regionális részekből áll, amelynek köszönhetően sikerült fenntartania az uralmát, még egy olyan nyelvileg és etnikailag tagolt államban is, mint Spanyolország. Franco tábornok annak ellenére, hogy alapvetően fasiszta diktatúrát valósított meg nemcsak a regionális jellegzetességek miatt tett engedményeket, hanem például különös kapcsolatot ápolt a katolikus egyházzal is. A spanyol államban a centralizációt gyakran erőszak alkalmazásával és a rendőrség bevetésével vitték végbe, ezek azonban csak elnyomták, nem pedig megsemmisítették a regionális érzelmeket, amelyek nemcsak a nagy kisebbségi csoportokat érintették, de a kisebbség a kisebbségben státuszú etnoregionális közösségeket is. Nem meglepő tehát, hogy a rezsim Franco halála után történő bukásával azok ismét a felszínre törhettek, és meghatározták a demokratizációs folyamatot. A Franco-rezsim a spanyol történelem és kultúra középpontjába Kasztíliát állította: a kasztíliai nyelv kötelező használatát írta elő, és a spanyol történelmet összemosta Kasztília történelmével egészen a reconquistától, vagyis az államterület keresztény visszahódításától, az amerikai kontinens felfedezésén keresztül, a Madrid-központú nemzetállam kiépítéséig. Az európai trendeknek megfelelően, és a társadalom etnikai-nyelvi heterogenitásából adódóan az 1960-as években Spanyolországban is érződött, hogy szükség lenne regionális reformokra, azonban a Franco-rezsim rugalmatlansága és az erőltetett központosítás miatt még regionális közigazgatási reformokra sem kerülhetett ekkor sor. (Keating, 1998: 67)

6.2. *A mai spanyol regionalizáció kialakulása és működése*

Az európai integrációhoz való közeledés vágya az 1970-es években részben hozzájárult a Franco-rezim bukásához, tekintettel arra, hogy mivel az Európai Gazdasági Közösség demokratikus szervezetként definiálta magát, teljesen elképzelhetetlen lett volna egy diktatórikus politikai vezetésű állam, vagyis a francói Spanyolország befogadása az európai projektbe. Ez is vezetett ahhoz, hogy a tábornok halála után nem sokkal a politikai intézményrendszer is összeomlott Madridban. (Cavallaro, 2019: 123-146) 1975-ben Franco halálát követően a Cortes Generales, vagyis a spanyol parlament, amely akkor alkotmányozó gyűléséként funkcionált, legnehezebb feladata a centralizált államból a decentralizált államba való átmenet koordinálása volt úgy, hogy az állam integritását megőrizze, de a periférián élő nemzetiségek igényeit is megfelelően kielégítse. A kérdés az volt, hogy miként alakítsák át az évszázados múltra visszatekintő 50 provinciából álló állam berendezkedését a 17 autonóm tartományból álló decentralizált állammá, azaz az autonómiák államává. (Vilanova, 2014: 119-140) Az alkotmányozási folyamat az első demokratikus választással kezdődött Spanyolországban 1977. június 15-én. (Conversi, 2005) Conversi (2005) sima átmenetnek nevezi azt a gyökeres változást, amit Spanyolországban az 1978-as új alkotmány hozott, amely nem foglal állást a két meghatározó történelmi trend, vagyis a centralizáció és a föderalizáció mellett sem, hanem egy harmadik út feltérképezésére vállalkozik. Elismeri több nemzetiség létezését az államterületen belül, ám a spanyol nemzetet egységesként és oszthatatlanként definiálja.

A különböző nacionalista mozgalmak szervesen hozzájárultak a demokratikus átmenet sikeréhez, sőt Conversi (2005: 404) azt állítja, hogy valójában a spanyol demokratizációt a regionalista-nacionalista mobilizáció hajtotta. Rokkan (1980:175) terminológiájával élve a spanyol állam határmenti területei ún. belső perifériát, más néven puffertérületet alkotnak, amelyek különállósága a demokrácia kiépítésének plurinacionális jellegét kellett, hogy feltételezze. (Keating, 2005: 54-58) A három jelentősebb történelmi kisebbség az országban Katalónia, Baszkföld és Galícia területéhez kötődnek, és önmagukat állam nélküli nemezetekként határozzák meg, ezeken kívül azonban a spanyol állam más kisebbségi közösségeknek is otthont nyújt. Az alkotmány ennek megfelelően prioritásként kezeli állampolgárai kultúráinak és nyelveinek védelmét, vagyis bevezeti a nyelvi pluralizmus intézményét. Spanyolország tehát 1977-78-ban túllépett azon a paradigmán, amely szerint az állam, a nemzet, és a nyelv hármasa között egyenlőségjelet kell tenni. (Conversi, 2005) Ilyen

társadalmi környezetben könnyű volt a regionalizáció, hiszen a régióknak mint évszázados hagyománynak széles volt, és ma is széles a társadalmi elfogadottsága. (Paasi, 2002)

Nem szabad azonban megfeledkezni a spanyol politikát a demokratizáció idejében alapjaiban befolyásoló két igen erős tényezőről sem: a hadseregről és a monarchiáról. Míg előbbi inkább blokkolta, utóbbi erősen támogatta az alkotmányos reformot. A demokratikus átmenet egyik alapja tehát a hadsereg politikai befolyásának letörése volt. A hadsereg befolyását leginkább ellenző csoportok a katalán és a baszk nacionalista elitek voltak, akik már a hadsereg befolyásának csúcsán, azaz Franco tábornok bukását megelőzően elkezdtek mozgásba lendülni, így már az 1970-es évek elején kitűnt a politikai jelentőségük. Hozzá kell itt tenni azonban azt is, hogy a katalán nacionalizmus sokkal kevésbé vehemens és az agresszió formáit sokkal inkább nélkülöző mozgalom volt, mint a baszk. A Franco rezsim kitűnő ellenpéldája annak a koncepciónak miszerint az erőltetett centralizáció gátat szabhat a széparatista törekvéseknek. Így a rezsim bukását követően a spanyol politikai elit már nem engedhette meg magának, hogy figyelmen kívül hagyja a perifériák követeléseit. (Conversi, 2005)

A fentieket kiegészítve az európai integráció regionális politikája is hozzájárult ahhoz, hogy az 1980-as évek elejére a politikai paletta minden szereplője üdvözölte az európaizációt és a demokratikus rendszer konszolidációját. A katalán Convergencia y Unió párt például 1993-tól kezdve koalícióban volt a szocialista politikai erővel, és a tagság elkötelezett pártfogója volt a nemzeti parlamentben. (Cavallaro, 2019: 123-146) A diktatúrából a demokráciába való átmenet emléke továbbra is meghatározza a spanyol politikai intézményrendszer működését, valamint a politikai szereplők viselkedési mintáit. A demokratikus konszolidáció sikeréhez és gyorsaságához hozzájárult az is, hogy az ország az európai integráció része lett nem sokkal a demokratizációt követően. (Kornetis - Cavallaro, 2019: 1-17) Ehhez képest a 2009-ben hatalomra kerülő konzervatív spanyol néppárt, a Partido Popular, nyíltan recentralizációs politikába fogott, amelyet „második átmenetnek” nevezett. (Faingold, 2020: 59-60.) A spanyol alkotmányos rendszer, különös tekintettel a nyelvi kisebbségek autonómiájának akkomodációjára, a demokratizációt követő bő 30 évben valóban abszolút sikertörténetnek bizonyult, a 2008-as gazdasági világválság azonban megtorpanította a sikereket. (Kornetis - Cavallaro, 2019: 1-17) A gazdasági válság idején a főbb spanyol politikai pártok megküzdési stratégiájának része volt a demokratikus átmenet idealizálása és a demokratikus monarchia magasztalása. A konzervatív és a szocialista politikai erők e tekintetben egyet értettek. (Gustran – Quiroga, 2019: 21-44)

Az elmúlt másfél évtized spanyol belpolitikai változásaitól függetlenül azonban az 1970-es évek végén kialakított spanyol alkotmányos rendszer egyik legsarkalatosabb pontja a nemzeti kisebbségek szempontjából a regionális önkormányzatok rendszerének felállítása volt, amely az új regionalizmus paradigmája mentén a korábban központosított bürokratikus rendszert kvázi-föderális közigazgatási modellé alakította át. (Keating-Loughlin-Deschouwel, 2005) Ezzel egyidejűleg a történelmi nemzetiségek autonómia státútumot is kaptak, amellyel az általuk beszélt regionális nyelvek is jelentős mértékű védelemben részesültek. (Conversi, 2005) Jogosan merül fel a kérdés, hogy vajon exportképes-e ez a spanyol alkotmányos modell, hiszen a sikere Spanyolországban abban a tekintetben vitathatatlan, hogy megelőzte a szecessziót, ha magukat a szecessziós törekvéseket nem is sorvasztotta el. Amint ezt a következő esettanulmányban látni fogjuk az olasz regionalizáció sokszor tekintett mintaként a spanyol példára. (Conversi, 2005) A spanyol demokratikus átmenet sikerének egyik kulcsa Kornetis (2019: 73) szerint talán az volt, hogy a társadalmi-politikai szereplők hajlandóak voltak elfelejteni a múltbéli sérelmeiket és a közös jövőre koncentráltak inkább helyette. Arra is felhívja azonban a figyelmet, hogy a kritikus hangok mindig is jelen voltak (75), annak ellenére, hogy a narratívát formáló szereplők ezt talán szándékosan figyelmen kívül hagyták.

Az 1978-as spanyol alkotmány összességében unitárius államként tekint a monarchiára, preambulumának második cikkében tér ki arra, hogy az államterület egysége sérthetetlen, amelynek megfelelően a szuverenitás az egységes spanyol néphez tartozik. (Constitución Española, 1978) Ennek megfelelően végső soron az állam továbbra is teljes szuverenitást gyakorol a területén tartózkodó személyek és viszonyaik meghatározásában. (Takács, 2010) Ebből következik az is, hogy a spanyol állam nélküli nemzetek önrendelkezési jogokkal nem élhetnek, azonban lehetőségük van az autonómiára, vagyis az önkormányzatiságra. (Horváth, 2011) Az 1978. december 29-én kihirdetett és máig hatályban lévő, azóta érdemben a téma szempontjából nem módosított spanyol alkotmány több ponton is említést tesz az országban beszélt nyelvekről. Preambulumában kötelezettséget vállal az ország nyelveinek védelmére. Az alkotmány harmadik cikke félreérthetetlen módon kimondja, hogy a kasztíliai nyelv a spanyol állam nyelve, ugyanakkor megengedi az autonóm tartományoknak, hogy saját hivatalos nyelvük is legyen a statútumaikban megfogalmazottak alapján. A spanyol alkotmány harmadik cikkének első bekezdése rögzíti, hogy a kasztíliai spanyol nyelv az állam hivatalos nyelve. (Constitución Española, 1978) A második bekezdés azonban hivatalos jelleggel ruházza fel az ország lakosságának kb. 30%-a által beszélt őshonos nyelveket. Ezen nyelvek hivatalos jellege viszont nem vonatkozik a központi állami szervekre és intézményekre. A nemzetiségi nyelveket beszélő igazgatási területeken tehát a

spanyol állampolgároknak jogukban áll a helyi második hivatalos nyelvet használni a regionális és municipális hivatalokkal folytatott kommunikációjukban, illetve ezeket a nyelveket a helyi iskolák kötelező jelleggel taníthatják. Az alkotmány 20. cikke garanciát biztosít arra, hogy a közsféra kommunikációs csatornáit az ország nyelvi pluralitását tiszteletben tartják. A bírósági eljárásban viszont a kasztíliai nyelv használata kötelező. (Sipos, 1993: 91-93).

Spanyolország alkotmányos berendezkedése miatt ma már nem liberális demokratikus, hagyományos értelemben vett nemzetállamra emlékeztet, hanem az ún. plurinacionális demokrácia irányába mozdult el, amelyben a nemzeti kisebbségek jelenléte és a regionalizáció részben spontán részben pedig konstruált folyamatai már nem teszik tovább lehetővé a 19. században kialakult liberalizmus elveinek alkalmazását és kihívások elé állítják a nemzeti szuverenitás hagyományos felfogását. Amint az egyenlő esély elve elkülönül az abszolút egységesítő liberális ideológiától, kiviláglik, hogy többnemzetiségi államban is megvalósítható a demokrácia, amelyet Payero-López és Nimni (2018; 102) „demoikráciának” nevez. Ez egy olyan politikai intézményrendszert takar, amelyet nem egy démosz, hanem annak többszáma, démoi hoztak létre, és amely teret biztosít a kollektív reprezentációra.

A spanyol alkotmány kétségkívül egyedi hibrid állam berendezkedést alkot: nem teljesen unitárius, de nem is teljesen föderális, (Morata, 1995: 116-117) amelyet Hoffman (2019) kvázi-föderalizációnak nevez. Spanyolország alkotmánya az 1978-as demokratizáció során a korábbi francóista centralizált struktúra helyett regionalizált jelleget adott az állam közigazgatásának. Így tehát igazolást nyer Wright (1998) azon tézise, miszerint a régiók létrehozása megfelelő politika a demokrácia-deficit csökkentésére. Spanyolország tehát politikai regionalizációt (Marcou, 2014:50) hajtott végre a demokratizációval egyidejűleg. A decentralizáció keretében az alkotmány az ország területét 17 autonóm tartományra és két autonóm városra osztja fel. Továbbá a 17+2 autonóm területen 50 megyét, más néven provinciát alakítottak ki. (Horváth, 2011) Az 1978-as alkotmány egyedülállónak számít Európában, mivel az állam decentralizációjának kvázi-föderális modelljét alkotta meg azzal, hogy a területi egységeknek aszimmetrikus autonómiajogköröket biztosít. Keating (2001a) úgy látja, hogy az autonóm tartományok aszimmetriájának okát az egykori fuerók komplexitásában és a központi állam valamiféle egységességre törekvésében kereshetjük. Ebből is fakad, hogy a spanyol aszimmetria elméletben átmeneti jellegű, vagyis mindegyik autonóm közösség törekedhet ugyanannak az alkotmányos státusznak az elérésére. Az állam további decentralizációjára is van ugyanakkor lehetőség, amennyiben az megegyezik a vezető pártok politikai akaratával. (Moreno, 2016: 193-202)

Sanjaume-Calvet és Pérez Lozano (2016: 69-70) megállapítása alapján a spanyol állam egyelőre azért nem tekinthető föderációnak, mivel habár számos politikaterület decentralizációjára sor került, a fiskális decentralizáció egyelőre nem valósult meg. A fiskális autonómia kifejezetten olyan kérdés, amelyet főleg a nemzetiségek által lakott közösségek kívántak megszerezni az államtól. (Keating – Loughlin -Deschouwer, 2005) Ráadásul habár van a spanyol régióknak önálló adóztatási jogkörük, bevételeik nagy része állami transferekből áll az alkotmány 157. cikkének megfelelően. Morata (1995: 118) úgy gondolja, hogy ez a rendszer nem teszi lehetővé a regionális érdekek, így például a kisebbségi vitalitás megőrzésére irányuló törekvések teljes mértékű becsatornázását a politikai rendszerbe.

Spanyolország ún. többnemzetiségű állam, ahol a politikai hatalom megoszlik a központi kormányzat és az autonóm közösségek között, mégpedig úgy, hogy ez utóbbiakat önkormányzati jogkörökhöz juttatja. (Szajbély, 2003) A jelenleg hatályban lévő alkotmány a spanyol nemzet felbonthatatlan egységét szentesíti emellett azonban garantálja a nemzetet alkotó egységek és régiók autonómiához való jogát. Az alkotmány kifejezett célja volt a baszk és a katalán nemzetiségek helyzetének kezelése az állam integritásának a felbontása megkerülésével. (Árva, 2005) Az 1978-as alkotmány nyolcadik fejezete teljes egészében az állam területi igazgatásával foglalkozik. Kimondja, hogy az állam településekből, provinciákból és autonóm tartományokból áll, amelyek az érdekeiknek megfelelően önkormányzati jogkörökkel rendelkeznek és önálló jogi személyiséggel bírnak. A spanyol regionalizmus egyértelműen aszimmetrikus, mivel egyes autonóm tartományok területi autonómiával és szélesebb hatáskörökkel rendelkeznek mint mások. Az 1978-as alkotmány ugyanakkor törekedett arra, hogy a területi aszimmetriák tiszteletben tartása mellett valamilyen módon megőrizze a szimmetriát a központi szinten. (Keating, 1999)

Spanyolország alkotmánya alapján a fentieknek megfelelően, habár unitárius berendezkedésű, a föderális rendszerekhez hasonlóan az alkotmány meghatározza a központi kormány hatásköreit, mégis unitárius rendszer lévén az állam alkotóegységeinek kompetenciáiról nem szól. (Torres Pérez, 2014: 417-437) Az alkotmány 143. cikkének második bekezdése rendelkezik arról, hogy az egyes területi egységek miként juthatnak korlátozott autonómiához. A 151. cikk pedig a teljes autonómia elnyerésének mikéntjét írja le. (Árva, 2005) Az autonóm közösségek saját közigazgatással rendelkeznek, saját kompetenciáik vannak; bizonyos kérdésekben, azonban a központi állam is megtart fontos hatásköröket. (Morata, 1995: 116-117) A központi közigazgatás rendszere és a régiók közigazgatása különbözik egymástól, míg előbbit az alkotmány már említett nyolcadik fejezete írja le, addig utóbbit részleteiben az egyes tartományok autonómia statútumai

tartalmazzák. Szót kell mindenesetre ejteni arról is, hogy a központi állam folyamatosan törekszik az államigazgatás aszimmetrikus jellegének redukálására. (Torres Pérez, 2014: 417-437) Az alkotmány 149. cikke tartalmazza az állam kizárólagos kompetenciáit, úgy mint az állampolgársági, bevándorlási ügyek, külkereskedelem, vagy a sajtó és média alapvető szabályozása. A 154. cikk kiköti, hogy az állami közigazgatás felügyeletét egy a központi kormány által kinevezett tisztviselőnek kell ellenőriznie. Az állam kizárólagos hatáskörébe tartozik ezen kívül a biztonság- és védelempolitika, valamint a keretnormák alkotása.

A Spanyol Királyság decentralizált regionális állam, ám nem az alkotmánya, hanem az egyes autonóm tartományok statútumai határozzák meg a decentralizált közigazgatási egységek hatásköreit. (Szajbély, 2003) Így Lapidóth (1994) terminológiájához visszanyúlva a spanyolországi állam nélküli nemzetek területi autonómiája inkább féláltalános. Az államberendezkedést ilyen módon a többszínű kormányzás elvének gyakorlati megnyilvánulásának is tekinthetjük. Az autonómia statútumokat az állam a jogrendszer alappilléreinek tekinti, ezek határozzák meg az egyes közösségek igazgatásának módját. A Cortes Generales-nek organikus törvényekként kell a statútumokat elfogadnia. Az autonóm tartományok hatáskörei között találjuk, az önkormányzat módjának meghatározását, a területszervezést, és a tartomány kulturális örökségének megőrzését. A decentralizáció tehát az állam szuverenitásának egyes elemeinek alsóbb szintre delegálását jelenti. A spanyol alkotmányos berendezkedésben az autonóm tartományok az Európa Tanács definíciója alapján teljes egészében régióknak számítanak, és az államigazgatásban régiókként is viselkednek, mivel saját demokratikus intézményekkel rendelkeznek, tág hatáskörökkel és kompetencia területekkel bírnak, számos közérdekű feladatot ellátnak. Habár státuszukban különböznek, nem sorolja az autonóm tartományokat különböző kategóriákba az alkotmány. A spanyol régiók jogköreit részben alkotmányos szinten szabályozzák, így amennyiben állami túlkapást érzékelnek az alkotmánybíróság elé tárhatják az ügyet. A regionális és országos jogszabályok nem alá-fölé rendeltségi viszonyban vannak, hanem a kompetenciakörök alapján válnak el. Az autonóm tartományok megállapíthatják saját belső működésük szerkezeti, intézményi feltételeit. (Moreno, 2016: 193-202)

A területi szubszidiaritás elvének megfelelően az egyes területi igazgatási egységek saját kompetencia területeit és hatásköreiket a tartományok statútumai tartalmazzák, és olyan területeken nem gyakorolhatnak kizárólagos jogköröket, amelyet az alkotmány a központi államhoz rendelt. Ugyanígy a központ sem vonhat magához olyan kompetenciákat, amelyeket az autonóm tartomány magának igényelt a statútuma alapján. Az alkotmány 148. cikke foglalkozik összesítve azzal, hogy az autonóm tartományoknak milyen hatásköreik vannak,

különös tekintettel a kisebbségi vitalitás és a regionalizáció közötti kapcsolatra, ide tartozik például az autonóm tartomány nyelvének oktatása. Jelentős mértékben befolyásolja a spanyolországi kisebbségek és kisebbségi nyelvek vitalitását viszont az, hogy az alkotmány a nyelvpolitikai jogosítványokat az autonóm tartományoknak juttatta. A regionalizáció gyakorlati megvalósításában a spanyol állam de jure az autonóm közösségek hatásköreit határozza meg azok autonómiastatútumaiban, és ehhez képest a központi kormányzat rendelkezik a reziduális jogkörökkel.

A spanyol autonóm tartományok élén a regionális elnökök állnak, akik irányítják a kormányzó tanácsot. (Sipos, 1993: 77-78) Az autonóm tartományok elnökeit a Törvényhozó Gyűlés választja tagjai közül és a király nevezi ki őket. Az elnök és a kormányzótanács pedig a Törvényhozó Gyűlésnek felel. A közigazgatási tisztviselők és apparátus két módon jöhet létre a spanyol régiókban; vagy sajátot alakítanak ki, vagy az állam apparátusából vesznek át elemeket. Az állam és az autonóm közösségek közötti feladat- és hatáskörmegosztás nem egyértelmű uniformizált sémát követ. Alapesetben az igazságszolgáltatás ítélkező funkciója és a bíróságok szervezete az állam hatásköre, az állam szabályozza a bírósági funkciók keretét. Az autonóm közösségek általános igazgatási feladatokat láthatnak el és saját rendfenntartó-erőt szervezhetnek. Problematikus lehet azonban az, hogy az állam alatti területi egységek nem kaptak megfelelő anyagi eszközöket. (Árva, 2005) Alapvetően az autonóm közösségek pénzügyi önállósága az általuk finanszírozandó költségekre terjed ki. Az állam és a tartományok kapcsolata szinte minden politikaterületen viszonylag zökkenőmentes, a legtöbb konfliktus azonban az autonóm közösségek finanszírozása kapcsán adódik. (Vilanova, 2014: 119-140)

Az autonóm tartományok saját statútumaikban kinyilatkoztatott privilégiumok nem jelenthetik ezek gazdasági vagy szociális értelemben vett kivételezését. Az állampolgárok az állam egész területén azonos jogokkal és kötelezettségekkel kell, hogy rendelkezzenek. A 141. cikk adja meg arra a lehetőséget, hogy a provinciák mellett a települések másfajta csoportosulása is létrejöjjön. Ez a fejezet ad lehetőséget továbbá az autonóm tartományok létrehozására, kiemelve, hogy a történelmi, nyelvi, identitásbéli különbözőséggel rendelkező egységek területi autonómiát alakíthatnak ki, kifejezetten megtiltja azonban az autonóm tartományok föderációra lépését. (Sanjaume-Calvet - Pérez Lozano, 2016: 69-70) Ilyen értelemben, habár a spanyol állam minden szempontból decentralizációt valósít meg, az ún. testületi elv (Takács, 2010), vagyis a hálózatosodás (Forgácsné, 1999: 187) mégsem tud megvalósulni, vagyis összességében végülis inkább a hierarchikus elv (Takács, 2010) érvényesül.

A többszintű kormányzás a regionalizált területi igazgatási struktúra mellett a régió és a települési önkormányzatok között igazgatási szint létrehozásában is megnyilvánul a spanyol államban. A régió alatti területi igazgatási szint a provincia, amelyből jelenleg 50-et találunk az állam területén, amelyek élén szintén tanács működik. A provincia, vagyis a megyei szint feladata a közútkezelés, a mezőgazdaság, a társadalmi egyenlőtlenségek kezelése, az egészségügy, valamint egyes kulturális tevékenységek. (Hodlowska-Slobozian, 2024) A spanyol állam területi igazgatási hierarchiájában a legalacsonyabb szintű egység a települési önkormányzatok rendkívül heterogén halmaza. A települési önkormányzatok élén helyi tanácsok állnak, amelyek hatáskörébe tartozik a közbiztonság, a lakhatási ügyek, a közterületek kezelése, a tömegközlekedés megszervezése, a helyi műemlékek védelme, valamint a szociális alapú szolgáltatások. A települési önkormányzatok önálló forrása az iparűzési adó, emellett pedig állami támogatásokból finanszírozzák magukat. (Hodlowska-Slobozian, 2024)

6.3. A Katalán Autonóm Közösség területi autonómiája

Spanyolország sajátos közigazgatási szerkezete és az autonóm tartományok rendszerén keresztül vitt regionalizáció miatt az aráni közösség vitalitásának vizsgálatához és annak megértéséhez elengedhetetlenül fontos az annak otthont adó régió a Katalán Autonóm Közösség és annak domináns kisebbsége a katalán közösség történelmének és mai működésének leírása. A katalán közösség önmagát állam nélküli nemzetként azonosítja és a közösség nem egyezik meg a Katalán Autonóm Közösség lakosságával. A történelmi Katalónia magában foglalja Spanyolország északkeleti részén a katalán, a valenciai és az aragón autonóm közösségeket, a Baleár-szigeteket, Andorrát és Rousillont is, amely Franciaországhoz tartozik. (Nagy, 2019) A Római Birodalom hódításainak hatására latinizálódott az itt élő a népesség, ezt követően pedig a Vizigót Királyság hajtotta uralma alá ezt a térséget. A későbbiekben pedig az arab hódítások formálták azt. (Gerencsér – Juhász, 2001) Ekkor jelentkezett először a katalán térség különállása az Ibériai-félsziget többi részétől, hiszen a Barcelona városa körüli területek nem kerültek teljesen arab fennhatóság alá, inkább pufferállamként jellemezhetjük azokat. (Nagy – Szabó, 2015)

A középkorban a katalán grófság kisebb közigazgatási egységekre tagozódott, ezeket ún. vegueriáknak nevezték, (Sipos, 199: 41-42) és talán a vegueriák hagyománya is inspirálhatta az Arán-völgy autonómiáját a közigazgatási régióon belül. A Frank Birodalom bukásával jött létre a Barcelonai Grófság 847-ben (Gerencsér – Juhász, 2001. p. 86.), amely

1137-ben házasság révén egyesült az Aragón Királysággal Katalán Hercegség néven. Már itt elkezdődött a katalán térség gazdasági fejlődése és kiemelkedése; előnyt kovácsolt a régió abból, hogy az Aragón korona a Földközi-tenger egyik kereskedelmi és katonai nagyhatalmává vált. (Nagy, 2019) Katalónia gazdasági jelentőségét az Ibériai-félszigeten és a Mediterráneumban már a középkor elejétől meghatározta stratégiai elhelyezkedése. (Keating - Loughlin - Deschouwel, 2005:43) A katalán nyelv és kultúra terjedése is ennek köszönhető, hiszen a 13. és a 15. századok között Aragónia kiterjesztette hatalmát többek között a Baleár-szigetekre, Valenciára és Szardíniára is, ahol a katalán nyelv egyes változatait ma is őrzik. A katalán Generalitat intézményét is ekkor állították fel először, amely már ekkor egyfajta önkormányzati szervként működött, (Nagy, 2019) de szerepét és hatásköreit tekintve nem egyezik meg a mai Generalitattal.

A mai Spanyolországon belül létrehozott Katalóniát Seys (2019: 52-69) terminológiájával élve örökség alapú delimitáció mentén jelölték kis a regionalizáció során, egyes történeti hagyományokra támaszkodva. A Katalán Autonóm Közösség saját a Spanyol Királyságon belüli önkormányzatiságának előzményeként a katalán rendi gyűlés intézményét említhetjük. I. Jakab uralkodása alatt, vagyis a 13. században hívták először össze a Corts General de Catalunya-t, amely elsősorban a törvények jóváhagyásával és kihirdetésével és az adók megszavazásával foglalkozott és amelynek tagjai a papság, a nemesség és a katonaság delegáltjai voltak. Ez a gyűlés az uralkodó akaratától függött, ő hívhatta össze és oszthatta fel. Ehhez az intézményhez képest a Generalitat kormányzói és végrehajtói feladatokat látott el. (Nagy, 2019) A spanyol állam centralizációja ugyanakkor viszonylag korán elkezdődött, már I. Kasztíliai Izabella és II. Aragóniai Ferdinánd uralkodása alatt. A katalán rendek kezdetben, habár igyekeztek ellenállni a központi hatalom túlsúlyának, jelentőségük a gyarmatosítás következtében lecsökkent, hiszen az állam gazdasági-kereskedelmi súlypontja a Földközi-tengerről az Atlanti-óceán partvidékére helyeződött át. (Farkas, 1937)

A gyarmatosítás ezen kívül más módon is befolyásolta a katalán közösség történelmének alakulását: a gyarmatok megszervezése és megtartása elvonta a katolikus királyok figyelmét, ám emiatt még inkább erőltették a kasztíliai nyelv használatát az Ibériai-félszigeten. (Németh, 2018) A harminc éves háborút követően Bourbon V. Fülöp került a trónra, aki a Nueva Planta keretében megszüntette a katalán területek politikai és jogalkotási önállóságát, a közigazgatást pedig spanyol nyelven szervezte újjá. (Nagy, 2019) Az abszolutista kormányzás egységes Cortes, vagyis országgyűlés létrehozást követelte meg, a regionális rendi gyűlések pedig elhaltak, a régió élén a központ érdekeit képviselő kormányzó állt. A centralizációt tovább erőltetendő a király előírta a kasztíliai nyelv kötelező használatát.

Mindemellett a katalán kisebbség gazdasági szempontból hasznot tudott húzni a központosított kormányzásból, mégpedig azért, mert így a korábban kizárólag Kasztíliahoz tartozó gyarmatokkal is elkezdhettek kereskedni. A 18-19. századok fordulóján a napóleoni hódítás a mai Katalóniát négy tartományra osztotta (Anderle, 1992), ezzel csökkent az egységes fellépés lehetősége és a közösségen belüli kohézió. Nagy (2019) a közigazgatási határok ilyen módon történő változtatását az erőszakos asszimiláció egy eszközének tekinti. Számos más a hódítások által érintett európai államhoz hasonlóan a francia polgári nemzeti szeme terjedése is ekkor kezdődött el, ennek megfelelően építették ki az ország modern közigazgatási és oktatási rendszerét, amelytől a nyelvi homogenizáció megvalósítását remélték. (Nagy, 2019)

Katalónia, mint önálló közigazgatási egység 20. századi történelme meglehetősen viharos. 1914-ben állították fel a Mancomunitat de Catalunya, amely 1923-ig funkcionált, mint regionális érdekérvényesítési szerv. (Nagy, 2012) A Mancomunitat fogta össze a területén létező négy provincia gyűléseinek küldötteit és közgyűléssel, valamint végrehajtó tanáccsal rendelkezett. (Sipos, 1993: 59) Az első világháború után Primo de Rivera tábornok célként tűzte ki a regionális autonómiák felszámolását. Erre válaszul Katalónia 1931-ben autonómia státútumot kiáltott ki, amely az állam föderációként történő átszervezését szorgalmazta. (Győri Szabó, 2006) A tábornok diktatúrájában volt szerepe a régióknak, azonban kifejezetten centralizációs célokkal. A provinciák intézménye is fontos részét képezte az igazgatásnak, mint egy közbülső közigazgatási lépcsőfok. (Sipos, 1993: 60)

A rövid életű Második Spanyol Köztársaság sokat javított Katalónia és általában a régiók helyzetén 1931 és 1939 között. Teljesen regionalizálták ekkor az államot, amely során Katalónia területi autonómiát is kapott. (Buda, 2016) A spanyol polgárháborúból győztesként kiemelkedő Franco tábornok politikájával büntetni szándékozott a katalánokat azért, mert a köztársaság párti baloldallal működtek együtt. Franco a központosítást a végletekig meg kívánta valósítani, így minden jellegű korábbi autonómiát eltörölt. A teljes asszimiláció érdekében betiltotta a katalán nyelvet a közéletben, számos kasztíliai ajkú munkavállalót telepített be a katalán területekre, valamint a katalán pénzüzetek székhelyeit Madridba helyeztette át. (Győri Szabó, 2006) Ezt a fajta nyelvpolitikát nevezi Skutnabb-Kangas (1995) lingvicizmusnak, vagyis nyelvi genocídiumnak. A Franco diktatúra idején, a gazdaság fellendülését a kasztíliai ajkú lakosság betelepítése is hajtotta, mindez azonban nem tudta meggyengíteni a rendkívül erős katalán állam nélküli nemzet identitását, ezáltal a nyelvhasználatból sem tűnt el a katalán. (Keating - Loughlin – Deschouwel, 2005:43) Az 1977-ben rendezett általános választásokon a katalánok a regionális szocialistákat, illetve a

regionális kommunistákat szavazták be első két helyre az induló pártok közül. (Conversi, 2005: 411) A Franco-rezsim bukása után, 1978-ban az új alkotmány visszaállította Katalónia autonómiáját, ismét működni kezdett a Generalitat (Nagy-Szabó, 2015) immár új hatásköröket, kompetenciákat kapva.

Katalónia nacionalizmusa történelmi perspektívából vizsgálva a visszafogottságra és a szeparatizmus elutasítására épült, és inkább a plurinacionális állam kialakítását támogatta. Egy olyan föderáció, vagy konföderáció kialakítását támogatták, amelyben az olyan állam nélküli nemzetek, mint a katalán elismerést és önrendelkezést nyernek. Hagyományosan ez az oka annak, hogy a katalán politikai elit pártolja az európai integráció fejlesztését, mivel azt gondolja, hogy a régiók Európájának koncepciójának erősödésével a katalán önrendelkezés ereje és mozgástere is megnőne. (Keating, 2001a) Keating, Loughlin és Deschouwel (2005:43) a katalán autonómiát sikertörténetként értékelik. Hueglin (1986) kiemeli, hogy a katalán nacionalizmus számára óriási előnyt jelent a régió gazdasági fejlettsége, és jelentősége a spanyol nemzetgazdaságra nézve. A katalán autonómiaörekvéseknek erőt adott az, hogy saját nyelvi identitással rendelkeznek, hiszen annak ellenére, hogy a kasztíliai ajkú területekkel szimbiózisban fejlődött, saját standardot és irodalmat alakított ki magának. (Rokkan, 1980: 189) Katalónia ma saját közigazgatással, igazságszolgáltatással, és rendőrséggel rendelkezik. (Arday, 2007: 75).

Katalónia első autonómia statútumát organikus törvény formájában 1979. december 18-án közölte a Boletín Oficial del Estado, vagyis a spanyol hivatalos közlöny. (Ley Orgánica 4/1979.) Katalónia autonómia statútuma tulajdonképpen a régió alaptörvénye is egyben, a dokumentumot a spanyol jogrend szerves részének tekinti. Az autonóm tartomány közigazgatásában a spanyol és a katalán nyelvek egyaránt hivatalosak, vagyis a régió deklaráltan két hivatalos nyelvvel is rendelkezik. (Szajbély, 2003) Az első katalán Autonómia Statútum, a harmadik cikkben a katalánt az ország egész területén hivatalos kasztíliai mellett a tartomány hivatalos nyelveként jelöli ki. (Németh, 2018) Ez a rendelkezés megnyitotta az utat a katalán kisebbségi nyelv erősödése felé, hiszen nemcsak az oktatásban, de a közigazgatásban is használatossá vált, amely azonban igen tudatos nyelvpolitikát igényelt a Generalitat részéről. (Faingold, 2020) Faingold (2020) kiemeli a spanyol alkotmány 148. cikkét, mert szerinte az lehetőséget nyújt a katalán nyelvpolitika hatáskörének tágítására. (Constitución Española, 1978) 1978 óta a Generalitat tudatos nyelvi státusztervezést valósít meg a Katalán Autonóm Tartomány területén és a nyelvpolitika és oktatáspolitikai terén kizárólagos hatáskörrel rendelkezik. (Németh, 2018) A Generalitat nyelvpolitikájának területi hatálya azonban csak a Katalán Autonóm Tartomány területére terjed ki. A katalán parlament

1983-ban fogadta el a Nyelvi normalizációról szóló törvényt (Lley de Normalitzaci6n Lingüística), amely jogalapot teremtett a katalán nyelv hivatalos használatára. (Conversi, 2005: 420) Katalónia statútuma mellett ez az 1983/7. számú nyelvtörvény (Ley 7/1983) kijelenti, hogy Katalónia saját nyelve a katalán a kasztíliai mellett. (Miley, 2016)

1978-ban a Katalán Autonómia Statútum megírásakor Spanyolország még nem volt az európai integráció része. (Morata, 2010: 134-154) Ma már azonban Katalónia különösen aktív az Európai Unióban. Már a csatlakozás előtt létrehozták a Patronat Català Pro Europát, amely egy vegyes állami és magán partnerség azzal a céllal, hogy támogassa a katalán álláspontot az európai közösségen belül. (Keating, 2001a) Katalónia a Régiók Bizottságában mindig aktív szereplőként mutatkozott és ahogy Palermo és Santini (2004) is kiemelték az EU integráció növelte az autonóm közösség politikai mozgásterét. Katalónia 1986-ban Brüsszelben állandó irodát nyitott az EU-val való kapcsolatainak kiépítésére. (Morata, 2010: 134-154) Katalónia az EU-ban inkább Spanyolország mellett mintsem ellene helyezkedik, és meglehetősen széleskörű para-diplomáciai tevékenységet folytat, és erősen támogatja a régiók Európája elképzelést. (Keating, 2001a) Katalónia kulturális kapcsolatait kihasználva aktív nemzetközi és interregionális hálózatépítést folytat, amelynek egyik fókusza az Észak-Katalóniát jelenleg magába foglaló francia régió Occitanie.

A katalán törvényhozás 2006-ban szavazta meg a régió második, új autonómia statútumát. Az új statútum a katalán nyelvre már, mint normál esetben használt és preferált nyelvként hivatkozik a régió vonatkozásában, míg korábban az csak normál esetben használt és hivatalos nyelvként szerepelt. A katalán nyelvpolitika az alkotmányos kötelezettségeknek eleget téve nemcsak a katalán, de a kasztíliai nyelvet is védelemben részesíti. (Ley Orgánica 6/2006) Az autonóm tartomány nyelvpolitikájának egyik kiemelt célja, amellet, hogy a katalánt Spanyolország egészében hivatalos nyelvként ismerteti el az, hogy az Európai Unióban hivatalosként szerepeljen a regionális nyelv, illetve, hogy a Generalitat ki tudjon alakítani nyelvpolitikai együttműködésekkel más hasonló spanyol és külföldi régiókkal. A statútum előírja az államigazgatási és oktatási intézményeknek, valamint a kereskedelmi szervezeteknek azt a köteletségét, hogy bármely két hivatalos nyelvet használniuk kell, ezzel együtt pedig jogot biztosít Katalónia lakosságának arra, hogy választásuk szerint bármely két hivatalos nyelvet használják. (Faingold, 2020) A jelenleg hatályban lévő katalán autonómia statútumot 2006. július 19-én közölte a spanyol hivatalos közlöny, mint organikus törvényt. (Ley Orgánica 6/2006)

A katalán nyelv státusza és vitalitása a katalán nemzetiségi identitás középpontjában áll, ennek megfelelően hangsúlyos szerepet kap a katalán kisebbségi politikában is. A Spanyol

Néppárt (Partido Popular) a 2006-os második autonómia státútum megfogalmazását követően megfellebbezte azt alkotmányossági indokokra hivatkozva, amelynek eredményeképpen az alkotmánybíróság elutasította a katalán preferenciális státuszát a közigazgatásban, az oktatásban és a médiában. (Faingold, 2020) A többségi spanyol és a kisebbségi katalán nacionalizmus törésvonalai pontosan a katalán nyelv státusza körül körvonalazódtak, ezen kívül természetesen a gazdasági indokok is közrejátszanak. 2005-ben a második autonómia státútumot a katalán parlament képviselőinek 89%-a támogatta, kivéve a Partido Popular regionális képviselőit. (Sanjaume-Calvet – Pérez Lozano, 2016: 72) A spanyol állam és a katalán önkormányzat viszonyában a feszültség tovább erősödött, amikor a spanyol alkotmánybíróság 2010-ben alkotmányellenesnek nyilvánította az autonómia státútum 14. és 27. cikkeit, amelyek részben nyelvpolitikai jellegűek voltak. Az ehhez hasonló intézkedések demonstrációs hullámot indítottak már a 2010-es évek elején, a függetlenségről szóló népszavazás gondolata is ekkor született meg. (Faingold, 2020)

A helyzet eskalációja addig fajult, hogy a katalánok függetlenségi népszavazás eredményét követően 2017-ben deklarálták elszakadási szándékukat, annak ellenére, hogy az alkotmány kifejezetten tiltja az államalkotó szubnacionális egységek szecesszióját. Barrio, Barberà és Rodríguez-Teruel (2020: 88-105) úgy gondolják, hogy a katalán regionalizmus találkozása a populista politikával állhatott a szecessziós fordulat hátterében. A spanyol politikát alapvetően rázta fel a 2017-ben rendezett katalán népszavazás, amelyen a résztvevők az autonóm tartomány függetlenségéről dönthettek. 2014-ben ezt egy véleménynyilvánító népszavazás már megelőzte, amely a függetlenség mellett szavazók többségét jósolta 2017-re. 2014-ben habár az arra jogosultak kevesebb mint fele vett részt, valamivel több mint 80% arra szavazott, hogy Katalónia váljon önálló állammá. Mivel 2017-ben már több mint 90% voksolt a szecesszióra, Carles Puigdemont katalán elnök 2017. október 10-én kikiáltotta a Független Katalán Köztársaságot. (Dabis, 2017) A spanyol alkotmány azonban nem teszi lehetővé az állam szuverenitása alá tartozó területek elszakadását, ennek megfelelően a spanyol főügyészség vádat emelt 13 katalán kormánytaggal szemben és a katalán parlament elnökségének öt tagja ellen zendülésért, lázadásért, és a közpénzek hűtlen kezeléséért. (Dabis, 2017) Kilenc katalán közéleti szereplőt ítélték el a 2017. október 1-jei referendummal összefüggésben. (Lecours, 2021)

A 2017-es eseményeket megelőzően sokáig a katalán szecesszionizmus nem volt képes sem a nemzeti, sem a nemzetközi politikai agendára felkerülni. (Kölling, 2019) A katalán nemzeti mozgalomban a szecesszionista erők mindig is kisebbségben voltak korábban. (Lecours, 2021) Kölling (2019) arra következtet, hogy a koordináció hiánya és a

konkrét részvételi mechanizmusok a központ általi működtetésének hiánya hozzájárultak ahhoz, hogy Katalónia az elszakadás irányába mozdult el. Kölling (2019: 98) felhívja a figyelmet arra, hogy a katalán szecessziós törekvések összefüggenek a gazdasági válság hatásaival, amelyek között kiemelten nagy jelentősége van annak a közvélekedésnek miszerint Spanyolország béklyóba szorítja Katalóniát, amelyből a szebb jövő érdekében érdemes lenne szabadulni. Itt érdemes felhívni a figyelmet Lecours (2021) azon elméletére miszerint a statikus autonómia feszültséget szül az államon belül, a dinamikus, folyamatosan fejlődő, a kisebbség igényeit figyelembe vevő autonómia azonban hosszabb távra képes lehet garantálni egy többnemzetiségű állam stabilitását. Az aráni regionális közösség szempontjából csak spekulálni lehet arra vonatkozóan, hogy miként változna meg a státuszuk egy újonnan függetlenedett és szomszédjai, Spanyolország és Franciaország által el nem ismert kis államban, ugyanakkor úgy vélem, hogy az aráni közösség viszonylag jelentős láthatóságát kifejezetten a spanyol területi igazgatás sajátosságainak, valamint a Katalónia helyzetét érintő Madrid és Barcelona közötti véleménykülönbségeknek köszönheti.

6.4. Az Arán-völgy státusza a regionalizációban és az aráni kisebbség vitalitása

Az Arán-völgy státuszának kutatásában és az ott élő etnoregionális közösség és nyelvének vitalitásának vizsgálatában nemcsak az elérhető szakirodalomra és statisztikai adatokra támaszkodok, de a közösség vezető személyiségeivel végzett félig strukturált online interjúkon elhangzottakra is. Az aráni nyelv, Katalónia regionális kisebbségi nyelve, az Arán-völgyben beszélt okszitán nyelvváltozat. Az okszitán nyelv történelmileg Franciaország déli területeire volt a leginkább jellemző, mára ugyanakkor standard norma hiányában ott kevesen beszélik. Az okszitán nyelv standardizált formában csak az Arán-völgy igazgatásában és oktatási intézményeiben jelenik meg. Az okszitán etnoregionális közösség a történelem során nem hozott létre önálló államot, hiszen a Francia Királyság déli irányú terjeszkedését megelőzően a terület önálló, saját szuverenitással bíró grófságokból és fejedelemségekből állt. Az okszitán identitás már ekkor inkább kulturális alapon határozta meg magát, a politikai egység vágya vagy nemzetállam létrehozására törekvő nacionalizmus nem volt rá jellemző. Ezzel ellentétben az okszitán közösségtől északra kiépülő francia államban kialakult a politikai akarat az államterület növelésére és az okszitán területek bekebelezésére.

(Armengaud – Lafont, 1979) Az Arán-völgy az egyetlen olyan völgy, amely habár a Pireneusok északi lejtői egyikét foglalja el, mégis a spanyol állam szuverenitása alá tartozik. A völgy Katalóniához való tartozásának első írásos emléke a Tractat d'Emparança békeszerződés volt 1175-ből, státuszát pedig egy 1313-ban kiadott privilégiumlevél erősítette meg. Ez a dokumentum lehetővé tette a völgy számára, hogy önálló kormányzási intézményeket állítson fel.

Ma 33 település alkotja az Arán-völgyet. Közigazgatási szempontból az Arán-völgy Katalónia egyik területi igazgatási egysége, ún. comarca, amely szélesebb önkormányzatisággal rendelkezik mint a többi hasonló, a provinciánál kisebb közigazgatási egység. Ez a rendszer emlékeztet arra az aszimmetrikus decentralizációra, amelyet Spanyolország egészére vetítve megállapíthatunk. A völgy területe 633,46 km², és a Conselh Generau d'Aran, azaz az Arán-völgy önkormányzata 2024-ben publikált 2023-ban mért adatai alapján, a lakossága 10 545 fő volt. (Aran en Cifras, 2024)

A Katalán kormány nyelvpolitikáért felelős főigazgatósága és a katalán statisztikai intézet 2018-ban felmérést végzett az aráni nyelv vitalitására vonatkozóan. A longitudinális vizsgálat a 2008 és 2018 között bekövetkezett változások feltárására fókuszált, és összességében a regionális nyelv szempontjából pozitív eredményeket hozott. 2008-hoz képest öt százalékponttal, 83,5%-ra növekedett azok aránya, akik értik az aráni nyelvet. Az eredmények publikálásakor 73,5% volt azok aránya, akik beszélik a nyelvet, 60% volt képes aráni nyelven írt szöveget olvasni, és 45,8% tudott ilyeneket írni. Korcsoportonként vizsgálva a 29 év alattiak és a 65 év felettiak jobb nyelvi kompetenciákkal rendelkeztek mint a 30 és 64 év közötti nyelvhasználók. A megkérdezettek közül elsőként elsajátított nyelvként 21,4%-a nevezte meg az aránit, míg 24,7% állította, hogy elsősorban ezzel a nyelvvel azonosul, ugyanakkor mindössze 19,7% mondta azt, hogy az aráni az általa általában használt nyelv. Az Idescat (Institut d'Estadística de Catalunya) 2018-ban mért adatai alapján az aráni nyelv 2600 fő számára elsőnyelv, 2100 egyén számára ez az identitását elsődlegesen meghatározó nyelv, ám mindössze 1700-an vannak azok, akik általában a regionális nyelvet beszélik. Meg kell itt jegyezni, hogy a felmérésben csak a 15 évnél idősebb korosztályt vették figyelembe, vagyis az oktatáspolitikában 2010 után bekövetkezett, az alábbiakban részletesen tárgyalt kedvező trendeket szinte figyelmen kívül hagyták. (Població de 15 anys i més segons llengua inicial, d'identificació i habitual Catalunya, 2018.)

6.4.1. A regionális kisebbség és az aráni nyelv vitalitását meghatározó normatív környezet

A spanyol alkotmány harmadik cikkének első klauzulája kimondja, hogy a kasztíliai az állam hivatalos nyelve. A második klauzula azonban elismeri az önkormányzattal rendelkező régiók saját nyelveinek hivatalos voltát a régió területén. (Constitución Española, 1978) Érdekes, hogy ez utóbbiakat az alkotmány harmadik cikke „a többi spanyol nyelvként” említi. (Faingold, 2020) A domináns katalán kisebbség nyelve mellett az aráni nyelvet már az 1979-es Autonomia Statútum is említi, még hozzá előírja annak védelmét és tanítását. (Nemes, 2015) Az aráni nyelv oktatására és speciális védelmére a harmadik cikk vállalt garanciát. A statútum végén található vállalások között találjuk, hogy az Arán-völgy történelmi sajátosságai alapján az alkotmányos keretekkel és a statútum rendelkezéseivel összhangban a terület adminisztratív sajátosságaira tekintettel lesznek, ez pedig utat nyitott a regionális kisebbség és nyelv vitalitásának egyedülálló védelmének kialakításához.

Katalónia a spanyol állam által biztosított területi autonómiának (Suksi, 2011) köszönhetően maga is kisebbségvédelemben részesíti az aráni közösség okszitán nyelvét, amely a nyelv iskolai tanításában és hivatalos használatában nyilvánul ez meg. (Sipos, 1993: 96-97) A katalán nyelvi normalizációs törvény 1983-ból (Ley 7/1983) mintaként szolgált az aráni okszitán nyelvi normalizációs törvényéhez. A jogszabály alapvető célja, hogy a katalán nemzetiségi nyelvet visszacsatornázza a közéletbe és a hivatalos kommunikációba. Mind a közigazgatás, mind pedig az oktatás elsődleges nyelvvé a katalánt teszi az autonóm közösség területén. A katalán nyelvtörvény ezen kívül az Arán-völgy nyelvi viszonyaival is foglalkozik, az ötödik fejezet az aráni nyelvi normalizációról szól. A földrajzi nevek kiírása ekkor hivatalossá vált a völgyben a helyi nyelven, az iskolákban pedig biztosítani kellett innentől kezdve az aráni okszitán nyelv tanítását, a társadalmi kommunikációs csatornákra is a regionális nyelv használatára való kötelezettséget róta. A katalán nyelvi normalizációra vonatkozó normaalkotásnak innentől kezdve figyelembe kellett venni az Arán-völgy nyelvileg speciális helyzetét. (Ley 7/1983)

A 2006-os statútum az aráni közösség vitalitásának szempontjából mérföldkőnek számított, mivel hivatalos nyelvvé nyilvánította az aráni okszitánt, amely így az egyetlen olyan okszitán dialektussá vált, amely bárhol ilyen státuszt kapott. (Nemes, 2015) A dokumentum hatodik cikke ráadásul a Katalán Autonóm Község közigazgatási területének egészén hivatalos nyelvként ismeri el az aráni okszitánt. Lois Sans az interjú során elmondta, hogy szerinte a legfontosabb jogszabály az aráni regionális közösség számára Katalónia 2006-

os második autonómia statútuma, hiszen ez ismerte el az okszitán hivatalos státuszát Katalóniában, annak mintájára ahogy a katalán nyelv is hivatalos Spanyolországban. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.) Montoya szintén az interjú során elmondta, hogy a 2006-os autonómia statútumot kifejezetten csodának tartja, hiszen ekkor a 10 000 főt számláló aráni nyelvközség hivatalos státuszt tudott elérni egy hét-nyolc milliós társadalom kontextusában, amely szerinte a világon egyedülálló eredmény. Montoya szerint Katalónia gondolkodásmódjának köszönhető, hogy nagyobb láthatóságot nyert ez az egyébként eléggé elszigetelt terület. Ráadásul szerinte az is közrejátszott, hogy Katalónia az Arán-völgy példájával szerette volna Madridot jobb belátásra bírni a katalán ügy kezelése kapcsán. (Montoya, 2024. 02. 23.) Lois Sans a regionális nyelvi charta jótékony hatását is megemlítette, amelyet a spanyol állam az okszitán vonatkozásában is aláírt és ratifikált. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.)

2006-ban az organikus törvény kikötötte, hogy négy éven belül meg kell születnie az aráni speciális rezsimek külön szabályozó törvénynek (Ley Orgánica 6/2006), ennek eleget téve született meg a 2010/35-ös törvény, amely okszitán nyelvtörvényként ismert. A törvény az arániak számára biztosítja a jogot a nyelv ismeretére, annak használatára formális és informális térben egyaránt, valamint előírja a nyelvi alapú diszkrimináció kizárását. Az így létrehozott nyelvi rezsimek értelmében az Arán-völgy hivatalai és közigazgatási szervei a helyi okszitán nyelvet használják, a völgyben az aráni okszitán a preferenciális nyelv. A toponímák innentől kezdve kizárólag aráni nyelven hivatalosak, a völgy oktatásában pedig általános közvetítő nyelvként kell az aránit kezelni. A Generalitat ráadásul ebben a jogszabályban kötelezettséget vállalt arra, hogy a rádióban és a televízióban helyet biztosítson okszitán nyelvű közvetítéseknek is és kimondja, hogy a Generalitatnak és a Conselh Generaunak együttesen kell fellépnie a regionális nyelv védelmében. (Ley 35/2010) Kiemelendő, hogy a katalán nyelv és Spanyolország viszonylatától eltérő módon, az aráni nyelv nem csak a völgyben, de egész Katalóniában hivatalos nyelv, (Szente-Varga, 2012) és ez az a követendő példa, amelyet Barcelona igyekszik Madrid figyelmébe ajánlani saját nyelvi viszonyaik reformjára.

2015. február 5-én újabb törvény született az Arán-völgy speciális rezsimek kapcsán, amely az előző jogszabály által létrehozott speciális státuszra finomított. Az aránira úgy hivatkozik, mint az okszitán nemzet részére, és kimondja, hogy a völgy politikai autonómiát élvez saját kompetenciái területén, amelyhez megfelelő pénzügyi eszközök is társulnak. Az aráni nyelvet a közösséghez tartozó személyeknek joguk van használni a hivatalokban. A törvény hozta létre továbbá az aráni nyelvi akadémiát is (Instituto de Estudios Araneses-

Academia Aranesa de la Lengua Occitana). Az aránira vonatkozó nyelv és oktatáspolitikát a Conselh Generau hatáskörébe került a Generalitat felügyeletével. A Conselh Generau továbbá akár jogszabályalkotást is kezdeményezhet. (Ley 1/2015) A Generalitat és a Conselh Generau együttműködésének elősegítésére felállítottak egy bizottságot, amelynek működéséhez szükséges pénzügyi eszközöket a Generalitatnak kell biztosítani a Conselh Generau számára. 2024-ben a 91-es rendelet a nem egyetemi oktatás nyelvi viszonyairól rendelkezett. Megállapítja, hogy ezen terület szabályozásának hatásköre a Generalitatnál van, és megerősíti az aráni okszitán nyelv hivatalos státuszát. Ez a jogszabály megerősíti a nyelvtörvények és a statútumok rendelkezéseit a közoktatásra vonatkozóan. (Decreto 91/2024)

6.4.2. A regionalizáció és a kisebbség a kisebbségben státusz összefüggései az aráni közösségre nézve

A spanyol államban a demokratikus átmenet volt az Jusep Lois szerint, ami, ami utat nyitott a nyelv használata előtt. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.) Jèp Montoya is megerősítette, hogy a demokratizáció szabadabbá tette a regionális nyelv használatát. (Montoya, 2024. 02. 23.) A rezsim váltás hatásáról Salgueiro az interjú alkalmával úgy nyilatkozott, hogy onnantól kezdve egyértelmű volt, hogy a normaalkotó Katalónia lesz, így az arániaknak a Generalitatot kell fordulniuk követeléseikkel. (Salgueiro, 2024. 02. 23.) A regionalizáció az aráni regionális közösségre gyakorolt hatását is pozitívan értékeli Sans Socasau. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.) Szerinte az autonóm közösségek létrehozása azt mutatja, hogy figyelembe veszik az olyan közösségek helyzetét mint az aráni, amelyek korábban sokat szenvedtek. Egy ilyen környezetben egy kis közösség jobban képes hallatni a hangját, főleg mivel az Arán-völgy a Katalán Autonóm Tartomány része, amely a spanyol államtól elnyert területi autonómiájának köszönhetően a szuverenitás decentralizálásából fakadóan meghatározza az Arán-völgy területi autonómiájának milyenségét. Barcelonával ráadásul sokkal könnyebb tárgyalni, mint Madriddal lenne a hasonló történelmi tapasztalatoknak köszönhetően. Jèp Montoya kiemelte, hogy a regionalizáció nélkül nem valósulhatott volna meg az a fajta katalán felelősségvállalás, amely az aráni közösség jelenlegi státuszának eléréséhez abszolút szükséges volt. Az elismertség mellett az aráni nyelv és közösség jogi védelme szerint szinte teljes, hiszen jelen van a közigazgatásban, az oktatásban, a médiában és a politikai térben is. Ráadásul arra is felhívta a figyelmet, hogy vannak az aránihoz hasonló más közösségek is Spanyolországban, amelyek nem élveznek hasonló védelmet, hiszen a

régió, amelyen belül léteznek másképpen áll a kisebbség a kisebbségben státuszú csoportok védelméhez. (Montoya, 2024. 02. 23.) Ahogy Taylor (1992) megállapítja a kisebbségi nyelvek és közösségek vitalitásának megőrzéséhez elengedhetetlenül fontos tényezők az elismerés és az elismertség, amelynek jelentőségére az interjúalanyok is rávilágítottak.

Ròsa Maria Salgueiro szerint is teljes mértékben az autonóm közösségek rendszerének köszönhető a völgy önálló közigazgatási egységként történő kezelése, ugyanakkor fel kell hívni arra a figyelmet, hogy a közigazgatási határok továbbra sem esnek 100%-ban egybe a nyelvi határokkal. Az Arán-völgy Katalónia területi igazgatási egysége, amely saját jogi személyiséggel, identitással rendelkezik, ennél fogva saját önkormányzata van, a Conselh Generau d’Aran. Ròsa Maria Salgueiro is úgy gondolja tehát, hogy az ország és Katalónia területi igazgatási szerkezete hozzájárul az aráni nyelv és közösség vitalitásának fenntartásához, mivel ha az a madridi parlamenten múlna, az aráni közösség méreteiből adódóan nem kapott volna elegendő figyelmet. A kisebbség a kisebbségben státusz segített a jelenlegi normatív környezet kialakításában. A helyi szint is fontos véleménye szerint, mivel ez képes a külvilág felé vetíteni a helyi nyelvet és kultúrát, ezen kívül pedig második katalizátorként Katalóniát említette. Ilyen módon egyetért azzal, hogy a regionalizáció jótékony folyamat a regionális közösség számára, a Conselh Generau nélkül nem lennének szerinte jobb helyzetben, mint a Franco időszakban. (Salgueiro, 2024. 02. 23.)

Az Arán-völgy mint közigazgatási egység 1990-ben kapott teljes autonómiát a Generalitatától. (Szente-Varga, 2012) Az Arán-völgy speciális jogi rezsímjéről szóló 1990/16-os törvényt a Katalán Autonóm Község hozta július 13-án, ezzel a völgy saját közigazgatási rezsímjét alkotta meg, amely alapján az nem vonható össze a közigazgatás más egységeivel és Vielha/Viella városát nevezi meg a terület székhelyének. A Conselh Generau, amely valójában az aráni terület önkormányzata és a völgy autonómiájának letéteményese 13 tagból kell, hogy álljon, akiket hat választókerületben választanak meg. A Síndico személyét, vagyis a Conselh vezetőjét a tanácsstagok választják. A Conselh Generau kompetenciáit is ez a törvény sorolja fel, kiemelendő közöttük, az oktatás, a turizmus és a kultúra. (Ley 16/1990)

A 2006-os jelenleg hatályban lévő autonómia statútum 11. cikke önkormányzatiságot ad az aráni területnek, amelyet a Conselh Generau és más aráni intézmények gyakorolnak. A statútum az Arán-völgyet egyedi területi entitásnak tekinti Katalónián belül, ez spill-over hatást jelent a regionalizáció folyamatában, hiszen a központi kompetenciátranszfer a regionális hatóságok területi igazgatásának gyakorlatában is megjelenik. A 36. cikk elismeri az arániak jogát arra, hogy saját kisebbségi nyelvüket használják a közigazgatási hivatalokkal való kapcsolataikban, és a saját köz- és magán vállalkozásaikban. Így tehát az aráni

kisebbséghez tartozók a Generalitattal való kapcsolataik során is használhatják az okszitán nyelvet. A közhatlomra továbbá az 50. cikk azt a kötelezettséget rója, hogy fenn kell tartania nemcsak a katalán, de az aráni nyelv vitalitását is. A statútum második részének egész hetedik fejezete az Arán-völgy intézményi felépítésével foglalkozik, ennek megszervezésében önállóságot biztosít a terület számára a spanyol állam gyakorlatához hasonlóan. A statútum a nyelvi normalizáció véghezvitelét is kilátásba helyezi nemcsak a katalán számára, de az aráni okszitán számára is. (Ley Orgánica 6/2006)

Lois Sans megerősítette, hogy a Conselh Generau által működtetett közhivatalokban lehet az okszitán helyi változatát használni, az állami hivatalokban azonban nem, így a rendfenntartási szervekkel sem. A Generalitat alá tartozó rendfenntartási szervekkel viszont, vagyis a Mossos d'Esquadra-val való kapcsolatokban lehet a regionális nyelvet is használni. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.) Jèp Montoya ennek kapcsán elmondta, hogy a települési önkormányzati hivatalban mindig arániul beszél a polgármesterrel, a testület tagjaival, a titkárokkal és az adminisztratív személyzettel is. Még ha valamelyik kolléga katalán is, akkor is tökéletesen megérti mit mondanak neki arániul. Montoya szerencsésnek találja, hogy az okszitán ma már eljutott oda, legalábbis az ő közegükben, hogy presztízzsel rendelkező nyelv lett, amelyet bátran lehet használni. Szerinte neki, mint az akadémia egyik elnökének szinte kötelessége aráni nyelven megszólalnia és írnia amikor csak lehet. (Montoya, 2024. 02. 23.)

6.4.3. Oktatás és a regionális nyelv tanítása

Katalóniában alapvetően a katalán nyelv az oktatás közvetítő nyelve. A 20. század utolsó két évtizedében a régióban egyfajta vernakularizáció (Kozmács, 2007:14) ún. katalonizáció folyt, mivel a kisebbségi nyelvet újra be kellett csatornázni az autonóm közösség közigazgatásába, oktatásába és közéletébe. A katalán nyelvet fokozatosan vezették be az oktatási intézményekbe, amelynek köszönhetően a diákok többsége mind a magán mind pedig a szakmai életben használni tudja a regionális többség nyelvét, természetesen emellett az alkotmányos előírás mellett, hogy a nemzeti nyelvet, vagyis a kasztíliai spanyolt is mindenkinek beszélnie és ismernie kell. (Miley, 2006) 2009-ben a 12-es számú törvény foglalkozott a Katalán Autonóm Tartomány oktatáspolitikájának meghatározásával, amelyet az alkotmánnyal összhangban a Generalitat határozhat meg. A 17. cikk mondja ki, hogy az Arán-völgyben az oktatás vehikuláris, azaz közvetítő nyelve az aráni okszitán. A törvény minden egyes a katalán nyelvről szóló rendelkezése érvényes az aráni nyelvre is a völgy

területére vonatkozóan, kiköti azonban, hogy a völgy iskoláiban a katalán és kasztíliai nyelveket is olyan módon kell oktatni, hogy a végzett diákok megfelelő nyelvi kompetenciákkal rendelkezzenek belőlük. A Generalitat a katalán nyelvi kompetenciákkal rendelkező tanárok képzésére tett vállalását az okszitán nyelvre is kiterjeszti. Az oktatási törvény 161. cikke foglalkozik kifejezetten az Arán-völgy speciális helyzetével amennyiben előírja, hogy a Conselh Generau-nak támogatnia kell a települési önkormányzatokat a kötelezettségeik teljesítésében, a tanítási időn kívüli feladatok ellátásában. (Ley 12/2009)

A völgy oktatási intézményiben végző diákok számára kötelező az aráni okszitán nyelv elsajátítása. Ez azt jelenti, hogy az órák nagy része aráni nyelven zajlik, a szülőkkel való kommunikáció szintén, valamint az iskola igazgatása ezen a nyelven kell, hogy történjen az adminisztrációval együtt. Jelenleg a gyakorlatban a tankötelezettség egészére vetítve a tárgyak nagyjából 40%-át tanítják aráni nyelven, pedig elméletben a völgy iskoláinak elsődleges nyelve az aráni kellene, hogy legyen. Sans Socasau kérdésemre elmagyarázta, hogy a gyermekek és fiatalok döntő része az iskolán kívül sajátítja el a kasztíliai spanyolt, egyrészt a közösségi média platformjain, másrészt pedig a televízióból. Az iskolában az összes kommunikációs szituáció nagyjából 30%-ában használják a kasztíliait, de vannak tantárgyak katalánul is. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.) Az Arán-völgy diákjai plusz óra keretében tanulnak a regionális nyelven, és ahogy Jèp Montoya és Ròsa Maria Salgueiro is elmondták, az óvodától az iskola végéig az Arán-völgyben végzett diákokkal szemben elvárás, hogy jó nyelvi készségekkel rendelkezzenek nemcsak aráni, katalán, kasztíliai, de francia és angol nyelvekből is. (Montoya, 2024. 02. 23.) Ròsa Maria Salgueiro kiemelte, hogy 2018 volt az első olyan év, amikor egy diák aráni nyelvből felvételizett az egyetemre, habár teljesen aráni nyelvű szak nem elérhető, de a barcelonai egyetem kínál aráni nyelvű kurzusokat. Amennyiben egy pedagógus aráni képesítést szeretne, azt szakmai továbbképzés formájában kaphatja meg vagy az egyetem vagy a Conselh által biztosított kurzusok elvégzésével. Mivel a felvételi tárgyak nem aráni nyelvűek, ezért a diákok többsége esetében éppen ezért az egyetemi felvételi előtti években jellemzően inkább háttérbe szorul a regionális nyelv. (Salgueiro, 2024. 02. 23.)

Már a bölcsődei és az óvodai nevelésben megjelenik a regionális nyelv, mint elsődleges kommunikációs eszköz, a katalán és spanyol pedig szintén napi szintű használatban vannak. Az alapfokú oktatás háromtannyelvű, vagyis mind az aráni, mind a katalán, mind pedig a kasztíliai spanyol nyelven tartanak órákat ezekben az intézményekben. Jèp Montoya elmondta, hogy elméletben amikor a gyermekek először bekerülnek az oktatási rendszerbe, tehát a bölcsődében vagy az óvodában először aráni nyelvű foglalkozásokat

kellene, hogy kapjanak; úgy tudja, hogy az alfabetizáció először aráni nyelven történik függetlenül attól, hogy a gyermek milyen nyelvi környezetből származik. Tehát aráni nyelvű belemerítéses módszerről beszélhetünk. A kötelező középfokú oktatásban pedig mind a három, a területen használt nyelvet legalább heti két tanórában alkalmazni kell. (Montoya, 2024. 02. 23.) Ròsa Maria Salgueiro megerősítette, hogy a tankötelezettség négytől 16 éves korig tart. (Salgueiro, 2024. 02. 23.)

Az oktatáspolitikai a fentiekben bemutatott irányvonalainak köszönhetően a fiatalok mérhető nyelvi kompetenciái viszonylag erősek; a 15 és 29 év közöttiek korcsoportjában több mint 90% érti az aráni nyelvet, és több mint 70% írni is tud ezen a nyelven. (Idescat, 2018) Lois Sans megerősítette, hogy az összes arán-völgyi iskolában jelen van az aráni nyelv, viszont mivel sok az olyan tanár, aki nem a völgyből származik küzdelmes az aráni nyelv státuszának fenntartása az oktatásban (Sans Socasau, 2024. 01. 12.), ezt Ròsa Maria Salgueiro is alátámasztotta. (Salgueiro, 2024. 02. 23.) Lois Sans aráni okszitán nyelven oktatta a matematikát pályafutása során és azt tapasztalta, hogy a diákok a kasztíliai nyelvet beszélik a leggyakrabban, amely interjúalanyom szerint a közösségi média befolyásának köszönhető, amely miatt a fiatalok nagy része önként lemond az aráni nyelvről. Tapasztalatai alapján a tanárok és diákok közötti kommunikációban inkább az a jellemző, hogy a tanár arániul szólítja meg a gyermekeket, aki a kasztíliai nyelvű válaszadást részesíti előnyben. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.)

Ròsa Maria Salgueiro beszámolt arról, hogy az aráni nyelv oktatásának előkészületeit már kicsivel annak az iskolákban történő bevezetése, azaz 1986 előtt megkezdtek. A tanári munkaközösség a munkát a tanítási anyagok kidolgozásával kezdte. Akkoriban egyetlen tanár feladata volt, hogy látogassa a kis falvak iskoláit, és aráni nyelvű dalokat és játékokat tanítson a diákoknak. A tanári karnak is mindeközben meg kellett tanulnia miként használja a regionális nyelvet professzionális környezetben, hiszen egészen eddig az aráni szóbeli fókuszú nyelv volt. 1983-ban elfogadásra került a nyelvi standard (Ley 7/1983), így az első aráni nyelvi kurzusok 1986-tól valóban elindulhattak. A nyelvi standard átadása kapcsán Salgueiro azt mondta, csak lassan lehetett azt bevezetni az iskolákba. Több úton fogtak hozzá, de a gyermekek estében főleg délutáni a játékokra, dalokra támaszkodtak és apránként vezették be a szókincset. Később az oktatási centrumban kis kártyákat készítettek, amely a nyelv elsajátítását volt hivatott játékos módszerrel elősegíteni. Kezdetben délutáni szakkörök keretében hozták be az aránit az oktatásba, főleg a társadalmat körülvevő jelenségek szókincsére koncentráltak először, később pedig a nyelveket tantárgyakhoz rendelték. 1990-től pedig az iskolában is tanítani kezdték a nyelvet. Ròsa Maria Salgueiro elmondása szerint a

mintát a katalán nyelv revitalizációjáról vették, ezért döntöttek a belemerítéses módszer mellett. 1990-től kezdve tehát az iskolákban a vehikuláris nyelv az aráni, de vannak tárgyak katalánul, kasztíliaiul, franciául és angolul is. (Salgueiro, 2024. 02. 23.)

A völgy tanterveiben megalkottak egy olyan tantárgyat is, amely a nyelvek közötti kapcsolatra és a nyelvi rendszerekre koncentrál, főleg a regionális kisebbségi, azaz az aráni, a regionális többségi, azaz a katalán és nemzeti nyelv, azaz a kasztíliai spanyol viszonyára. Elmondta azt is, hogy a regionális nyelv az oktatásba történő becsatornázására tett első kísérletnél sokan ellenálltak az ötletnek, ezért alapították meg a Lengua Viva egyesületet, amely figyelemfelhívó és érzékenyítő kampányokat szervez, ilyen például a minden július utolsó vasárnapján megrendezett futóverseny a nyelv védelmében. A Lengua Viva egyébként a Fondation Privada Musèu Etnologic dera Val d'Aran mellett működik, és írárok kiadásával, az aráni nyelvről és történelemről szóló konferenciák és színházi előadások szervezésével is foglalkozik; célja, hogy megőrizze a helyi kultúrát a jövő generációi számára. Aráni nyelven publikálnak minden évben egy magazint is, amely a völgyben egyedi módon teljes mértékben aráni nyelven kerül kiadásra.

Az oktatás szerepe a nyelvi vitalitás megőrzésében mindhárom aráni interjúalanyomnál jelentős hangsúlyt kapott, Ròsa Maria Salgueiro-nál egyértelműen oktatásszervező pedagógus múltja miatt, viszont kiemelendő, hogy Jusep Lois Sans Socasau is karrierjének nagy részét matematika oktatásával töltötte. Jusep Lois arról számolt be, hogy az okszitán nyelv valószínűleg azért élt jobban túl Spanyolországban mint Franciaországban mert utóbbiban az állam irányítása alatt állt az oktatási rendszer, előbbiben azonban az egyházak kezében volt az oktatás, amelyek kevesebb figyelmet fordítottak a nyelvhasználat kérdéseire. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.)

6.4.4. Az aráni nyelv médiajelenléte

Ma az aráni nyelvű oktatás és média feltétele annak a nyelvi standardnak (Gal, 2016) a megléte, amellyel az okszitán nyelvváltozatok közül csak az aráni nyelv rendelkezik. Jusep Lois Sans Socasau elmondta, hogy 2014 óta létezik az aráni nyelvi akadémia, amely a nyelvi normák kidolgozását végzi. Az okszitán nyelvterület többi részén; Franciaországban és Olaszországban nincs ilyen intézmény. A francia magániskolákban használt okszitán nyelvi standard az Arán-völgygel ellentétben mindössze a használaton alapuló megegyezés. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.)

Az elmúlt bő egy évszázad alatt bekövetkezett technológiai és társadalmi változások miatt mára azt állíthatjuk, hogy az oktatás mellett a média nyelve is alapvetően meghatározza egy marginalizált helyzetben lévő nyelv fennmaradásának esélyeit. Jellemzően katalán közmédiaforrások érhetőek el aráni nyelven is, úgy mint a Catalunya Informació, a Betevé, és a 3/24, valamint a TV3 televíziócsatornák. Utóbbi segítségével az aráni megjelenhet az egész autonóm tartományban, növelheti a láthatóságát, amely Montoya szerint igen fontos. Ezen kívül a magánkézben lévő Lleida Televisió Aran TV nevű csatornája sugároz műsorokat a regionális nyelven. A digitális média tekintetében a Conselh Generau d’Aran, és a Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (Katalán Műsor Közvetítő Társaság) 2019-ben kötött együttműködési megállapodása lehetővé teszi az aráni nyelv még szélesebb körben való megjelenését a médiában, például műsorok szinkronizálásával, illetve weboldalak aráni nyelvre történő fordításával. (Montoya, 2024. 02. 23.)

Lois Sans ennek ellenére kiemelte, hogy az aráni kapja a legcsekélyebb társadalmi támogatást, kevés a médiajelenléte, nem megfelelő mennyiségű irodalom érhető el arániul, és emiatt a nyelvnek nincs is akkora a társadalmat összekötni képes ereje. Az aráni nyelvnek csekély média lefedettsége van, szerinte nem elegendő, hogy minden nap van néhány egész Katalónia területére sugárzott aráni nyelvű tévéműsor. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.) Jèp Montoya-t arról számolt be, hogy van ugyan aráni nyelvű média, de ennél mindenki többet szeretne. A Generalitat által működtetett katalán közmédiában minden nap délután négy órakor hallható híradó aráni nyelven, ezen kívül van egy havilap, amelyet teljes egészében okszitánul írnak. Aráni sajtó is van, Jusep Lois ír heti rendszerességgel cikkeket. A Segre csoportnak van egy Aué nevű kiadványa, amely a lehető legtöbbet próbál aráni tartalmat publikálni. Ezen kívül ott van még az Aranau magazin is, amelyet egy magánvállalkozás publikál. Van néhány teljesen aráni nyelven készült rádióműsor és podcast is. A Cataluña Rádío sugároz aráni nyelvű műsorokat, a lleida-i központú Segre kiad egy teljes egészében okszitánul írt havilapot is. Mindez Montoya szerint is korántsem elegendő. (Montoya, 2024. 02. 23.)

Sans Socasau arra hívta fel azonban a figyelmemet, hogy az elmúlt időszakban a médiacsatornák száma jelentősen megnövekedett, de közben az aráni nyelv még inkább kisebbségbe került, hiszen arányaiban több az új nem regionális kisebbségi nyelvű csatorna. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.) A média kapcsán a közösségi média szerepét Montoya pozitívan értékeli, azzal, hogy például a Conselh Generau d’Aran arániul posztol rajta a katalán és a kasztíliai mellett. (Montoya, 2024. 02. 23.) A médiajelenlét kapcsán Ròsa Maria Salgueiro úgy fogalmazott, hogy még sok mindenre lenne szükség. Az oktatásban és a

kulturális egyesületekben dolgozók által befektetett munka mellé nagy szükség volna a televízió csatornák segítségére, hogy az aráni nyelvet a gyermekek például az iskolán kívül más kommunikációs csatornákon keresztül is hallják. A gyermekek otthon kasztíliai vagy katalán nyelvű rajzfilmeket néznek, mivel nincs teljes egészében a regionális nyelven működő televíziócsatorna, mindössze 10-20 perc műsoridő erejéig hallható a tévében az aráni. Ròsa Maria ráadásul nehezményezi, hogy csak azok a könyvek érhetőek el aráni nyelven amelyeket ők, a tankerület munkatársai készítettek az aráni nyelvi oktatás elősegítésére, támogatására. A Conselh Generau ugyanakkor évente meghirdet egy irodalmi pályázatot, amelyben a gyermekek is részt vehetnek és a díjazott művek kiadásra is kerülnek. Ròsa Maria elmondta, hogy a tankönyvek elkészítésének ügyében folyamatosan kapcsolatban állnak kiadókkal, és amennyiben szükség van rá megkérlik őket egy katalán vagy kasztíliai nyelvű könyv aráni nyelvű kiadására is. (Salgueiro, 2024. 02. 23.)

6.4.5. Társadalmi és gazdasági környezet

A völgy gazdaságát az idegenforgalom határozza meg, ez egyúttal kedvelt letelepedési célponttá is teszi a turizmusban dolgozók számára, ezért folyamatosan csökken az Arán-völgyben születettek aránya a völgy lakosságához viszonyítva. Míg 2003-ban a lakosság 40,3%-a született az arán völgyben, 23,3% máshol Kataóniában, 25,9% máshol Spanyolországban, 10,2% pedig külföldön, addig ezek az arányok 2018-ra 36,8%-ra, 20,9%-ra, 21,1%-re, és 21,1%-re módosultak. (Població de 15 anys i més segons llengua inicial, d'identificació i habitual Catalunya, 2018.) Jèp Montoya elmondta, hogy az elmúlt időszakban például sok romániai származású család érkezett a völgybe, de jöttek Katalónia vagy Spanyolország más területeiről is. A külföldi bevándorlók között sokan Kelet-Európából, de rengetegen Latin-Amerikából jöttek és sokan érkeztek a Maghreb országaiból is. (Montoya, 2024. 02. 23.) Lois Sans úgy véli, hogy mivel az állam nyelve a kasztíliai spanyol, ezért a betelepülők inkább ezt a nyelvet sajátítják el. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.)

A regionális nyelvet több interjúalany szerint is a 65 év fölötti korosztály beszéli a legjobban, amelynek a lakossághoz viszonyított aránya évente nagyjából átlagosan 3,6%-kal nő, 2024-ben 16,8% volt. A másik jobb nyelvi kompetenciákkal bíró korosztály az iskolás gyermekek csoportja, amelynek a lakossághoz viszonyított aránya folyamatosan csökken, évente körülbelül 5,3%-kal, így 2024-ben 12,9%-ot tettek ki a 16 évesnél fiatalabb gyermekek. (Arán en Cifras, 2024) Ha a felméréseknek azt a részét nézzük, hogy miként

változott az aráni nyelvet beszélők száma longitudinálisan, akkor egyértelmű, hogy az aráni mint elsőnyelv jelenléte az évek során csökkent, hiszen az a korosztály távozik, amely esetében ez volt a norma; 2008-ban még 3200 ilyen személy volt 2013-ra viszont már csak 2200-an maradtak, 2018-ra pedig 2600-ra nőtt a számuk. 2008 és 2013 között nem változott azoknak a száma, akik identitásukban azonosulnak a regionális nyelvvel, 2300-an nyilatkoztak így, 2018-ban viszont már csak 2100-an. A nyelv habituális használata is gyengült, 2008-ban 2000 fő használta rendszeresen a nyelvet, míg 2013-ban már csak 1500 fő, de 2018-ra ismét 1700 főre nőtt a számuk. (Encuesta de usos lingüísticos de la población, 2018) Az Instituto de Aran egykori 126 diákjának megkérdezésével készített felmérésből, 2022-ben az derült ki, hogy 17,9%-uk számára az aráni a családi körben használt nyelv, 18,8% szerint identitását a regionális nyelv határozza meg, viszont csak 2,4% nyilatkozott úgy, hogy a közösségi médián legutóbbi bejegyzését aráni nyelven tette meg, pedig tíz fiatalból hét jó nyelvi készségekkel rendelkezik a regionális nyelvből. A megkérdezettek többsége egyébként minden kategóriában a kasztíliai nyelvet nevezte meg. (Conselh Generau d'Aran, 2022)

Jusep Lois az időseket említette, mint a regionális nyelvet a legjobban beszélő csoportot; ráadásul szerinte az idősek előnye nyelvi készségeik terén növekszik. A legrosszabb helyzetről a 30-50 éves korosztály esetében számolt be, ráadásul hozzátette, hogy ebben a korosztályban van a legtöbb bevándorló is, akik a helyi munkalehetőségek miatt érkeztek. A 25 évnél fiatalabbak csoportjában viszont a nyelvi kompetenciák mérsékelt növekedését láthatjuk. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.) Jèp Montoya ezzel kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy az iskolákban jelentős munka folyik annak érdekében, hogy a fiatalok körében normalizálják az aráni nyelvet. Szerinte akár azt is lehet mondani, hogy mindennek ez volt az alapja. Most már a fiatalok ismerik a regionális nyelvet, tudják azt beszélni, írni. A nyelv átadására tehát sor került, még ha nem is otthoni-családi keretben, de az iskola falain belül mindenképpen. A való életben azonban az iskolából kikerülve azzal szembesülhetnek a fiatalok, hogy az aráni közösség valójában rendkívül kicsi. Montoya óvatosságra int a statisztikákkal kapcsolatban. Igaz, hogy az 1970-es években 56-57% beszélt a regionális nyelvet, de ekkor a völgy összlakossága 6000 fő körül volt; valamint a bevándorlás mértéke is minimális volt, az is főként Spanyolországon belülről érkezett. Ma a völgy lakossága részben a bevándorlás miatt is 10 000 főre növekedett. (Montoya, 2024. 02. 23.)

Ròsa Maria Salgueiro a pedagógia nézőpontból kiindulva úgy véli, hogy a nagyszülők korosztálya beszéli legjobban a helyi nyelvet, őket pedig az iskolás korosztály követi, akik mindannyian ismerik a nyelvet, de érdekes módon őket az időseknél jóval nehezebb

meggyőzni arról, hogy ha tehetik a kasztíliai helyett elsődlegesen az aránit használják. Legrosszabb aráni nyelvi készségei szerint azoknak vannak, akik elhagyták egy időre a völgyet és aztán tértek vissza. Sokan vannak persze azok is, akik munkalehetőség hiányában nem térnek vissza, a távmunka terjedése azonban akár javíthat is ezen a helyzeten. A Conselh ez utóbbiak számára ráadásul kis helyi irodahelyiségeket is kialakított, sőt van egy olyan aráni cég is, amelynek minden munkavállalója helyi. A völgyben az elhelyezkedéshez egyébként szükséges is egy alapfokú aráni ismerete. (Salgueiro, 2024. 02. 23.) Ròsa Maria Salgueiro szerint a nyelv megőrzéséhez az lenne az elsődlegesen fontos teendő, hogy rábírják az embereket a regionális nyelv használatára. Az is fontos lenne szerint, hogy az aráni nyelvet úgy láttassák, mint hasznos kommunikációs csatornát, amelyen keresztül lehet kapcsolódni a világhoz. (Salgueiro, 2024. 02. 23.) Lois Sans ennek kapcsán úgy véli, hogy a regionális nyelv megőrzése nem a legfontosabb probléma ma a fiatalok számára. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.) Ròsa Maria Salgueiro szerint azonban épp ellenkezőleg a nyelv megőrzése fontos a fiataloknak. Azok számára különösen nehéz nehéz, akik nem hosszútávon kívánnak letelepedni a völgyben, ráadásul sok a vegyesházasság is, ahol egy esetlegesen szélesebb körben használt nyelv hátrányos helyzetbe hozhatja az aránit a családon belül is. (Salgueiro, 2024. 02. 23.)

Az Arán-völgyben élő közösség Sans Socasau szerint főleg az iskolában és a politikában használja a regionális nyelvet. Ezek közül szerint a politikai tér azért fontosabb, mert innen több területre is át tud terjedni a nyelvhasználat. Lois Sans elmondása alapján a környezetében élők nagyjából 25%-a tudja használni az aránit, sokan azonban direkt nem teszik, amelynek háttérében véleménye szerint az aránit körülvevő nyelvek erős hatása áll. Szerinte különösen a kasztíliai nyelv képes arra méretéből fakadóan, hogy elnyelje a hozzá közel álló gyengébb nyelveket. A kasztíliai erejét az demonstrálja, hogy a média túlnyomó részében jelen van, ráadásul az interneten és a közösségi médiában is sokkal erőteljesebb, mint egy olyan kis nyelv mint az aráni. Nyelvileg és kulturálisan is a katalán és az oksztán igen közel állnak egymáshoz, az arániaik körében meglátása szerint azonban mégis elterjedtebb a kasztíliai használata mint a kataláné. Betrenben például az aráni nyelv jelentős, viszont nem többségi nyelv, a többség kasztíliaiul beszél. A kasztíliai nyelv az elmúlt 40 év során átvette az aráni pozícióit a településen. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.) Ròsa Maria Salguero a vielha-i viszonyokról elmondta, hogy a többség tud arániul, mindenki nagyon könnyedén váltogat a nyelvek között, viszont ő is megerősítette, hogy a többség a kasztíliait beszéli. Vielha viszonyai azért is különböznek a többi településtől, mivel ez egy nagyobb

város egy olyan comarca-ban, ahol sok ember megfordul, a turizmus sok embert vonz, hiszen a város egyben síparadicsom, ahova áramlik a tömeg november elejétől március végéig.

Az Academia el Institut d'Estudis Aranés-nek, vagyis az aráni nyelvi akadémiának vannak kapcsolatai más nyelvi hatóságként működő intézményekkel. Lois Sans azonban kiemelte, hogy ezen partner intézmények az aráni akadémiával ellentétben, amelynek állami mandátuma van, csak civil szervezetek által jöttek létre. A nyelvvédelemmel foglalkozó civil szervezetek is vannak persze nemcsak a völgyben, de Katalónia más részein is. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.) Jèp Montoya kiemelte, hogy az akadémiának sok élő kapcsolata van Katalónia egyéb területeivel, sőt az 1980-as évek elején kapcsolatba lépett a La Escuela de los Pirineos-szal, amelyet Franciaországban Bernard Sarrieu alapított 1904-ben és amely azóta rengeteget tett a d'oc nyelvek fenntartásáért. Jèp Montoya az Asociación de Prefiguración del Organismo de Regulación de la Lengua d'Òc nevű szervezet elnöke volt, amely egy nemzetek feletti okszitán szervezet létrehozására törekedett. Ez azért nehéz, mert Franciaország például nem ratifikálta a regionális nyelvi chartát, amelyen alapulhatna az együttműködés. Hiába létezik az Institut d'Estudis Occitans Franciaországban, ha nincs úgy központi politikai akarat a nyelv megőrzésére mint Spanyolországban. De Montoya felhívta arra is a figyelmet, hogy nem szabad teljesen hátra hagyni a többi okszitán közösséget sem, úttörőként az aráni közösségre szerintem még nagyobb felelősség hárul. (Montoya, 2024. 02. 23.) Ròsa Maria Salgueiro elmondta, hogy voltak korábban csereprogramjaik más okszitán csoportokkal, olyan közösségekből, amelyek nagyjából 100 km-es körzetben élnek. Az ezekben a programokban részt vevő gyerekek először levelet írtak egymásnak, később pedig személyes találkozásokra is sor került. (Salgueiro, 2024. 02. 23.)

6.4.6. Az aráni kisebbségi vitalitás megőrzésének kihívásai és a spanyol regionalizáció értékelése

Sans Socasau megerősítette, hogy a Franco-rezsim igazán nehéz volt az arániak számára, ennek ellenére azonban a nem hivatalos életben akkor az aráni volt az elsődleges kommunikációs nyelv a völgyben élők számára, mindenhol máshol viszont a kasztíliai használata volt kötelező. Az okszitánt üldözték épp úgy ahogyan a katalánt is ez időszak alatt. Ennek kapcsán elmondta, hogy a spanyol állam 2022 második felében elfogadta a 20/2022. törvényt, amelyet spanyolul Ley de Memoria Democrática-nak, azaz a demokratikus emlékezet törvényének neveznek, amellyel az állam enyhíteni kívánta többek között a

katalánok és az okszitánok a Franco-rezsim idején elszenvedett sérelmeit. (Ley 20/2022) Azt sem szabad szerintem elfelejteni, hogy az Arán-völgy a 20. század első felében igen nagy szegénységgel nézett szembe, tekintettel annak elszigetelt mivoltára, és ebben a helyzetben a nyelvi kérdés nem élvezett prioritást, a völgy lakossága ugyanakkor nem félt a regionális nyelvet használni. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.) Jèp Montoya kiemelte, hogy a Franco-éra alatt az Arán-völgy egy viszonylag nyitott határmenti terület volt, sok hivatal működött itt a vám és a határrendészet miatt. Ezekbe a szervezetekbe sokan jöttek kívülről dolgozni, főleg az ország távoli régióiból, és itt telepedtek le. Elsősorban a vámisztek voltak azok, akik fiatalon érkeztek a területre, és végül itt építették fel az életüket, amelynek eredményeképpen aráni vegyesházasságok jöttek létre; ezek a fiatalok mindent megtettek, hogy beilleszkedjenek a helyi társadalomba. (Montoya, 2024. 02. 23.) Ròsa Maria Salgueiro úgy emlékszik vissza, hogy a Franco-rezsim alatt senkinek nem volt problémája azzal, hogy nem hivatalos helyzetekben aráni nyelven szólaljon meg. Az iskolákban mindenki kasztíliaiul tanult. De már akkor is a kintről érkezők miatt szükség volt néha a nyelvváltásra. Az idősöknek ekkor ez nehezen ment, itt nagymama példáját hozta, aki idegenekkel mindig franciául beszélt, hiszen ezen a területen a többség akkor aráni mellett franciául tudott. (Salgueiro, 2024. 02. 23.)

Az interjúalanyok beszámolója alapján adódik a következtetés, hogy annak ellenére, hogy egyedülálló módon létezik egy hivatalos aráni nyelvi standard, a völgy iskoláiban ezt oktatják is, ráadásul ugyan csekély mértékben, de médiajelenléttel is rendelkezik, nem lehet eltekinteni az esetlegesen teret nyerő diglossizációtól, vagy ez esetben triglossziától a völgyben. A katalán és az aráni kisebbségi törekvések alapvetően nem feszülnek egymásnak, mivel mindkét közösség nyelvi vitalitását inkább a kasztíliai spanyol térnyerése fenyegeti. A di-vagy multiglosszia kapcsán Ròsa Maria Salgueiro úgy nyilatkozott, hogy habár van lehetőség a hivatalos szervekkel is arániul beszélni, a gyakorlatban ha a beszédpartnerek között mindenki beszéli a kasztíliait, akkor hajlamosak erre váltani. A Conselh Generau, azaz a völgy önkormányzata által szervezett események arániul zajlanak, a templomok miserendjében pedig az jellemző, hogy más-más időpontban, de mindhárom nyelven tartanak istentiszteletet. Ha ünnepnap van és sok turista van a templomban a kasztíliai nyelven tartják meg a misét. (Salgueiro, 2024. 02. 23.)

A moziban a filmek jellemzően kasztíliai spanyol nyelvűek, de a Lengua Viva például szervez aráni nyelvű vetítéseket is. Szent-György napon minden évben szerveznek valamilyen aráni nyelvű programot. A boltokban pedig minden attól függ, hogy helyiek dolgoznak-e ott vagy sem. Lois Sans is megerősítette, hogy időről időre az élet minden területén lehet találkozni az aráni nyelvvel, ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne diglosszia a völgyben;

véleménye szerint a kasztíliai spanyol javára óriási mértékű a diglosszia. Összehasonlítási alapként Lois Sans elmondta, hogy meglátása szerint az 1980-as évek elején a völgy lakóinak nagyjából 60%-a rendszeresen használta az aránit, 30% a kasztíliait, és 10% a katalánt. Ehhez képest viszont ma az aránit mindössze 20% használja, a kasztíliait ezzel szemben már 70%. A katalán jelenléte továbbra is nagyjából 10% körül mozog. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.) Jèp Montoya úgy nyilatkozott, hogy ma már nincs sem diglosszia, sem pedig triglosszia az Arán-völgyben, inkább arról beszélünk, hogy mindenki megpróbál közös nyelvet találni a kommunikációs partnerével. (Montoya, 2024. 02. 23.)

Lois Sans alapvetően elégedett a Generalitat az aráni nyelv védelmében tett intézkedéseivel, néhány hiányosságaitól eltekintve. Teljes mértékben egyetért azzal, hogy az aráni mai helyzete kifejezetten a spanyol állam közigazgatási struktúrájának köszönhető. Ha a jelenlegi területi igazgatási egységek kialakítása nem történt volna meg, az olyan kis nyelveknek, mint az aráni biztosan nem lenne elismert státusza az országban; úgy véli az autonómia folyamat teszi lehetővé az aráni nyelv hatékony védelmét. Sans Socasau szerint a nyelv védelmében munkálkodó legerősebb igazgatási egység a régió, a regionális szint. Véleménye szerint a Generalitat intézkedései nagy hatást gyakoroltak, határozottak és a nyelvvédelem szempontjából hatásosak voltak. A Conselh Generau d’Aran nem olyan tág hatáskörökkel rendelkezik, de még így is valamivel többet tett a regionális közösség és nyelv védelmében mint maga az állam. A regionalizáció azért kedvező folyamat az aráni közösség számára, mert amikor azt látja, hogy Katalónia eléri, hogy saját jogszabályai, saját nyelve és saját elismert történelme legyen Spanyolországon belül, ez motiválja az Arán-völgyet is, hogy ugyanezt követelje Katalóniától. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.)

Jusep Lois azt gondolja, hogy az állami hatóságok részéről kellene figyelemfelhívó kampányokat indítani, amelyben elmagyarázzák az aráni nyelv és kultúra értékét, összekapcsolva ezt annak a középkortól bemutatatható múltjával és számos egyén identitásában betöltött helyével. (Sans Socasau, 2024. 01. 12.) Ròsa Maria Salgueiro az oktatás oldaláról úgy véli, hogy a bizonyítványban szerepeltetni kellene a gyermekek az aráni nyelven elért érdemjegyét is és több tanórát lehetne szánni a regionális nyelvre, bár már így is hosszabb tanítási idővel kell számolniuk a völgyben tanuló gyerekeknek, mint a többi, Katalónia más területén tanuló diáknak. Ròsa Maria Salgueiro szerint problematikus, hogy a tanárok testülete feletti kompetencia nem a völgnél van, szerinte a Generalitat tehetne többet a regionális kisebbségi nyelv védelmében. Az oktatás területén például az összes olyan anyagot, amelyet Katalónia egésze számára elkészítenek, megcsinálhatnák az Arán-völgynek is. (Salgueiro, 2024. 02. 23.)

Jèp Montoya úgy véli, hogy a Conselh Generau d’Aran és a Generalitat feladata, hogy intézményi és gazdasági támogatást nyújtson ezekhez az intézkedésekhez, de jó lenne, ha a spanyol kongresszus is jobban bevonódna az aráni nyelv védelmébe. (Montoya, 2024. 02. 23.) Az aráni közösség kisebbségi újjászületésének okai mögött egyértelműen a katalán kisebbségi törekvések intenzitásának növekedése áll. Annak ellenére, hogy már a demokratizáció kezdetekor elindult az Arán-völgy területi autonómiájának kiépítése, amely fokozatosan, de a katalán területi autonómia bővülésével összhangban zajlik. Ahogy azt az interjúalanyok is megerősítették az aráni kisebbségi újjászületés egyértelműen kapcsolódik a spanyol állam regionalizációjához.

A statisztikai, demográfiai adatok és az interjúk tanúsága alapján is megállapítható, hogy a spanyol állam regionalizációja és azon belül a katalán területi autonómia hatásköreinek megállapítása pozitív hatást gyakorolt az autonóm tartomány kisebbség a kisebbségben státuszú közösségének és az aráni okszitán nyelvnek a vitalitására. A spanyolországi kisebbségi nyelvek újjáéledését a demokratizációs folyamat tette lehetővé, azonban sem a katalán, sem pedig az aráni nyelvi revitalizáció nem valósulhatott volna meg az ezeken a közösségeken belül elinduló az identitás megőrzésére irányuló etnoregionális mozgalmak hiányában. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a jogi szabályozás kedvező irányú változásával párosítva hozhattak ezek a tendenciák valódi változást. Az interjúalanyokkal folytatott beszélgetések rávilágítottak arra, hogy az aráni nyelvi közösség vitalitása, habár a nyelvközösség demográfiai jellemzőihez képest magas belső kohézióval bír, sokat változott az elmúlt időszakban. Függetlenül a spanyol és katalán normatív környezettől a globalizáció folyamatai következtében a legnagyobb kihívás a közösség tagjainak motiválása a regionális kisebbségi nyelv mindennapi használatára. Habár a fiatalabb korosztály megismerkedik a regionális nyelvvel a völgy iskoláinak köszönhetően a globális gazdasági és társadalmi trendek újabb és újabb kihívások elé állítják az aráni nyelv és kisebbség vitalitásának megőrzésére vállalkozó helyi közösséget.

7. A ladin regionális kisebbség vitalitása az olasz régiók államában

7.1. A régiók történelmi beágyazottsága Olaszországban

Az Olaszország által megvalósított regionalizációt, érdemes a nacionalizmus elméletek esszencialista és modernista szemüvegén keresztül is vizsgálni. Az olasz nemzetalkotási folyamat során, habár az egy erőteljesen konstruáló folyamat volt, az állam területi igazgatásának struktúrájának mégis jellemzően alkalmazkodnia kellett a történelmileg adott tényezőkhez, úgy mint a régiók kulturális, etnikai és nyelvi heterogenitásához. Olaszországban Vizi (2011) szerint a régióknak a kulturális életben és a regionális identitás formálásában, ezzel egyidejűleg pedig a nyelvhasználat területi jellegű különbségeinek fennmaradásában, mindig is volt jelentősége. A Nyugat Római Birodalom bukását követően a mai Olaszország területén nem volt egységes állam, egészen 1861-ig. (Van der Jeught, 2016) Az olasz egység 1861-es létrejöttékor a regionális jelleg erősen jelentkezett (Horváth, 1993), ennek ellenére az egységes olasz államot a Szavojai-dinasztia francia mintára unitárius államként építette fel, így az évezredes önállóságra visszatekintő országrészek semmiféle autonómiát nem kaptak. (Brucker, 2005 :43) Az Itáliai-félszigeten számos állam jött létre, tűnt el, és olvadt össze más államokkal az évszázadok során, és ezek az államok ráadásul a különböző függőségi rendszereknek köszönhetően eltérő kulturális és nyelvi befolyásnak voltak kitéve. (Van der Jeught, 2016) A francia forradalom előtt az Itáliai-félszigeten működő

kis államok a spanyol, a francia, vagy osztrák mintát követő alkotmányos monarchák voltak. A napóleoni hódítások itt is nyomot hagytak a területi igazgatás képén, az 1815-ös Bécsi Kongresszus ugyan visszaállította az abszolút monarchiákat, a francia minta azonban eltörölhetetlenül beleivódott az itáliai igazgatási kultúrába. (Sipos, 1993: 105)

A Római Birodalom romjain felépülő kisebb államok kezdetben még a latint alkalmazták, ám a volgare, vagyis a helyi nyelvváltozatok terjedése megállíthatatlan volt az ezredfordulót követően. Az olasz egység felé vezető út egyik jelentős eleme volt az olasz nyelvközösség, amelyet részben a napóleoni erőltetett franciásítás erősített meg. Az olasz egység eredetileg kétségtől a herderi kultúrnemzet koncepciójából táplálkozott. Az egységes olasz állam megteremtésekor és konszolidációja során az új államban számos nyelvváltozat élt egymás mellett. Ebből fakadóan a központi állam megszilárdításához szükséges volt a francia mintát, azaz a polgári nemzet jellemzőit átvenni. Ennek egyik legegységértelműbb következményeként az állam az oktatási rendszeren keresztül igyekezett standardizálni a nyelvet, amelyet a Toszkánában és Róma környékén beszélt dialektusra épített. (Van der Jeught, 2016) Az új Itália nyelvi diverzitása szembevető volt, a lakosság kevesebb mint öt százaléka beszélt az államnyelvvé emelt standardizált olasz nyelvet. Az állam konszolidációjához viszont az államalkotó elit elengedhetetlennek látta az erőltetett centralizációt. (Brucker, 2005: 43) Az egység megteremtésének idején ugyan voltak viták a területi igazgatási egységek hatásköreiről, a parlament mégis az egységes közigazgatás és az unitárius állammodell kiépítése mellett tette le a voksát. (Sipos, 1993: 107-108)

A nemzeti egység megteremtése érdekében a központi kormányzat egyik legfőbb célkitűzése a gazdasági különbségek mérséklése volt az ország északi és déli része között. Olaszországra ugyanazok az iparosodási és urbanizációs trendek hatottak a 19-20. században, mint Európa többi országára, így a gazdasági folyamatok ellentétes erőt fejtettek ki a kohézió növelését elérni igyekvő kormányzati politikával szemben. (Horváth, 1993) A régiók létét, habár nem tűntek fenyegetőnek az egység számára, a liberális képviselők elleneztek, mégis sokszor felmerült a regionalizáció gondolata az állami működés hatékonyságának növelésével kapcsolatban. A század végén a regionális identitások az etnoregionális mozgalmak tevékenysége nyomán főleg a folkór és a hagyományok ápolása kapcsán jelentek meg, ekkor a regionális mozgalmak semmilyen politikai erővel nem rendelkeztek. Az egység megvalósítása azonban nem szüntette meg a területi jellemzők közötti éles különbségeket az országban. (Cavazza, 2012: 69-86) A régió fogalma ezt követően az első világháború után jelent meg az olasz politikában Trentino–Alto Adige és Venezia Giulia az országhoz csatolásának okán. E két terület Rokkan (1980: 176) terminológiájával élve ún. interface

területté vált Olaszország és a szomszédos országok között. Később viszont a Mussolini-rezsim visszatért az erőltetett központosítás gyakorlatához, amely az ország minden nyelvi kisebbségét és etnoregionális közösségét kedvezőtlenül érintette. (Sipos, 1993: 107-108) A mai értelemben vett olasz regionalizáció gyökerei a második világháború utáni rendezésig nyúlnak vissza, amikor négy különleges jogállású régiót emeltek ki az addig egységes jogállású államtestből, amelyeket a rendes jogállású régiók felállítása követett az 1970-es években. (Parker, 2006) A régiók létrehozása a háború utáni Olaszországban Spanyolországhoz hasonlóan az örökség-alapú delimitáció logikáját követte, (Seys, 2019: 52-69) és a Keating-i értelemben abszolút re-territorializációnak tekinthető. (Keating, 2021b)

Az 1947-es alkotmány ötödik cikke kötelezettséget vállalt a közigazgatás decentralizációjának támogatására. A regionális közigazgatás valódi kiépítésének azonban 1948-ban gátat szabott a polarizálódó olasz politikai aréna a baloldal és a centrista politikai erők szövetségének felbomlása után. 1969-ben tartották az első regionális választást, amely utat nyitott a regionális tanácsok működésének 1970-től kezdődően. (Horváth, 1993) Az egységes olasz állam az 1970-es években elindított regionalizációs folyamattal szakított az addigi centralizált állam modelljével. A régiók kialakításával kapcsolatos vita két síkon is zajlott. Persze voltak erők, amelyek a regionalizációt teljesen elvetették, mások viszont az állam regionális devolúcióját szorgalmazták. Amikor pedig már megszületett a megegyezés a régiók kialakításáról, akkor arról zajlott a vita, hogy ezek politikai régiók, vagy csak adminisztratívák legyenek-e. (AER Report, 2010) Suksi (2011) ezt a vitát a közigazgatási és a politikai autonómia közötti vitának tekinti, melyben előbbi mindössze decentralizációt, míg utóbbi egyenesen önrendelkezést feltételez.

Desideri (1995) úgy látja, hogy a régiók kialakításában a politikai pártok érdekei voltak döntőek, amelyek elsősorban azonban rövidtávú politikai nyereség realizálására rendezkedtek be. Az olasz politikai pártok a regionalizáció folyamatai során végig a politikai előnyszerzés lehetőségét látták a régiókról folytatott vitában. (Dente, 1993) A második világháború után hatalomra kerülő Partito Cristiano Democratico, vagyis olasz kereszténydemokrata párt támogatta a regionalizmust, azonban a Partito Comunista Italiano, tehát a kommunista párt, amely a régiók minden formáját elutasította blokkolta a regionális reformokat. Kompromisszumként a régiók csupán, mint a közigazgatási decentralizáció szervei jelentek meg, minden nemű önkormányzati jogkört nélkülözve. (Brucker, 2005) Az új-regionalizmus térnyerése az észak-olasz területeken összefügg a kereszténydemokrata párt politikai hanyatlásával, a hidegháború végével, és az emberek a nemzetállamtól való

fokozatos eltávolodásával. Az így keletkező politikai űrbe tudtak betörni a különböző etnoregionalista pártok, köztük a Lega Nord, vagyis az Északi Liga is. (Parker, 2006)

Az olasz regionalizáció a többszintű kormányzás elméletéből kiindulva, eredetileg a központ felől indult és hatott a régiókra, viszont az 1970-es évektől kezdődően a kezdeményezés a régiókra vált jellemzővé és a központ inkább mint fék lépett fel a reformfolyamatokban. A Regionális Elnökök Konferenciája 1983-ban jött létre, amely magát a központi kormánnyal egyenrangú szervként definiálta. (Horváth, 1993) Olaszországban a gazdasági és kulturális különbségek területi alapon oszlanak meg, és meghatározzák a helyi identitásokat és a nyelvhasználatot. Az ország politikai térképe és a pártok támogatottsága is hasonlóképpen megoszlik. Az ország területi kormányzásában beállt változásokat Agnew (1997) az 1992 és 1994 közötti pártpolitikai reformhoz vezeti vissza, hiszen ekkor először megváltozott a kereszténydemokraták és a kommunisták által uralt politikai aréna. Ki kell emelni a Lega Nord jelentőségét, amely újszerű módon egy kifejezetten területi alapon szerveződő párt, akik az 1990-es évek elején azzal a javaslattal álltak elő, hogy az országot egy három makrorégióból álló föderációvá lenne érdemes átalakítani. (Agnew, 1997: 113) Az Északi Liga 1994-ben egyesítette a különböző regionális alapon szerveződő politikai mozgalmakat, ligákat. (Horváth, 1993)

Parker (2006) felhívja a figyelmet arra, hogy egyre több az olasz regionalizációval foglalkozó tanulmány azon az állásponton van, hogy az olasz régiók rendszerének megerősítése valójában inkább alulról felfelé szerveződő folyamat volt, amelynek a háttérében a régiók a Róma által erőltetett központositással szemben való fellépése állt. Az olasz regionalizmus erőinek legfőbb célja, saját helyi érdekeik érvényre juttatása, és a regionális értékek képviselése a nemzeti politikai szintén. (Parker, 2006) A második világháború lezárulását követően létrehozott régiók mesterséges konstrukciók Olaszországban, viszont gyökereikben támaszkodnak a történelmi hagyományokra, területük nagyjából követi a kulturális-nyelvi-etnikai területek kiterjedésének határait. (Desideri, 1995) A felülről lefelé irányított regionalizáció elindítása Olaszországban az 1970-es években együtt járt a jóléti állam kiépítésével. A 20. század utolsó évtizedeiben pedig az ország az ún. új regionalizmus (Keating-Loughlin-Deschouwel, 2005) elvei mentén alakította át nemzetgazdaságát, valamint a politikai hatalomgyakorlás rendszerét. Kormányzati szerveiket tekintve az olasz régiók se nem gyengék, se nem erősek európai viszonylatban, ahogy a civil társadalom bevonódásának tekintetében és a gazdasági regionalizmus képviselésében sem. (Keating, 1998: 111) Spanyolországhoz hasonlóan mind a regionalizmust mind pedig a regionalizációt előre mozdította Olaszországban az állam európai integrációban való

részvétele, amelyet Kaiser (2005) europaizációnak nevez. A Bassanini-reformok célja a múlt század utolsó éveiben az volt, hogy hatékonyabbá tegye az állami bürokráciát tekintettel annak alacsony hatásfokára és pazarló működésére.

Az olasz régiókat két kategóriába sorolhatjuk; rendes jogállású és speciális státútumú régiókra oszthatjuk fel őket. A speciális státusszal felruházott olasz régiók jelentős saját kultúrával és erős regionális, akár külön nyelvi identitással bírnak, köszönhetően földrajzi, gazdasági, vagy nyelvi-etnikai különállóságuknak. Ma az ország 20 régiójából öt rendelkezik speciális jogállással az olasz államban, ezek a két nagyobb sziget Szardínia és Szicília, valamint az ország periferiáján elhelyezkedő Trentino-Alto Adige, Friuli Venezia Giulia és Valle d'Aosta. Szicília különleges jogállásának odaítélése nemcsak a régió sziget jellegéből és jelentős gazdasági lemaradásából fakadt, hanem azért is, mert a második világháborút követően erős szeparatista érzelmek jelentek meg. (Verde, 2013) Szardínia esetében a speciális státusz egyrészt tiszteletben tartja a sziget különállóságának hagyományát, másrészt azonban a háttérben a gazdasági helyzet és a kisebbségi jelleg is áll. (Cardia, 2001)

Friuli Venezia Giulia később, csak 1963-ban kapott különleges alkotmányos státuszt nemcsak periferiális helyzete és etnikai sokszínűsége okán, de a felmerülő jugoszláv-olasz határviták és Trieszt városának státuszának rendezése miatt is. (Zannini, 2016) Valle d'Aosta különleges jogállása erősen kötődik a régió kisebbségei és azok nyelveinek megőrzésére irányuló törekvésekhez, amelyek a második világháborút követő időszakban meghatározták a térséget. (Vizi, 2011) A dolgozatban azonban Trentino-Alto Adige régió különállóságát vizsgálom részleteiben, mivel ebben a régióban rendelkezik kisebbség a kisebbségben státusszal az ott élő ladin etnoregionális közösség. A régió különleges státuszát itt nemcsak a németajkú lakosok autonómiatörekvései indokolták, de a második világháború utáni Ausztria és Olaszország közötti területi rendezés is megkövetelte. (Palermo, 2008a)

7.2. A mai olasz regionális állam kialakulása és működése, ennek a kisebbségekre gyakorolt hatása

Olaszország közigazgatási szempontból sokban hasonlít Spanyolországra: területe 20 régióra oszlik, amelyekben 107 megye és 8000 települési önkormányzat található (Horváth, 2011) A centralizáció-decentralizáció vita az olasz állam létezése óta meghatározta a belpolitikát. Az állam születésekor 1861 és 1865 között még ugyan napirenden voltak a regionalizációt javasló tervek, 1865-ben azonban végleges döntés született a centralizált

unitárius modell megvalósítása mellett. Az első világháborúig nem is nagyon volt törekvés a decentralizációra, viszont 1918 után az államhoz csatolt területek kapcsán ismét felmerült annak kérdése, hogy az ország perifériáinak talán érdemes lenne valamilyen fokú autonómiát biztosítani.

A második világháború után a fasizmussal szembeni reakció adta meg a végső lendületet az állam regionalizációjának. (Olivetti, 2014: 141-170) Spanyolországhoz hasonlóan itt is a demokrácia-deficit csökkenését remélték a kialakítandó régiók rendszerétől. (Wright, 1998) Az olasz regionalizációt három főbb mérföldkő határozza meg. Elsőként kiemelendő az 1948-as alkotmány, amely először kimondta, hogy az ország területe régiókra, megyékre és települési önkormányzatokra oszlik (Mező, 2005) és néhányuk esetében különleges státuszt állapított meg. 1948-ban ugyan az alkotmány 131. cikke eredetileg 19 régió létrehozását írta elő, amely aztán Abruzzo és Molise különválasztásával 20-ra nőtt. Nicolini (2019: 108) kiemeli, hogy Olaszországban meghatározó jelentőséggel bírt például a területi egységek demarkációja. A gyakorlatban a 116. cikk rendelkezéseinek megfelelően mindössze négy autonóm régió felállítására került sor 1948-ban; a speciális körülményekre hivatkozva nyert területi autonómiát Trentino–Alto Adige, Valle d’Aosta, és a két sziget régió Szardínia és Szicília. Friuli Venezia Giulia speciális statútuma csak több mint egy évtizeddel később fogalmazódott meg. A különleges jogállású régiók indokoltságát történelmi, földrajzi, gazdasági és etnikai szempontok adták. A különleges jogállású régiók kivétel nélkül az ország területének perifériáján helyezkednek el, és az állami fejlesztéspolitika által hajtott regionalizáció ez esetekben találkozott a helyi erők regionalizmusával. (Sipos, 1993: 109-112)

Mangiameli (2014) érdekesnek találja azt, hogy a fasizmus végével és a helyi demokrácia, vagyis a megyék és települési önkormányzatok restaurációjával egyidejűleg az olasz állam valójában francia mintára szervezte meg az ún. regionális állam modelljét., és hajtotta végre a politikai regionalizációt. (Marcou, 2014:50) D’Atena (2014) viszont úgy gondolja, hogy az olasz alkotmányozó gyűlés munkáját két fő modell, a spanyol és a német minta határozta meg. Az olasz alkotmány sajátosságát szerinte az adja, hogy egyrészt rögzíti a köztársaság egységét és oszthatatlanságát, miközben jogszabályban biztosítja a helyi autonómiák működését és fejlődését. Hoffman (2019) ebből adódóan tekinti az országot regionalizált államnak. Mangiameli (2014) ugyanakkor kiemeli, hogy a kompetenciák elosztásában ekkor az alkotmányozó hatalom gyenge, rurális, főleg mezőgazdasági tervezési hatáskörökkel látta el a régiókat és a közszolgáltatások biztosításának csak egy igen korlátozott részét juttatta a szubnacionális szintre. A második világháború utáni regionalizálás

és decentralizálás szimbolikusan a fasiszta uralom végének és a demokrácia ünneplésének a szimbóluma lett, hasonlóképpen, mint Spanyolországban. (Sipos, 1993: 109-112)

Az ország regionalizációjában a második mérföldkövet az alkotmány 1972-es módosítása jelentette, amikor a rendes jogállású régiók is saját státútumot kaptak. Ez jelentette a régiók rendszerének teljes kiépítését. Castelli (2014: 201) kitér arra, hogy amikor a régiók rendszere az 1970-es években hatályba lépett az egyik legfontosabb várakozás az új szisztéma kapcsán a demokratikus jelleg növekedése volt, főként ami a közjavak elosztását illeti. A közigazgatási funkciók decentralizálása, vagyis azok transzfere a régiók irányába az alkotmány 118. cikkét alapul véve történt. (Sipos, 1993: 112-118) Palermo (2008b) felhívja arra a figyelmet, hogy a rendes jogállású régiók rendszerének jogalapját ma már valójában nem is az alkotmányban, hanem az alkotmánybíróság ítéleteiben találjuk. Desideri (2014) kiemeli, hogy az olasz regionalizáció nem zökkenőmentesen és egyenletes ütemben zajlott, hiszen az 1980-as években csökkent a régiók rendszerének támogatottsága. Erre válaszul, az 1990-es években viszont felütötték a fejüket a fentebb tárgyalt regionális ligák, amelyek ismét új lendületet adtak a regionális reformoknak, habár egyidejűleg félelmet is keltettek a központi kormányzatban.

Ebben az átmeneti időszakban, az alkotmányos reform helyett a régiók azzal növelték önkormányzati potenciáljukat, hogy az állam adminisztratív struktúrájában eszközöltek változtatásokat. Az Állam és a Régiók Állandó Bizottsága (Conferenza permanente per i rapporti tra lo Stato, le Regioni e le Province autonome, vagy röviden: Conferenza Stato-Regioni) felállításának köszönhetően létrejött egy olyan állandó állami szerv, amely a régiókra vonatkozó kérdések megvitatására szolgált. (Palermo, 2008b) Az 1990-es évek közigazgatási reformcsomagját Bassanini-reformoknak is nevezzük. 1997-ben a Bassanini-törvények újra meghatározták a törvényhozási és közigazgatási kompetenciákat, vagyis kijelölték ezek közül az államiakat, amely egyúttal indikálta a régiók kompetenciáit is. (Castelli, 2014) Franco Bassanini olasz politikus volt az, aki az 1990-es évek végén kezdeményezte az olasz közigazgatás modernizációját, így a reformcsomag az ő nevét viseli. Ezek közül az egyik legfontosabb az volt, hogy a régiók kezébe került a helyi önkormányzatok és a megyék által biztosított szolgáltatások finanszírozása és szervezése. (Parker, 2006) Castelli (2014: 204) úgy véli, hogy az 1997. évi 59. törvény, valamint az 1998. évi 112. jogszabályi rendelet indították el az olasz közigazgatási föderalizáció legjelentősebb hullámát, ráadásul az alkotmány módosítása nélkül. Ekkor került sor azoknak a helyi érdekeltségű adminisztratív funkcióknak a transzferére a régiók és a helyi hatóságok részére,

amelyek felett korábban a központi állam diszponált. Az adminisztratív föderalizmus jegyében a központi állam számos feladatát a regionális szervekre ruházta át.

Az alkotmányreform keretében az első jelentős lépés az 1/1999. törvény volt amely lehetővé tette a regionális elnökök közvetlen választását minden régióban. (Palermo, 2008a) 1999-ben az alkotmány 123. cikkének módosítása megengedte a régiók számára, hogy a saját önkormányzatuk formáját meghatározhassák. (Viceconte, 2014) A harmadik mérföldkő az alkotmány 2001-es módosításához kötődik, amely fordulópontot jelentett az ország regionalizációja szempontjából. Az állam és a régiók közötti hatalommegosztás tehát ekkor került az alkotmány szövegébe, amellyel Olaszország lépést tett a föderális állammá válás felé. (Brucker, 2005: 51, 56) Woelk (2008b: 121) úgy véli ez alapján, hogy az olasz regionális rendszer ún. kooperatív regionalizmus, ugyanakkor kiemeli, hogy a kooperációt elősegítő és végső soron gyakorló intézményrendszer továbbra is hiányos; az alkotmány nem szabályozza a régiók és a települési önkormányzatok közötti kapcsolatokat. (Mező, 2005) Az ezredforduló környéki reformfolyamat folytatásaként fogadták el a 3/2001. törvényt, amely újra definiálta az állam szerkezeti felépítését, főként a törvényhozó hatalom vertikális felosztását. (Legge Costituzionale, 2001/3; Wiener, 2005) Gentilini (2014) kiemeli, hogy az önkormányzati jogkörök szélesedésével egyre nagyobb szükség volna olyan mechanizmusok kialakítására, amelyek a kormányzás különböző szintjei között biztosítják a hatékony együttműködést és a kommunikációt. A régióknak ilyen módon nemcsak az állammal kell kooperálniuk, de a helyi hatóságokkal is.

A 2001-es alkotmányreform során a 114. cikk kiegészült azzal, hogy a települések, a provinciák, a metropoliszok és a régiók önálló entitások, saját statútumaik határozzák meg a működésüket. A közigazgatási feladatok elsősorban a településekhez tartoznak, kivéve akkor ha az egységes végrehajtás igénye miatt azt magasabb szinten kell végezni. A 127. cikk pedig azzal bővült, hogy a kormány az alkotmánybíróság elé terjesztheti, ha egy régió valamely jogszabályával túllép a hatáskörén. Az alkotmányos reformnak köszönhetően a normál régiók jogi státusza sokat közeledett a speciális jogállású régiókéhoz, azonban a státuszbeli különbségek nem szűntek meg, hiszen a speciális jogállású régiók és az állam kapcsolata nem hierarchiára, hanem paritásra épít. (Palermo, 2008a) 2001-ben az alkotmány ötödik fejezetének reformjakor Castelli (2014: 208) szerint a régiók nehezen helyezkedtek bele az alkotmányban számukra kijelölt mozgástérbe és szervezeti mintájukban az államot másolták ahelyett, hogy a területi sajátosságoknak megfelelő új igazgatási modelleket fejlesztettek volna ki.

A regionalizáció szempontjából a jelenleg hatályban lévő olasz alkotmány ötödik fejezete a legizgalmasabb, hiszen az kifejezetten a régiókat, a megyéket és a településeket érinti és tételesen lebontja a területi szubszidiaritás egyes elemeit. Kimondja, hogy „a Köztársaság településekből, provinciákból, metropoliszokból, régiókból, és az államból áll”. (Costituzione italiana, 1947) Rendkívül beszédes, hogy az ezredforduló idejében eszközölt alkotmányos reformot követően az államot nem teszi egyenlővé a köztársasággal, hanem azt a köztársaság egyik alkotóelemeként azonosítja, ugyanakkor az alkotmánybíróság felhívta arra a figyelmet, hogy a köztársaság alkotóelemei közül kizárólag az állam rendelkezik szuverenitással. (Egresi, 2013: 246) A régiók, a provinciák és a metropoliszok, valamint a települések önálló entitások és saját státútummal bírnak, ezen felül öt régió, köztük Trentino–Alto Adige speciális autonómiával rendelkezik. Az alkotmány ötödik fejezete kimondja, hogy minden olyan kompetencia, amelyet az alkotmány nem az államhoz rendel, a régióknál van. Az alkotmány kimondja, hogy a régiók az állami törvényekben megfogalmazott alapelveken belül rendelkeznek önálló jogalkotói kompetenciákkal. A regionális törvények azonban csak akkor léphetnek hatályba, ha azokat a központi állam is jóváhagyja. (Dente, 1993: 325) Az alkotmány kizárólag a régiók hatás- és jogköreit írja le, a közigazgatás alacsonyabb szintjeire pedig keretnormákat fogalmaz meg. (Brucker, 2005: 55, 58)

A régiók jogszabályalkotási hatáskörei lehetnek kizárólagosak, konkurálók és reziduálisak. (Egresi 2013: 250) A régiók addigi reziduális, vagyis jogszabályban nem meghatározott hatásköreinek kodifikálására a 2001-es reform alkalmával került sor. Az ezen a jogcímen alkotott normáknak mindössze a már létező jogszabályokkal kell összhangban állniuk. (Arabia, 2014) Saputelli (2014) külön felhívja a figyelmet arra, hogy az olasz alkotmány (Costituzione italiana, 1947) a 2001-es reformokat megelőzően szokatlanul egyértelműen kijelöli, hogy a külpolitika a politikaalkotás egy olyan területe, amely kizárólag a központi állam hatáskörébe tartozik. Nemzetközi szerződéseket például akkor is csak a központi kormány köthet, ha azok kifejezetten valamelyik régióra vannak közvetlen hatással. A reformokat követően azonban a régiók is szereztek kompetenciákat a külpolitika területén, ugyanakkor az államnak lehetősége van közbe lépni a régiók nemzetközi kapcsolatait illetően. A régiók határon átnyúló együttműködését ráadásul most már az európai integráció is támogatja. Az alkotmány 117. cikke kimondja, hogy a régiók az őket érintő és az állam számára kizárólagosan fenntartott hatáskörökön kívüli politikaterületeken szerződhetnek más államokkal, vagy azok szubnacionális területi egységeivel. (Saputelli, 2014: 295)

A régiók intézményei a regionális tanács, a giunta és a régió elnöke. A regionális tanács (consiglio regionale) kezében van a regionális jogszabályok alkotásának hatásköre, a

giunta, azaz a regionális kormány pedig a végrehajtóhatalomnak felel meg. A tanácsot általános és közvetlen választással öt évre választják, a régiók működésének állami ellenőrzését a kormánybiztos, vagyis a prefektus látja el. (Egresi, 2013: 253-254 és Sipos, 1993: 112-118) Minden régió statútumát az illetékes regionális tanácsnak kellett kidolgozni. A régiók hatáskörei három csoportra oszthatók: kizárólagos törvényhozási jogkörrel csak a különleges státuszú régiók rendelkeznek, viszont kiegészítő jogköre mindegyik régiónak van, ez csak annyit jelent, hogy az a központ által korlátozott. A végrehajtási jogköröket pedig a különleges jogállású régiókban saját statútumaik, míg a rendes jogállásúakban az alkotmány határozzák meg. (Sipos, 1993: 109-112) Olaszország a fiskális politika terén már kvázi-föderális rendszert működtet, ez valójában azt jelenti, hogy a régióknak juttatott pénzeszközök egy része a regionális adókból áll. (Parker, 2006) Ami az olasz régiók finansziális kötelezettségeit illeti, a következő hat makró szektorra bonthatóak fel: a közigazgatás általában, az egészségügy, az oktatás és a szakképzés, a termelő, gazdasági tevékenységek támogatása, tömegközlekedés, valamint egyéb ügyek mint például a környezetvédelem, vagy a középületek karbantartása. (Buglione, 2014: 312)

A speciális jogállású régiók intézménye az alkotmány ötödik cikkén túl, az alkotmány 116. cikkében is kifejtésre kerül. Ferrara és Scarpone (2014) ugyanakkor felhívják arra a figyelmet, hogy az, ami az alkotmány 116. cikkében áll a speciális státusszal rendelkező régiók kapcsán, különbözik attól, ahogyan a területi autonómia a gyakorlatban megvalósításra került. Eredetileg a területi autonómia biztosítása a különleges jogállású régiókban a centralizált közigazgatás lazítását szolgálta, amelyet később intézményi decentralizáció is követett. (Ferrara – Scarpone, 2014: 118) A speciális autonómiával rendelkező régiók kormányzásában a végrehajtó hatalom feje határozza meg, a tartományi parlament többségének támogatásával a megvalósítani kívánt politikai programot, a törvényhozás pedig a végrehajtó hatalmi ág ellenőrzését látja el. A rendes jogállású régiók jogszabályalkotási hatásköröket kaptak, azzal a feltétellel, hogy az olasz állam általános jogalkotási kompetenciákkal bír, míg a régiók számára csak előre meghatározott kérdésekben áll nyitva a jogalkotás lehetősége. A konkuráló hatáskörök esetében mind a központ mind pedig a régiók foglalkozhatnak ugyanazokkal a kérdésekkel ám míg az állam az alapvető kereteket szolgáltatja addig a régió a részletes gyakorlatba ültetést határozza meg. A regionális reform bővítette a konkuráló kompetenciák körét. (Arabia, 2014)

Eredetileg Olaszország az 1948-as alkotmánnyal egy harmadik utas államszervezet kialakítását kezdte meg, amely erősen aszimmetrikus jellegével a speciális státuszú régióknak jóval szélesebb autonómiajogköröket biztosít. (Palermo – Palorari – Valdesalic, 2016: 134-

141.) D'Atena (2014) kiemeli, hogy Olaszország egyértelműen regionalizált állam, ezen túl azonban nehezen sorolható be az unitárius állam és a föderális állam kategóriák bármelyikébe. (Vizi, 2011) A föderalizációtól és a tipikus unitárius államtól való elmozdulását a regionalizáció segítségével Olaszország esetében a kisebbségek által dominált régiók szecessziójától való félelem, valamint a gazdasági és szociális szempontból elmaradottabb régiók felzárkóztatásának vágya motiválta. (Palermo, 2008a) Del Luca és Del Luca (2014: 267-294) szerint az ország kizárólag a speciális autonómiák rendszerének köszönhetően nem tekinthető föderációnak.

Ha úgy tetszik Olaszországban „kétsebességes regionalizáció”-ról (Olivetti, 2014: 159) beszélhetünk, hiszen a speciális státuszú régiók hatásköreinek bővítése jóval dinamikusabban zajlik mint a normál státuszúaké. A többsebességes jelleg teszi lehetővé az egyes régiók autonómiájának folyamatos fejlődését, így dinamikussá téve azt. (Lecours, 2021) Nagyszabású alkotmányreformra lenne viszont ahhoz szükség, hogy az olasz szenátus a régiók politikai képviseletévé alakuljon át. (Olivetti, 2014: 141-170) Az 1980-as évek végétől az 1990-es évek végéig azonban a decentralizációs folyamatoknak köszönhetően a rendes jogállású régiók státusza közeledett a speciálisokéhoz, amely az állam területi igazgatásának homogenizációs irányát jelölte ki. (Palermo – Palorari – Valdesalic, 2016: 134-141.) Vannak arra mutató jelek, hogy Róma, Madridhoz hasonlóan re-centralizációra törekszik a normál státuszú régiók vonatkozásában, míg az aszimmetria növelésével együtt a speciális státuszú régiók pénzügyi autonómiáját szélesítené. (Merloni – Pacheco Amaral, 2016: 17-18)

D'Atena (2014) az olasz regionális reformban két állam alapvető hatását, mintaértékét emeli ki; Spanyolországét és Németországét. Az alkotmányreform spanyol mintára megtartotta a speciális jogállású régiók rendszerét, német mintára pedig a rendes jogállású régiók rendszerét fejlesztette ki. Ráadásul az olasz rendszer átvette a konkuráló jogszabályalkotás koncepcióját, amellyel a régiók és a központ közötti kompetenciamegosztást igyekeznek egyértelműsíteni. Olaszország Spanyolországhoz hasonlóan aszimmetrikus regionalizációt valósított meg; és habár az aszimmetrikus devolúció gondolata az 1931-es spanyol köztársasági alkotmányban jelent meg először, első alkalommal mégis az olasz köztársaságban került alkalmazásra a gyakorlatban. (Palermo, 2008a) Az olasz regionalizáció a centralizáció-föderalizáció dichotómiában egy harmadik utas modellnek tekinthető, hasonlóan a spanyol példához; az állam unitárius jellegének megőrzése mellett a regionalizáció keretében juttat korlátozott autonómiajogköröket egyes területi igazgatási egységeknek, ezzel szintén Spanyolországhoz hasonlóan aszimmetrikus modellt építve.

Az alkotmány amellett, hogy az ország területi igazgatásának alapjait adja meg, a kisebbségvédelmi rendszer meghatározásában is alapvető jelentőségű. Az alkotmány harmadik cikkében, az alapelvek között említi, hogy többek között nyelvtől függetlenül minden állampolgárt megillet ugyanaz a társadalmi elismertség és a jog előtti egyenlőség. A hatodik cikk pedig kimondja, hogy az állam megfelelő jogi normákkal védi a nyelvi kisebbségeket. A megvalósítást az alkotmány a közigazgatás minden szintjére vonatkoztatja, az állami, a regionális, a megyei, és a települési önkormányzatokra is egyaránt. (Rautz, 2008) Az alkotmány második fejezetében a 83. cikk a Köztársaság Elnökének megválasztásában előírja, hogy minden régióból a regionális tanácsok három küldöttje vegyen részt, úgy, hogy a kisebbségek is képviseltetve legyenek. (Costituzione italiana, 1947)

Az alkotmány mellett a történelmi nyelvi kisebbségek védelmének egyik legfontosabb jogi dokumentuma az 1999/482-es számú törvény. Ez a jogszabály is leszögezi, hogy a Köztársaság nyelve az olasz, ugyanakkor kötelezettséget vállal a nyelvi örökség védelmére az országban. A védelemben részesített nyelvi kisebbségek között említi az alábbiakban részletesebben tárgyalt német és a ladin csoportokat is. A harmadik cikk harmadik bekezdése lehetőséget ad a kisebbségi csoportoknak arra, hogy amennyiben különböző közigazgatási egységek fennhatósága alatt állnak akkor is hozhatnak létre közös intézményeket. A törvény továbbá az olasz nyelv mellett a kisebbségi nyelvek oktatását is engedélyezi az általános iskolákban, valamint a középiskola alsó tagozatában. A hatodik cikk arra buzdítja az érintett régiók egyetemeit, hogy aktív és meghatározó szerepet töltsenek be a kisebbségi nyelvek oktatásának intézményesítésében, a háttéranyagok előkészítésében. A tizedik cikk a helynevek kisebbségi nyelven történő írásmódját engedi meg, a 11. cikk ugyanezt a személynevek kapcsán mondja ki. (Legge 1999/482) Ez ugyanakkor mindössze egy kerettörvény, vagyis felvázol különböző, az állam által elfogadott védelmi mechanizmusokat, viszont ezek aktiválása a lokális szint hatáskörébe tartozik. Van der Jeught (2016) hívja fel arra a paradoxonra a figyelmet, hogy a jogszabály értelmében egy adott kisebbségi nyelv védelme kizárólag a településre terjedhet ki, vagyis sem a megyei, sem pedig a regionális szinten nem manifesztálódhat, viszont a törvény értelmezése során az is egyértelművé válik, hogy Olaszországban a kisebbségi jogok védelme egyértelműen területiális fókuszú. A törvény nem írja felül a speciális nyelvi rezsimekre vonatkozó szabályozást, hanem a 18. cikk értelmében inkább megerősíti a meglévő jogvédelmet.

7.3. Trentino–Alto Adige/Dél-Tirol területi autonómiája

Olaszország számos kisebbségnek ad otthont, amelyek védelmét vagy állami szintű, vagy regionális normák irányozzák elő, azonban ezek hatásukban igen eltérőek. Az egyik legjobban körülbástyázott kisebbségvédelmi rezsim a Trentino-Alto Adige speciális státuszú régióban létrehozott megoldás. (Van der Jaught, 2016) Trentino–Alto Adige régiója az ország észak-keleti csücskében helyezkedik el, az Alpok és az osztrák határ közelsége határozzák meg a térséget. A régió 13 607 km²-en terül el, amely az ország összterületének 4,5%-át teszi ki. Ez Olaszország egyetlen olyan régiója, amely területének 100%-a hegyvidéken található. (Cavallaro, 2014) Cavallaro (2014) az Eurostat 2009-es adataira hivatkozva Olaszország egyik legkevésbé urbanizált régiójaként mutatja be Trentino-Alto Adige-t, ahol a lakosság ugyan 85,8%-a él városias jellegű településeken, ám ezek urbanizációs szintje elmarad az európai átlagtól, ráadásul 2009-ben majdnem 10% elszórt házakban lakott, a fennmaradó népesség pedig minifalvakban. Trentino–Alto Adige mindemellett Olaszország egyik leggazdagabb régiója, a GDP/fő az ISTAT 2008-as adatai alapján az olasz átlag 124%-a volt, amelynek jelentős részét a szolgáltató szektor adja, azon belül is a fő bevételi forrást a turizmus jelenti. Ennek megfelelően a munkanélküliség is meglepően alacsony az olasz átlaghoz viszonyítva, annak kevesebb mint fele: 3,2% volt 2009-ben. Ma a régió Európa egyik leggazdagabb területe, ahol a munkanélküliség már szinte nulla, és a három etnikai csoport viszonylagos békében él. (Landtschner, 2008)

Az olasz Alpok etno-lingvisztikai szempontból rendkívül színes képet mutatnak. (Steinicke – Walder – Löffler – Beismann, 2011) Trentino–Alto Adige valójában a német anyanyelvűek által egy tömbben lakott német nyelvi exklávének tekinthető Migliori (2018) szerint, amely földrajzilag összefügg az osztrák Tirollal. Az Olaszországban élő németek az összlakosság 0,4%-át teszik ki és túlnyomó többségükben a tárgyaló régió Dél-Tirol, vagyis Alto Adige megyéjében élnek, amelyet Rokkan (1980: 175) alapján belső perifériának tekinthetünk. A ladin nyelv mellett nem csak az olasz és a standard német, de a dél-tiroli dialektust is megtaláljuk itt. (Survey Ladins, 2006) Migliori (2018) ráadásul felhívja arra is a figyelmet, hogy Trentino–Alto Adige régiójában nemcsak a ladin nyelv van veszélyeztetett helyzetben, hiszen a németnek is vannak olyan nyelvjárásai; a mòcheno és a cimbro, valamint az ezeket használó közösségek, amelyek a ladinnál csekélyebb mértékű jogszabályi védelemben részesülnek az olasz államban.

Trentino–Alto Adige először az első világháborút követően a Saint-Germain-en-Laye békeszerződésben megadott feltételek mentén került az egységes olasz állam fennhatósága alá. (Van der Jeught, 2016) Baján (2001: 56) kitér arra, hogy valójában már a londoni szerződés 1915-ben leírja azt, hogy ha Olaszország az antant oldalán hadba száll az Osztrák-Magyar Monarchia ellenében megkapja annak egy területét, nevezetesen Dél-Tirolt. Az olasz kormányok célja a terület megszerzése kapcsán inkább védelmi, mintsem nyelvi-etnikai jellegű volt; a Brenner-hágó megszerzését a német terjeszkedéssel szembeni védelem tette indokolttá számukra. A belső kolonizációra (Hechter: 1999), a terület kulturális-nyelvi értelemben vett asszimilációjára csak ezt követően került sor. Bolzano megyét 1919-ben az első világháborút lezáró béke kapcsolta végleg Olaszországhoz. A fasiszta érában Mussolini a standard olasz nyelvi norma elterjesztését amiatt erőltette az országban, mert úgy vélte a dialektusok aláássák kormányzatot. Nem kímélte a Trentino–Alto Adige tartományban élő germanofón kisebbséget, ahogyan a többi nyelvi kisebbséget sem. Előbbiek esetében azonban a Hitler és Mussolini között kötött egyezés értelmében lehetőség volt az ún. optálásra, vagyis a Harmadik Birodalom területére való költözésre, (Van der Jeught, 2016) amely valójában az erőszakos asszimiláció egy újabb megnyilvánulása volt csupán. Parolari és Voltmer (2008) arra hívják fel a figyelmet, hogy nagyon sok a regionális és aztán a megyei autonómiának juttatott hatáskör az olaszosítás és az egykori fasiszta diktatúra által folytatott elnyomó politika történelmi perspektívájú ellensúlyozásaként értelmezhető.

Trentino–Alto Adige esete azért tűnik ki a másik kettő esettanulmány közül, mert a dél-tiroli német kisebbség jogérvényesítésének erőteljes nemzetközi vonatkozásai is voltak. (Medda-Windischer, 2008) Tekintettel arra, hogy a dél-tiroli autonómia nemzetközi vetületei nem igazán érintik a ladin kisebbség a kisebbségben helyzetét, a disszertáció nem tér ki ezek részleteire. A terület különleges státuszát egyébként a De Gasperi–Gruber Egyezmény alapozta meg a második világháborút követően (Decreto legislativo, 1947/1430.), viszont az új köztársasági alkotmány nem rendelt önálló régiót a német többségű területeknek, hanem az olasz többségű Trentino megyével forrasztotta össze a közigazgatását, amely Nagy (2019) olvasatában szintén az erőszakos asszimiláció egy eszköze. Az egyezmény teljes jogegyenlőséget irányozott elő a német és olasz ajkúak között, valamint anyanyelvi oktatást, német tulajdonneveket engedélyezett, és delegált képviselőket biztosított nekik. (Van der Jeught, 2016) Az egyezmény aláírói 1946-ban az olasz miniszterelnök Alcide De Gasperi és az osztrák külügyminiszter Karl Gruber voltak. Landtschner (2008) arra hívja azonban fel a figyelmet, hogy ugyan az autonómia lehetőségét ez az egyezmény adta meg, ezzel egyidejűleg el is vette a külső önrendelkezés lehetőségét. Habár a De Gasperi–Gruber

Egyezmény, hivatalos nevén a Párizsi Egyezmény, nem említi külön a ladinokat, azt igen, hogy a területen élő populációk autonóm törvényhozási és végrehajtási jogkörökhöz juthatnak. (Decreto legislativo, 1947/1430.)

Trentino–Alto Adige régió autonómiáját az olasz jogrendszerbe 1948-ban az ötödik számú alkotmánytörvény vezette be február 26-án, amely egyben a régió statútuma is. A statútum azonban már az elején leszögezi, hogy a Köztársaság egy és oszthatatlan és a régió fővárosaként az olasz többségű Trento városát nevezte meg. A második cikk az itt élő állampolgárok teljes jogegyenlőségét állapítja meg nyelvi-etnikai hovatartozástól függetlenül. Az első autonómia statútum alapján azt látjuk, hogy a régiót két provinciára bontotta: Trentóra és Bolzanóra amelyek partikuláris autonómiát élveztek. Nyelvi és kisebbségpolitikai szempontból, a régió kompetenciái között szerepelt már ekkor a helyi közigazgatási egységek személyi állományának meghatározása. A provinciákhoz sorolja a hatáskört az ottani helyi közigazgatási egységek személyi állományának meghatározására, a helynevek kiírására Bolzano megyében két nyelven, a történelmi örökség és a helyi szokások és kulturális intézmények fenntartására, működtetésére. A megyék továbbá kibocsájthatnak a közoktatásra vonatkozó jogszabályokat. A régió ennek megfelelően bizonyos közigazgatási funkcióit az alsóbb szintekre, így például a provinciákhoz delegálhatja. Bolzanóra vonatkozóan kiemelésre került, hogy az oktatás olasz és német nyelven egyaránt folyik, a ladin településeken pedig az óvodákban és az általános iskolákban a ladin használata is megengedett volt. (Legge costituzionale 1948/5.) Elméletben az állam és a speciális régiók kapcsolata nem hierarchián, hanem paritáson alapszik; míg a parlament által hozott törvények felülírhatnak kormányhatározatokat, addig a statútumok implementációjára vonatkozó határozatokat a parlament által hozott törvények nem helyezhetik hatályon kívül. A statútum általános jellegű normákat fogalmaz meg, az olyan gyakorlati kérdések azonban mint amilyen az etnikai kvótarendszer, a nyelvhasználat, vagy az iskolarendszer az ún. beiktatási határozatokban kerülnek tisztázásra. (Palermo, 2008b)

Az első autonómia statútum 1948-ban ugyanakkor kevés szót ejtett a ladin kisebbségről, főleg a németajkú lakosság kisebbségi jogainak védelmére koncentrált. (Legge costituzionale 1948/5.) A statútum az alkotmány rendelkezéseinek értelmében nemcsak Alto Adigére, vagyis Dél-Tirolra, hanem az egész régióra vonatkozik, vagyis a hatáskörök nagy része a régió szintjére került, amelyben az olaszajkúak az összlakosság 71,5%-át tették ki. (Lantschner, 2008; Crepaz, 2016: 71) Az Alkotmányozó Gyűlés által kihirdetett első autonómia statútum kevesebb jogkört biztosított a régió számára annál, mint amit a De Gasperi-Gruber Egyezmény előírt volna, és a hatáskörök a régióhoz kerültek, amely

delegálhatott belőlük a két, akkor még nem autonóm megyének. (Avolio, 2008) A ladin kisebbség védelme jóval lassabban jelent meg és elsősorban Bolzano megyében vált biztosítottá az alapfokú anyanyelvi oktatás, itt nyílt lehetőség kulturális egyesületek működtetésére, valamint ladin nyelvű média sugározására. (Sipos, 1993: 123-127)

Ahogy arra Palermo (2008b) felhívja a figyelmet, az autonómia státútum nem statikus dokumentum, annak módosítására, implementációjának felülvizsgálatára időről időre szükség van, amely lehetőséget nyújt a régióban élő kisebbségek státuszának folyamatos javítására. Az eredetileg 1948-ban megfogalmazott akkor még az egész régióra vonatkozó autonómia státútumot (*Legge costituzionale* 1948/5.) először 1972-ben vizsgálták felül, amelynek hatására kiadásra került a második autonómia státútum. (Palermo, 2008b) Bolzano saját regionális politikai pártja a Südtiroler Volkspartei (Desideri, 1995: 67) Silvius Magnano vezetésével és Dél-Tirol lakossága az 1950-es évek végén már erősen nehezményezték Dél-Tirol és Trentino egységét, a párt megyei autonómia elnyerését kívánta elérni, és nem zárkózott el az agresszív tettegességtől sem, az elégedetlenség esetenként erőszakos cselekményekhez vezetett. (Sipos, 1993; Landtschner, 2008). Az 1960-as években Ausztria közbenjárásával az ENSZ Közgyűlése is felszólította Olaszországot a párbeszédre, a megoldási javaslatcsomagot pedig, 1969-ben hagyta jóvá a két érintett állam külügyminisztere. Bolzano autonómiáját ekkor kiszélesítették, felállították a hét tagú Állandó Dél-Tirol Bizottságot, amelyet a régió részéről egy 12-tagú, a provincia részéről pedig egy hat tagú bizottság ellenőrzött. (Sipos, 1993: 123-127) Az ún. „Csomag” 1969-ben ígéretet tett arra, hogy az autonómia jogkörök a regionális szintről a provincia szintjére helyeződjenek át. Ez a rendezés egyedülálló indítvány volt az olasz alkotmányos rendszerben, hiszen más megyéknek nincs önálló jogalkotási és közigazgatási hatáskörük. (Landtschner, 2008) A decentralizáció, vagyis a szuverenitás elemeinek alsóbb igazgatási szintekre történő delegálása tehát a régióban szokatlanul előrehaladott.

A „Csomag” előírásaiból kiindulva, a régió új, 1972-es második autonómia státútumában kimondásra került, hogy a régió két provinciából; az olasz többségű Trentinóból és német többségű Alto Adigéből, vagy más néven Dél-Tirolból áll. (*Decreto del Presidente della Repubblica*, 1972/670.) Ez a két megye a régióon belül partikuláris autonómiához jutott. A provinciák intézményrendszere átvette a regionális mintát, vagyis van saját tanácsa, bizottsága és elnöke. A megyei tanácsok választott képviselői automatikusan bekerültek a régió tanácsába. A blokkoló kisebbség mechanizmusának (Van der Jeught, 2016) bevezetésével a nyelvi közösségeknek pedig lehetőségük nyílt arra, hogy ha úgy érzik valamely intézkedés sérti vagy sértené a jogaikat, képviselőik felszólalhatnak ellenük. (Sipos,

1993: 128-129) A második autonómia statútum már nemcsak a német, de a ladin kisebbségről is több említést tesz. (Decreto del Presidente della Repubblica, 1972/670.) Politikai szempontból ez annyit jelent, hogy mindhárom csoport; az olasz, a német, és a ladin is arányosan vehet részt a regionális és a megyei tanácsok működésében. 1972 óta szerepel az autonómia statútumban, hogy Bolzano megye minden nyelvi csoportot egyformán véd és támogat, Trentino pedig kifejezetten vállalást tesz a ladin közösség kulturális, gazdasági és szociális előmenetelének támogatására. (Landtschner-Poggeschi, 2008) 1972-től ráadásul fokozatosan valósították meg a munkaerőpiacon az etnikai arányosság elvét. Amikor 1972-ben a második autonómia statútum bevezette az arányos rendszert (Decreto del Presidente della Repubblica, 1972/670.), a közigazgatásban dolgozó munkavállalók mindössze 10%-a származott a német és a ladin nyelvi közösségekből. (Landtschner-Poggeschi, 2008)

Az 1972-es statútum alapján a regionális tanácsba a ladin nyelvi csoport képviselője is beválaszthatóvá vált. A regionális giunta-ban pedig innentől kezdődően garantálni kellett a ladin képviselő helyét még akkor is, ha ez az etnikai arányosság elvével szembe megy. Bolzano megyei tanácsának szabályzata kimondja a ladin nyelvi csoport kötelező képviseletét; a megyei tanács elnökét a tanács működésének első 30 hónapjában a német nyelvi csoport képviselői közül választják, a második időszakban pedig az olaszok közül, viszont ladin nyelvű elnököt is választhatnak, ha a többség úgy kívánja. A giunta három alelnöke közül azonban Bolzanóban az egyik mindig a ladin közösségből kerül ki. Bolzano megyében a közigazgatási hivatalokban azokon a településeken, ahol a ladinok többséget alkotnak, ladin nyelvű személyzetnek kell lennie. (Landtschner - Poggeschi, 2008)

Ugyan a régió autonómia statútumát eddig összesen mindössze egyszer újították meg, mégis az akkori szöveg számos változtatáson ment keresztül, az azóta eltelt ötven év alatt. Az autonómia statútumok kiegészítését vagy a nemzeti parlament, annak bármely tagjának javaslatára, vagy az autonóm megyék parlamentjeinek javaslatára, a regionális parlament kezdeményezheti. (Palermo, 2008b) A 2001/2-es számú alkotmánytörvény negyedik cikke kifejezetten Trentino–Alto Adige speciális statútumának reformjára fókuszált, de nem jelentette magának az autonómia statútumnak a megújítását. (Legge Costituzionale, 2001/2) A képviselők megválasztásának joga ekkor a régió szintjéről az autonóm megyék szintjére helyeződött át, de a regionális tanács funkciója továbbra is fennmaradt. A giunta elnöke helyett a régió elnöke elnevezés került bevezetésre nemcsak a régió egészének vonatkozásában, de a provinciákban is. Az új autonóm megyei hatáskörök között többek közt ott találjuk a következőket: helyi közigazgatás és személyi állományának megszervezése,

helynevek meghatározása, hagyományőrzés, városrendezés, lakhatás, kultúra, közlekedés, távközlés, szakképzés és mezőgazdaság. (Landtschner, 2008)

Avolio (2008) szerint a regionális tanács a régió autonómiájának legmeghatározóbb szerve. Az elnökét és a két alelnökét is két és fél éves periódusra választják; egyszer az egyik nyelvi csoportból választják az elnököt, az alelnököket pedig a két másiktól, majd fordítva. A 70 képviselőt számláló regionális tanács két 35 fős megyei tanácsból áll. A regionális kormányban csak az elnökök szintjén került meghatározásra, hogy egyiküknek a német, míg másikuknak az olasz nyelvi közösségből kell származnia. A 2001-es alkotmányreform során került kimondásra a 116. cikk módosításával, hogy Trento és Bolzano autonóm provinciák alkotják Trentino–Alto Adige régióját, nem pedig fordítva. Trento és Bolzano megyék továbbá jogosítványt kaptak arra, hogy a régiókkal együtt határozhassák meg az esetleges vonatkozó nemzetközi megállapodások végrehajtásának mikéntjét. Trento és Bolzano autonóm provinciák ráadásul belefolyhatnak az EU-s szabályok megalkotásába azokon a területeken, amelyek a kompetencia köreikbe tartoznak. Ennek gyakorlati megvalósítására ezen provinciák képviselőinek helyet kell fenntartani a delegációkban, emellett a kormánynak kötelessége informálnia a megyéket a döntéshozatali folyamatokról és bevonni őket az egységes olasz álláspont kidolgozásába. (Iacovello, 2014)

Ahogy arra Vizi (2011) is rámutatott a többszintű kormányzás elvének bevezetéséből az olyan olaszországi kisebbségek, amelyek egy adott közigazgatási területi egységben többséget alkotnak, különösen profitáltak. 2001 óta tehát a két provincia, Trento és Bolzano alkotnak egy régiót; így az egyik interjúalany, Paul Videsott szerint valójában Trentino és Alto Adige külön-külön de facto régióknak tekinthetőek, emiatt viszont szerinte itt a régió valójában kiüresedett. Olaszország tehát de facto, a de jure 20 helyett, 21 régióval rendelkezik. „A terminológia világos, a hozzá kapcsolódó kompetenciák viszont egyediek”. (Videsott, 2024. 02. 09.) Ebből fakad az a paradoxon, hogy Trentino-Alto Adige régióban a megyei önkormányzatok nagyobb politikai súllyal bírnak mint maga a regionális önkormányzat.

Trentino-Alto Adige régiót tehát két autonóm provincia alkotja ma már, amelyeket a régiókhoz hasonló törvényhozói jogok illetnek meg. Trento megyében az olasz etnikum alkotja a többséget a két kisebbségi csoport, a németek és a ladinok mellett. Bolzano tartományban viszont a németajkú lakosság adja a többséget és az olasz nemzeti többség van kisebbségben, a ladinok pedig kisebbség a kisebbségben státuszt élveznek. (Brucker, 2005: 54, 56-57) A Bolzano és Trento megyéknek juttatott a disszertáció témája szempontjából releváns kizárólagos hatáskörök a megyei közigazgatási irodák és személyzetük szabályozása,

az örökségvédelem, a kulturális intézetek, a bölcsődék és szakképzés. A másodlagos kompetenciák között találjuk az alap- és középfokú oktatást, míg a kiegészítő kompetenciák köre magába foglalja a regionális közigazgatási irodák és személyzetük, a para-regionális szervek, valamint a helyi hatóságok és azok szervezetének szabályozását. (Parolari – Voltmer, 2008) A régió és autonóm provinciáinak státútumai alkotmányos törvénynek minősülnek, ám ezeket a rendes jogállású régiókkal ellentétben a parlamentnek külön jóvá kell hagynia. (Brucker, 2005: 54,56-57)

Nicolini (2019: 110) Trentino-Alto Adige példájára alapozva úgy látja, hogy a nyelvi kritérium és a hatalommegosztás modellje megfelelően képes a diverzitás befogadására. Constantin (2016: 209-211) ugyanakkor felveti egy harmadik autonómia státútum létrehozásának szükségességét tekintettel arra, hogy a régió jelentősen megváltozott 1972 óta. 2015-ben ezzel a céllal fel is állítottak egy tanácsot, amelynek feladata az volt, hogy Dél-Tirol vonatkozásában vizsgálja meg milyen lehetőségek nyílnak egy átfogó autonómia reformra. A státútum változtatására azonban nem került végül sor. 2024. június 26-án viszont kihirdetésre került a 86. számú törvény, amely Trentóra és Bolzanóra is egyaránt vonatkozik és amely a közigazgatási decentralizáció folyamatába illeszkedik; a differenciált autonómia módozatait írja le, amely alapvetően a speciális státútummal nem rendelkező régiók kompetenciáira fókuszál, ugyanakkor Trentino és Alto Adige autonóm megyéket is ide sorolja. (Legge 2024/86.)

Woelk (2008a) olvasatában az autonómia két legfontosabb eredménye, hogy az asszimilációval elérhető homogén lakosság helyett a kisebbségek védelmére helyeződött inkább a hangsúly azzal, hogy autonómiát biztosítottak a számukra; illetve, hogy a területi és az anyaállam között olyan megállapodás született, amely nemcsak a diplomáciai kapcsolataikat, de a kisebbségek helyzetét is képes volt érdemben javítani. Szerinte az autonómia több ponton is hozzájárul a konfliktusok megoldásához a térségben: egyrészt elősegíti a kisebbségi jogok védelmét és jó kapcsolatot alakít ki a különböző kisebbségi csoportok között, másrészt pedig megszabja a területi autonómia kereteit, és leírja az autonóm hatáskörök kiterjedését. Emellett lehetővé teszi az autonómia rendszerének beágyazását az olasz jogrendszerbe, valamint, elősegíti a diplomáciai kapcsolatokat, különösen az anyaállam és a területi állam viszonylatában. Woelk (2008a: 210) a hatáskörök megosztásának ezen modelljét Lijphart (1969) alapján konszocializmusnak nevezi. A modell alapját itt az képezi, hogy mindegyik jelentős kisebbségi csoport képviselője helyet kap az önkormányzatban, a csoportok széles körű autonómiát élveznek, valamint a csoportok

egymással való kapcsolatában az arányosság elve érvényesül, és a kisebbségek vétójoggal is élhetnek.

7.4. A ladin völgyek státusza a regionalizációban és a ladin kisebbség vitalitása Trentino-Alto Adige régióban

A ladin nyelvet a Dolomitokban beszéli, öt völgyben, nagyjából 30 000 ember. (Survey Ladins, 2006) A ladin nyelvterület, amelyet egyes források Ladiniának is neveznek öt olaszországi völgyet ölel fel, ezek az Alto Adigében, azaz Dél-Tirolban található Badia és Gardena völgyek, a Trentinóban elhelyezkedő Fassa-völgy, valamint a Veneto tartományban található Livinallongo és Ampezzo. Ennek az újlatin nyelvnek a változatait beszélik továbbá a Dolomitok völgyein kívül Svájc Grisons kantonjában, és a hozzá igen közel álló friulán nyelvet pedig Gorizia, Pordenone és Udine környékén. A ladin nyelvterület a Krisztus előtti első évszázad végén került a Római Birodalom fennhatósága alá, előtte a terület kelta törzsek befolyása alatt állt. A római hódítás viszont latin nyelvű adminisztrációt hozott magával, így rendkívül gyorsan végbement az a nyelvváltás, amelynek eredményeképpen az itt élő lakosság kommunikációjában kialakult a ladin, az egyik kelta törzs nevét őrző rétóromán nyelv. A térséget szuverenitásuk alá hajtó középkori államalkulatok pedig saját nyelvhasználatuknak megfelelően vagy germanizálták, vagy olaszosították a fennhatóságuk alá tartozó ladin völgyeket. (Rautz, 2008)

Ladinia mint önálló állam egyrészt azért nem tudott soha létrejönni, mert a ladin etnoregionális közösség tagjai jellemzően mindig kisebb, a Dolomitok földrajzi viszonyaiból adódóan elszórtabb faluközösségekben éltek és létszámukból fakadóan soha nem sikerült teljes önállóságra törniük az őket körülvevő minden szempontból hatalmasabb államokkal, birodalmakkal szemben, ráadásul a politikai nacionalizmus alapvetően soha nem volt jellemző a ladinokra. Giovanni Mischí elmondta, hogy a ladin neolatin nyelv, a vulgáris latinból alakult ki, amelyet a római katonák, a kereskedők és a telepesek vittek a Dolomitokba és ott keveredett a helyi nyelvhasználattal. (Mischí, 2024. 02. 02.) Minden völgynek megvan a maga ladin nyelvváltozata, ám a jövőben kilátásban van egy ún. Ladin Dolomitan elfogadása, amely az egységes ladin nyelvi standardot jelentené, ugyanakkor az alábbiakban bemutatott 2006-ban készített átfogó felmérés adataiból kiderül, hogy a megkérdezettek csak összesen körülbelül egy harmada nyilatkozott úgy, hogy szerinté ez hasznos lenne. (Survey

Ladins, 2006) A német nyelv földrajzi közelsége és politikai jelentősége miatt is hatással volt a ladin fejlődésére az idők során.

7.4.1. A ladin regionális kisebbséget meghatározó történelmi vonatkozások

Az aráni kisebbség és majd a franciaországi katalán regionális közösség helyzetét leíró fejezetektől eltérően a ladin kisebbségi vitalitás vizsgálatának külön eleme kell, hogy legyen a ladin ajkú völgyek történelmének rövid bemutatása Dél-Tirol az Olasz Királysághoz történő csatolásától kezdődően, egészen az ország a második világháború végét követő demokratizációjáig. A 20. századot megelőzően a ladin lakosság nagy része a Habsburg Birodalom uralma alatt élt, egészen az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásáig. Roland Verra felhívta arra a figyelmet, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia idején a ladin lakta területek a nacionalista törekvések hadszínterévé váltak (Verra, 2024. 01. 26.) mivel az osztrákok osztráknak, az olaszok pedig olasznak tekintették a ladinokat, viszont mindennek ellenére 1898-tól kezdve hivatalos státuszt élvezett a nyelv Bolzano megyében. (Rautz, 2008) Ez is bizonyítja a térség interface terület jellegét. (Rokkan, 1980: 176) 1880-ban a magukat ladinnak vallók a területen 8 822-en voltak. (Annuario statistico, 2023) Az első világháború utáni rendezés keretében a ladin lakosság nagy része olasz állampolgárrá vált. (Rautz, 2008) Az Ausztriából való kiszakadás és az Olaszországhoz csatolás Mishí úr elmondása alapján traumatikus volt a kisebbség számára. Videsott felhívta arra a figyelmet, hogy a ladinok a németajkúakhoz hasonlóan nem támogatták az Olaszországhoz történő csatlakozást az első világháborút követően. (Videsott, 2024. 02. 09.) Eleinte azonban ez nem jelentett észrevehető változást, a liberális olasz kormányok kevésbé foglalkoztak a térség olaszosításával. (Lecours, 2021)

A német és a ladin kisebbségek viszont hirtelen igen kedvezőtlen helyzetbe kerültek amikor a fasiszta párt Benito Mussolini vezetésével hatalomra került, 1922-ben október 28-án. A dél-tiroli fasiszta szervezetek erőltetett olaszosításba fogtak, például az osztrák törvényhozást az olaszra cserélték le. Az erőszakos olasz nacionalista mozgalmat Ettore Tolomei nevével lehet fémjelezni, aki 1923-ban az Istituto per l'Alto Adige éléről szenátusi székbe lépett előre, majd nemsokkal ez után egy 32 pontból álló programot hirdetett meg asszimilációs célzattal. 1923-ban a német többségű Dél-Tirolt az alapvetően olaszajkú Trentino megyével vonták össze, és a hely- és tulajdonnevek írásmódját is olaszra cserélték (Hilpold, 2014), valamint az iskolák és a közigazgatás nyelvét kizárólag az olaszt

nyilvánították. A ladin völgyek lakossága tehát regionális elhelyezkedésük miatt erőteljes olaszosítás hatálya alá esett. A fasiszta párt, a kisebbség pozíciójának gyengítése céljából, Livinallongo és Cortina d'Ampezzo ladin közösségeit Belluno megye közigazgatási területéhez sorolta, majd pedig 1927-ben kialakította a máig fennálló területi igazgatást, amelyben Badia és Gardena völgyek Bolzano megyéhez, míg a Fassa völgy Trento megyéhez tartozik. (Rautz, 2008)

A fasiszta időszakban a rendszer tiltotta a nem olasz nyelvű helységnevek kiegészítő alkalmazását is Dél-Tirolban. (Fraenkel-Haeberle, 2008) 1927-ben megszavazásra került az ún. Lex Gentile, amely az iskolarendszer olaszosításáról szólt. Verra megerősítette (Verra, 2024. 01. 26.), hogy a fasiszták olasznak titulálták a ladinokat, és megszüntették a pozitív diszkrimináció pilléreit; bezáratták a ladin nyelvű osztályokat, a hely- és családneveket olaszosították és a közigazgatás kizárólagos nyelvén az olaszt emelték. 1927-ben ráadásul a pártokat is beszüntették az országban, így a helyi érdekek politikai jellegű védelme ellehetetlenedett. (Baján, 2001) A ladin közösséget három provinciára szakították szét, a fasiszta diktatúra pedig mindennemű autonómiát megszüntetett. A választott polgármester intézményét eltörölték, helyette fasiszta podesztákat helyeztek a települések élére. Annyi előnyük a németekkel szemben a térségben a ladinoknak azonban volt, hogy az olasz nyelvet ismerték már korábbról. Ráadásul az 1920-as évek végére enyhült az itteni kisebbségellenes belpolitika, főleg azért, mert Mussolini szövetségeseket keresett, akik között Ausztria kiemelt helyen szerepelt. (Baján, 2001)

Az olasz állam az 1920-as évek elején ugyanakkor szinte mindent megtett, hogy a németeket és a ladinokat a belső kolonizációra jellemző eszközökkel (Hechter, 1999) olaszosítsa, de Paul Videsott személyes véleménye, hogy egy állam minél erősebben próbál egy kultúrát elnyomni az adott kisebbség annál nagyobb ellenállást tanúsít. Fontos az a megjegyzése is, hogy hiába próbálja az állam erővel megváltoztatni a nyelvhasználatot, mivel a nyelvhez és különösen az anyanyelvhez való kötődés túlzottan erős. A ladin közösség ráadásul azért viselte nehezebben a fasiszta asszimilációt, mert a dél-olasz kisebbségektől eltérően egészen addig bizonyos fokú elismertségnek örvendhetett. Az erőltetett asszimilációról Videsott szerint a 20. századtól kezdődően kiderült, hogy nem tekinthető hatékony homogenizációs módszernek. Amikor a fasiszták is belátták ezt, akkor egyeztek meg Hitlerrel a kitelepítések ügyében. (Videsott, 2024. 02. 09.) Baján (2001:65) az 1939 és 1943 között tartó időszakot kifejezetten belső kolonizációként értelmezi. A fasiszták célja ekkor már a teljes olaszosítás volt, amelynek érdekében az iparosítás álcájával olaszajkúakat telepítettek be, a németajkúakat pedig a terület elhagyására, és német területekre költözésre

ösztönözték, amely felért egy etnocídiummal. Következésképpen a németajkú lakosság 86%-a hagyta el Dél-Tirolt, és telepedett le a Harmadik Birodalomban. Az olasz állampolgárságú, de német anyanyelvű személyeknek az ún. optálás keretében lehetőséget adtak arra, hogy eldöntsék maradnak Olaszország területén, vagy optálással Németországba települnek át. A ladinok kérdése az opció tekintetében ködös maradt, ennek ellenére nagyjából 2000 ladin személy költözött át a Reich területére, akiknek 30%-a egyébként a háborút követően visszatért. (Baján, 2001: 73)

1939-ben Olaszország német nyelvű lakosságához hasonlóan a ladinoknak is felajánlották az optálás lehetőségét mert habár a ladinokat olasznak tekintette a kormány, mégis idegen elemként tartotta őket számon. Az optálás lehetőségét a ladin völgyek 1943-as a Harmadik Birodalom által történő megszállása szüntette meg, ám négy év alatt Val Gardena ladin lakosságának 81%-a hagyta el az országot, Val Badia-ban pedig 32%. (Rautz, 2008) Giovanni Mischí is megerősítette, hogy 1939-től kezdődően a második világháború idején Val Gardena és Val Badia ladinjai közül sokan hittek a náci propagandának és a Harmadik Birodalom területére költöztek. (Mischí, 2024. 02. 02.) Videsott úgy tudja, hogy Val Gardena ladin lakosságának 75%-a döntött a kitelepülés mellett, Val Badiában ez mindössze 30% volt, de a németek 1943-as bevonulása miatt a legtöbb optáns végül mégis lakóhelyén maradt. (Videsott, 2024. 02. 09.)

Mischí úgy véli, ez volt a ladin kisebbség legsötétebb időszaka, amely mély törést okozott a közösségben. (Mischí, 2024. 02. 02.) Val di Fassa ladinjainak nem ajánlották fel az optálás lehetőségét, ahogy a Cortina d'Ampezzóban élőknek sem, viszont Livinallongóból és Santa Luciából, a ladinok 40%-a költözött el végleg. (Rautz, 2008) Az opciók hatására 1939-re az olaszajkúak aránya 24%-ra nőtt a térségben. (Lantschner, 2008) Mikor 1943-ban Hitler megszállta Dél-Tirolt, elkezdődött azoknak a német nyelvűeknek az üldözése és koncentrációs táborba küldése, akik a szülőföldjükön maradás mellett döntöttek. (Lantschner, 2008) Mischí beszámolója is megerősíti, hogy az 1943 szeptemberében bevonuló német csapatok ráadásul megtorolták azokat, akik így döntöttek, és ez üldöztetések, gyilkosságok, kivégzések és koncentrációs táborba küldések útján történt. (Mischí, 2024. 02. 02.) Történelmi perspektívából elmondható, hogy a fasizmus idején megbüntették azokat, akik ladinul szólaltak meg, különösen az iskolai kontextusban, és közvetlenül a háború végét követő időszakban ez az elnyomás nem gyengült azonnal.

Mischí megerősítette, hogy a ladinok sokat szenvedtek a fasizmus alatt, különösen amikor a ladinokat eltérő igazgatási egységek fennhatósága alá helyezték, amelyet a divide et impera elv megvalósulásának tekint. Éppen ezért Giovanni Mischí ezt az időszakot a ladin

történelem „sötét foltjának” tartja. (Mischí, 2024. 02. 02.) Verra így fogalmazott „sem a fasiszták, sem a náci nem ismerték el a ladin nyelv méltóságát”. (Verra, 2024. 01.26. Az elismerés és az elismertség (Taylor, 1992) minden formája hiányzott a ladin etnoregionális közösség vonatkozásában. A németek a ladin lakosság elpusztítására törekedtek a tisztán német terület kialakítása érdekében. Szerinte egyes egyéneknek köszönhető csak az, hogy a ladin nyelv túlélte ezt az időszakot és idővel mérsékelt védelmet is sikerült elérnie. (Verra, 2024. 01. 26.) A dél-tiroli kisebbségek autonómiatörekvéseit, a katalóniaikhoz hasonlóan egy elnyomó nacionalista rezsim egykori szorítása ösztönözte. Itt azonban nemcsak a fasiszta időszak erőszakos olaszosítását kell figyelembe vennünk, hanem a térség a második világháború alatti német megszállását és az annak következtében betörő német nacionalizmust is. (Baján, 2001)

A második világháború lezárásával a helyi németajkú lakosság csalódottan vette tudomásul, hogy az új status quo alapján is Olaszország területi fennhatósága alatt kell maradniuk. Ráadásul az új olasz alkotmány is a többségben olaszajkúak által lakott Trentinóval egy régióba sorolta a dél-tiroli területeket. (Lecours, 2021) Érdekes módon a háború 1945-ös végét követően a ladinok többsége támogatta volna az Ausztriához való csatlakozást. (Rautz, 2008) Paul Videsott véleménye szerint összességében a ladinok a második világháború végéig ellenségesen viszonyultak Olaszországhoz. (Videsott, 2024. 02. 09.) Komáromi (2017) meglátása szerint Francia minta érezhető abban, hogy az új alkotmány egy régió igazgatása alá vonta össze az olasz többségű Trentinót és a német többségű Dél-Tirolt.

7.4.2. A regionális kisebbség és a ladin nyelv vitalitását meghatározó normatív környezet

Habár Giovanni Mischí már önmagában sikerként könyveli el, hogy az alkotmány hatodik cikke említi és védi a ladint is, mert nem minden kisebbség mondhatja el, hogy területi államának alkotmánya védelemben részesíti, a ladin közösség és kisebbségi nyelv vitalitásának védelmére vonatkozó passzusokat számos a területre nézve specifikus jogszabályban megtaláljuk. (Mischí, 2024. 02. 02.) Az első ilyen a De Gasperi-Gruber megállapodás, amely Roland Verra szerint kompromisszumos megoldás volt. Az egyezmény maga azonban mintha alapvetően megfeleledkezett volna a ladinokról, a kiskaput azonban az angol fordításban megjelenő „populations” jelentette a „population” helyett. (Verra, 2024. 01.

26.) Mischí is megerősítette, hogy az egyezmény valójában egyáltalán nem is említi a ladinokat. (Mischí, 2024. 02. 02.) Paul Videsott ugyanakkor kiemelte, hogy enélkül nem lenne autonómia, viszont akkoriban csalódást okozott, hiszen valójában semmi sem változott a hatására; sokan ráadásul arra számítottak, hogy a dél-tiroli ladin völgyek visszakerülnek Ausztriához. (Videsott, 2024. 02. 09.)

Giovanni Mischí beszámolt arról, hogy a ladinokat elsőként a régió első autonómia statútumának 87. cikke említi 1948-ból (Legge costituzionale 1948/5.), ezzel megadta a ladin nyelvvédelem alapját. (Mischí, 2024. 02. 02.) Rautz (2008) állítása szerint a ladinok már az 1948-as első autonómia statútum 15. cikke alapján kaptak bizonyos kisebbségi és nyelvhasználati jogokat. Ilyenek voltak például a ladin nyelvű alapfokú oktatás lehetősége, és a ladin tulajdonnevek hivatalos használatának engedélyezése, ám ez messze elmaradt a nagyobb, német nyelvű kisebbségnek juttatott engedményektől. Az első autonómia statútum csak kétnyelvű toponímák használatáról rendelkezett, vagyis a ladin nyelvet kihagyta. (Legge costituzionale 1948/5.) Hivatalosan 1951-ben ismerték el az olasszal és a némettel egyenlő nyelvi csoportként a ladint. (Fraenkel-Haeberle, 2008; Komáromi, 2017) Az elismerésen túl, azonban szűk körű engedményeket juttatott csak az olasz állam a ladin kisebbség számára, amely indokolta részvételüket abban a demonstrációs hullámban, amelynek következményeképpen a német kisebbséggel együtt kiharcolták a második autonómia statútumot. (Rautz, 2008) Lecours (2021: 127) véleménye szerint az első autonómia statútum sikertelen volt az irredentizmus visszaszorításában; az 1960-as években a térségre a radikális nacionalista megmozdulások voltak jellemzőek, amely a nemzetközi közösség figyelmét is felkeltette.

A második autonómia statútum 1972-ben volt az, amely viszont már egyértelműen bebiztosította a ladin kisebbség és nyelvének pozícióját a speciális státuszú régió két autonóm megyéjében, Bolzano-ban és Trentino-ban is. (Survey Ladins, 2006) 1972 óta a régió második autonómia statútumának köszönhetően Bolzano megye hatáskörei jelentősen nőttek, amely kedvező hatással volt a kettős kisebbségben lévő ladin közösségre is. A második statútum azt is kimondja a ladin nyelv és kisebbség védelmében, hogy a ladin települések önkormányzatainak hivatalaiban lehetőség van ladin nyelven kommunikálni, illetve az írásos kérelmeket is lehet ladin nyelven benyújtani, amelyre ladin nyelvű választ kötelező adni. Ladin ügyekben pedig minden hivatalnak a rendőrség és a fegyveres szervek kivételével ladin nyelvű választ kell küldenie. (Decreto del Presidente della Repubblica, 1972/670.) Giovanni Mischí személyes véleménye, hogy az egyik legnagyobb ladin kisebbségi jogi vívmány, hogy azoknak a közigazgatási szervezeteknek, köztük a provinciális hivataloknak, amelyek főként ladin

ügyekkel foglalkoznak, kötelezően biztosítaniuk kell a ladin nyelv használatát, továbbá alapvető fontosságúnak ítéli meg a ladin nyelvű oktatáshoz való jogot is. (Mischí, 2024. 02. 02.) A bírósági tárgyalásokon, a harmadfokú igazságszolgáltatás kivételével pedig igény esetén ladin nyelvű tolmácsolást kell biztosítani. Bolzano megyében a ladin nyelvet 1989 óta, az 574. elnöki rendelet hatályba lépése óta kell, hogy használják. (Videsott, 2023)

A ladin nyelv vitalitására vonatkozó normatív rendelkezések közül kiemelendő, hogy az autonómia statútum kimondja, hogy Dél-Tirolban a közigazgatási alkalmazottak a három nyelvi csoport közötti megoszlása egyenlő arányban kell, hogy alakuljon ezen csoportok a lakossághoz viszonyított arányával. Az ún. Kvóta Dekrétum 1976-ban lépett hatályba, amely alapján a munkahelyek kiírásakor egy adott jelentkező csak a saját nyelvi csoportja számára allokalált pozíciót pályázhatja meg; a nyelvi csoporthoz való tartozás önbevalláson alapszik. (Lantschner – Poggeschi, 2008) A nyelvtudást viszont minden féle pozícióra történő jelentkezéskor nyelvvizsgával kell bizonyítani. A ladin területeken a közhivatalokban kötelező a háromnyelvűség. (Sipos, 1993: 129-132) Az ún. proporcionális munkaerőpiac Mischí szerint nehézséget okoz a ladinoknak, akik számszerűen kevesebben vannak. (Mischí, 2024. 02. 02.) Videsott is megerősítette, hogy a ladin településeken a hivatalokban csak olyan munkaerőt alkalmazhatnak, aki beszél ladinul is. (Videsott, 2024. 02. 09.) Kivételt képeznek a speciális képzettséget igénylő állások, ahol határozott szerződéssel az elérhető legalkalmasabb jelölt kerül kiválasztásra. A vegyestulajdonú vállalkozásokban is be kell tartani a kvótarendszert, a magánszférában azonban nem. A közigazgatásban dolgozók arányának megállapítása mellett, a kvótarendszer határozza meg azt is, hogy a támogatások elosztása milyen arányban történik a három őshonos nyelvi csoport között. Az arányosság elve nagyon fontos a politikai testületek tagjainak meghatározásában is. (Lantschner – Poggeschi, 2008)

A proporcionális munkaerőpiaci rendszer fenntartásához szükség van arra, hogy a népszámlálások alkalmával a megye lakossága nyilatkozzon arról, hogy melyik nyelvi csoporthoz tartozónak vallja magát. A ladin nyelvű jelöltek számára allokalált pozícióknál a három nyelv magas fokú ismerete egy külön vizsga letételével bizonyítandó, ám ezeket a nyelvi kompetenciákat a közszolgálatban jövedelem kiegészítéssel jutalmazták. (Rautz, 2008) A második autonómia statútum óta a települések neveit a ladin völgyekben három nyelven is feltüntetik. (Fraenkel-Haeberle, 2008) Videsott (2023) egyértelműen az 1972-es második autonómia statútumnak tulajdonítja a ladin közösség létszámának és a ladin nyelv vitalitásának, nemcsak stabilizációját, de növekedését is. Kiemeli viszont, hogy egyelőre nincs egységes és standardizált ladin nyelvi norma, emiatt a különböző adminisztratív egységek szabályozásától függ, hogy melyik völgyben miként használják a hivatalos szervek

a ladin nyelvet. Giovanni Mischí úgy fogalmazott „ez a statútum számos jogot biztosít számunkra”. (Mischí, 2024. 02. 02.)

Videsott (2023) kiemeli, hogy a dél-tiroli autonómia elsősorban kollektív jogokra épül és elsősorban területiális jellegű. Arra is kitér, hogy ez az autonómia nem statikus, hanem dinamikus, vagyis folyamatosan fejlődik, a tapasztalatok alapján módosul. A második autonómia statútumban kifejtett dinamikus önkormányzatiság (Decreto del Presidente della Repubblica, 1972/670.) hozta valójában a sikereket és a konszolidációt elősegítette. Lecours (2021: 180) amellett érvel, hogy a dél-tiroli autonómia mozgalom azért nem változott szécesszionista mozgalommá, mert az autonómia jellege dinamikus maradt, amelynek kereteit döntően nem az alkotmány, hanem rugalmasabb jogszabályi keretek adják. A dinamikus autonómia kulcsa abban rejlik, hogy egy helyi démosz létre épít, ezáltal a gyakorlatban is elismeri a nemzetiségi identitás létjogosultságát és lehetővé teszi az önkormányzati formák közös kialakítását. Ez megadja ráadásul a kisebbség számára a választás lehetőségét nem csak a status quo fenntartása és a teljes elszakadás között, hanem számos köztes megoldásra is. (Lecours, 2021)

Palermo (2008b) a dél-tiroli autonómia pilléreiként a procedurális egyenlőséget azonosítja, vagyis kiemeli annak fontosságát, hogy az autonóm terület és az állam kapcsolatát az egyenlőség jegyében a kérdések folyamatos megvitatása jellemzi. Pallaver (2008) szerint politikai szempontból nézve Dél-Tirol valójában a Lijphart által leírt konszociális demokrácia modelljét (1969) valósítja meg, mivel a politikai döntések meghozatala konszenzus útján történik, és a kisebbségek vétőjoggal rendelkeznek, amelynek letéteményese az ún. intézményes egyenlőség elve. 1972-ben ugyanakkor érdekes helyzet alakult ki az új autonómia statútum hatályba lépését követően, amelyben de jure az autonómiajogkörök már a provinciáknak jártak, de a 2001-es reformokig a de facto hatalomtranszferre nem került sor. A pacifikációhoz viszont már elég volt a statútum reformja önmagában is.

Az 1972-es második autonómia statútum előírja, hogy a ladin közösséget képviseltetni kell a Bolzano megyei tanácsában. (Pallaver, 2008) A 2001-ben módosított autonómia statútum lehetővé tette a ladin képviselő számára, hogy a megyei vagy a regionális parlament elnöke legyen, és megkönnyíti, hogy a ladin képviselő a megyei önkormányzat tagjává váljon. (Palermo, 2008b) A 2001-es alkotmányreform kimondja, hogy akkor is delegálni kell helyet a ladin képviselőnek vagy képviselőknek, ha az arányosság elve alapján nem is járna neki. (Lantschner – Poggeschi, 2008) A 2001-es alkotmánymódosítást ugyanakkor Roland Verra nem tekinti meghatározó eseménynek, főleg azért, mert nem kifejezetten a kulturális és nyelvi kompetenciákra összpontosított. (Verra, 2024. 01. 26.) Ezzel szemben a 2001-es

alkotmányreformról Fabio Chiocchetti úgy gondolja, hogy az egy hosszú folyamat megkoronázása, ami a jogszabályokat és az azok implementációra vonatkozó normáit illeti. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.)

További védelmet jelent a kisebbségi nyelvek számára, hogy a megyében csak azoknak az olasz állampolgároknak van szavazati joga, akik megszakítás nélkül legalább négy éve ott élnek. (Parolari-Voltmer, 2008) A Tizenkettek Bizottságának feladata, hogy az autonómia intézkedéseket Dél-Tirolban folyamatosan gyakorlatba ültesse. A Hatok Bizottsága pedig a problémás ügyek kezelésével lett megbízva, és ez egyben az olasz kormány konzultatív szerve is, de jelentős politikai intézménnyé nőtte ki magát a területi autonómia vonatkozásában. A Hatok Bizottságának sikerült a bilateralizmus talajára terelnie a dél-tiroli autonómia ügyeinek kezelését. (Lecours, 2021) Dél-Tirol politikai látképét továbbá meghatározza a települési önkormányzatok tanácsa, amely Avolio (2008) olvasatában a többszintű kormányzás hatékony működését segíti elő azzal, hogy konzultációs szervként funkcionál. A 16 tagból álló tanácsot a Bolzano megyei polgármesterek választják.

Az 1988/574. elnöki rendelet kifejezetten a ladin regionális kisebbségi nyelv használatának kérdésével foglalkozik a régió közigazgatásában és igazságszolgáltatásában. A 32. cikk foglalkozik dedikáltan a ladin nyelv kérdésével és kimondja, hogy a ladin nyelvű településeken és azokon kívül a kifejezetten ladin ügyekkel foglalkozó hivatalokban a rendvédelmi szervek kivételével lehet a ladin nyelvet használni. (Decreto del Presidente della Repubblica, 1988/574.) A régió az egész térségre vonatkozóan és Bolzano megye külön is vállalja a jogszabályok szövegének ladin nyelven is történő közzétételét. (Palermo, 2008b) A dél-tiroli autonómia alapvetően igen széles körűnek mondható, és dinamikus jellegéből adódóan számos lehetőség továbbra is kiaknázatlan maradt. Ennek megfelelően 2016-ban Dél-Tirol Megyei Tanácsa javaslatokat kezdett gyűjteni a második autonómia státútum reformjára vonatkozólag. (Lecours, 2021)

Annak ellenére, hogy az autonómia státútumok a Trento megyében élő ladin lakosság védelmét is előíranyozzák, mégis itt a Fassa-völgyben élő nagyjából 7000 ladin sokkal csekélyebb mértékű autonómiajogkörökkel rendelkezik, mint a dél-tiroliak. A státútum többek között előírja a megfelelő pénzügyi támogatást a ladin közösség számára, valamint azt is, hogy a megyei jogszabályalkotásban legalább egy képviselőjüknek helyet kell kapnia. (Rautz, 2008) Trento megyében a ladin nyelvet 1994 óta alkalmazzák a közigazgatásban az 592. parlamenti határozat hatályba lépését követően, ennek köszönhetően Val di Fassában a közigazgatás kétnyelvű. (Videsott, 2023) Az itt élők ladinul kommunikálhatnak nemcsak a ladin területen lévő hivatalokkal, de az azon kívül működő, kifejezetten a ladin ügyekkel

foglalkozó hivatalokkal is; a ladin nyelvű lakosságot érintő dokumentumokat két nyelven, olaszul és ladinul készítik, és mindkét változat egyenértékű. A közszolgálati és közoktatási pozíciók elnyeréséhez a Fassa-völgyben a kétnyelvűség bizonyítása szükséges. (Rautz, 2008)

Trentino a 2008/6. megyei törvénnyel mondta ki a területén élő nyelvi kisebbségek védelmének paramétereit. (Legge provinciale, 2008/6.) A megye érdekes módon teljes mértékben területi alapon, településekhez kötődően határozza meg a ladin kisebbség védelmét. Trento pedig közigazgatási funkciókat delegálhat a Comun General di Fascia, azaz a helyi ladin önkormányzat részére, a ladin nyelvi kisebbség számára releváns kérdésekben. (Horváth, 2001) Ez ma már abból a szempontból lehet problematikus, hogy a ladin közösség tagjainak jelentős része életvitelszerűen ezen településeken kívül él. Hetedik cikkében elismeri a Comun General de Fasciát mint a ladin kisebbség képviselőjét ellátó szervet, kilencedik cikkében pedig a kisebbségek konferenciájának összetételét határozza meg, ahol a Comun General di Fascia elnöke, és az Union di Ladins de la Fascia elnöke is részt vesznek. Legitimálja továbbá a Ladin Kulturális Intézet működését. A 19. cikk garanciát vállal a kisebbségi nyelven írt helynevek megőrzésére. A törvény hatodik fejezete kifejezetten a ladin nyelvi csoportra koncentrál, és kijelenti, hogy a helyi szokásokra és kulturális intézményekre vonatkozó adminisztratív hatásköröket a Comun General di Fascia gyakorolja és a ladin nyelvi tervezésben is szerepet vállal. Ide tartozik az ún. Consulta ladina, egy tíz főből álló szerv, amelynek feladata a nyelvvédelem előmozdítása és az erre vonatkozó stratégiaalkotás. Ezen kívül előírja a helyi közigazgatásban tevékenykedő alkalmazottak számára a ladin nyelv használatát.

Chiocchetti szerint a Fassa-völgyben élő ladinok helyzetét leginkább meghatározó jogi norma, a Comun General di Fascia alkotmánya, amely politikai és közigazgatási funkciókat juttatott neki. Ez a szupralokális szervezet teszi ma lehetővé az egységes nyelvpolitikát, annak ellenére, hogy még a völgyön belül is találunk dialektusbéli különbségeket. A felhatalmazás egy központi kormányzertől jön, amelynek működését az alkotmány szabályozza és így a provincián belül egy kisebb kanton alakulhatott ki pénzügyi és jogszabályalkotási hatáskörökkel, amely a kultúra mellett, a turizmus és a környezetvédelem területén is tevékenykedhet. A regionális és megyei önkormányzatok szerepét legfőképpen a Ladin Kulturális Intézet és a Comun General tevékenységének finanszírozásában látja, hiszen a helyi szervezetek működése is ettől függ, például az Union di Ladins-é. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.) A szubnacionális önkormányzatok garantálják a nyelvvédelmi normák érvényesülését az oktatásban és a közigazgatásban, külön a nyelvvédelemmel megbízott kormányzati iroda azonban nincs Trentinóban. A régiónak is rendkívül limitált az eszköztára, amely az autonóm

megyék működését illeti. A hatalomgyakorlás megyei szinten történik, így a regionális szint szerepe meglehetősen korlátozott.

7.4.3. A regionalizáció és a kisebbség a kisebbségben státusz összefüggései a ladin közösségre nézve

Az olasz regionalizáció kettős hatást fejt ki a ladin nyelvű regionális kisebbségek vitalitására. Míg a speciális statútummal bíró Trentino-Alto Adige régióban a ladin közösség kisebbségi autonómiajogkörökhöz jutott, addig a rendes jogállású Veneto régióban a ladin kisebbség lehetőségei meglehetősen korlátozottak. A kisebbségi autonómiát így először a régió, majd a két megye területiális autonómiájának (Suksi, 2011) köszönheti a ladin etnoregionális közösség. Ráadásul az 1972-es második autonómia statútumnak köszönhetően eltérő normatív környezet jellemzi a Trento megyei Fassa-völgyben élő ladin közösséget, valamint a Bolzano megyében tipikusan kisebbség a kisebbségben státuszban létező a Gardena és a Badia völgyekben élő ladin közösségeket. (Decreto del Presidente della Repubblica, 1972/670.) Steinicke – Walder – Löffler – Beismann szerzők 2011-ben publikált kutatási eredményeiből érdemes aláhúzni, hogy a ladin nyelvterület alapvetően lényegesen kisebb, ha azt a területet vizsgáljuk, ahol valóban napi szinten beszélik a kisebbségi nyelvet, annál a területnél, amelyet például a 482/99. törvény ladin nyelvterületként jelöl ki.

Rautz (2008) a ladin etnoregionális nyelvi alapon szerveződő csoportot kisebbség a kisebbségben státuszú közösségként azonosítja Dél-Tirolban, és kiemeli, hogy ez számos előnnyel jár. A ladin nyelvi közösség Bolzano megyében kisebbség a kisebbségben, Verra olvasatában is, ehhez képest Trentinóban csak egy kisebbség a több közül. A megyében tapasztalt laterális előnyök meglétét nem vitatja, ezeket származtatott előnyöknek nevezi. Szerinte a dél-tiroli németek nem tudtak másként eljárni, mint ahogyan az állam velük szemben járt el, így nem tudták a kisebbség a kisebbségben státuszú közösséget diszkriminálni; ők is védelemben részesítik a területükön élő regionális kisebbséget. Ennek az éremnek ugyanakkor a másik oldala, hogy kettős kisebbségi helyzet egyúttal kettős függésbe helyezi a ladin közösséget, nemcsak Rómától, de Bolzanótól is. (Verra, 2024. 01. 26.)

Giovanni Mischí kiemelte, hogy habár a ladinok a sikereket elsősorban a nagyobb méretű német kisebbséggel karöltve érik el, annak római politikai befolyásának köszönhetően, ám természetes, hogy a németek elsősorban a saját érdekeikben járnak el és másodsorban fordulnak csak a ladin igények felé. Ezért viszont úgy véli, hogy a ladinoknak aktív szerepet

kell vállalniuk saját érdekeik képviselésében. (Mischí, 2024. 02. 02.) Roland Verra kiemelte, hogy ő egyértelműnek tartja, hogy a ladin közösség nem számíthat ugyanolyan szintű védelemre mint a német, tekintettel arra, hogy a megye lakosságának kevesebb mint öt százalékát adja. (Verra, 2024. 01. 26.) Mischí szerint is a ladin közösség helyzetét mindenképpen nehezíti, hogy a provincia lakosságának mindössze 4,3%-át adja; Val Badia és Val Gardena lakossága összesen nagyjából 18 000 fő. (Mischí, 2024. 02. 02.) Az autonómia intézményének velejárója, hogy általában az érintett területen valamilyen szempontból domináns kisebbségnek kedvez. Videsott elmondta, hogy a ladin völgyek közötti együttműködés nem igazán jellemző, pontosan azért, mert „a megyehatárok szinte ugyanolyanok, mint az országhatárok”, emiatt a valódi együttműködések csak a provinciális keretek között valósíthatók meg. (Videsott, 2024. 02. 09.) Az olasz decentralizációt tehát a hierarchikus elv határozza meg (Takács, 2010), hiszen a közigazgatási mechanizmusok alapvetően ellehetetlenítik a hálózatosodást (Forgácsné, 1999: 187) ezzel együtt pedig kizárják a területi elv (Takács, 2010) érvényesülésének lehetőségét.

A De Gasperi-Gruber Egyezmény kezdeményezte azt a regionális struktúrát, amelynek nyomán az első autonómia státútum nemcsak a német nyelv védelmével foglalkozott, de a ladin lakosság is „bizonyos fokú elismeréshez jutott”, ahogy Chiocchetti fogalmazott (Chiocchetti, 2024. 01. 19.), amely mindkét provincia ladin lakosságát érintette. A második autonómia státútummal állt elő az a helyzet, hogy a dél-tiroli németek autonóm megye létrehozását követelték és ezzel a Val di Fassa-ban élő, és a többi Bolzano megyén kívül élő ladin közösség előnytelenebb helyzetbe került, ami kisebbségi és nyelvi vitalitás jogi védelmet illeti. (Decreto del Presidente della Repubblica, 1972/670.) A regionalizáció a kisebbségek helyzetére gyakorolt hatása szempontjából kulcsfontosságú, Fabio Chiocchetti szerint, hogy a regionalizációval „intézményesített módon önvédelmet, önkormányzatot szervezhetnek maguknak”. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.) Míg az autonóm megyék kialakításakor volt példa németajkú települések Trentótól Bolzanóhoz csatolására, addig ez a ladin etnikum esetében nem történt meg, amely azonban könnyíthetett volna kisebbség és a ladin nyelv vitalitásának védelmén. Avolio (2008) amellett érvel, hogy a ladin kisebbség politikai reprezentációja Trentino megyében inkább a területi, míg Bolzano megyében inkább a személyi elvet követi. Bolzano megyei tanácsában a ladin nyelvcsoporthoz képviselete garantált, Trentinóban is legalább egy szék a ladin érintettségű terület képviselőjének jár.

Az egységes ladin nyelvi standard hiányára a magyarázat Giovanni Mischí olvasatában a közigazgatási megosztottsággal függ össze, vagyis implicit módon azt sugallta, hogy az egységes nyelvi standard hiányát egyértelműen az okozza, hogy az öt ladin völgy két

régió és három provincia között oszlik meg. (Mischí, 2024. 02. 02.) Az oktatásban használt nyelvi norma tehát Val Badiában ugyanaz, mint Val Gardénában, de eltér a többi három völgy három különböző nyelvhasználatától. Arra is felhívta figyelmet viszont, hogy a két bolzanói völgy mindennapi nyelvhasználata azért szintén eltérő, ezen kívül szubvariánsok is megfigyelhetők az egyes települések szintjén. Az iskolákban viszont egy egységesített nyelvváltozat elsajátítása a cél. A standard nyelvi norma habár már 30 éve létezik, és az Usc di Ladins folyóirat használja is de Bolzano megye politikai okokból hivatalosan nem fogadta el a nyelv standard változatát. A javaslat óta eltelt 30 évben nem történt a kérdésben előrelépés, még egységes nyelvtan kiadására sem került sor. Verra viszont elmondta, hogy nemrégiben látott olyan a megye által finanszírozott és megjelentetett anyagokat, amelyek a standardot használták. (Verra, 2024. 01. 26.)

A standardizáció kapcsán Chiocchetti elmondta, hogy voltak erre vonatkozó próbálkozások, de a ladin nyelv erősen diverzifikált, mind fonetikai, mind grammatikai, mind pedig lexikai szempontól. A terv a standard ladin, vagyis a ladin dolomitan elterjesztése volt, amely egészen az 1990-es évektől kezdődően 2003-ig tartott. Ennek a folyamatnak a keretében sikerült például a szókészlet digitalizálása. Mára azonban nem annyira jellemző a standard alkalmazása, még akkor sem ha a normatív keretek ebbe az irányba mutatnak; nem a ladin nyelv változatairól beszélnek, hanem a ladin nyelvről. Chiocchetti tehát felhívja a figyelmet arra a diszkrepanciára, amely a jogalkotás és a megvalósítás között alakult ki. A standard ladin jelenleg passzív, írott nyelvi norma, valójában a nyelvhasználók saját völgyük nyelvváltozatát használják. Elmondta, hogy az Usc di Ladins közül néhány a standard nyelvi norma alapján írt anyagot, ráadásul a Dolomitok egész térségének kulturális közegét meghatározó nyelvművelők és professzorok a Bressanone-i Egyetemről mind az írott anyagokban, de akár a szóbeli kommunikációban is alkalmazzák és művelik a standardot. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.)

A Bolzano megyére jellemző két ladin völgyben a helyi nyelvváltozaton történik az oktatás is (ezek a badiotto Val Badiában, és a gardenese Val Gardenában). Elméletben a hivatalos okiratoknak egyszer egyik, míg másszor a másik nyelvváltozaton kell megjeleníteniük, ez azonban a gyakorlatban nem mindig valósul meg. Mischí felhívta arra a figyelmet, hogy habár a standard nyelvi norma hivatalos elfogadása még várat magára, azt akadémiai körökben és a sajtóban lehet azt látni. (Mischí, 2024. 02. 02.) Videsott kiemelte, hogy habár egy ladin nyelvi standard létezik, az emberek azt nem igazán beszélik. Az élő beszédben továbbra is a településre jellemző nyelvváltozatot használják az emberek, viszont írásban már a völgyek egészére vonatkozó standardok léteznek, amelyeket 50 éve kezdtek használni. A

ladin sajtóban valójában hat nyelvváltozat van egyszerre jelen: az öt völgyé és az egyesített dolomitán. A könyveket az alapján nyomtatják, amelyik völgybe szánják az adott köteteket, de előfordul, hogy két-három nyelvváltozatban is elkészül egy-egy mű. (Videsott, 2024. 02. 09.)

A Gabriele Iannaccaro és Vittorio dell'Aquila által készített nagy szabású felmérés, a Survey Ladins (2006) a dolgozat írásának idején elérhető legszélesebb körű és átfogó felmérés a ladin völgyekben élő közösségek és nyelvük vitalitására vonatkozóan. Így a ladin kisebbség a kisebbség státuszú etnoregionális közösség helyzetének és nyelvének a státuszának vizsgálatához remek alapot szolgáltat, különösen a ladin kisebbség helyzetének a regionalizációval kapcsolatos összefüggéseinek vizsgálatában. Az adatok a ladin völgyekben folytatott a 11 évnél idősebb korosztály körében végzett kérdőíves kutatás kvantitatív kiértékelésének eredményein alapulnak. A Survey Ladins (2006: 9) egyik kiindulási pontja, hogy már abban aszimmetria alakult a két provinciában élő ladin közösségek között, hogy míg a ladin nyelv 1951-ben emelkedett hivatalos státuszba Dél-Tirol területén, tehát a Gardena és a Badia völgyekben, a Fassa-völgyben viszont az olasz-ladin bilingvizmus elismerésére mindössze 1993-ban került sor.

A felmérés eredményeiből egy fontos és a kisebbségi vitalitás vizsgálata szempontjából lényeges és az egész régióra vonatkozó transzgenerációs trendet lehet azonosítani. 50-70% közé volt tehető a vizsgált völgyekben azoknak a ladin nyelvhasználóknak az aránya, akik az édesanyjukkal való kommunikációban a ladint használják általában, és ugyanez az arány figyelhető meg, amikor a szülők arra a kérdésre válaszolnak, hogy milyen nyelven beszélnek a gyermekeikhez, Val Badiában és Val Gardenában döntően ladinul szólnak a gyermekekhez, Val di Fassában a ladin mellett az olasz nyelv is hangsúlyos szerephez jut. Ortisei és Ciastel térségében viszont a dél-tiroli német dialektus is megjelenik. Általánosságban állíthatjuk, hogy az Alto Adige-ben lévő völgyekben a házasságban vagy párkapcsolatban élők nagyobb aránya, átlagosan 70-90%-a ladinul beszél a párjával, Trentinóban ez 50-70% közé csökken a ladin völgyek vonatkozásában. Biztató eredmény 2006-ból továbbá az, hogy Ladinia dél-tiroli területein nagyjából a szülők 90%-a úgy nyilatkozott, hogy ladinul beszél kisgyermekéhez, Fassa völgyben ez az arány is alacsonyabb, 50-70% között van. Ami viszont igen árulkodó eredmény, hogy a felmérésben résztvevő populáció az idősebb rokonokkal inkább beszél ladinul mint a gyermekekkel.

A ladin nyelvű települések többségében azt látjuk a 2006-os felmérésből, hogy a családdal túlnyomó részben ladinul folyik a kommunikáció, és a ladin dominálja a közösségi kommunikációt is, a munkakörnyezetben azonban már hangsúlyosabban jelenik meg az olasz

nyelv, a médiahasználatban, valamint a nyomtatott anyagok fogyasztásában a ladin pedig csak az egyik használt nyelv a sok közül. A nyomtatott anyagok olvasása terén az olasz és a német nyelv megosztott dominanciát mutat és csak Val Badia területén rúg mellettük labdába a ladin nyelv is, ahol 50% körül nyilatkoztak úgy, hogy ladin nyelven is szoktak néha olvasni. Éppen ezért a nyomtatott anyagok megértésének mértéke itt a legmagasabb, átlagosan 50% és 70% között van. A ladin nyelvváltozatok sokfélesége miatt viszont kiderült, hogy a különböző völgyek írott változatának megértése jellemzően nehézséget okoz a nyelvhasználók számára. Kiderült az is, hogy a ladin ajkúak általában olasz nyelven nézik a televíziót, Alto Adigében emellett a német is hasonló mértékben jelen van.

A Survey Ladins (2006) továbbá azt is kimutatta, hogy Trentino–Alto Adige ladin ajkú alkosságának legalább 70%-a támogatja a ladin nyelv a helyi közigazgatásban történő hivatalos alkalmazását. Nem meglepő módon pedig a Fassa-völgyben az olasz nyelv hivatalos státuszát, míg a másik két dél-tiroli völgyben a német nyelv hivatalos státuszát támogatják. A ladin mint tanítási nyelv támogatottsága is nagyjából 20 százalékponttal volt magasabb Val Badia és Val Gardena területén, mint Val di Fassa lakossága körében. Ugyanakkor egész Ladinia területén nagy támogatottságnak örvend mind az olasz, mind a német nyelv oktatási nyelvként történő használata. Az oktatáspolitikai szerepének jelentőségét szűrhetjük le az adatokból, amelyek arra vonatkoznak, hogy a tanítókkal milyen nyelven kommunikálnak a diákok, és míg Dél-Tirolban ez az arány a ladin völgyek vonatkozásában a ladin nyelv irányába mozdul el, Trentinóban inkább az olasz nyelv használata jellemző. A ladin nyelv kihagyását az oktatásból mindössze az érintettek kevesebb mint 30%-a támogatta.

Trentino–Alto Adige területén élő ladinok legalább 70%-a úgy nyilatkozott, hogy szomszédait ladin nyelven szólítja meg. Beszédes viszont az az adat, amely azt mutatja, hogy a ladin völgyekben élők inkább olaszul és elvétve inkább a dél-tiroli nyelvváltozaton szólnak a településükre tévedő ismeretlenekhez. Alto Adigében jellemző csak, hogy a megkérdezettek valamivel több mint fele nyúl elsődlegesen a ladin nyelvhez a hasonló szituációkban. A helyi plébánossal Alto Adigében főként ladinul, Trento megyében pedig vegyesen mind ladinul mind pedig olaszul folyik a párbeszéd. A helyi eladókkal a többség ladinul beszél, és a kollégák és iskolatársak egymás között is nagyobb részt ezt a nyelvet használják. Érdekes következtetéseket vonhatunk le az arra vonatkozó kérdésből, hogy a megkérdezettek melyik nyelvet használják feszült szituációkban, és több mint 50%-uk a ladint nevezte meg. A családi étkezések és a baráti beszélgetések alkalmával is főként ez a nyelv dominál. Ugyanakkor kiemelendő, hogy csak Val Badiára jellemző, hogy az emberek kb. 90%-a úgy nyilatkozott,

hogy a hivatalokban is a ladin nyelvet használja. A régióban azonban a ladin mellett az olasz is dominál, ami a közigazgatást illeti.

A személyes identitásra vonatkozó kérdésre a többség a ladin csoporthoz való tartozásról tett tanúbizonyságot 2006-ban. Ez abból is fakadhat, hogy a ladin völgyek lakói a ladin nyelvet tanulták meg életük során elsőként, hiszen szüleik egymás között is ezt használták, emiatt beiskolázásuk előtt jellemzően ladinul kommunikáltak. Mindemellett 90% nyilatkozott úgy, hogy az olasz nyelvet az iskolában sajátította el, Alto Adigében ugyanez vonatkozik a németre is. Beszédes adat, hogy a ladinok nagy része ladin nyelven is gondolkozik, viszont ha gondolatait írásba kell foglalnia, akkor azt szívesen teszi olaszul. Amennyiben a preferenciáikat kérdezték az emberektől, főként úgy nyilatkoztak, hogy ladinul esik nekik a legjobban megnyilatkozni. A saját völgy nyelvváltozatát a megkérdezettek legalább 70%-a jól érti, és legalább 50%-a jól beszéli. Alto Adigében legalább 50% jól is olvas ladinul, Trentinóban viszont legfeljebb 50% nyilatkozott így, a jó íráskészség viszont itt 10% alatt van, és Bolzano megyében sem éri el az 50%-ot. Az olasz nyelvi készségek erősek az összes ladin völgy tekintetében a német nyelvi készségek pedig Val Gardénában erősebbnek bizonyultak, mint Val Badia területén. Trento megyében a többség szeretné jobban beszélni a ladint, amely Bolzano megyében a megkérdezettek mindössze felének célja. Összességében megállapítható, hogy a ladin nyelvhasználók inkább pozitívan állnak a standardizációhoz, és inkább hasznosnak vélik azt. (Dell'Aquila – Iannaccaro, 2006)

Bolzano Autonóm Megye 2023-as statisztikai évkönyvéből kiderül, hogy a provinciában található két ladin völgy, Val Badia és Val Gardena lakossága 20 625 fő volt, amely emelkedő tendenciát mutat; 2001-ben ez a szám 18 620, míg 2011-ben 19 799 volt. A rekord mennyiségű lakost a 2011-es év produkálta, amikor az adat 20 673 fő volt, ez tehát 2001 és 2021 között 4,23%-os növekedést jelent. Ebbe a növekedésbe nemcsak a természetes szaporulat számít bele, hanem a bevándorlási ráta is. A legfrissebb adatok alapján a ladin völgyekben a születések száma 2022-ben 201 volt, a halálozások száma pedig 209, és a 2021 és 2022 közötti népességcsökkenést nemcsak ez, hanem a bevándorlási ráta csökkenése is magyarázhatja. A 2023-as statisztikai évkönyv továbbá bemutatja a ladin népesség abszolút méretének változásait 1880 és 2011 között. Érdekes adat lehet még, hogy 1921-ben, tehát nemsokkal a fasizmus térnyerését megelőzően a ladinok 9 910-en voltak, majd a mérések egy időre abbamaradtak, és a következő elérhető adat 1961-ből már 12 594 főt mutat. Fenntartásokkal kell viszont ezt a számot kezelni, nem az opciók hatásának jelentéktelenségét mutatja, hanem azt, hogy a második világháború utáni ún. „baby boom” ezt a területet is érintette.

A 2011-es népszámlálás alkalmával Bolzano Autonóm Megye lakosságának 4,53%-a vallotta magát ladinnak. 2011-ben az ASTAT Südtirol in Zahlen/Alto Adige in cifre című publikációjában arról számolt be, hogy a ladin völgyek területe 511,13 km² és a népsűrűsége 40 fő volt, a provincia egésze ehhez képest 7 400,43 km² 72 fős népsűrűséggel. Ugyanez a dokumentum tartalmaz a beiskolázottságra vonatkozó adatokat a 2020/21-es tanévről. Ladin óvodába 662 gyermek járt, ladin általános iskolába 1 148, a középfokú oktatásban pedig, a scuola media vagyis felsőtagozat szintjén 683 diák tanult, a scuola superiore évfolyamaira pedig 491 diák járt. A német nyelvi csoport abszolút többséget alkot a megyében, 2011-ben 69,41%-ot tettek ki, az olaszok pedig mindössze 26,06%-ot.

A 2011-ben mért a Trento megyei ladinokra vonatkozó adatokat a „Rilevazione sulla consistenza e la dislocazione territoriale degli appartenenti alle popolazioni di lingua ladina, mòchena e cimbra” című dokumentum tartalmazza 2014-ből. Ekkor a ladin területeken 8 092 ladin élt, a megye egészében viszont 18 550-en vallották magukat ladinnak, ez az összlakosság arányában 3,5%-ot jelentett, a ladin településeken viszont abszolút többséget, 81,7%-ot. A 2001-es mérésekhez képest a 3,5% változatlan maradt, viszont a ladin területeken mért arány 82,8% csökkent. A trentinói statisztikai hivatal (Istituto di Statistica della Provincia di Trento) 2024-ben közölte a 2022-ben gyűjtött adatokat, azonban a ladin közösség helyzetére vonatkozó felmérések közül a legfrissebb 2021-es adatokra támaszkodik. Ezek alapján az autonóm megyében abszolút értékben 15 775 ladin élt, amely az összlakosság 2,9%-át adja ez az arány pedig csökkent a 2001-ben mért 3,5%-hoz képest. A Fassa-völgyben élő ladinok száma összesen 6 066 fő volt 2021-ben, ezzel itt még abszolút többséget alkotnak 58,4%-kal, azonban Val di Non-ban abszolút értékben több, 7 160 ladin él, viszont ez ott a lakoságnak mindössze a 18,2%-át teszi ki, emiatt ebben a völgyben nincs ladin önkormányzat. Míg összesen kicsivel több mint 6 000 ladin lakik a kifejezetten ladin területeken, addig 9 709 azon kívül él, ebből következőleg a Fassa-völgynek biztosított területi autonómia által védett pozitív diszkrimináció előnyeit nem élvezhetik.

A Survey Ladins adatai alapján akkor a Fassa-völgyben a 60 és 80 év közöttiek ladinak, míg a fiatalabb korcsoportok már az olasz etnikumhoz tartozónak vallották magukat. (Dell'Aquila – Iannàccaro, 2006) A 10 év alatti gyermekek 2021-ben 561-en voltak, a 10 és 17 év közötti kiskorúak pedig 520-an. A 18 és 34 év közötti fiatalok 1 130 főt számláltak, a 34 és 65 év közöttiek pedig 2 794 főt. A 65 fölötti korosztályba 1 358 fő tartozott akkor. A nyelvismeret tekintetében a statisztikai hivatal felmérése azt állapította meg, hogy a 7 099 válaszadó 93,3%-a értette a regionális nyelvet, 81% képes volt beszélni azt, 73,2% tudta olvasni, és 55,2% képes volt írásban is kifejezni magát ladin nyelven. Val di

Fassán kívül viszont egyik területen sem érte el az 60%-ot a ladin nyelvet értők száma. Chiocchetti úgy véli, hogy a régió három nyelve közül a Fassa-völgyben a német szinte egyáltalán nincs jelen, az olasz és a ladin pedig 50-50%-on osztozik. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.)

Politikai képviselet szempontjából a Bolzano megyében élő ladinok nagy része a német többségű Dél-Tiroli Néppárt, azaz az SVP (Südtiroler Volkspartei) által érzi magát képviseltetve, illetve a Zöld Párt is deklaráltan igyekszik mindhárom nyelvi csoport érdekeit képviselni. Az 1980-as évek végére és az 1990-es évek elejére a ladin közösség azonban úgy érezte viszonylag kiszorulnak a központi döntéshozásból Bolzano megyében 1993-ban a ladin közösség létrehozta saját egy ideig működő politikai pártját, a Ladins-t, és innentől kezdve ez a párt állította ki a megyei törvényhozásban a ladin képviselőt. (Pallaver, 2008) A Ladins később 2008-ban a Ladins Dolomites nevet vette fel, politikai jelentősége azonban elaprózódott, így sem az akadémiai források, sem pedig az interjúalanyok nem tulajdonítottak neki nagy jelentőséget. A legjelentősebb helyi párt mindig is az SVP volt, amely az irredentizmust elhagyva tevékenyen hozzájárult az autonómiafolyamat implementálásához. Lecours (2021: 132) kiemeli, hogy a változás igen gyorsan, akár egy évtized alatt is bekövetkezhet, a szecesszionizmus autonómia mozgalommá szelídülhet a megfelelő politikai és igazgatási keretek biztosítása mellett, ahogyan azt Dél-Tirol példáján keresztül is láthatjuk.

7.4.4. Oktatás és a regionális nyelv tanítása

A ladin területek vonatkozásában a nyelv az oktatásban való jelenlétét már 1948-ban az első autonómia statútum is előírta. (Legge costituzionale 1948/5.) 1972-ben pedig a második autonómia statútum 19. cikkének második paragrafusa kimondta, hogy a ladin nyelvet az óvodákban és általános iskolákban használni kell a ladin völgyekben, és a ladint minden szinten és típusú iskolában oktatási nyelvként is alkalmazni kell. (Decreto del Presidente della Repubblica, 1972/670.; Videsott, 2023) Az anyanyelvű iskolai oktatáshoz való jog az egyik alapvető különbség az első és a második autonómia statútumok között, ráadásul utóbbi azt is előírja, hogy második nyelvként a regionális többségi, vagy a nemzeti nyelv elsajátítása is kötelező. A szülőknek megmarad az a szabadsága, hogy eldönthetik gyermeküket milyen nyelvű iskolába íratják be. Paradox módon a statútum nem írja elő, hogy minden gyermek az anyanyelvének megfelelő iskolába kell, hogy járjon, azonban az iskolák felvételi eljárásuk során eltanácsolhatják azokat a diákokat, akiknek a nyelvi kompetenciáik

nem felelnek meg az iskola által támasztott elvárásoknak. (Parolari-Voltmer, 2008) Az oktatás és a regionális nyelv vonatkozásában kiemelendő, hogy más szabályok és rendszerek vonatkoznak a dél-tiroli Badia és Gardena völgyekre, mint a trentinói Fassa-völgyre.

Trentino-Alto Adige Bolzano megyéje kapcsán Wolff (2008) hívja fel arra a figyelmet, hogy az autonómia néhány eleme nem territoriális, ilyen például az oktatás. Videsott (2023) meglátása szerint a háromnyelvű oktatási rendszer alapvető jelentőségű mindhárom regionális nyelvi csoport jelene és jövője szempontjából. Bolzano megye költségvetésének 15%-át oktatási és kulturális kiadásokra fordítja. Az oktatás területén a megye hatáskörébe tartozik a kisgyermekgondozás, az iskolaépítés, valamint a szakképzés. (Parolari-Voltmer, 2008) Az oktatás tekintetében az autonómia statútum előírja az anyanyelv használatát az oktatásban mind alap, mind pedig közép szinten. Az iskolák típusainak megoszlása követi a nyelvi csoportok lakóhelyeinek megoszlását: vagyis a városokban inkább olasz nyelvű oktatást, a nagy völgyekben inkább német nyelvű iskolákat, míg a hegyvidékeken ladin tannyelvet találunk. (Baur - Medda-Windischer, 2008)

A dél-tiroli ladin iskola ún. paretetikus iskola; azaz mindhárom nyelv megjelenik oktatási nyelvként az angol mint idegen nyelv mellett: az olasz és a német egyenlő arányban kap helyet, a közismereti tárgyakat egyik héten németül, míg másik héten olaszul tanítják. Az 1972-es második autonómia statútum 19. cikke teszi le a paretetikus iskolarendszer, más szóval a nyelvek egyenlőségét garantáló iskolák rendszerének alapkövét Bolzanóban a ladin területekre vonatkozólag. (Decreto del Presidente della Repubblica, 1972/670.; Landtschner-Poggeschi, 2008) Az alapkoncepciója ezeknek az iskoláknak a trilingvizmus vagy multilingvizmus. (Rautz, 2008) Az iskolarendszer a ladin településeken az immerziós, vagy más néven, a belemerítéses módszert alkalmazza. (Parolari-Voltmer, 2008) A ladin iskolákban a német és az olasz nyelv egyenlő arányban vannak jelen, és maga a ladin nyelv oktatási nyelvként funkcionál. (Baur - Medda-Windischer, 2008)

Videsott elmondta, hogy az óvoda, habár nem kötelező, ugyanúgy az iskolarendszer részét képezi és Alto Adigében, a gyermekek szinte 100%-át be is íratják. A ladin óvodákban az ott töltött idő kötött és szabad foglalkozásokra oszlik. Előbbi esetében a pedagógus foglalkozik a gyerekekkel, utóbbi esetében pedig a gyerekek magukban játszanak, ekkor olyan nyelven beszélnek egymás között, ahogyan akarnak. A kötött foglalkozásokon havi bontásban az első héten ladinul, a második héten olaszul, a harmadik héten ismét ladinul, a negyedik héten pedig németül szól hozzájuk az óvodapedagógus. Vagyis a gyerekek hároméves koruktól mindhárom nyelvet elsajátítják, anélkül, hogy ezeket összekevernék. Az általános iskola a hat és tizenegy éves korosztálynak szól, ahol heti két ladin óra, heti öt olasz

és heti öt német óra van. A negyedik évfolyamtól emellé heti két angol óra csatlakozik. A nem nyelvi tárgyak esetében pedig egyik héten olaszul, másik héten németül zajlik a tanítás. (Videsott, 2024. 02. 09.)

A paretetikus iskola kimeneti követelménye, hogy a diákok nyelvi kompetenciáinak megegyezőnek kell lenniük olasz, német és ladin nyelvekből. Ez nemcsak a ladin családokból származó gyermekekre, hanem minden gyermekre vonatkozik. (Videsott, 2023) A hittan oktatása egyik héten ladinul, következő héten olaszul, az utána következő héten pedig németül történik. Az olasz iskolarendszerben a középfokú oktatás oszlik két tagozatra, a nálunk felsőtagozatnak megfelelő scuola mediában, vagyis 11 éves kortól már nem hetente változik a tanítási nyelv, hanem a humán tárgyakat olaszul, a reál tantárgyakat pedig németül oktatják. A ladin iskolarendszer kifejlesztette az ún. nyelvi rendezés módszerét, amely több okból is egyedülálló. Itt más rendszerektől eltérően ugyanaz a pedagógus foglalkozik a gyerekekkel minden nyelven, ebben eltér az olasz vagy a német iskoláktól, ahol minden nyelvet másik tanár tanít. A gyermekeket a nyelvek színkódolása segíti; a ladint mindig a zöld szín, a németet a piros, az olaszt a sárga, az angolt pedig a kék szín reprezentálja. A tanárok is az adott színt viselik azokon a heteken, amely tovább segíti például a hasonló hangzású szavak elkülönítését az egyes nyelveken. 2015-től kezdve tüntetik fel a ladin nyelvi megfelelőt is a tananyagokon. (Videsott, 2023)

Az iskolák felügyelete jelenleg nem a regionális és nem is az állami, hanem a megyei hatóságok hatásköre. A megyei oktatási tanácsban Alto Adigében legalább három résztvevőnek ladinnak kell lennie. (Parolari-Voltmer, 2008) Verra azt is elmondta, hogy habár a megyei iskolafelügyelet központi irodája Bolzanóban van, a ladin irodában a kollégák ladinul beszélnek. A tanárokat szigorúan a nyelvi kompetenciáik alapján veszik fel egy-egy pozícióra. Roland Verra az interjú során azonban arról számolt be, hogy karrierje során számos olyan iskolával dolgozott, ahol az ő szakterületén tanító tanárok többsége olaszajkú volt, így velük olaszul beszélt; kulcsszóként az „alkalmazkodást” említette. Verra elmondta, hogy az elmúlt tíz évben valóban sikerült átformálni az oktatást. Kitért azonban arra is, hogy habár az előírások alapján törekednek arra, hogy a három nyelv megegyező arányban legyen jelen, ez a gyakorlatban itt sem olyan könnyen megvalósítható, ahogy erről az arán-völgyi szakemberek is beszámoltak. A ladin a gyermekek integrációját segítő iskolarendszerbe a diákok gyakran nem is helyi nyelveket használó otthoni környezetből jönnek; Verra szerint ez jelzi a ladin nyelv státuszát. (Verra, 2024. 01. 26.) Giovanni Mischí ugyanakkor rámutatott arra a munkaerőpiaci tényezőre, hogy függetlenül attól, hogy habár a ladin nyelvű településeken prioritás ladin anyanyelvű pedagógusokat alkalmazni, ha viszont ez nem

lehetséges, akkor a közeli németajkú völgyekből vagy távolabbról vesznek fel a tankörzetek kollégákat. (Mischí, 2024. 02. 02.) Elméletben azonban a ladin nyelvi kompetenciák alapkövetelményei annak, hogy egy tanár ladin településen oktathasson.

A Bolzanói Szabadegyetemet 1997-ben alapították megyei és állami közösenfenntartású intézményként, (Parolari-Voltmer, 2008), és a ladin iskolákhoz hasonlóan a tri- és a multilingvizmus jegyében működik. (Baur - Medda-Windischer, 2008) Az egyetem Bressanone településén működő pedagógia karának egyik legfőbb célja a ladin nyelvű tanárok képzése. (Rautz, 2008) A hallgatók órarendjük 30%-át az olasz szakosokkal, 30%-át a német szakosokkal, 10%-át pedig az angol szakosokkal töltik, és képzésünk 30%-ban pedig kifejezetten a ladin tanszék által általában ladin nyelven oktatott tárgyakat hallgatnak. Ráadásul, a nem ladin tanszéken tanuló hallgatóknak is kötelező adott mennyiségű általuk szervezett órán részt venni. (Videsott, 2023) Verra például összehasonlító irodalmat tanít itt, és a kurzuson elmondása alapján mindhárom nyelv szinte azonos szerephez jut. (Verra, 2024. 01. 26.)

Bolzano városa jelentős ladin nyelvű diaszpórának ad otthont, amelynek köszönhető, hogy habár nem ladin völgyről van szó és az oktatásban a ladin deklaráltan nincs jelen a városban, nagyjából évi két-három órában itt is bemutatják a nyelvet és a kultúrát. Bolzanóban Giovanni Mischí tudása szerint ladin kurzusokat is szerveznek, azok számára, akik bármilyen okból érdeklődnek a nyelv és a kultúra elsajátítása iránt. (Mischí, 2024. 02. 02.) A Bolzano megyei oktatási rendszer a kisebbségi és nyelvi vitalitás területén elért sikerét mutatja, hogy a három nyelvű oktatásnak köszönhetően a ladin iskolákba járó végzősök nyelvi kompetenciái németből és olaszból is alig maradnak el az anyanyelvi beszélők kompetenciái mögött. (Rautz, 2008) Fraenkel-Haeberle (2008) kiemeli, hogy a többnyelvűség promotálása azért különösen fontos a ladin nyelvi közösség számára, mert a ladin településeken élő gyermekek sokszor már az otthonukban azzal találkoznak, hogy szüleik több, és különböző nyelveken beszélnek. Paul Videsott az interjúban kitért arra, hogy ő még abból a generációból származik, amelyre nem volt mindennapos hatással a televízióból és a rádióból érkező olasz és német nyelvi és kulturális befolyás. A németet és az olaszt az iskolában sajátította el, a mai gyerekek azonban már korábban találkoznak ezzel a két nyelvvel hiszen azok szinte mindenütt jelen vannak. (Videsott, 2024. 02. 09.)

A második autonómia státútum Trentinóban garantálja a ladin nyelv és kultúra tanítását a ladin nyelvű településeken. (Horváth, 2001) A Fassa-völgy a dél-tiroli ladin völgyekhez hasonlóan többnyelvű iskolarendszert működtet, itt a ladin megjelenik önálló tantárgyként is, de jellemzően a zene, a történelem, a földrajz és a biológia tárgyakat oktatják

rajta. (Videsott, 2023) Chiocchetti is megerősítette, hogy Val di Fassában a ladint tárgyként oktatják, heti egy órában, de az iskola jellegétől függően tanítási nyelvként is alkalmazható. Ezt a munkát az ún. docensek végzik, akik a tárgyak és a didaktikai anyag összeállításáért is felelnek. Az elmúlt 30 évben a terminológia formálásra is sor került számos tantárgy oktatásának megkönnyítése érdekében. Chiocchetti beszámolt arról, hogy mint heti egy órában tanítható tárgy a ladin az 1969/70-es tanévben jelent meg először ladin kultúra néven a megye általános iskoláiban. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.) Mindössze az 1990-es évek közepe óta érhető el a ladin nyelvű oktatás az összes oktatási szinten. Az óvodákban a ladin az olasz nyelvvel megegyező mértékben van jelen, az általános iskolákban a heti két ladin óra mellett, heti egy órában tanítási nyelvként is alkalmazzák. A középiskolákban pedig heti egy ladin óra van, mellette pedig heti két órában jelenik meg a nyelv tanítási nyelvként. (Rautz, 2008) 2001 óta a ladin nyelv oktatását biztosítják azokban az iskolákban, amelyek a ladin nyelvű települések igényeit szolgálják ki. (Rautz, 2008)

Trentinóban az oktatáspolitikai jogalkotási folyamat csúcspontját Fabio Chiocchetti a Legge Organica sulla Scuola, 2008/6. számú megyei rendeletben látja, amely a Fassavölgyben a közoktatás legfelsőbb szintjére (scuola superiore) is kiterjesztette a kisebbségi nyelvet, idővel pedig ennek hatására a ladint oktató iskolák egy intézményi struktúra alatt egyesültek. (Legge provinciale, 2008/6.; Chiocchetti, 2024. 01. 19.) A diákoknak csak a középiskolától kezdődően van lehetősége arra, hogy alternatív nem ladin iskolát válasszanak. Kiemelendő az is, hogy nem minden gyermek ladin családból érkezik az óvodába, bölcsődébe, ám közülük is többen döntenek a ladin nyelv elsajátítása mellett. A lendület jellemzően a középiskolában törik meg, tekintettel arra, hogy a ladin nyelvvel a további tanulmányokban nem igazán lehet érvényesülni. Az oktatás témaköréhez hozzátette még a felnőttoktatás intézményét is, ahol a ladin nyelv tanítását az iskolák és a Comun General közösen látják el. Bemutatta az ún. Antropolad koncepcióját, amelynek lényege a tanítótovábbképzés, főleg olyan szakmabeliek számára, akik ladin nyelven kívánnak oktatni; a program kiemelten a nyelvvel, az irodalommal és a kultúrával foglalkozik. A képzést a bressanone-i egyetemi kar szervezi, és kiemelte, hogy ennek a programnak valódi, gyakorlati haszna van az oktatásban. Chiocchetti elmondása alapján viszont a völgyben érettségigtevő diákok közül csak kevesen mennek Bressanonéba egyetemre, ahol ladin nyelven is lehetne tanulni; bár az ő esetünkben nem a ladin nyelvi hiányosságok miatt nem jelentkeznek, hanem inkább a német miatt, amely ott oktatási nyelv, Val di Fassa-ban viszont csak egy választható idegen nyelv a sok közül. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.)

7.4.5. A ladin nyelv médiajelenléte

A ladin regionális nyelv médiajelenléte az aránihoz hasonlóan meglehetősen korlátozott ugyanakkor vannak olyan info-kommunikációs csatornák, valamint televízió és rádióműsorok, amelyek ladin nyelven jutnak el a nyelvhasználókhoz, ezáltal erősítve motivációjukat a kisebbségi nyelv használatára és annak vitalitásának megőrzésére. Verra elmondta, hogy a RAI (Radio-televisione Italiana), tehát az olasz közmédia és a megye közötti megállapodásnak köszönhetően limitált időkeretben, de megjelennek ladin nyelvű médiatartalmak, habár ennek a mennyisége eltölpül amellett, hogy milyen sok német nyelvű tartalom érhető például el a Dél-Tirolban élők számára. (Verra, 2024. 01. 26.) Mischí alapvetően szerencsésnek gondolja, hogy a ladin nyelv jelen lehet mind a rádióban mind pedig a televízióban, bár támogatná a médiajelenét további bővítését. A ladin jelenlétét ő konzisztensnek ítéli meg a médiában. (Mischí, 2024. 02. 02.) Paul Videsott a ladin nyelv médiajelenlétét a következőképpen jellemezte: „kis kisebbség vagyunk, így a médiajelenlétünk is kicsi”. (Videsott, 2024. 02. 09.)

Verra elmondta, hogy egy nagyjából fél órás híradóblokk és nagyjából ugyanilyen hosszú ismeretterjesztő, szórakoztató blokk hallgatható ladinul a rádióban, a televízióban pedig öt és tíz perces ladin nyelvű híradóadás van. (Verra, 2024. 01. 26.) Giovanni Mischí ettől eltérően viszont arról számolt be, hogy minden este hét óra 55 perckor és tíz órakor egy öt-tíz perces híradó látható ladin nyelven a tévében, és heti rendszerességgel adnak le kulturális jellegű műsorokat is, amelyekben például interjúkat és riportokat készítenek kulturális, gazdasági és politikai témakörökben. (Mischí, 2024. 02. 02.) Azt Roland Verra is megerősítette, hogy elérhető néhány ladin nyelvű műsor különböző témákban. (Verra, 2024. 01. 26.) Paul Videsott ezt azzal egészítette ki, hogy az állami televízióknak van Bolzanóban is székháza és tudomása szerint évi 102 órányi ladin nyelvű műsort sugároz, vagyis hetente nagyjából két órát, amelyből napi negyedóra híradó. Arra is kitért továbbá, hogy ezekben a műsorokban a három Trentino-Alto Adigében beszélt nyelvváltozatot használják, tekintettel arra, hogy a műsorkészítők ezekből a völgyekből származnak. Ha a műsor Fodomot és Cortinát érinti, az ott készített interjúk alanyai saját nyelvváltozatukat használják, hiszen a különböző völgyekben élők az eltérő dialektusok ellenére is tökéletesen megértik egymást. A kereskedelmi csatornák közül három használja a ladint is. (Videsott, 2024. 02. 09.)

Roland Verra büszke arra, hogy mindemellett létezik ugyanakkor a Radio Gardena, amely kizárólag ladin nyelvű. (Verra, 2024. 01. 26.) A nyomtatott sajtó anyagai közül Mischí

kiemelte a minden pénteken megjelenő La Usc di Ladins folyóiratot, amely a standard nyelvváltozaton is közöl írásokat, és amely akár digitálisan is elérhető. (Mischí, 2024. 02. 02.) A kiadvány nagyjából 50 oldalas, heti rendszerességgel jelenik meg, online tartalmaikat azonban minden nap frissítik. Videsott a folyóiratot a ladin nyelv legjelentősebb médiumának tekinti. (Videsott, 2024. 02. 09.) A folyóiratot az Union Generela di Ladins szervezete adja ki, amely morális meggyőződésen alapuló, non-profit szervezet. Verra például maga is részt vesz a szervezet munkájában, amely elsősorban a helyi lakosság a ladin kultúra művelésébe történő bevonását célozza, a kutatási feladatokat a Ladin Kulturális Intézetre hagyják. (Verra, 2024. 01. 26.) Fabio Chiocchetti visszaemlékezése alapján az 1970-es évek végétől kezdődően jelentek meg a ladin nyelvű televíziós műsorok Dél-Tirolban, egy-egy rádióműsor pedig már 1946 óta ladinul szólt. Ma jellemzően egy 20 perces híradó hallható ladinul délben, és egy fél óras kulturális program pedig este. A televízióban a ladin nyelvű híradó öt perces, emellett pedig elvétele egy-egy ladin nyelvű műsor is felfedezhető a RAI jóvoltából. Az 1960-as és 1970-es években nagy nehézségek után a Fassa-völgy ladinjai elérték, hogy a RAI bolzanói közvetítéseit itt is lehessen fogni. Ezen kívül viszont inkább Bolzanóból sugároznak olyan rádióműsorokat, amelyeket kis szerencsével akár még Bellunóban is lehet fogni. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.)

7.4.6. Társadalmi és gazdasági környezet

A ladin völgyek lakóinak személyes identitását erőteljesen befolyásolja az a nyelvváltozat, amely a mikrokörnyezetére jellemző. (Survey Ladins, 2006) Mischí meglátása szerint például Val Badia lakosságának nagyjából a 95%-a beszél ladinul, mivel a német a többségi nyelv, második helyen az olasz áll, a megye lakosságának pedig mindössze 4,5%-át teszik ki a ladinok. A völgybe érkező turistákkal a helyiek azon a nyelven kommunikálnak, amely az adott helyzetben a legcélravezetőbb, ám egymás között szinte kizárólag csak a ladint használják. (Mischí, 2024. 02. 02.)

A diglosszia jelenségét Giovanni Mischí nem tagadja, elmondása szerint, ha a völgyön kívülről érkező beszédpartnere van, ő maga is egyből a partner nyelvére vált. Ez viszont a többi nyelvre is igaz, vagyis, ha látja, hogy a másiknál gondot okoz az egyik nyelv, egyből a másikra vált át. (Mischí, 2024. 02. 02.) Verra kitért arra, hogy a nyelvválasztás mindig a helyzettől függ. Ortisei tekintetében biztató képet festett, mikor azt mondta, hogy a településen mindenki beszél ladinul, azonban mivel a turizmus jelenti a település

gazdaságának húzóágazatát elengedhetetlen, hogy interakcióba lépjenek más nyelvekkel, különösen az olasszal, a némettel és az angollal. Verra kiemelte, hogy ő akkor kezdeményez beszélgetést ladinul, amikor tudja, hogy a másik fél is érti azt. Szerinte egyébként a többnyelvű térségekben az emberek tudattalanul is képesek megérezni, hogy kommunikációs partnerükkel melyik nyelv használata a célravezető. Véleménye szerint alapvetően triglosszia van a régióban, ahol Bolzano megyében inkább a német, míg Trento megyében inkább az olasz dominál. (Verra, 2024. 01. 26.)

A ladin nyelv kapcsán Videsott az interjú során arról számolt be, hogy a lakóhelyén alapvetően mindenki beszéli azt, nagyjából 95%; a rendőrök és a csendőrök mivel nem helybéliek csak akkor beszélik a regionális nyelvet, ha már jó ideje ott élnek, illetve talán a bevándorlók azok, akik közül sokan nem beszélik. Elhagyva Val Badiát viszont Bolzanóban vagy Bressanonében azokkal a kollégákkal, akik nem ismerik a ladint németül vagy olaszul kell kommunikálnia. Ő ezt nem a diglosszia megnyilvánulásának tekinti, hanem annak, hogy a ladin erős territoriális fókusszal bíró kisebbségi nyelv, amelyet jellemzően csak a ladin a völgyekben használnak, azokon kívül pedig ritkán jelenik meg. Videsott szerint a diglosszia jelensége kizárólag Fodomot és Ampezzót érinti, Trentino–Alto Adige régióban speciális státusza miatt inkább itt is bi- és trilingvizmusról beszélhetünk. Olaszul azzal beszélnek, aki csak olaszul tud, németül pedig azzal, aki csak németül tud. A miséket hozta példaként, amelyek délelőtt a turisták miatt inkább olaszul vannak, este pedig ladinul, hiszen akkor főként a helyiek járnak. (Videsott, 2024. 02. 09.) Chiocchetti viszont megerősítette azt a feltételezést, miszerint a Fassa-völgyre diglosszia jellemző; a kisebbségi nyelvet inkább az informális szituációkban használják, míg például a takarékszövetkezetben, vagy a települési képviselő-testületekben inkább olaszul zajlik a kommunikáció. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.)

A ladin nyelv mindennapos használatában Roland Verra elmondta, hogy a helyi, dél-tiroli települési közigazgatási szervekben a kommunikáció ladinul folyik. Korábbi saját tapasztalataira alapozva azonban Verra azt mondta, hogyha egy megyei szerv munkáját nézzük, ott többnyire olaszul és kisebb részben németül folyt a kommunikáció, egyszerűen csak ezért, mert a többség nem beszélt ladinul. Roland Verra az interjún azt is elmondta, hogy ugyan jogszabály írja elő a ladin használatának lehetőségét a helyi közigazgatási hivatalokban, viszont amennyiben egy polgár él azzal a jogával, hogy kéri egy-egy dokumentum ladinra fordítását, ellenállást vált ki az ott dolgozóktól, hiszen a kérésének teljesítése többletmunkával jár. A megyei közigazgatásban eltöltött évei kapcsán Roland Verra úgy nyilatkozott, hogy a kollégák többsége németül beszélt, így ott ő is ehhez alkalmazkodott. A nyelvválasztás szerinte függ a kommunikációs helyzet céljától és annak

résztvevőitől is; úgy véli, hogy talán a megyei szintű közigazgatási hivatalokra jellemzőbb a német nyelvű ügyintézés, a kórházakban pedig szinte mindig olasz vagy német nyelven zajlik az egyeztetés, az éppen akkor ott tartózkodó személyzethez alkalmazkodva. (Verra, 2024. 01. 26.) Chiocchetti elmondta, hogy Dél-Tirolhoz hasonlóan a Fassa-völgyben is a ladin nyelv megőrzésével foglalkozó szervezetekben csaknem mindenki beszéli is ezt a nyelvet, a mindennapi életben azonban jellemzően azon a nyelven válaszol a kommunikációs szituációkban, amelyik nyelven őt megszólítják, tehát egyéni poliglosszia áll fenn az ő esetében és feltételezhetjük, hogy a többség esetében egyaránt. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.)

A nyelvi arányok a területen nemcsak a globalizáció és annak asszimiláló hatásai miatt változtak az elmúlt több mint 80 év alatt, hanem azért is mert, Trentino-Alto Adige régió igen népszerű célpontnak számít a bevándorlók és a vendégmunkások között is. Ugyan az elvándorlás mértéke is számottevő, Steinicke – Walder – Löffler – Beismann (2011) kalkulációi alapján, a mérleg összességében mégis pozitív. Mivel a bevándorlók főként az olasz nyelvterületről, vagy külföldről érkeznek, ezért a nyelvhasználati arányok is efelé mozdulnak el, amely a kettős kisebbségben lévő ladin nyelv és kisebbség vitalitására nézve kifejezetten negatív következményekkel járhat. A nagy volumenű bevándorlás az ezredforduló környékén vált láthatóvá, és nemcsak a városokat és a turistaparadicsomnak számító településeket érinti. (Steinicke – Walder – Löffler – Beismann, 2011) Chiocchetti a Fassa-völgy vonatkozásában is felhívta viszont a figyelmet arra a tendenciára, hogy a ladin anyanyelvűek a munkalehetőségek szűkössége miatt elhagyják a térséget; annak a generációnak az elvesztését különösen fájónak ítéli meg, amely már ladin nyelvű iskolai programokat végzett. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.)

A Survey Ladins (2006) is kiemeli azt a tényezőt, hogy a ladin völgyek a turizmus gazdasági szektorának megerősödésével párhuzamosan egyre nagyobb vonzerőt gyakorolnak nem csak az országon belül áttelepülő lakosok, de a külföldről érkező bevándorlók felé is, ugyanakkor ez nem feltétlenül jótékony a ladin nyelv vitalitására nézve. Mischí hozzátette viszont azt is, hogy azok a munkavállalók, vendégmunkások, akik legalább egy-két évet eltöltenek a völgyben általában hamar megtanulnak ladinul, hiszen ez az elsődleges közvetítő nyelv. (Mischí, 2024. 02. 02.) Fabio Chiocchetti szerint érdemes odafigyelni az egyes települések közötti különbségekre is, kiemelve Canazeit és Moenát, ahol a nagy számú vegyesházasság révén szerinte mindössze nagyjából 40% körül arány beszéli a ladint. Ez nemcsak az olasz nyelv felé történő térvésztes, hanem a '60-as '70-es években kezdődött jelentős mértékű betelepülés okán más idegennyelvek felé is. A ladint elmondása szerint főleg azok alkalmazzák a lakóhelyén, akik ún. bennszülött családok leszármazottjai. (Chiocchetti,

2024. 01. 19.) Habár a ladin völgyekben a gazdaság elsősorban a turizmusra alapszik, de a mezőgazdaság is fontos bevételi forrás. Emiatt, ahogy arra Poggeschi (2008) felhívja a figyelmet az elvándorlás megelőzésének egyik fontos eleme, hogy Dél-Tirolban például ún. hitbizományi farmok vannak, amely egyrészt a ladinok által birtokolt földterületek elaprózódását is hivatott megakadályozni azzal, hogy meghatározza azok öröklési rendjét, valamint egyúttal igyekezne korlátozni az elvándorlás mértékét.

Ennek ellenére persze találunk olyan eseteket, amikor a nyelvhasználók a ladin völgyek elhagyása után is megőrzik a ladin nyelvet, gyakoriak a kétnyelvű otthonok is. Kivételt képezhetnek például az elvándorlók között azok a fiatalok, akik a bressanonei egyetemi karra távoznak egy időre, mert ők jellemzően visszatérnek, hiszen ott a ladin iskolákban való elhelyezkedésre képezik őket. A valódi probléma a más szakmát vagy hivatást választó fiatalokkal van, akik viszont diplomaszerzést követően jellemzően nem térnek vissza szülőföldjükre. Az ő részükről nagyobb erőfeszítést igényel a ladin nyelv és kultúra életben tartása. Ha viszont a fiatalok a visszatérés mellett döntenek akár könnyebben el is tudnak helyezkedni éppen a ladin ismeretéből adódó munkaerőpiaci előnyüknek köszönhetően. Ugyanakkor az elhelyezkedési lehetőségek limitáltak, a szolgáltató szektor magasabb hozzáadott értékkel bíró munkakörei közül csak kevés érhető el a ladin völgyekben.

Paul Videsott a ladin közösség méreteről annyit mondott el, hogy a népszámlálás adatait a mindennapi tapasztalatai megerősítik. Alapvetően úgy véli, ha mindenki ismeri mindhárom nyelvet, a ladin fenn fog maradni. Persze ha hirtelen megváltoznak a demográfiai arányok egy esetleges tömeges be- vagy elvándorlás esetén az felboríthatja a nyelvi vitalitásra vonatkozó adatokat. A külföldről érkező bevándorlók részéről egyértelmű, hogy először természetesen azt a nyelvet sajátítják el, amely a munkájukhoz elsődlegesen szükséges, de az alapgondolat az, hogy a ladin völgyek minden lakója mindhárom nyelven magabiztosan képes legyen kommunikálni és amellet az angolt is ismerje. (Videsott, 2024. 02. 09.)

A fiatalok egy része lelkesedik a ladin nyelvű kommunikáció iránt. Giovanni Mischí elmondta, abszolút van személyes motiváció a ladinokban arra, hogy megőrizték a regionális nyelvet. Azoknál, akik esetében a szóbeli kommunikáció elsődleges nyelve is a ladin, a közösségi médián történő írásbeli kommunikáció is természetes módon ladinul folyik. (Mischí, 2024. 02. 02.) A fiatalok a nyelvmegőrzésbe történő bevonása létfontosságú Verra véleménye szerint is, hiszen semmi értelme úgy jogokért küzdeni, ha a közösség maga nem áll készen megőrizni a saját nyelvét. A régi mondás miszerint „régén jobban beszéltek az emberek” szerinte ugyanakkor mégsem teljesen igaz. A háborúkat és a fasizmust megelőző generációk rosszul beszélték a nyelvet, hiszen annak használata egyébként tiltott volt. 1948-

tól viszont, és különösen az elmúlt 30 évben jelentősen sikerült javítani a nyelvi kompetenciákat, ami kifejezetten az írásbeliséget illeti. A ladin használata ma már elterjedt az írásbeli kommunikációban. Ez persze nem feltétlenül jelenti a minőség, mindössze a mennyiség növekedését. (Verra, 2024. 01. 26.) Mischí szerint a 30-40-50 éves korosztály beszéli a kisebbségi nyelvet a legjobb szinten, személyes tapasztalata az egyetemi oktatásból viszont az, hogy a fiatalok is magas szinten el tudják azt sajátítani, a jelenleg is aktív tanár felesége viszont a középiskolai diákok esetében nem elégséges nyelvi kompetenciákról számol be. A vidéki idősebb korosztályról azt mondaná, hogy jól beszélnek ladinul. (Mischí, 2024. 02. 02.)

Paul Videsott véleménye szerint nem a generációtól függ, hogy ki milyen szinten ismeri a ladint, hanem azt mindenkinek a saját lelkiismerete diktálja. Egyes fiatalok azért beszélnek jól ladinul mert ezt szívügyüknek tekintik, más idősebb polgárok viszont nem. Tendencia szintjén azonban megemlítette, hogy a fiatalok valóban sok angol jövevényszót használnak, az idősebb generáció viszont olasz vagy német szavakat tűzdel a ladinba, miközben ma már az adott kifejezés ladin megfelelője is használatos. (Videsott, 2024. 02. 09.) Mischí is megemlítette az angol nyelv és az angol nyelvű kultúra veszélyét a kettős kisebbségben lévő ladinra. A helyzetet alapvetően azért „nem olyan negatívnak” éli meg, az angol erőteljes hatása ellenére sem. (Mischí, 2024. 02. 02.) De nemcsak a médiából áradó angol, hanem a nagy mértékű turizmus és az ezzel megjelenő számos nyelv ugyanúgy veszélyforrás lehet, ezért szerinte a ladin nyelv spontán módon történő használatát lenne érdemes erősíteni.

A fiatalok a nyelvmegőrzésben a Fassa-völgyben betöltött szerepe kapcsán Fabio Chiocchetti mindenképpen pozitív fordulatnak tekinti, hogy a fiatalok nemcsak szóban, de akár a közösségi média felületein is használják saját dialektusaikat. Ez egyúttal veszélyt is rejt magában, hiszen az ezeken a platformokon használt nyelv jóval szegényesebb mint a nyomtatott sajtó nyelve. Összeségében azonban Chiocchetti szerint a fiatalok kevésbé vehemens hozzáállást tanúsítanak, mint az idősebb generációk tették. Ő így fogalmazott: „Ladinok vagyunk akkor is, ha beszéljük a nyelvet, akkor is ha nem, akkor is ha jól beszéljük és akkor is ha rosszul.” Szerinte nem lehet azt állítani, hogy az idősebb generáció jobb nyelvi készségekkel rendelkezne, hiszen sokszor a nyelvi normától eltérve használják a nyelvet, mivel iskolai környezetben nem tanulták azt. Kiemelte viszont a mezőgazdaságban dolgozó fiatalokat, akik kiválóan használják a nyelvet; ebből következőleg szerinte is érdekesebb lenne társadalmi osztályok alapján vizsgálni a nyelvi kompetenciákat nem pedig korcsoportok szerint. Az íráskészségben egyértelműen azok jeleskednek, akik ladin nyelvű iskolai

programokat végeztek el. Az idősek, akiknek erre nem volt lehetőségük éppen emiatt olvasni ugyan tudnak ladinul, de írni viszont már nem. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.)

A régióban jelen lévő három nyelvcsoporthoz kultúrája védelmében nyelvi és kulturális egyesületeket állítottak fel. (Parolari-Voltmer, 2008) A ladin közösségek és völgyek sokféleségének ellenére léteznek a különböző kisebb ladin nyelvi csoportok tevékenységét összefogó entitások, mint amilyen a l'Union General di Ladins des Dolomites, amely ezen tevékenysége mellett még az Usc di Ladins elnevezésű folyóiratot is kezeli. (Survey Ladins, 2006) Az Union di Ladins mint nyelv- és kisebbségvédelmi szervezet, már az 1900-as évek óta működik. Union di Ladins lehetővé teszi és megszervezi a közös cselekvést, akár kulturális programok szervezése által, Chiocchetti fórumként, közös tanácsként, találkozási pontként hivatkozott rá. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.) A különböző szervezeti egységek tevékenysége mindig ladinul zajlik, érdekes azonban, hogy szélesebb közönség előtt olasz nyelvre szoktak váltani.

Verra a helyi, dél-tiroli kulturális intézetek közül megemlíti a San Martin de Torban, Val Badiában működő kulturális intézetet, amely elsősorban a nyelvészetre koncentrál. Ráadásul Verra elmondta, hogy a Ladin Kulturális Intézetet és annak teljes működését, az óvodák működtetését, és az iskolák tanári karának fizetését is a megye finanszírozza. Néha a provinciának saját kulturális kezdeményezései is vannak. A kezdeményezések ugyanakkor jellemzően alulról jönnek, viszont Verra szerint a megye hosszútávú víziójának kialakítása előnyös volna. Hivatalosan a Ladin Kulturális Intézet örökdió a ladin nyelv fölött, de Verra felhívja a figyelmet arra, hogy a „nyelv valójában azé, aki használja”. Szerinte értelmetlen lenne a nyelv fejlődésének „előírására” korlátozni az intézet tevékenységét. (Verra, 2024. 01. 26.) Alto Adigehez hasonlóan a Fassa-völgy Ladin Kulturális Intézetének fő célja Chiocchetti szerint a ladin nyelv és helyi közösséggel kapcsolatos kutatás tudományos megalapozása volt; publikációk, nyelvtanok, szótárak alkotása, múzeum fenntartása. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.) Ez az intézet is az Union di Ladins-szal szorosan működött együtt korábban, Trento autonóm megye finanszírozásával.

Giovanni Mischí szerint a ladin közösség szerencsés helyzetben van, a kulturális intézmények működését illetően. A ladin nyelv és kultúra megőrzésért tevékenykedő legfontosabb intézmények között a következőket említette: Ladin Kulturális Intézet, Ladin Pedagógiai Intézet (Istituto Pedagogico Ladino), a Ladin Iskolafelügyelet, a ladin múzeum, és a Bolzano-i Egyetem ladinisztika intézete. Az intézmények erősségét egyértelműen a területi autonómiának tulajdonítja. (Mischí, 2024. 02. 02.) A Ladin Intézet deklarált célja, hogy kapcsolatot keressen nemcsak más ladin csoportokkal, de más kisebbségekkel is. Komáromi

(2017: 179) Hilpold (2014) után mérőföldkőnek tartja azt a 2012-es fejleményt, hogy felállításra került a helynevek standardizálásával foglalkozó országos helynév bizottmány, valamint a kartográfiai tanács. (Komáromi, 2017)

Roland Verra elmondása alapján a dél-tiroli ladinoknak a legerősebb kapcsolatuk a Grigione svájci kantonban élő ladin szervezetekkel van, néha közös delegációkat állítanak fel, amely nehézséggel jár a két ország alkotmányos berendezkedésének különbözősége miatt. (Verra, 2024. 01. 26.) A svájci kapcsolatot Giovanni Mischí is fontosnak ítéli. A legnagyobb 700-800 ezer főt számláló rokon közösség a friulánok, de velük a földrajzi távolság megnehezíti az együttműködést. Mischí arról is beszámolt, hogy kölcsönös látogatásokat is szerveznek a közösségek egymás között (Mischí, 2024. 02. 02.) és a Bolzanói Szabadegyetemen keresztül számos kapcsolat építésére van lehetőség. Videsott úgy véli, hogy a politika ugyan tehetne többet, de a kulturális intézmények „mindent megtesznek, amit tudnak”. (Videsott, 2024. 02. 09.) A civil kezdeményezések közül érdemes szót ejteni a Communanza Ladina-ról. Bolzano városa számos ladint vonz a munkalehetőségek miatt, az ott élő diaszpóra területi autonómia hiányában elsősorban otthoni környezetben őrzi a nyelvet, viszont közösségbe szerveződnek, rendszeresen találkoznak, van elnökük, és adományokból működnek, találkozókat és eseményeket szerveznek. Mischí szerint az egyik megemlíthető vívmánya az egyesületnek, hogy elérték, hogy ladin nyelvű felirat került fel a városi színház homlokzatára. (Mischí, 2024. 02. 02.)

7.4.7. A ladin kisebbségi vitalitás megőrzésének kihívásai és az olasz regionalizáció értékelése

Wolff (2008) egyértelműen területiális önkormányzatként, vagyis autonómiaként tekint Dél-Tirol helyzetére, amely az olasz rendszeren belüli a régiók és a provinciák Rómával való aszimmetrikus viszonyrendszerből profitál. A területiális autonómia rendszere szorosan kötődik a terület konszociális jellegű politikai hatalommegosztásához. Ezt jól mutatja a politikai pártok etnikai tagolódása és a közöttük lévő előírt hatalommegosztás, valamint a proporcionalitás elve a politikai és közigazgatási pozíciók kiosztásában. (Wolff, 2008) Fontos jellemzője a dél-tiroli autonómiának, hogy a kulturális aspektust összefüggésben kezeli a gazdasági kérdésekkel, így a területi önkormányzat hatásköre nemcsak a hagyományos nyelvi-kulturális-oktatási politikai háromszögben mozog, hanem a gazdasági élet területén is.

(Videsott, 2023) Wolff (2008) szerint fontos elem a dél-tiroli autonómia sikerében a nemzetközi dimenzió is, vagyis az Ausztriával való megállapodás, és az ENSZ közbenjárása.

Crepaz (2016: 49) úgy véli, hogy Dél-Tirol helyzetére jelentős befolyást gyakorolt az európaizáció is. Két irányú európaizációról beszélhetünk ráadásul itt, alulról felfelé szerveződően a kisebbségi pártok és a civil csoportok járultak hozzá, fentről lefelé irányulva viszont a nemzetközi szerződések támogatták azt. A jogszabályi alapokat Roland Verra az alkotmány azon kitételében látja, miszerint a Köztársaságnak biztosítania kell a nyelvi kisebbségek védelmét. Ladin szempontból az áttörést szerinte is a második, 1972-es autonómia statútum hozta, amely biztosította a ladin jelenlétét a közigazgatásban, a közéletben, és bevezette a proporcionális rendszert. Beszámolt arról, hogy 1988-tól lehetséges a ladin hivatalos használata (Decreto del Presidente della Repubblica, 1988/574.), amely a végrehajtási szabályok sorozatának köszönhetően folyamatosan tágul. Kiemelte továbbá annak jelentőségét is, hogy a 482. törvény 1999-ből történelmi kisebbségként ismerte el az egész ladin közösséget. (Legge 1999/482; Verra, 2024. 01. 26.)

Dél-Tirol autonómiájának különlegességét Wolff (2008) az olasz állam területiális igazgatásának sajátosságaiban látja. Szükségesnek találja azt, hogy a heterogén lakossággal rendelkező államokban aszimmetrikus regionalizáció valósuljon meg, vagyis, hogy az etnikailag nem homogén területeken a szubnacionális egységek megfelelő mértékű önkormányzatiságot kapjanak. Wolff (2008) rámutat arra is, hogy Dél-Tirol autonómiája erősnek számít, mivel nemcsak nemzetközi garanciái vannak, de a hazai jogrendszerben a speciális jogszabályok mellett az alkotmány is szavatolja azt. Érdekes módon Dél-Tirol területi struktúráját tekintve szimmetrikus, hiszen ugyanúgy provincia, mint bármely másik megye Olaszországban, funkcióit tekintve azonban aszimmetrikus, hiszen hatáskörei messze felülmúlják bármelyik másik provinciáét.

Marko (2008) szerint ez a modell, amely a jogszabályokra alapozott toleranciára épül exportálható lenne más, olyan etnikai konfliktusokkal küzdő területekre, ahol akár diplomáciai konfliktus is lehet az anyaállam és a területi állam között. Mintaértékét az is bizonyítja, hogy Dél-Tirol jelenleg egy olyan etnikai konfliktusoktól mentes, jogilag stabil és gazdaságilag erős terület, amely sikeres önkormányzatiságot valósított meg egy demokratikus, unitárius államban. Marko (2008) úgy gondolja, hogy annak ellenére, hogy a ladin közösséget jogilag elismerik, mint számbeli kisebbséget, és ezáltal nincsenek teljes mértékben kizárva a politikai-jogi architektúrából, a képviseletük mégsem megfelelő, elegendő. Ráadásul a globalizáció és különösen az angol nyelv ismeretének jelentőségének a növekedésével minden eddiginél nagyobb erőfeszítésre lesz szükség ahhoz, hogy ennek a

kisebbség a kisebbségben státuszú közösségnek a nyelve hosszútávon fennmaradjon. Dél-Tirol lakosságának a többi nyelvcsoporthoz való hozzáállása is kezd megváltozni, és a nyelvi alapú szegregáció helyett, inkább az egyéni többnyelvűsége törekszenek.

Paul Videsott amellet érvelt, hogy az etnikai alapú regionalizáció hosszú távon gazdaságilag is kifizetődőbb, mivel ha a lakosság azonosulni tud egy régióval ott a gazdasági fellendülés sem várat sokat magára. Pontosan ez történt Trentino–Alto Adigében, ahol olasz többség volt, és a lakosság egy része egyáltalán nem tudott azonosulni a régióval. A német többségű Bolzano Autonóm Megye emancipációjával viszont az ottani német közösség már sajátjának érezte a területet, és ennek köszönhetően az ország egyik legszegényebb régiójából, jelenleg az egyik leggazdagabb provinciává vált Dél-Tirol. Ebből a gazdasági teljesítményből pedig nemcsak a németek és a ladinok, de az ott élő olaszok is profitálnak. (Videsott, 2024. 02. 09.) Habár a ladinok gazdaságilag az erős turisztikai és kézműves szektorra támaszkodhatnak, Giovanni Mischí attól tart, hogy a túlzott jólét veszélyeztetheti a kisebbségvédelmi törekvések támogatottságát. Mischí szerint új területeket kell keresni, ahol a nyelvet használni lehet, és ehhez reméli, hogy egy egységes nyelvi standard kialakítására is sor kerül majd. (Mischí, 2024. 02. 02.)

Verra kiemelte, hogy a jog önmagában nem elég, annak érvényesítése általában a lényeges kérdés. (Verra, 2024. 01. 26.) Paul Videsott meg van győződve arról, hogy a szecesszió legjobb ellenszere az autonómia, annak ellenére, hogy sokszor az ellenkezőjét mondják, miszerint az autonómia a szecesszió előszobája lenne. Ezért viszonyul sok állam ellenségesen az etnoregionalizmushoz, mert az állam instabilitásának növekedésétől tartanak. (A.Gergely, 1997) Videsott szerint viszont az autonómia éppen szükségtelenné teszi a szecessziót és Dél-Tirol esete erre kitűnő példa. Paul Videsott olvasatában minden egyes szintnek és horizontális egységnek azzal kell foglalkozni, amihez a legjobban ért és ami az ő szintjén a legnagyobb szintű hatékonyságot biztosítja. A külügy, a biztonság- és a védelempolitika állami szintű kompetenciák kell, hogy maradjanak, regionális szinten ezek értelmetlenek. A városfejlesztés, az alsóbb rendű közúthálózat, a környezetvédelem, a kisipar regionális hatáskörbe helyezése racionális döntés, hiszen Alto Adige mezőgazdaságát teljesen más normák mentén lehet szabályozni, mint például Szicíliaét. (Videsott, 2024. 02. 09.) Ez a megállapítás összhangban van Keating re-territorializációs paradigmájával. (2021b)

Videsott így fogalmazott: „Szerintem a jó autonómia lehetővé teszi minden régió számára, hogy olyan szabályozást alkosson, amely számára a legjobban működik”. Ez nemcsak a gazdasági, de a nyelvi-kulturális szektorra is vonatkozik, hiszen a ladin közösség védelme teljesen más eszközöket igényel mint például a szárd kisebbség védelme, már csak a

méretkülönbségből adódóan is. Videsott az interjúban az államot szakmákhoz hasonlította: a régi időkben a parasztok tulajdonképpen mindent maguknak csináltak, emiatt a termékek előállítása drága, a minősége pedig silány volt. Később a szakosodás megjelenésével egy-egy szakember csak egy-egy féle termék előállításával foglalkozott, így azt költséghatékonyabban és magasabb minőségben tudta termelni. A munkamegosztás intézménye tehát gazdaságilag kifizetődő. Az állam közigazgatásában is elengedhetetlen kellene, hogy legyen a specializáció, mivel ha az állam mindent maga szeretne csinálni, az eredmény nem feltétlenül lesz optimális. Videsott megfigyelései alapján az EU-ban azon a kisebbségek létszáma és vitalitása nem csökken, amelyeknek az igényeikhez illeszkedő sajátos autonómia jogköreik vannak. (Videsott, 2024. 02. 09.)

A fenti megállapítások azonban elsősorban a Bolzano megyében élő ladin közösségek vitalitására vonatkoznak Badia és Gardena völgyekben, ott ahol a ladin völgyek szélesebb autonómiajogkörökkel rendelkeznek, hiszen alacsony létszámú kisebbségként számukra előnyösebb a kisebbség a kisebbségben státusz a regionális kontextusban. Giovanni Mischí szerint fontos lenne azonban egy jogszabályban definiált ladin terület meghatározása. (Mischí, 2024. 02. 02.) A ladin nyelvi közösség közigazgatási szétagoltsága Chiocchetti szerint is gátat szab az egységes nyelvpolitikai irányvonalak kialakításának. Fabio Chiocchetti elmondta, hogy a trentinói ladin kisebbség perspektívájából nézve szerinte a ladin nyelv és közösség helyzetét leginkább nehezítő tényező a közigazgatási megosztottság és ennek eredményeképpen az iskolarendszerek és a kulturális élet különbségei. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.) A kulturális és adminisztratív központ hiánya tehát ilyen szempontból abszolút meghatározó. Verra szintén úgy látja, hogy a ladin területek egy közigazgatási egység alá történő összevonása sokat segítene a nyelv és a közösség jövőjén. Jelenleg több város vonzáskörzetére oszlanak a ladin területek, így a politikai potenciál is kiaknázatlan marad. (Verra, 2024. 01. 26.)

Nagy horderejű változásnak ítéli Roland Verra azt a törvényjavaslatot, amely a differenciált autonómiával rendelkező rendes jogállású régiók megyéinek devolúciójáról szól. (Verra, 2024. 01. 26.) Ennek keretében 11 olasz régió kért további kompetenciákat az államtól, köztük a jelentős ladin lakossággal bíró Veneto is, így megnyílt a lehetőség arra, hogy a ladin kisebbség és nyelv vitalitásának védelmét Trentino-Alto Adige közigazgatási határain kívülre is kiterjesszék. A törvényt 2024. június 28-án publikálta az olasz hivatalos közlöny. (Legge 2024/86.) Az interjúalanyok valójában mindannyian úgy vélik, hogy habár a regionalizáció alapvetően pozitív irányba mozdította el a ladin regionális kisebbség helyzetét, mégis a kisebbségi és nyelvi vitalitás hosszútávú megőrzésének valódi kulcsát abban látnák,

ha egy esetleges közigazgatási reform egy területi igazgatási egységben egyesítené a ladin völgyeket. Az alkotmány 132. cikke igazán tanulságos a ladin közösség jövője szempontjából, hiszen arról beszél miként kérheti egy provincia vagy egy település, hogy másik régióhoz csatlakozzon. Erre úgy van lehetőség, hogy ha a lakosság többsége referendumon fejezi ki erre vonatkozó igényét és a Köztársaság a parlamenten keresztül ezt jóváhagyja, az érintett regionális tanácsok beleegyezésével. (Mező, 2005)

Az olasz állam területi felépítésének módosítása tehát csak nagyon összetett folyamat eredményeképpen lehetne megvalósítható. Az első kritérium, hogy a területváltozás által érintett lakosság legalább egy harmadát képviselő települési önkormányzatok kérvényezzék azt; a második, hogy a lakosságnak referendum keretében a módosítást jóvá kell hagynia; harmadik lépésként pedig a parlamentnek meg kell szavaznia az erre vonatkozó alkotmánytörvényt, ezen kívül pedig a már létező régiók is kifejezhetik véleményüket a változás kapcsán. (Nicolini, 2019: 114) Bolzano megye a Fassa-völgygel történő megnagyobbítása azért lenne problematikus, mert a megye autonómiáját nemcsak az olasz alkotmány és az autonómia státútumok szabályozzák, hanem a nemzetközi vonatkozású De Gasperi-Gruber Egyezmény és az ENSZ által szabott keretek is. (Rautz, 2008) Összességében azonban látni kell azt, hogy az ország regionális reformja, már ami a régiók területét illeti, valószínűtlennek tűnik, hiszen azok határai nagyjából változatlanok a köztársasági alkotmány hatályba lépése óta.

Roland Verra mindennek ellenére mégis alapvetően úgy véli, a ladin viszonylagos biztonságos státuszát Olaszország adminisztratív struktúrájának köszönheti, mivel a különleges jogállás nélkül a kisebbségvédelem nem valósulhatott volna meg ezen a szinten; a kisebbségvédelemben jelenleg legfontosabb szintként a provinciális, a de facto autonómiát birtokló szintet látja. A régió összekötő szerepét többször is kiemelte. Felhívta a figyelmet azonban arra is, hogy a megyei hivatalok hiába élveznek autonómiát, ezek nem ladin hivatalok. Szerinte a jelenlegi politikai környezetben a ladinok csak akkor érhetnek el eredményeket, ha rácsatlakoznak a domináns politikai párt agendájára, egy esetleges ladin egység azonban akár Rómába is küldhetne képviselőket. Emellett a szakember fontosnak tartja még a tevékenység hatékonyabb szervezését, a különböző kezdeményezések megfelelő koordinációját. (Verra, 2024. 01. 26.)

Giovanni Mischí meg van győződve arról, hogy az autonómiának köszönhető az, hogy a ladin viszonylag erős státusszal bír. (Mischí, 2024. 02. 02.) Az autonóm megye és az autonómia státútum nélkül a mai helyzet nem alakulhatott volna ki. Videsott is egyetértett azzal, hogy a regionalizáció és az állam alatti közigazgatási egységek hatáskörökkel való

felruházása közvetlen módon pozitív hatást gyakorol a ladin közösség túlélési esélyeire. (Videsott, 2024. 02. 09.) Fabio Chiocchetti a trentinói helyzetből kiindulva is úgy tartja, hogy a ladin nyelv státuszát Olaszországban részben az állam területi igazgatásának jellegének köszönheti. Fabio Chiocchetti egyértelmű véleménye, hogy a ladin nyelv olaszországi státuszát leginkább a Trentino-Alto Adige régió és annak megyéi autonómiájának köszönheti. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.) Az 1999/482. kerettörvény meghatározza az olaszországi kisebbségek védelmét, az előírások gyakorlati alkalmazásának motorjai viszont a régiók. (Legge 1999/482) A regionalizáció alapvetően tehát javított a ladin kisebbség helyzetén, de fontos az is, hogy a helyi politika miképpen tudja a javára fordítani a kialakult közigazgatási és politikai teret. A régió továbbra is fennálló jelentőségét Roland Verra abban látja, hogy összekapcsolja a ladin nyelvű völgyeket Val Gardenát és Val Badiát Bolzano megyében a Trentinóban elhelyezkedő Val di Fassával. (Verra, 2024. 01. 26.)

Érdekes összefüggés, hogy Fabio Chiocchetti megemlítette, hogy habár a továbbiakban tárgyalt Perpignan környéki katalán közösség egy közigazgatási egység alá tartozik, a nyelvvédelem jogi eszközeinek hiányában ez mit sem ér. Az Arán-völgy kapcsán pedig véleménye szerint abszolút a katalán autonóm kormány politikájának tudható be az aráni nyelv magasabb fokú védelme. A kisebbség a kisebbségben státusz előnyeit a következőképpen fogalmazta meg: „Trento megyében a ladin az olasz mellett kisebbség, így sokáig senkit sem érdekelt, Bolzano megyében viszont a német kisebbségre vetülő figyelemből a ladinoknak is jutott”. A regionalizáció természetesen több előnnyel járt a németajkúak számára, pontosan a ladin etnikum közigazgatási tagoltsága által okozott nehézségek miatt, de egyelőre egyik szubnacionális egység sem kíván lemondani saját ladin völgyeiről. Vagyis Chiocchetti szerint ebből a szempontból egyúttal éppen a régiók tartják fenn ilyen módon a ladin nyelvi kisebbség hátrányos helyzetét. (Chiocchetti, 2024. 01. 19.)

A bemutatott statisztikai adatok és demográfiai trendek alátámasztják, hogy az olasz állam regionalizációja elősegítette a ladin kisebbség és nyelv vitalitásának a stabilizáció felé történő elmozdulását. Az interjúalanyok és a szakirodalmi források beszámolóiból az is kitűnik azonban, hogy a ladin közösség kedvezőbb helyzetben találta magát a Trentino-Alto Adige régió decentralizációjával Trento megyénél nagyobb autonómiát nyerő Bolzano megyében, amely háttérében valószínűleg az áll, hogy míg előbbiben a ladin kisebbség az olasz nemzeti többséggel osztozik a provincián, addig utóbbiban a ladin valójában egy kisebbség a kisebbségben a német regionális többség mellett. A ladin kisebbségi újjáéledés ugyanúgy az 1970-es évekre tehető mint az aráni közösség esetében, azonban itt nem a diktatúrából a demokráciába való átmenet katalizálta robbanás-szerűen a regionalizációs

folyamatokat, hanem hosszú szerves folyamat eredménye, amely több évtizeden keresztül tartott. Az Arán-völgyhöz hasonlóan Trentino-Alto Adige ladin nyelvű völgyeiben az egyik legnagyobb kihívás a kisebbségi nyelvhasználók motiválása a nyelvmegőrzésre, valamint arra, hogy az elvándorlás helyett a ladin völgyekben történő letelepedés lehetőségét válasszák.

Két alapvető különbségre érdemes felhívni a figyelmet az aráni közösség és a ladin közösségek a regionalizáció kontextusában vizsgált helyzetére. Egyrészt az aráni kisebbség egy jól körül határolható földrajzi területen él, ahol a közösség kohéziójának megteremtése nyilvánvalóan könnyebb, mint a több völgyre oszló Ladiniában. Másrészt Spanyolországban az autonómiajogkörök a regionális szintnek járnak, és a régió tudja átadni azokat az általa létrehozott aráni területi autonómiának. Olaszország esetében viszont a második autonómia státútum óta de jure az autonómia már nem a régióhoz, hanem a megyékhez tartozik (Decreto del Presidente della Repubblica, 1972/670.), amelyek ezáltal a dolgozat szempontjából de facto régióknak számítanak, viszont egyik területi igazgatási egység sem tartozik kifejezetten a ladin etnoregionális közösséghez. A jogszabályalkotás és a társadalmi-gazdasági-politikai tendenciák mégsem teljesen egységes módon alakulnak a két területi igazgatási egységben, amely ezáltal nem ugyanolyan státuszt biztosít a területén élő ladin közösségeknek sem.

8. A katalán regionális közösség a centralizált Franciaországban

8.1. A régiók történelmi beágyazottsága Franciaországban

A francia államfejlődés történetét két egymásnak feszülő erő határozzák meg: a centralizáció, amely főként politikai akaratként manifesztálódott, valamint az a nagy fokú diverzitás, amely az országot természetrajzi, etnikai és nyelvi szempontból is jellemzi. (Loughlin, 2007) A francia történelem állandó motívuma a centralizáció (Sipos, 1993: 139); már a Római Birodalom alatt jellemző volt a nem latin nyelvű csoportok nyelvi-kulturális asszimilációjára való törekvés. A birodalom bukását követően az erősebben latinizált déli területeken a d’oc, míg a kelta és germán befolyás által erősebben érintett északi területeken a d’oil nyelvjárárok terjedtek el. (Dormán, 2015) A későbbiekben a Frank Birodalmat a kétnyelvűség jellemezte, ekkor már elvált egymástól az egyházi és világi méltóságok által alkalmazott latin és a köznép által beszélt dialektusok. (Bárdosi, 2010) A középkori Franciaország nyelvi térképe jelentősen nagyobb heterogenitást mutatott, mint a mai. A nyelvi és igazgatási centralizáció középpontja a Capeting-ház Párizs környéki birtokai lettek, amikor Capet Hugót, Île-de-France hercegét 987-ben királlyá koronázták. (Ortutay, 2015) Az állam területi terjeszkedése során a koronához csatolt területeket provinciának nevezték a Francia Királyságban, az itt üléselő tartományi rendi gyűlések az idő előrehaladtával elsorvadtak. (Sipos, 1993: 141-142)

A francia monarchia, központosító hatalom volt, amely nemcsak a mai Franciaország területeit kebelezte be, de a központi területeken alkalmazott nyelvet és kultúrát is terjesztette. Fel kell itt hívni arra is a figyelmet, hogy a francia állam központosító törekvései a katolikus egyház támogatásával kerültek megvalósításra; az okszitán területek nagy részét az albigens eretnység ellen indított keresztes hadjáratnak köszönhetően szerezte meg a francia korona a 13. század folyamán, később pedig a protestáns hugenották eltávolodása a katolikus egyháztól egyben a francia állam általi kirekesztést is magával vonta. (Loughlin, 2007) Az állam politikai egységét a középkorban a francia uralkodók a külső és belső szuverenitás magukhoz

vonásával teremtették meg. Az abszolút monarchia kialakulásával pedig a közigazgatás centralizálása is együtt járt. (Sipos, 1993: 139) A francia monarchia egyértelműen belső kolonizációt hajtott végre, amennyiben a mai államterülethez tartozó területeket a katonai hódítást követően kulturális és nyelviileg a központhoz kapcsolta. (Hechter, 1999)

Az ancien régime nyelvi és igazgatási centralizációja csúcspontjának I. Ferenc 1539-ben kihirdetett Villers-Cotterêts-i rendeletét tekinthetjük, amely az első kifejezett törekvés volt a francia uralkodók részéről a közigazgatás egységesítésére, amelyet a latin nyelv helyett a „francia anyanyelven” kívántak megvalósítani. (Csernusné, 2002; Nagy, 2013)) Sipos (1993) úgy véli, hogy ez a „francia anyanyelv” valószínűleg a Párizs környékén beszélt francienből kialakult királyi nyelv volt. Kiemeli ugyanakkor, hogy a rendelet célja valószínűleg nem a regionális nyelvek elszorvasztása, inkább a latin nyelv pozíciójának gyengítése volt. Ezen a talajon állva XIII. Lajos és XIV. Lajos uralkodása idején, elsősorban Richelieu bíborosnak köszönhetően nyelvi standardizációba fogtak, amelynek az utóbbi által felállított Francia Akadémia lett a zászlóshajója. (Dormán, 2015) A nyelvi standardizáció célja alapvetően itt is az állampolgárok az állam iránti lojalitásának biztosítása volt. (Gal, 2016)

Az államigazgatás terén pedig az ancien régime idején az államot adóügyi kerületekre osztották, amelyek élén a 17-18. században az intendánsok álltak, ők rendkívül széles hatáskörrel bírtak. (Sipos, 1993: 143- 152) A forradalmat megelőzően a Francia Királyság területe 30 provinciára tagolódott, az intendánsok pedig a királynak, vagyis a központnak tartoztak elszámolási felelősséggel. (Rathod, 2007) A felvilágosodással ugyan a célkitűzések nem változtak, de az érvrendszer gyökeresen átalakult. Mindez a francia forradalom eszmerendszerében csúcsosodott ki, ahol a „szabadság, egyenlőség, testvériség” mottó már önmagában kódolta a homogén centralizált állam kiteljesítésének szükségességét. (Loughlin, 2007)

Franciaország mai közigazgatási rendszerének gyökereit a francia forradalomban találjuk. A francia forradalom kitörése után nem sokkal, 1789 augusztusában már megszüntették az egyes területi egységek addig létező privilégiumait. Az 1791-es alkotmány pedig már az egységes megyerendszer alapjait fektette le. (Szabó, 2005) Az ancien régime idején provinciának nevezett területi egységek, amelyek a megyei szintnek feleltethetőek meg, a forradalmat követően départementekké alakultak. (Horváth, 2011). A départementek az egységes és decentralizált állami közigazgatás egységei lettek, amelyek alapvetően két célt szolgáltak: egyrészt választóközrzetekként funkcionáltak, másrészt pedig az általános igazgatás keretét adták. (Sipos, 1993: 143- 152) A francia forradalom hatására tehát átalakult az ország

teljes közigazgatási struktúrája; mivel a településszerkezet már akkor sűrűn egymás mellett elhelyezkedő ám kisebb községekből állt, amelyek egy-egy nagyobb város körül koncentrálódtak, a helyi önkormányzatokat ez utóbbiakhoz igazították. Ezek fölé szervezték a départementeket, amelyeket földrajzi egységek és nagyobb városok vonzáskörzetei határoztak meg. (Horváth, 2011)

A forradalom Párizs központú volt, így a központi közigazgatás megszervezése a párizsi nyelvjárás dominanciáját hozta szerte az országban. Az 1789 és 1806 közötti időszakra tehetjük a központi asszimiláció legvehemensebb erőltetésének időszakát. (Bárdosi, 2010) A francia forradalom során a Konvent idején fogalmazódott meg a politikai döntéshozókban az a gondolat miszerint a nemzetépítéshez elengedhetetlen az oktatáspolitikai és a nyelvpolitika integrációja (Nagy, 2013), azaz egy komplex és integrált nyelvpolitika megtervezése és megvalósítása. (Grin, 2022) Míg a forradalom elején viszonylag toleráns attitűdöt tanúsítottak a régiók nyelvei és szokásai iránt, addig a jakobinus diktatúra már kifejezetten a nem francia nyelvek és akár nyelvhasználók teljes kiirtására is javaslatot tett. (Csernusné, 2002) 1794-ben a Konvent július 20-án kiadott rendelete (Décret du 8 pluvoise an II) előírta, hogy a közjogi dokumentumokat kizárólag francia nyelven lehet publikálni. Ez a törvény minden olyan településre franciatanár kihelyezését írta elő, ahol regionális nyelvet beszéltek, ráadásul börtönbüntetés kiszabását helyezte kilátásba azon köztisztviselők számára, akik valamely okiratot nem francia nyelven készítettek el. (Nagy, 2013)

Érdekes azonban, hogy Napóleon hatalomra kerülésével és a napóleoni klasszikus központosított közigazgatás kiépítésével egyidejűleg már nem volt számottevő a nem francia anyanyelvű állampolgárok diszkriminációja. (Ortutay, 2015) Napóleon első császárságának idején helyezték le a modern francia közigazgatás alapköveit. A napóleoni közigazgatás nem sok változást hozott, amennyiben a területi egységek központi igazgatása az intendánsok kezéből prefektusok hatáskörébe került. (Rathod, 2007) A 19. és 20. századokban tehát a départementek rendszere működött, és a prefektus volt az a személy, aki az állam képviselőjeként a helyi önkormányzatok működése felett felügyeletet gyakorolt. A regionalisták, vagyis a franciaországban felbukkanó etnoregionális mozgalmak a forradalom konszolidációja után jóval, a 19. század derekán kezdtek el ismét mozgásba lendülni, elsősorban a rurális területekre koncentrálva a tevékenységüket. Ezek a mozgalmak többfélék voltak, de léteztek olyan irodalmi mozgalmak is, amelyek kifejezetten a regionális nyelvek védelmére keltek, mint például a Félibrige az okszitán esetében. (Loughlin, 2007).

Az ország decentralizációját kívánó mozgalmak közül a 19. században többet is találunk Franciaországban. A liberálisok szerették volna megnövelni a helyi önkormányzatok

szerepét az egyéni szabadságjogok érvényesülésének erősítése céljából. Proudhon és követői centralizáció helyett az ország föderalizálását követelték, azonban törekvéseiket az anarchizmus elvei mentén határozták meg. A konzervatív nacionalisták a regionalizációt a monarchiával kötötték össze, és úgy vélték Franciaországot a családok alkotta községek és a községek alkotta régiók teszik ki. A szociális katolicizmus szerint a régió elengedhetetlen közvetítő tér az állam és az állampolgárok között. A szocializmus pedig a régiók szerepét a szakszervezetek megszervezésében találta központi jelentőségűnek. (Sipos, 1993: 143- 152)

A francia regionalizáció első megnyilvánulását Tőkés (2015: 103-104) 1871-re datálja, amikor intézményesítették a megyeközi konferenciát a több megyét érintő problémák megoldásának elősegítésére. A francia közigazgatásban ekkor már ezeket a départementeket egybefogó területi egységeket nevezték provinciának. A francia nyelv- és oktatáspolitiká szorosan kapcsolódnak egymáshoz, ebből adódik, hogy a francia nyelv státuszának megalapozása elsősorban Jules Ferry oktatási törvényeihez kötődik. 1881. június 16-ára datálódik az a törvény, amely az állami fenntartású iskolákban ingyenessé tette az alapfokú oktatást. Nemsokkal ez után 1882. március 28-án az alapfokú oktatást kötelezővé is tették egy újabb oktatási törvény keretében, amely kimondta, hogy a 6 és 13 év közötti fiúknak és lányoknak kötelező iskolába járniuk. Az 1880-as években ezek a reformok az oktatáspolitikai eszközzel kívánták asszimilálni Franciaország lakosságát. (Harrison – Joubert, 2019) A Jules Ferry közoktatási miniszter által bevezetett kötelező, francia nyelven folyó világi oktatás hatott a legkedvezőtlenebbül a regionális nyelvekre és identitásokra. Ezt a folyamatot Skutnabb-Kangas (1995) nyomán tekinthetjük a linvicizmus egyik legjobb példájának. Ezzel nemcsak a központi állam tudta homogenizálni a lakosságot, de egyúttal ennek hatására az állampolgárok a társadalmi előmenetel zálogával azonosították a teljes asszimilációt és önként hajtották végre azt. (Dormán, 2015)

A centralizációt elősegítő egyik spontán erő volt, hogy a francia társadalom kollektív tudatát a modernitás megjelenése után is meghatározta az a vélekedés miszerint minél magasabb társadalmi státusszal bír az egyén, annál inkább a központi, azaz Párizs környéki viselkedési normák szerint kell élnie. Ezek a társadalmi és viselkedési normák pedig legegyszerűbben az oktatás útján kerültek átadásra, egyre szélesebb rétegek bevonásával. (D'Auria, 2020) A francia nemzetépítés folyamatában kiemelt cél volt, olyan nemzeti narratívát alkotni, amely büszkévé teszi a nemzet tagjait és ösztönzi az államterületen élőket a nemzethez való tartozásra. A francia nemzet mint elképzelt közösség a 18-19. század terméke. D'Auria (2020) viszont nemcsak Benedict Anderson elméletére alapozza írásait, hanem Anthony D. Smith etnoszimbolista meglátására is, amely szerinte is összeköti az

esszencialista és a modernista paradigmát és valóságosabb magyarázatot nyújt a nemzet jelenségére. A Harmadik Köztársaság kontribúciója a nemzettudat megteremtéséhez azonban nemcsak az alapfokú oktatás megszervezése volt, hanem a hadkötelezettség, és az egységes közigazgatás bevezetése is, a tömegkommunikációs és a közlekedési hálózat kiépítése mellett.

A francia állam területi expanziója tette szükségessé a nemzetépítési paradigma előterjesztését; a közös múlt építésében pedig a nemzeti nyelvnek inkrementális szerepe volt. Nem szabad megfeledkeznünk azonban arról, hogy a francia történetírást gyakran politikai meggyőződések és megfontolások befolyásolták. A francia forradalmat követően számos szerző a nemzetet a burzsoáziával azonosította és a nemzet fejlődésének története a burzsoázia története volt számukra. D'Auria (2020: 360) állítja, hogy már a francia nemzeti szülőatyjának tekintett Ernest Renan is látta és megfogalmazta az erőteljes karakterbeli különbségeket az ország déli és északi része között. A déli területeken, vagyis az ún. Midi területein az ősi gallo-román, mediterrán és katolikus befolyás érződött, míg az északi területeket inkább a frank örökség, a germán kultúrához való közelség és a protestantizmus határozta meg. D'Auria (2020:362) azt is kimondja, hogy Renan írásaiból alapvetően kiolvasható, hogy szerinte a nemzet valójában egy kulturális konstrukció. Ráadásul szerinte a nemzet előbb volt kulturális és csak azután politikai konstrukció. (D'Auria, 2020)

Baycroft (2012: 59-60) úgy véli, hogy a francia regionális mozgalmak sikerét nagyban gátolta, hogy a francia republikánus elit szemében a rurális politikai erők a monarchista érülethez kötődtek. A regionalizmus pártján álló reakciós jobboldali, eseteként vallásos, főleg katolikus elit a politikai élet margóján mozgott. A szigorúan regionális kulturális mozgalmak azonban fenn tudtak maradni. A 19. században a republikánus politika képtelen volt közös pontot találni a regionalizációt és decentralizációt támogató hangokkal. A regionalizmus és a decentralizáció Franciaországban viszont egy olyan új politikai törésvonalat nyitott, amely nem helyezhető el sem a jobb és bal oldali sem pedig a republikánus monarchista dichotómia mentén. A Harmadik Köztársaságban a regionalizmusnak továbbá az is gátat szabott, hogy a helyi politikai intézmények a nemzeti intézményekhez tartozó ágak voltak, így az állam közigazgatási felépítése eleve lehetetlenné tette a valós decentralizációt. (Baycroft, 2012: 57-68) Pasquier (2009) a 19-20. századra teszi a francia regionalizmus gyökereit, felhívva a figyelmet arra, hogy már ekkor létezett a „notable”-ok testülete, akik a régiók érdekeit szem előtt tartva kapcsolatot tartottak fent a központi állam képviselőivel, és különösen a prefektusokkal.

1900-ban merült fel először javaslat 20 régió felállítására Charles Brun részéről, majd 1919-ben a hadigazdálkodás támogatása miatt hoztak létre regionális csoportosulásokat. (Tőkés: 2015: 103-104) Franciaországban tehát a regionalizációnak inkább államigazgatási hasznossági motivációja volt mintsem kulturális, nyelvi vagy etnikai. A világháborúk ezt követően a centralizációt segítették elő, nem csekély mértékben annak köszönhetően, hogy a francia hadseregben a vezényleti nyelv egyöntetűen csak a francia volt. (Csernusné, 2000) A 20. század első feléig három erő együttes hatása katalizálta a homogenizációt: az urbanizáció, az industrializáció és a gazdasági növekedés. (Szücs, 2014) Az ipari forradalom és a modernizáció hatására pedig megindult a tömeges elvándorlás a kisebb településekről a nagyvárosok és azok agglomerációi felé. (Horváth. 2011)

A második világháborút követően a fellángoló centralizáció-decentralizáció vitában a regionalizáció jelentette a kompromisszumos megoldást. Ekkor a régiókhoz két funkciót rendelték: az első mint gazdasági és tervezési területi egység, a második pedig mint a politikai reprezentáció egy közbülső szintje. Szintén ekkoriban fogalmazódott meg az igény arra, hogy a gazdaság mielőbbi talpra állítása érdekében csökkenteni kellene Párizs nemzetgazdasági dominanciáját és érdemes lenne fejleszteni a vidéki területeket. Erre a célra helyi illetőségű bizottságokat, szervezeteket állítottak fel. A gazdasági dimenzió az ún. spill-over hatást bizonyítva maga után vonta a közigazgatás dimenziójának racionalizációját is; 1956-ban 21 régióra osztották fel a francia állam területét. (Pasquier, 2009)

Tőkés (2015) kifejti, hogy Franciaországban a regionalizációnak szükségszerűen együtt kellett járnia a területfejlesztéssel már a 20. század első felében is, ezt elsősorban a két világháború ember- és anyagi veszteségei indokolták. A falusi népesség elvándorlása már az 1930-as években szembetűnő mértéket öltött és a bevándorlás is nagyjából innentől kezdve határozta meg az ország demográfiai folyamatait. Tőkés (2015: 24) felhívja a figyelmet arra, hogy az országot gazdasági és szociális fejlettség szempontjából a második világháború után a Le Havre-Marseille vonal mentén egy észak-keleti gazdagabb, és egy dél-nyugati szegényebb országfélre bonthatjuk. Ezen kívül az etnoregionális közösségek öntudatra ébredése a 20. század derekán összefüggésben áll a dekolonizációs folyamattal is, hiszen egyes nyelvvédő csoportok szerint esetükben is gyarmatosításról, a francia államterület és nyelvi-kulturális kontinuumának expanziójáról van szó. (Harrison – Joubert, 2019)

Szabó (2005) szerint a francia polgárok regionális identitása két forrásból táplálkozik: az első a történelmi tényező, főleg azokon a területeken, ahol a regionális identitás már a forradalom előtt megerősödött. A másik forrás viszont a forradalom által megerősített centralizációs törekvésekkel szembeni regionális összefogás. Loughlin (2007: 132-133)

továbbá felhívja a figyelmet a francia regionalizáció aszimmetrikus mivoltára. Érdeemes megemlíteni ugyanakkor azt a tényezőt is, hogy a civil társadalom aktivitása Franciaországban kisebbségvédelmi ügyekben gyakran elmarad az Európában megszokott szinttől és gazdasági érdekeik képviselésében sem mutatnak túlzott vehemenciát az egyes területi egységek. (Keating, 1998: 111)

A francia regionalizáció motivációi között egyrészt az EU felől érkező nyomást említhetjük, másrészt pedig a szubnacionális mozgalmakat. Pasquier (2010: 44) úgy véli, hogy az európai regionális politika nagy mértékben hatott a francia területi igazgatás struktúrájának evolúciójára, azonban nem ez volt az elsődleges erő, amely a decentralizációt hajtotta, hanem a francia régiók belpolitikai viselkedésének változása. Az európai viszonylatokban a francia régiók főként a paradiplomácia eszközeivel tudnak érvényesülni. (Pasquier, 2010: 35-52) Pasquier (2009) azonban emellett azt állítja, hogy a francia régiók politikai viselkedését elsősorban az europaizáció változtatta meg, mivel az Európai Unió intézményi struktúrájában korábban nem tapasztalt szerepet kaptak, itt főleg a gazdasági-fejlesztési hatáskörökre gondolhatunk. Franciaországban a kormányzás mezo-szintje a területi kormányzás keretében korlátozottan képes bekapcsolódni az európai folyamatokba. Mondhatjuk, hogy az ország regionalizálásában nagy szerepet játszott az európai integráció regionális politikája is. Az Európai Közösséghez való tartozás komplex együttműködési hálózatok kialakításához vezetett, amelyben az európai intézmények és azok igazgatóságai működnek együtt a centralizált és decentralizált francia állami szervekkel, hivatalosan azonban továbbra is Párizs az elsődleges kapcsolat mind az EU-nak, mind pedig a régióknak, vagyis a központ megkerülése egyik irányból sem jellemző. (Balme, 1995)

A francia régiók Bretagne és Korzika kivételével gyengének tekinthetők mind kulturális, mind identitásbeli, mind pedig intézményi szempontból. Korzika esetében ugyanakkor a helyzet változni látszik tekintettel arra, hogy a kormány kilátásba helyezte a francia alkotmány a területi igazgatási egységeknek dedikált cikkének módosítását, valamint Korzika szigetének lehetősége nyílna egy autonómia státútum kidolgozására. A javaslat a parlamentben való megtárgyalására 2025 októberében került sor, és azok kimenetele jelentős mértékben megváltoztathatja az őshonos területi kisebbségek jövőjét a francia államtesten belül. Korzika autonómiáját annak egyedi földrajzi jellege, sajátos nyelve és kultúrája, valamint társadalmának a területhez való különleges kötődése indokolja (Vie Publique, 2025), amely logikát könnyedén lehetne alkalmazni akár a franciaországi katalánok által lakta területen és társadalomban is. Az erősebb régiók gyakran pont azok a területek, ahol erős a regionális identitás is, erős lehet a kötődés egy-egy helyi regionális nyelvhez; ugyanakkor

például a francia katalánoknak otthont adó egykori Languedoc-Roussillon politikai szempontból polarizált régió volt, ahol nemcsak a bal és jobb oldal erői nem tudtak megegyezni, de a két kisebbségi csoport, vagyis az okszitánok és a katalánok sem tudtak feltétlenül megállapodni abban az irányban amerre a régiónak haladnia kellett volna. (Loughlin, 2007: 132-133)

8.2. *A francia állam területi igazgatása és a nyelvi jogok az alkotmányban*

Tőkés (2015: 46) kihangsúlyozza, hogy a francia régiók alapvetően gazdasági cézzal kerültek kialakításra. A második világháborút követő időszakban a centralizáltságot ellenző politikai elitek marginális szerephez jutottak csak, mintha egy időre elfelejtődött volna az a fajta nagy fokú diverzitás, amely a francia területeket mindig is jellemezte. A két világháború megpróbáltatásai és különösen az 1945 utáni újjáépítés egységes közigazgatást és gazdaságfejlesztést kívánt. Ennek köszönhető volt talán az ún. harminc dicsőséges év, amely időszak, 1945 és 1975 között a francia gazdaság és társadalom egyik legprosperálóbb periódusaként vonult be a történelembe. Ebben az időszakban robbanásszerű urbanizációt lehetett tapasztalni, a munkaerő nagy része pedig a mezőgazdasági tevékenység helyett a szolgáltatási szektorba áramlott. (Loughlin, 2007)

A francia állam decentralizálása a regionalizáció keretében ugyanúgy több lépcsőben valósult meg, mint az olasz állam keretében, de a közigazgatási decentralizáció és a mai regionális rendszer kiépítése az 1958-ban kikiáltott V. Köztársasághoz kötődik. (Constitution, 1958) A francia állam területi igazgatásának alapjait az alkotmány XII. fejezete tartalmazza, amely a Des Collectivités Territoriales címet viseli, vagyis az állam területi egységeit hivatott megnevezni és azok funkcióit, jog- és hatásköreit tisztázni. A 72. cikk értelmében a Köztársaság területi egységei a következők: települések, départementek, régiók, különleges státuszú egységek, és tengerentúli egységek. A cikk a területi egységekhez rendeli azon döntések meghozatalát, amelyek a szubszidiaritás elve alapján ésszerűbbek az adott szinten. Az állam területi egységei a választott képviselőtestületük által irányíthatják saját közigazgatásukat és a törvény által meghatározott mértékben saját kompetenciákkal rendelkezhetnek.

Marcou (2015) a francia állam territorializációja alatt azt a decentralizációs folyamatot érti, amely során az állam területe sajátos politikai jellegzetességekkel bíró területi egységekre

kerül felosztásra, ám kiemeli, hogy ez nem jelentheti a polgárok jogegyenlőségének csorbulását, hiszen annak maga az állam a garanciája. Emellett az állam feladata kell, hogy továbbra is maradjon a kohézió megteremtése és a szolidaritás fenntartása. A többszintű közigazgatás kialakításának gátat szab, hogy az alkotmány azt is leszögezi, hogy egyik területi egység sem kerekedhet a másik fölé, azok egymás fölött ellenőrzést nem gyakorolhatnak, és együttműködésüket is külön jogszabállyal kell engedélyezni. A többszintű kormányzás kialakulására Franciaországban tehát a jelenlegi alkotmányos helyzetben nincs lehetőség, hiszen az alkotmány tiltja, hogy a nemzeten kívül bármely területi egység a másik fölé emelkedjen, emiatt az országban a régió nem lehet a département, vagyis a megye fölött álló közigazgatási egység. (Pasquier, 2009) A területi egységek forrásait is a törvény határozza meg; az állam részéről kezdeményezett kompetenciáttranszfer esetén pedig az állam határozza meg a feladatkör ellátásához szükséges forrásnövekedést. A kormányzás legfontosabb területi egysége egyértelműen a département. Ebből adódik talán, hogy Franciaországban ún. aggregáció alapú regionalizációról beszélhetünk, vagyis a régiók delimitációja a départementek összevonásából alakultak ki. (Seys, 2019: 52-69)

Loughlin (2007) azzal kezdi a francia állam területi igazgatásának elemzését, hogy kiemeli, Franciaország gyakran kakukktojásnak számított az európai kormányzati rendszerek között. Paradigmája abból táplálkozik, hogy a nemzetállam a jóléti állam intézményrendszerében csúcsosodott ki, főleg az előző évszázad utolsó 30 évében. E tekintetben a jóléti állam nem más, mint az iparosodott kapitalista rendszer egyik szervezeti modellje. A francia jóléti állam kiépülése pedig a második világháborút követő időszakban valójában a francia forradalom nemzetkonceptiójára alapozott. A jóléti állam gördülékeny működtetéséhez az államterület igazgatásának centralizált modelljei tűntek a leghatékonyabbnak, amely mögött egyrészt az egyenlő rész vállalásának, másrészt azonban a különböző területek fejlesztésére fordítandó erőforrások minél igazságosabban történő elosztásának gondolata állt. A jóléti állam azonban Franciaországban is, ahogy Európa más területein is erodálódni kezdett, így nyertek egyre nagyobb relevanciát az állam alatti szintek. Loughlin (2007) a jóléti állam átstrukturálásának módját a decentralizációban látja, felhívva arra is a figyelmet, hogy ez a szó nem abszolút fogalom, és területtől és időtől függően mást és mást jelenthet.

A regionális érdekek már a '60-as évektől kezdve megjelentek a francia belpolitikában, az első a decentralizáció irányába mutató intézkedés Franciaországban 1964-ből a „Commissions de développement économique régional”, vagyis a regionális gazdasági fejlődésért felelős bizottságok létrehozása volt. (Keating – Loughlin – Deschouwel, 2005:108;

Pasquier, 2015) 1964-ben ráadásul a közigazgatási reform már előzetesen 22 régióra osztotta fel az ország területét. (Szabó, 2005: 160) Az 1964-ben felállított régiók élére az állam régióprefektusokat helyezett, akiket a regionális igazgatási konferencia segített a munkájukban. (Sipos, 1993: 156) Charles de Gaulle 1968-ban javasolta először a politikai regionalizáció gondolatát, ám Loughlin (2007: 59) szerint hibás módon a regionális reformról szóló referendumot a Szenátus reformjához kötötte, amely így elbukott.

Az elnök-tábornok politikai bukását követően utódja, George Pompidou hozott létre közigazgatási régiókat 1972-ben, viszont ezek státuszukat tekintve mindössze az államigazgatás intézményi (köz)szervei (*établissements publics*) voltak, nem pedig az állam saját hatáskörökkel bíró területi egységei (*collectivité territoriale*) ahogyan a *départementek* és a települési önkormányzatok. (Loi n° 72-619) Marcou (2014: 50) éppen emiatt adminisztratív regionalizációként azonosítja a francia decentralizációs modellt. A régiók tevékenységi köre három elemből állt: gazdaságfejlesztés, felnőttképzés és infrastruktúra. (Loughlin, 2007) Franciaországot úgy tartjuk számon, mint az asszimilációt annak saját korlátaihoz képest a legsikeresebben végrehajtó államot. Az 1960-as évekig a politikai elit egyáltalán nem volt hajlandó tudomást venni arról a tényről, hogy az ország területén kisebbségi csoportok is élnek, (Tőkés, 2007: 387) amelyet megkönnyített, hogy a franciaországi kisebbségi etnikai csoportok az ország periferiáján helyezkednek el. (393) Ilyen módon az etnikai-nyelvi különbségek nem igazazán gyakoroltak hatást a francia regionalizáció folyamataira.

Hoffmann (2019) a francia regionalizációt ún. önkormányzati modellnek tekinti, amennyiben a régiók létrehozása nem járt sem az alkotmány módosításával, és külön autonómia státútumok megfogalmazásával sem. Az ország regionalizációja a régiók létrehozásával kezdődött meg, amelyet az 1972. július 5-én kihirdetett 72-619. törvény keretében mondtak ki. Ekkor a régiók közigazgatásának elemeit is megállapították, ezek a regionális tanács, annak elnöke, és a gazdasági és szociális bizottság. A regionális végrehajtó hatalom feje a regionális elnök, akit habár a regionális tanács választ a regionális gyűlésnek nem tartozik elszámolási kötelezettséggel. Munkáját az alelnökök segítik. (Loi n° 72-619) Már 1972-től a régiók igazgatása kvázi kétkamarás rendszerben működött, mivel a kinevezett tagokból álló regionális, gazdasági és környezetvédelmi tanács javaslatokkal járulhatott hozzá a regionális tanács döntéseéhez. (Verpeaux, 2016: 80-86) A francia régiók igazgatását a regionális tanács, a tanács elnöke, és a gazdasági és szociális bizottság közösen látják el. (Sipos, 1993: 163-167) A törvény a régióknak engedélyezett kompetenciák körén belül szabályozási aktusok meghozatalát teszi lehetővé, a kompetenciák megállapítására viszont csak a decentralizáció kezdetekor az 1980-as évek elején került sor. (Verpeaux, 2016: 80-86)

A régiókat, mint a francia közigazgatás saját kompetenciákkal bíró egységeit az ún. Deferre-reformok keretében 1982-ben vezették be (Horváth, 2011); alacsony büdzsé mellett a régiók gazdasági, oktatási, környezetvédelmi, és kulturális hatásköröket kaptak, ügyelve arra, hogy a départementek funkciói ne csorbuljanak. (Pasquier, 2009) Gaston Deferre bel- és decentralizációsügyi miniszter volt az, aki ezt az átfogó reformcsomagot a parlament elé terjesztette 1982-ben. Franciaország valódi decentralizálása tehát csak 1982-ben kezdődött meg a 82-213. számú törvény közzétételével, amely a települések, départementek és régiók jogairól szólt. (Loi n° 82-213) Ekkor váltak a régiók a községek, megyék és tengerentúli területek mellett Franciaország területi közösségeivé, míg korábban csak mint egyszerű közintézmények működtek. Ez azt jelenti, hogy ekkor a régiót közjogi jogi személyiséggel ruházták fel. (Sipos, 1993: 158-163) A törvény 59. cikke számol be arról, hogy a regionális tanács tagjait innentől kezdve általános szavazás keretében választják meg és a regionális tanács döntéseket hozhat a régió kormányzására vonatkozóan. A tanácsnak továbbá a régió identitásának megőrzésében is szerepet ad a törvény. 1982-ben a régiók a települési önkormányzatokkal megegyező státuszt kaptak, ezzel továbbra is a départementek maradtak az állam területi igazgatásának kulcsegségei, amely nem tette lehetővé a régiók számára, hogy önkormányzatiságra törekedjenek. (Loi n° 82-213; Verpeaux, 2016: 80-86) Az 1982-es reform a régió koncepcióját alapjaiban változtatta meg a francia állam területi igazgatásában. (Sipos, 1993: 158-163)

Franciaországban az egy és oszthatatlan állam nemzeti és szubnacionális szintű politikai intézményeket is létrehozott. (Loughlin, 2007) Az államban a területi szubszidiaritás elvének megvalósulása jelentős korlátokba ütközik, mivel nem a döntéshozatal decentralizált, hanem inkább a döntések végrehajtási mechanizmusai követik a szubszidiaritás elvét. A francia közigazgatás középső, azaz mezo-szintjén a kompetenciákért a départementek és a régiók szintje folyamatosan verseng egymással. (Loughlin, 2007: 111) A départementekkel szemben a régiók hátrányban vannak, mert később hozták létre őket, ráadásul nem mindegyiknek van mély történelmi beágyazottsága, sőt széles körben támogatott lehatárolása sem. (Verpeaux, 2016: 80-86) Illés (2008:13) ráadásul felhívja arra a figyelmet, hogy a francia regionalizáció mindkét nagy hullámában, vagyis mind 1982-ben és 2003-2004-ben a megyei szint, vagyis a départementek jelentősen több hatáskört és nagyobb autonómiát nyertek el, mint a régiók maguk. 1982-ben a megyei tanácsok hatáskörébe került a département ügyeinek elsődleges intézése. Négy fontos politikaterületen is hatáskört kapott ez a szint; ezek a szociális biztonság és egészségügy, a területi és strukturális tervezés, az oktatás, kultúra és nemzeti örökség hármasa, valamint a gazdasági fejlesztés. A megyei

tanácsok tagjait hat évente kétkörös többségi rendszerben választják, akik az elnököt abszolút többséggel két fordulóban választják, vagy a harmadik fordulóban egyszerű többséggel, ha korábban eredménytelen volt a szavazás. (Loughlin, 2007)

1984-től kezdődően az állam szerződéses viszonyba lépett a régiókkal, amely az állam és a régiók közötti kapcsolat alapvető változását jelentette. (Sipos, 1993: 158-163) 1982 és 1986 között a prefektus hatásköre már mindössze a felügyeletre korlátozódott, így a területi önkormányzatok szabadabban tudtak működni. Ráadásul a helyi hatóságok feletti végrehajtói hatalmat a megyei és regionális szintű tanácsokhoz juttatták, pedig korábban ez is a prefektus hatáskörébe tartozott. A korábban mindössze intézményként funkcionáló régiók innentől kezdve helyi hatóságokként kezdtek el működni. A hatáskör-átruházás a jogszabályok meghozatalát követően kezdődhetett csak meg, amely nemcsak pénzügyi eszközöket, de megfelelő munkaeerőt is igényelt. (Loughlin, 2007: 68-69) Az első regionális választásokat 1986-ban tartották, ez növelte a regionális szint legitimációját. (Balme, 1995: 170) A regionális tanácsok tagjait általános közvetlen választással hatéves ciklusra választják. A tanács tagjai közül választja meg az elnököt, aki a korábban a régióprefektus által gyakorolt hatásköröket kapta meg. (Sipos, 1993: 163-167) A területi igazgatás meghatározásának kiegészítése a 92-125. törvénnyel történt meg 1992. február 6-án. (Loi n° 92-125) A 2016-ig fennálló régiók neveit és területüket 1992-ben iktatták törvénybe. (Sipos, 1993: 158-163) Ez a törvény az állam területi szervezetével kapcsolatban azt mondja, hogy az állam közigazgatása a központi kormányzásra és a dekoncentrált hivatalokra osztható. A jogszabály 54. cikke leírja továbbá a régiók közötti együttműködés lehetőségének mikéntjeit. (Loi n° 92-125)

Az 1995-ös 95-115. számú ún. loi Pasqua tovább specifikálta az ország területi igazgatását, kifejezetten azzal a céllal, hogy a területfejlesztés kiegyensúlyozottabbá váljon az ország egész területére vonatkozóan. (Loi n° 95-115) Charles Pasqua francia belügyminiszter a területi tervezést decentralizált alapokon képzelte el, majd ebből kiindulva egyfajta spill-over hatásként a decentralizáltság koncepciója további politikaterületeken is megjelent. (Loughlin, 2007) A Raffarin-kormány próbálkozott ismét, a 2000-es évek elején a regionális reformok megvalósításával, ám jelentős változások nem következtek be. (Pasquier, 2009) 2003-ban az alkotmányba került az a passzus, hogy a köztársaság területi igazgatásában decentralizált alapokra törekszik. A francia területi igazgatás szerkezetében minden szint az alatta lévő szint egységeinek egy részét tömöríti. Területi hatóságként az alkotmány csak 2003 óta hivatkozik az egyébként már 1982-ben létrehozott régiókra, viszont továbbra is centralizált maradt a francia politikai hatalom, valamint a törvényhozás is. A 2003-as alkotmányba foglalásnak azért van jelentősége, mert állandó jelleggel ruházta fel a régiókat,

vagyis törvényi szinten már nem lehet őket megszüntetni. A regionális tanács tagjainak megválasztásakor 2003 óta az állampolgárok csak a saját départementjükben induló képviselők közül választhatnak. A képviselőket 6 évre választják, és minden hely választható, vagyis nincsenek például a regionális nyelvi közösségek képviselői számára fenntartott székek. A francia régióknak a központi kormányzásban nincs szerepük. A 2010 óta létező területi tanácsosok feladata, hogy a régiók és a départementek működését összehangolják. (Verpeaux, 2016: 80-86)

A francia közszolgálati egyetem, azaz az École Nationale de l'Administration (2021) összefoglalójában kifejti, hogy a francia állam területi igazgatása az elmúlt évtizedben, 2014 óta is jelentős reformon esett át, amelynek köszönhetően átszerveződött az ország közigazgatási struktúrája, és a regionális szint a megyei szint mellett hasonlóan jelentős szerephez került. Ennek egyik legszembetűnőbb bizonyítéka, hogy az újra konstruált igazgatási rendszerben a regionális prefektúra rangban a megyei prefektúra fölé emelkedett. Az államigazgatás reformjának legfőbb színtere a régiók voltak, amelyek a közigazgatás hatékonyságát nemcsak egyes régiók fúziójával szándékoztak növelni, hanem a regionális szintű igazgatási egységek központosításával is. Érdeemes szem előtt tartani, hogy a francia területi igazgatás regionalizációja dekoncentrációt jelent, vagyis az állam célja a regionális struktúra megerősítésével nem más, mint a közigazgatási funkciók hatékonyságának növelése. Horváth (2001) szerint főleg azokban az országokban alakított ki a központi állam regionális dekoncentrált szervezetet, ahol tartottak a feladatok decentralizálásának gondolatától.

A francia közigazgatásban a régiók elérték a „collectivité territoriale” rangot, amely helyet biztosít számukra az ország közigazgatási struktúrájában. A francia régiók decentralizált kompetenciái a következők: területi tervezés, gazdasági fejlesztések, oktatás, felnőttképzés. Ki kell emelni azonban, hogy a közoktatás irányvonalainak meghatározása továbbra is erőteljesen centralizált az országban. Rathod (2007) hangsúlyozza, hogy a francia adminisztratív struktúra erősen hierarchikus és centrum, vagyis Párizs központú, valamint a francia közszolgálati szféra is erőteljesen centralizált, vagyis a közszolgák, beleértve a tanárokat is, központi toborzó rendszer által kerülnek alkalmazásba, és az azonos pozícióban lévő munkatársak feladatköre is nagyjából megegyezik az ország területén bárhol.

Marcou (2015) szerint a francia területi igazgatásnak nem elhanyagolható tényezői a települések (communes) sem; a polgárok elsődlegesen a helyi politikai testületen, de főleg a polgármesteren keresztül kapcsolódnak be a politikai folyamatokba. A francia területi igazgatásnak továbbra is meghatározó szintje a települési önkormányzatok rendszere, amely nagyon komplex, hiszen számos típusú települési önkormányzat létezik. Ezek közül az

urbanizált városi központok rendelkeznek a legnagyobb jelentőséggel, különös tekintettel arra, hogy a francia lakosság egyre inkább az ilyen városi központok felé mozdul el a földrajzi mobilitást tekintve. A francia települési önkormányzat két ágból áll: az egyik a városi tanács (conseil municipal), amelyet direkt és általános választás keretében választanak, a másik pedig a végrehajtó hatalom, amely a polgármester hatáskörébe tartozik, akit viszont maga a tanács választ meg. (Loughlin, 2007)

A regionalizáció Franciaországban sajátos módon kerül megvalósításra, más európai országokra ez a modell nem igazán jellemző, amelyet Pasquier (2009) funkcionális régió-felfogásnak nevez. Loughlin (2007: 119) ugyanakkor azt állítja, hogy a francia rendszer az 1960-as évektől kezdődően a funkcionális regionalizmus irányából a politikai regionalizmus irányába mozdult el. Franciaországban a regionalizáció elindítására funkcionális és politikai tényezők is hatással voltak (Keating, 1998:62), Franciaországban viszont az etnoregionális pártok jellemzően nem igazán bírnak valódi politikai súllyal. (Pasquier, 2010) Balme (1998: 181) úgy véli, hogy a francia régiók kialakítása, vagyis a francia regionalizáció eklatáns példája a regionalizmus közigazgatási, technokratikus jellegének, amelyet Hoffman (2019) önkormányzati modellként azonosít.

Marcou (2015) véleménye, hogy Franciaországban a regionalizáció nem feleltethető meg a régiók institucionalizációjával, még kevésbé a regionális autonómiák rendszerével, nem egyezik továbbá az olasz regionális állam modelljével sem. A területi igazgatás reformjaként Franciaországban valójában adminisztratív regionalizáció ment végbe (AER Report, 2010), és az adminisztratív egységek felosztása elsősorban nem a terület, hanem a funkciók alapján történt. (Rathod, 2007) A francia regionalizáció elsősorban adminisztratív regionalizációt jelent, hiszen a régiók nem jutottak jelentős kompetenciákhoz a folyamat során, ennek ellenére rendelkeznek bizonyos autonómiával, még ha erősen korlátozott mértékben is. (Merloni – Pacheco Amaral, 2016: 9, 24) Balme (1995: 175-176) olvasatában a francia régiók voltaképpen a nemzeti kormányra nyomást gyakorolni képes érdekcsoportokként jelennek meg az országos politikában, azonban mozgásterüket maga a választási rendszer is limitálja.

A katalán közösség franciaországi státuszát nem csak az állam területi igazgatásának az alkotmányban lefektetett elvei határozzák meg, de nyelvi kisebbségként a francia állam nyelvpolitikája is, amely jóval szigorúbb a másik két vizsgált közösség területi államának szabályozásával összehasonlítva. Ager (1999) a francia nyelv szimbolikus jelentőségének gyökereit az európai nagyhatalmi koncert idejére, a 19. századra teszi, amikor a külső fenyegetések leküzdésére a francia állam az állampolgárok identitásának egységét tartotta

fontosnak elérni. Történeti szempontból levezeti, hogy a francia állam tartós félelemmel viseltetik a regionális csoportok iránt, emiatt törekedett és törekszik továbbra is a homogén nemzet képét mutató társadalom megvalósítására. Nem utolsó sorban viszont a francia állam elvesztett nagyhatalmiságának szimbólumát, a francia nyelvet és annak pozícióját igyekszik megvédeni a külső és a belső fenyegetésektől egyaránt. A francia identitás erősen kötődik a republikánus ideálokhoz, ebből fakadóan ellenzi a francia állam a kollektív jogok biztosítását is. A francia állam kifejezetten jó példa arra, amikor az állam a kisebbségek jelenlétét a nemzeti szuverenitással szembeni kihívásnak tekinti. A francia regionális nyelvek jelenleg világviszonylatban is szembetűnően kedvezőtlen helyzetben vannak, amelyen ront a francia nyelv ma már talán spontán növekvő dominanciája is. (Harrison – Joubert, 2019)

A máig hatályban lévő 1958-ban elfogadott alkotmány második cikke már ki is mondja, hogy a köztársaság nyelve a francia. Kiemelendő, hogy a nemzeti szimbólumok között, első helyen említi az állam nyelvét. A 75-1. cikk azonban azzal egészíti ki a második cikk kikötését, hogy a regionális nyelvek a nemzeti örökség részét képezik. (Constitution, 1958) 1992-ben került bele az alkotmányba az a passzus, hogy a Köztársaság nyelve a francia (Csernusné, 2000), ami 2008-ban egészült ki azzal, hogy a regionális nyelvek az ország kulturális örökségének részét képezik (Demény, 2009) A francia alkotmány tehát kiemelt szerepet tulajdonít a franciának, mint nemzeti nyelvnek. A regionális nyelvek először a Maurice Deixonne-ról elnevezett 1951-es 51-46-os törvénynek köszönhetően nyertek elismerést az országban. 1951-ben a katalán mellett a baszk, a breton és az okszitán kaptak helyet az oktatásban. Fakultatív módon a pedagógusok innentől kezdve tarthattak az azt igénylő szülők gyermekeinek heti egy órát, amely során megismerkedhettek a regionális nyelvvel és kultúrával, ehhez pedig oktatási segédletet is igénybe vehettek, valamint specifikus képzéshez is hozzájuthattak. (Loi n°51-46)

1975-ben a Renée Haby által benyújtott és így róla elnevezett 75-620. törvény a regionális nyelvek tanításának lehetőségét az oktatás minden szintjére és színterére kiterjesztette. (Nagy, 2019) A loi Haby a tankötelezettséget hat és 16 éves kor között állapította meg, a 12. cikk pedig a regionális nyelvek tanításának lehetőségét az iskolakötelezettség egész időtartamára kiterjesztette. (Loi n°75-620) Kifejezetten a nyelvhasználat szabályozását célzó törvény volt 1975-ben a Pierre Bas és Marc Lauriol által beterjesztett 75-1349. törvény, amely a gazdaságban előírta a francia nyelv kötelező használatát és megsértése pénzügyi és egyéb szankciókkal járt. Kijelentette, hogy az üzleti életben és a hivatalos szituációkban a francia nyelv használata kötelező, bár ez nem annyira a regionális nyelvhasználat ellenében, inkább a professzionális közegekben egyre nagyobb teret

nyerő világnyelv, az angol ellenében fogalmazódott meg. (Loi n°75-1349; Nagy, 2019) 1982-ben az Alan Savary oktatásügyi miniszter által kiadott irányelveknek, az ún. Savary-körlevélnek köszönhetően lehetőség nyílt a kéttannyelvű oktatásra azzal a kikötéssel, hogy ennek a megszervezésére az állam vállal felelősséget. Ez a kitétel a korábbi regionális nyelvi rendelkezésekből hiányzott. (Csernusné, 2000) A helységnevek regionális nyelven történő kiírására is először 1982-ben nyílt lehetőség.

Az Jacques Toubon-ról elnevezett 94-665. számú törvény 1994-ből előírja a köznek szánt írásos anyagok francia nyelven történő publikációját. (Loi n° 94-665) A jogszabály ugyanakkor kimondottan nem kívánja megváltoztatni a regionális nyelvek vitalitását e téren. A Toubon-törvény 1994-ben minden korábbinál szélesebb körben teszi kötelezővé a francia nyelv használatát, azonban ez inkább az angol nyelv szupremáciájának letörésére, mintsem a regionális közösségek nyelvei ellenében született. (Nagy, 2019) Az államnyelv kötelező jellegét tovább erősítette ez a törvény, azzal a passzussal, hogy az Franciaország identitásának és történelmi örökségének alapvető eleme. Ez a nyelv az oktatás, a foglalkoztatás, a közélet és a hivatalok nyelve. Ráadásul a francia nyelv az egész frankofóniát összekapcsoló erő is egyben. Írott reklámokban és az audiovizuális tartalmak közzététele kapcsán is kimondja az államnyelv kötelező voltát. Ennek a törvénynek a 11. cikke tartalmaz a regionális nyelvekre vonatkozó előírást; tekintettel arra, hogy megengedi, hogy amennyiben a regionális nyelvtanárok képzésében szükséges, el lehet tekinteni a francia nyelv kötelezőségétől az egyetemi közegben. A 21. cikk pedig egyértelműen kiköti, hogy a jogszabály rendelkezéseinek nem célja a regionális nyelvhasználat ellehetetlenítése. (Csernusné, 2000) A fentiek fényében nem tagadható, hogy a francia állam, a francia nyelvre vonatkozó nyelvpolitikája meglehetősen komplex és a nyelvhasználat számos aspektusára kiterjed. (Grin, 2022)

A Paul Molac javaslatára elfogadott, 2021-641. törvény a regionális nyelvek védelméről, és azok előmozdításáról szól. A loi Molac célja 2021-es elindításakor az volt, hogy a regionális nyelveket megvédje és támogassa a nyelvi örökség megőrzését. Ez a törvény kiterjeszti a regionális nyelvek oktatásának feltételeit. Kötelezi azokat a települési önkormányzatokat, amelyek nem tudnak kétnyelvű oktatást biztosítani, hogy pénzügyileg támogassák az erre igényt tartó diákok magánoktatását. Ez a jogszabály a regionális nyelvek oktatását a rendes órarendi tanítási keretek közé helyezi és minden diák számára elérhetővé teszi. A törvény lehetőséget biztosít továbbá a helységnevek két nyelven történő feltüntetésére. Szintén előrelépés, hogy ez a törvény előírja a kormány azon kötelezettségét, hogy a kormányzat a területi egységek és a civil szervezetek által végzett munkáról évenként

jelentést terjesszen a parlament elé. (Loi n° 2021-641) A nyelvi revitalizációra vonatkozó törekvések, habár eddig hatásukat tekintve nem jelentősek mégis reménykeltőek az ország nyelvi diverzitásának fennmaradása szempontjából, ugyanakkor a társadalmi egyenlőség nyelvi síkon történő megteremtése fel sem merül. A francia nyelv presztízsének megingathatatlansága miatt szükségszerűen diglosszikus hagyomány bontakozott ki Franciaországban, amely a kisebbségi és regionális nyelvi revitalizációnak még a 21. században is útjában áll. Franciaország ráadásul a régiók szecesszióját elkerülendő egy komplex közigazgatási hálózatot hozott létre, régiókkal départementekkel és települési önkormányzatokkal. (Harrison – Joubert, 2019)

A francia állam nem ratifikálta a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját, amelyet az Európa Tanács 1992-ben nyitott meg aláírásra, amit Franciaország egyébként 1999-ben aláírt. Az ország 39 rendelkezést vállalt volna a Charta által előírtak közül, amelyek alkotmányos szempontból is elfogadhatóak lettek volna, a preambulum azonban nem. 2014 januárjában az elnöki székre pályázó François Hollande kérelmezte a ratifikációt, amely egy értelmező törvény kíséretében válhatott volna lehetségessé a francia alkotmányos rend megsértése nélkül. (Roger, 2019: 309) 2015-ben a Conseil d'Etat, vagyis a francia alkotmánybíróság ismét megerősítette, hogy a Charta ratifikálása alkotmányellenes lenne. (Broadbridge – Marley, 2019: 268) A franciák abszolút többsége egyébként Roger (2019: 309) szerint egyetért azzal, hogy a regionális nyelvek hivatalos elismerést érdemelnének. A politikai térben a Charta ellen felhozott érvek között találjuk, hogy a nyelvpolitika megváltoztatása magas költségekkel járna, vagy azt, hogy a regionális nyelvek sokfélesége miatt nem lehetne konzisztens módon alkalmazni annak előírásait. Azt is el kell ismerni, hogy valóban a francia állam több mint 70 regionális nyelvnek, sőt a bevándorlók által behozott nyelveknek is otthont ad, bár ez utóbbiaknak a Nyelvi Charta nem nyújt védelmet, és ebben a környezetben az általános politikai vélekedés, hogy a francia nyelv státuszának megőrzése hozzájárul az állam stabilitásához. Ráadásul sokan azon az állásponton vannak, hogy maga a francia nyelv van veszélyeztetett státuszban és továbbra is védelemre van szüksége az angol megállíthatatlan térnyerésével szemben. (Roger: 2019)

Az Institut français d'opinion publique 2025-ben publikált felmérése összességében azt mutatja, hogy a francia lakosság nagy része üdvözlölné az állam területi igazgatásának további decentralizációját, valamint sokan egyetértenének a regionális nyelvek és kultúrák az oktatásban betöltött szerepének bővítésével. A felmérés adatait 2025 július 11 és 15 között vették fel egy az állam egész európai területét lefedő 2000 főt számláló mintával, valamint 7 külön álló regionális mintával. A válaszadók 18 éves vagy annál idősebb személyek voltak. A

felmérésből kiderül, hogy a franciák mintegy 68%-a úgy véli, hogy a területi igazgatási egységek hatáskörei bővíthetők lennének, kifejezetten a katalán terület kapcsán ennél magasabb arány, 79% gondolja így. Ráadásul a franciák 73%-a támogatná, hogy a régiók olyan jogszabályokat alkothassanak, amelyek országos érvényűek. A regionális átszervezés tekintetében pedig 68% támogatná az óriásrégiók újrafelosztását. Országos tekintetben 84%, de a katalán minta esetében már 91% tartaná fontosnak a regionális történelem tanítását, és a megkérdezettek összesen 77%-a véli úgy, hogy a regionális nyelveknek hivatalos státuszt kellene nyerniük Franciaországban. Az állam és az állampolgárok közötti viszonyról pedig tanúskodik, hogy a felmérés adataiból kiderül, hogy 90% úgy érzi, hogy az állam túlságosan eltávolodott a helyi valóságoktól. (Étude Ifop, 2025)

8.3. A katalán regionális közösség és nyelvének vitalitása Occitanie régió Pyrénées-Orientales megyéjében

A „katalán országok” kifejezés azt a katalánok lakta területet jelöli, amely magában foglalja Spanyolország, Franciaország és Olaszország egyes részeit, valamint Andorra egészét. Összesen 14 millió ember él ezen a területen, akik közül 10 millióan tudnak valamennyit katalánul. A történelem során számos akadálya volt annak, hogy Katalónia és a katalán-ajkú területek önálló államot hozzanak létre. Az okszitán modernitás előtti valósághoz hasonlóan a katalán nyelvű területek is számos államalakulatra oszlottak, majd pedig Katalónia házasság révén először Aragóniával egyesült, amely később hasonlóképpen dinasztikus kapcsolatra lépett Kasztíliával. Ezt követően pedig az abszolút monarchia történelmi valósága ellehetetlenítette a katalán önállóságot. (McRoberts, 2022)

Észak-Katalónia a teljes katalán nyelvterülethez képest mindössze 4 116 km²-t tesz ki, és csupán közel fél millió ember lakja. (Baylac-Ferrer, 2016) Észak-Katalónia Franciaország legdélebbre eső területén fekszik a Pireneusok keleti oldalán. Történelmi alegységei az ún. comarques-ok, amelyek ma mind Pyrénées-Orientales megye részét képezik, Fenouillèdes-del együtt, amely hagyományosan okszitán ajkú. A francia katalán terület legnépesebb városa Perpignan, és az azt körülvevő Roussillon pedig ezáltal a legnépesebb comarque. A katalán több változatát is beszélik a térségben. (Hawkey, 2018) Hivatalosan a terület Occitanie régió részét képezi, ahol a katalán kisebbségi nyelv nem részesül hivatalos elismerésben. (Baylac-Ferrer, 2016:53) Ebből fakadóan a francia állam arra vonatkozóan nem közöl hivatalos statisztikákat, hogy vajon hányan vannak a katalán ajkúak Franciaországban, ezt a hivatalos

szervek semmilyen formában nem is mérik, de Baylac Ferrer (2015) 130 000 katalánról számolt be Észak-Katalóniából.

Észak-Katalónia viharos történelmében a Római Birodalom bukása után az arab hódítások formálták a térséget, majd a Frank Királyság Marca Hispanica néven pufferállamot szervezett itt önmaga és az arab kalifátus között. (Hawkey, 2018) A katalán nyelv az ötödik században kezdett önállósulni a latin nyelvváltozatok között, a kilencedik századra pedig már biztosan elkülönült a környezetében beszélt okszitán nyelvváltozatoktól. A katalán területeket később I. Szörös Vilmos szervezte először eggyé. A katalán grófságok 988-tól kezdve rendelkeztek valamiféle önállósággal. 1137-ben a barcelonai grófság dinasztikus úton egyesült az Aragón koronával, amelyet követően megindult a katalán területi expanzió. A francia korona 1258-ban egy jogszabályban például már elismerte a katalán ajkú területek és a francia korona különállóságát. A 13-14. századok fordulóján a Mallorca-i Királyság egyik fővárosának számított Perpignan. A kasztíliai és az aragón perszónáluniónak köszönhetően Észak-Katalónia az egységes Spanyol Királyság részévé vált, de a feudális rend hanyatlásával és az amerikai kontinens felfedezésével és ezzel összefüggésben Európa kereskedelmi fókuszának a Földközi-tengerről az Atlanti-óceánra történő áthelyeződésének következtében a katalán gazdaság hanyatlásnak indult. (Hawkey, 2018)

Francia Katalónia, vagyis Rousillon először 1462 és 1493 között került a francia korona fennhatósága alá (Nagy, 2019) egyfajta belső perifériát, pufferterületet biztosítva a francia és a spanyol királyságok között. (Rokkan, 1980: 175) A harminc éves háborúban a francia Bourbon és a spanyol Habsburg dinasztiák ellentétes oldalon harcoltak, a gazdasági nehézségek miatt pedig Perpignan és Észak-Katalónia nemesei lehetőséget kerestek és láttak meg ebben a Barcelonától való elszakadásra. Katalónia szövetségre lépett XIII. Lajossal a Habsburgok ellenében, a háború lezárásaképpen pedig az 1659-es Pireneusi Béke keretében Észak-Katalónia végleg a francia korona fennhatósága alá került az egykori római adminisztráció belső határaitra hivatkozva. (Hawkey, 2018; Nagy, 2019) A határvonal végső demarkációjára 1660-ban a Llívia-i Egyezmény aláírásával került sor. Habár a közigazgatási expanzió konszolidációját elősegítendő 1700-ban XIV. Lajos kiterjesztette a Villers Cotterêt-i rendelet hatályát az észak-katalán területekre is, a francia nyelv térnyerése mégis lassú maradt. (Hawkey, 2018) Lafont (1971: 52) úgy látja, hogy az észak katalán területek beolvasztása a francia államba a gyarmatosítás logikája mentén zajlott.

A jelenleg katalánok által lakott terület a Francia Királyság idején külön tartományként, Rousillonként működött. (Tökés, 2015) Már a 18. század elején a francia ancien régime az oktatás eszközén keresztül igyekezett bevonni az észak katalán elitet a

frankofónia egységébe, miközben a helyi elit privilégiumait a korona nem támadta. A forradalmat éppen ezért a helyi döntéshozók nem igazán támogatták. (Hawkey, 2018) A terület a départementek létrehozásakor, 1791-ben kapta a Pyrénées-Orientales nevet. (Tőkés, 2015) A francia forradalmat követően a republikánus elit kifejezett céljává vált a terület asszimilálása. Érdekes módon a francia katalánok az 1848-as forradalomban rövid életű önállóságot is képesek voltak kiharcolni maguknak és összességében az egész század alatt meghatározó maradt a republikánus érzület, a III. Köztársaság emiatt pozitív fogadtatásban részesült, amely paradox módon éppen a legtöbbet ártott a katalán nyelvnek, kultúrának és identitásnak az országban.

Míg Dél-Katalóniában a katalán nemzeti politikai mozgalmak egyre nagyobb teret nyertek a 19. század második felében, addig a politikai nacionalizmus és a politikai alapon szerveződő etnoregionalizmus (Urwin, 1998: 85) akkor sem volt és most sem jellemző a Pireneusoktól északra. Franciaország déli részének többségéhez hasonlóan viszont a 19-20. századok fordulóján a lakosság túlnyomó többsége még nem beszélte a nemzeti nyelvet. Az Első Világháború tovább erősítette az észak-katalán lojalitást Franciaország iránt, és a francia nyelv térnyerése is innentől számított elsöprő erejűnek. (Hawkey, 2018) Az asszimilációt erőltető nyelvi elnyomás 1951-től kezdett enyhülni, amikor engedélyezték a nyelv oktatását. (Loi n°51-46) A területen ezt követően inkább a civil szféra vette pártfogásába a katalán nyelv és kultúra vitalitásának védelmét. (Nagy, 2019)

A 2015-16-os regionális reform következtében a katalán regionális közösség sorsa még erősebben összefonódott a régiónak névadó okszitán közösséggel, amely nehezen definiálható kisebbségként, mivel hiányzik a közösség egésze részéről a közös szándék a hagyományok, valamint az okszitán nyelv és kultúra megőrzésére, amely alól kivételt képeznek az olyan etnoregionális okszitán közösségek mint például az aráni. Közös a két nyelvben, hogy mind a katalán, mind pedig az okszitán újlatin eredetű. Az okszitán nyelvet, habár különálló, a franciához való közelsége miatt sokan annak csak egy dialektusának tekintik, amely az okszitánok nyelvi identifikációjára és az államban betöltött szociális helyzetére negatív hatást gyakorol. Ráadásul egyes szakértők szerint az okszitán nem is nyelv, hanem nyelvcsoporthoz tartozik, amelyen belül több önálló nyelvet, nyelvváltozatot is megkülönböztethetünk, úgy mint például a limousin, a gascon, az auvergnat, vagy a languedocien. Az okszitánnak egyébként két nem hivatalos standardizált változata is létezik az egyik Alibert-től származik és a földrajzi Okszitánia nagy részén ezt használják, míg a másik Mistral változata, amelyet főként Provence-ban alkalmaznak. (Dourdet, 2019)

A francia régiók a dekonstrukció és rekonstrukció folyamatai miatt ma már nem a hagyományos, történelmi régiók. (Joubert, 2019) A folyamat legutóbbi fejleménye az volt amikor a francia parlament 2015-ben megszavazta a régiók számának 22-ről 13-ra redukálását, amely több helyen régiók fúzióját vonta magával. (Joubert, 2019) A 2016-ban életbe léptetett regionális átszervezés értelmében a korábban a katalán közösségnek otthont adó Languedoc-Roussillon régiót összevonták Midi-Pyrénées-sel így létrehozva Occitanie régiót. (Hawkey, 2018: 3) Occitania, vagyis az okszitán nyelv és kultúra által elfoglalt terület nem esik egybe Occitanie régió közigazgatási határaival. Ma az okszitán identitású személyek nagyobb része él a régió kívül.

A 2015-ben indítványozott közigazgatási reform célja az állami feladatok a régiók szintjére való delegálása, valamint a regionális bürokrácia mérséklése volt. A régió zászlóján egyaránt megjelenik az okszitán kereszt, és a katalán vörös-arany csíkozás, mégis a katalánok domináns kisebbségnek tekintik a névadás miatt az okszitánt. Az okszitán identitás dominanciája a régióban éppen azért nem olyan szembetűnő Occitanie esetében, mivel még az okszitán nyelvcsoporthoz is számos kisebb valamelyest elkülönült identitással rendelkező területi közösségből áll. Éppen ezért az okszitánoknak csekély befolyásuk van a politikai és a közigazgatási tér alakítására. Az okszitán dominanciája a régióban tehát főként olyan értelemben jellemző, hogy a katalán közösség tart attól, hogy ők elvesznek az okszitán közösségben, összemossák velük őket. (Joubert, 2019)

Occitanie Franciaország egyik ún. szuper-régiója tekintettel annak óriási területi kiterjedésére és nagy lakosságára. Az INSEE (Institut nationale de la statistique et des études économiques), azaz a francia statisztikai intézet adatai alapján a régió lakosságának létszáma folyamatosan növekszik, 2015-ös létrehozásakor 5 774 185 fő élt a területén, míg a legfrissebb adatok alapján 2021-ben már 6 022 176. 2015 és 2021 között a népességnövekedés a bevándorlásnak volt köszönhető, hiszen a születések száma minimálisan, de jellemzően alulmarad a halálozások száma mögött. A lakosság életkor szerinti megoszlása viszonylag egyenletes, bár kisebb mértékben előregedő tendenciát mutat. Ha a mai régió területének népsűrűségét történelmi perspektívából szemléljük, az folyamatosan növekszik; 1968-ban még csak 52,5 fő élt 1 km²-en, 2021-ben viszont már 82,8. A ma Occitanie-nak nevezett közigazgatási régió, vagyis az ország dél-nyugati része a 20. század folyamán végig kedvelt célpontja volt az országon belüli migrációnak is, 1962 és 1999 között átlagosan 26 000 betelepülővel évente. (Loughlin, 2007: 55)

Occitanie régióon belül a katalán regionális nyelvi közösség egy département területére, Pyrénées Orientales-re koncentrálódik, és habár kiegyensúlyozott demográfiai mutatókkal bír,

itt sem hagyható figyelmen kívül az egyre erősebben detektálható előregedési tendencia. 1968 óta a megye népsűrűsége jelentősen megnövekedett, az INSEE adatiból kiderül, hogy a megye összlakossága Occitanie régióhoz hasonlóan folyamatosan növekszik, 2015-ben 471 038 fő volt, a 2021-es mérések alapján pedig már 487 307, a népsűrűség pedig 68,5 fő/km²-ről 118,4 főre duzzadt. A demográfiai változás iránya a többi vizsgált térséghez hasonlóan itt is pozitív: 0,6%, de hozzá kell tenni, hogy megyei vonatkozásban a halálozási arány jelentősen meghaladja a születések arányát, így a betelepülés okozza döntően a növekedést. A népesség változásának mértéke egészen 2015-ig 1% körüli mértéket mutatott, ez befolyásolta a népsűrűség növekedését is.

8.3.1. A regionális közösség és a katalán nyelv vitalitását meghatározó normatív környezet

A katalán nyelv vitalitását leginkább meghatározó norma az, hogy a francia állam nem ismeri el kisebbségek létét a területén, és visszautasítja a pozitív diszkrimináció elvét, amely általában a legtöbb kisebbségvédelmi rezsim alapját adja. A katalán nyelv vitalitását leginkább befolyásoló jogi normának Albert Noguer az alkotmány második cikkét tekinti (Noguer, 2024. 03. 15.), amely kimondja, hogy a Köztársaság nyelve a francia. Az Office Publique de la Langue Catalane az egyetlen 2019 óta működő közigazgatási hivatal, amely a katalán nyelv és közösség védelmében lép fel. Az állam, az oktatáspolitikáért felelős Éducation Nationale, a kultúráért felelős minisztérium, és Occitanie régió, valamint Pyrénées-Orientales megye, a Perpignan-i Egyetem, illetve egy 130 települést összefogó egyesület és egy 26 civil szervezetet tömörítő szövetkezet hozta létre. Az OPLC figyelemfelhívó kampányokat szervez a katalán terjesztésének és megőrzésének érdekében. Pierre Lissot az interjú során elárulta, az OPLC munkája során sok olyan személlyel találkozott, aki nem ismeri a katalán nyelvet, sőt nem is tud annak az országban való jelenlétéről. Nekik elmondják, hogy nagyjából 850 km mentén beszéli a katalánt körülbelül 10 millió ember, és felhívják a figyelmet az elérhető katalán nyelvű mozira, színházra és irodalomra is. A tevékenységüket papíron, online és hirdetőtáblák formájában is végzik, valamint a katalán tanítók számára anyagokat is dolgoznak ki és állítanak össze, és nem mellesleg kulturális programokat is szerveznek. (Lissot, 2024. 04. 12.)

A 2015-16-os közigazgatási reform után a régió elnevezése körül vita alakult ki; az Occitanie megnevezés nem nyerte el a francia katalánok tetszését, így javasolták az Occitanie-

Pays-Catalan, vagy a Pyrénées-Méditerranée neveket, de végül is egyik sem kapott helyet. (Hawkey, 2018: 3) Occitanie régió, habár viszonylag új jelenség a francia közigazgatásban, két olyan régió fúziójával jött létre, ahol már eleve eltérő és erős regionális identitással rendelkező csoportok voltak jelen. (Joubert, 2019) A régió elnevezése ellenérzést váltott ki az ott élő katalán közösség részéről, hiszen a katalán elem kihagyása a nomenklatúrából, a helyi identitás elnyomásának egyik manifesztációjaként is értelmezhető. (Joubert, 2019) Következésképpen 2016. szeptember 10-én nagyjából 9 000 ember vonult ki az utcákra Észak-Katalóniában követelve, hogy a katalán nyelvi identitás valamilyen módon szerepeljen az új régió megnevezésében. (Hawkey, 2018: 3) Pierre Lissot úgy gondolja a demonstráció egyik eredménye talán az OPLC felállításának katalizálása volt. (Lissot, 2024. 04. 12.)

Lissot úgy vélekedik, hogy a 2016-os regionális reform nem sokat változtatott a katalán csoport helyzetén. (Lissot, 2024. 04. 12.) Franciaországban a dekoncentráció azt jelenti, hogy habár vannak szubnacionális közigazgatási területi egységek, a főbb döntéseket mégis Párizsban hozzák meg, és a párizsi központot a prefektusok képviselik a régiókban és a départementekben. A decentralizáció 1982-ben indult meg, amelynek köszönhetően kicsit több mint 40 éve a prefektusok mellett ott vannak a megyei és regionális választott képviselők is. Egyes régiók fúziója miatt tehát az új 2015-ben kirajzolt régiók méretüket tekintve nagyobbak lettek; Occitanie esetében a Montpellier központú Languedoc-Roussillon-t olvasztották egybe a Toulouse központú Midi-Pyrénées-vel. A szabályozási keretek változatlanok maradtak, papíron tehát a nyelvek helyzete semmiben sem változott. Roussillon eltűnése és Occitanie feltűnése a terminológiában Albert Noguer szerint is szimbolikus jelentőséggel bír, de a valódi erőviszonyokat nem változtatta meg. (Noguer, 2024. 03. 15.)

Alá Baylac Ferrer az interjúban elmondta, hogy valójában az 1980-as években az ún. Defferre-törvények indították el a decentralizációt, amely inkább közigazgatási dekoncentráció volt, hiszen autonómia jogkörök biztosításával nem járt. Megerősítette, hogy a decentralizáció mint szervezési elv alapvetően kedvező a kisebbségi nyelvek és identitások számára, viszont a francia viszonyok túlzott centralizáltsága miatt a döntések túlnyomó többségét mégis Párizsban hozzák. Például a 2015-16-os regionális átszervezést is a központ döntötte el, a helyi lakosság megkérdezése nélkül, amelynek az lett az eredménye, hogy a régiók nem követik a történelmi-nyelvi határokat, éppen ezért lehetséges egy olyan Occitanie régió létezése, amely az okszitán nyelv elterjedési területének jó ha mindössze a felét lefedi. Ez különösen kedvezőtlen a katalán etnoregionális közösség számára, mivel a terület elnevezése láthatatlanná teszi a katalán identitás jelenlétét. Baylac Ferrer viszont felhívta arra is a figyelmet, hogy nemcsak Occitanie régió demarkációja nem felel meg a hagyományos területi

felosztásnak, hanem például Grand Est régiója hasonló helyzetben van. Az új Bretagne régióból pedig hiányoznak egyébként a breton közösséghez kapcsolódó területek. Ez a fajta politika azonban szerintem nem új, Párizs ezt a stratégiát már a forradalom óta alkalmazza annak érdekében, hogy elfedje a történelmi regionális identitásokat. Ez összefügg azzal a ténnyel, hogy Franciaország nem ismeri el, hogy kisebbségek lennének jelen a területén. A francia állam az 1789-es forradalmat követő, ún. départementalizációja megváltoztatta a korábbi történelmi régiók rendszerét, és új a helyi természetföldrajzi jelenségek neveiből alkotott neveket adott az új départementeknek. (Baylac Ferrer, 2024. 03. 15.)

Közigazgatási védelem terén a katalán ugyanolyan helyzetben van, mint az ország bármely más regionális nyelve és közössége. A katalán helyzetét Albert Noguer ugyanakkor vitán felül kedvezőbbnek ítéli meg, mint az okszitánét. Szerinte sem megyei, sem pedig regionális szinten nincs arra esély, hogy a katalán nyelv társhivatalossá váljon Franciaországban, hiszen erről a döntést állami szinten lehetne csak meghozni. Amit a régió megtehetne, az az lenne, hogy saját hatáskörben preferálja a katalán nyelven kommunikálni képes és megfelelően kvalifikált munkaerő alkalmazását a közigazgatási pozíciókban, bár az írásos anyagoknak akkor is francia nyelven kellene készülniük. (Noguer, 2024. 03. 15.) A nyelv státuszának változtatása alapvetően kizárólag az állam kezében van. Pierre Lissot viszont azt mondta, hogy a katalán nyelv azért van előnyösebb helyzetben a franciaországi többi regionális nyelvhez képest, mert Spanyolországban egy 10 milliós közösség használja, beleértve olyan nagyvárosokat mint Barcelona, és olyan gazdag területeket mint Girona és környéke, amely Perpignan-tól kevesebb mint egy óra távolságra van. Lissot szerint a katalán nyelv védelmében azért a département teheti a legtöbbet, mert az kifejezetten a katalán nyelvterületet fedi le. 1982 óta számos pozitívumot hozott a katalánok számára a decentralizáció, amelyek közül óriási előre lépésnek számít a katalán oktatás kiépülése. (Lissot, 2024. 04. 12.)

A Deixonne-törvény például 2000-ben kiegészült azzal, hogy a Montpellier-i és a Toulouse-i Egyetemeken, Párizsban a hispán tanulmányok intézetében, valamint Bordeaux-ban az ibériai tanulmányok intézetében a katalán nyelv és irodalom oktatása kezdődjék meg. Az okszitán nyelv, irodalom és történelem tanítása pedig a Montpellier-i és a Toulouse-i Egyetemek mellett az Aix-en-Provence-i Egyetemen is elindult. A katalán Generalitat 2003 óta állandó képvisellel rendelkezik Perpignan-ban a Casa de la Generalitat de Catalunya a Perpinyà-n keresztül. A 2017-es dél-katalán események ugyanakkor még összetettebbé tették a francia katalánok helyzetét és akaratlanul is megváltoztatták a katalán regionális közösség mozgásterét Franciaországban. (Hawkey, 2018) Noguer úgy véli, hogy a francia állam

továbbra is rendkívül centralizáló; például, habár az oktatás finanszírozásában részt kaptak a régiók, a tantervek kidolgozása alapvetően továbbra is a központi oktatási hivatal hatáskörében vannak, de 2021 óta kiegészítő jelleggel a regionális nyelveknek otthont adó területi igazgatási egységek kiegészítő jelleggel kínálhatnak nem francia nyelvű oktatást. (Noguer, 2024. 03. 15.)

A regionális nyelv a hivatalos szervekben történő használata kapcsán Alá Baylac Ferrer megerősítette, hogy a hivatalos ügyintézés során elméletben nem lehetséges a katalán nyelv használata. (Baylac Ferrer, 2024. 03. 15.) Albert Noguer ugyanakkor elmondta, hogy ha tudja, hogy a hivatalban dolgozó személy beszél katalánul, akkor a regionális nyelven szól hozzá. Ehhez az kell, hogy biztosan tudja azt, hogy vajon kommunikációs partnere tud-e katalánul, így ha az illető elejt néhány katalán szót általában Noguer megpróbál katalánra váltani. (Noguer, 2024. 03. 15.) Pierre Lissot pedig hozzátette, hogy például házasságot lehet kötni katalán nyelven, és névadót is lehet celebrálni katalánul is. (Lissot, 2024. 04. 12.) Tehát néhány közigazgatási aktust lehet katalánul is folytatni, annak ellenére, hogy a katalánnak nincs hivatalos státusza Franciaországban.

A megyei és regionális tanácsok ugyan limitáltak, de tesznek a regionális identitások védelme érdekében, néhány regionális és megyei képviselő pedig felszólalt a régió megnevezésének a katalánokkal szembeni igazságtalansága kapcsán is. Az interjút megelőzően például a megyei tanács találkozót hívott össze a département megnevezésének változtatását kezdeményező konzultáció elindításával kapcsolatban a katalán láthatóságának növelése érdekében. A Pyrénées Orientales département nevének reformjáról szóló viták alkalmával többek között a megyei tanács is javaslatot tett olyan új megnevezésekre, amelyek láthatóvá tennék a területen jelenlévő katalán elemet. (Baylac Ferrer, 2024. 03. 15.) Noguer is megemlítette, hogy a département szintjén van arra törekvés, hogy referendumon megszavazzák annak nevének megváltoztatását Catalogne du Nord-ra, Pyrénées-Catalanes-ra, vagy Pyrénées-Méditerranées-re. A Conseil d'État, vagyis a francia alkotmánybíróság lesz azonban az, aki erre igent vagy nemet mond. A helységnevek kiírásának nyelvéről azonban a megye és a régió is dönthet. (Noguer, 2024. 03. 15.)

Baylac Ferrer véleménye, hogy a katalán nyelv franciaországi státuszát jól szemlélteti, hogy a 2023-as év folyamán öt település döntött úgy hivatalosan, hogy az önkormányzati tanács ülésein a katalánt is lehessen használni, francia fordítás mellett. A döntés meghozatalát követően az államot képviselő prefektus azonnal fellebbezett az illetékes bíróságnál, a közigazgatási bíróság pedig elsőfokon azt a döntést hozta, hogy az említett szerveknek nincs joguk a katalánt használni, még azonnali tolmácsolás mellett sem. Másik példaként azt a

2021-es alkotmánybíróági döntést említette, amely elvetette azt a törvényt, amely lehetővé tette volna a regionális nyelvek helyesírása szerinti írásmód alkalmazását, mivel az olyan betűket tartalmazott volna, amelyek az állam hivatalos nyelvében, azaz a franciában nem szerepelnek. (Baylac Ferrer, 2024. 03. 15.)

8.3.2. A regionalizáció és a kisebbség a kisebbségben státusz összefüggései a katalán közösségre nézve

Patkós (2005: 214-215) felhívja a figyelmet arra, hogy mekkora szimbolikus jelentőséggel bír az identitásra nézve a régió elnevezése, hiszen a tér szimbolikus újra értelmezése annak kommunikációjában ölt valójában testet. Occitanie régióban valójában plurális identitásokat találunk; a nyelv hatással van az identitásra, az identitás pedig formálja az egyéni nyelvhasználatot. A francia regionális identitások a regionális államszerkezet folyamatos újra-konstruálásának eredményeként nem követik a régiók határait. Ezt Nagy (2019) az erőszakos asszimiláció megnyilvánulásának tekinti. A plurális identitás széleskörben jelen van a francia periférián, ugyanakkor a nemzeti és a regionális identitással történő azonosulás aránya az egyéni identitások szintjén erősen változó egyéntől függően. (Joubert, 2019)

Occitanie régióban az okszitán a két igen veszélyeztetett nyelvi közösség közül a nagyobb és dominánsabb, már csak a régió elnevezéséből fakadóan is. Ez utóbbi különösen nagy előrelépés a számukra, hiszen az állami terminológiában korábban ez a szó soha nem szerepelt. Hozzá kell tenni viszont azt is, hogy az okszitán regionális identitás azért különösen érdekes, mert nem egységes, hiszen a középkor óta folyamatos hanyatlást él meg nemcsak a nyelv, de az identitás is. Talán ez magyarázza, hogy a katalán nyelv létezését és vitalitását többen elismerik Franciaországban Joubert (2019) szerint mint az okszitánét. A francia régiók kialakításakor a katalán lakta területek eredetileg Languedoc-Roussillon régióhoz kerültek (Lafont, 1971; Tőkés, 2015: 112), amelynek sikerült kiharcolnia, hogy az állami költségvetésből egy csekély összegű támogatás kapjon a helyi kultúrák és nyelvek fennmaradásának elősegítésére. (Hawkey, 2018)

A 2015-ben kialakított Occitanie régió közigazgatási határai a látszat ellenére különböznek attól a területtől, amelyet kulturális és nyelvi szempontból Okszitániának tekint a szakirodalom és a köznyelv. A régió teljes neve Occitanie Pyrénées-Méditerranée; zászlaja pedig, habár egyaránt tartalmazza az okszitán keresztet, valamint a katalán arany-vörös

csíkokat, a régió megnevezése egyértelműen az okszitán identitásnak és regionális nyelvnek kedvez, így az okszitán identitást magukénak valló egyének jobban tudnak azonosulni vele, nagyobb elismerésnek és elismertségnek örvendenek. (Taylor, 1992) Itt tehát emiatt tekinthető az okszitán közösség a két, a régióban jelenlévő de facto kisebbség közül a dominánsnak. A régió elnevezése ugyanakkor önmagában nem jelenti azt, hogy az okszitán nyelv sokkal jobb helyzetben lenne, mint a katalán, sőt inkább kedvezőtlenebb a státusza globális szinten nézve, mert a katalánnak nyelvnek erősen körbebástyázott a védelme a szomszédos Spanyolországban. A katalán és kisebb mértékben az okszitán esetében is revitalizált regionális nyelvről beszélhetünk, ahol a fiatal nyelvhasználók erős egyéni motivációval bírnak, és a nyelvet jellemzően nem a természetes otthoni közegben, hanem a mesterségesen kialakított iskolai oktatási környezetben sajátítják el. (Joubert, 2019) Az okszitán nyelvhasználók között azt a paradoxont figyelhetjük meg, hogy míg az idősebb generáció anyanyelvként beszélt a nyelvet, de patois-nak, vagyis tájszólásnak tartotta és nem tanította meg a saját gyermekeinek, addig unokáik az iskolában már megismerkedhettek volna a nyelvvel, azonban szüleik lebeszéltek őket a regionális nyelv számukra haszontalannak tűnő mivolta miatt.

Baylac Ferrer elmondta, hogy a franciaországi katalán regionális közösség mindig is kisebbségi helyzetben volt a francia regionális struktúrán belül. (Baylac Ferrer, 2024. 03. 15.) Az egykori Languedoc-Roussillon öt départementből állt, amelyből négy az okszitán languedocien nyelvcsoporthoz tartozott, egy pedig a katalán közösséget foglalta magában. A régió nevében, habár kis mértékben, de akkor szerepet kapott, láthatóvá vált a katalán identitás. A Roussillon földrajzi név a Languedoc elnevezés melletti használata egyszerre reprezentálja mindkét regionális identitás jelenlétét; az okszitánt és a katalánt is. A kettős kisebbségi helyzet tehát szerinte már 2016 előtt is megvolt, viszont a jelenlegi megnevezéssel teljesen láthatatlanná vált a katalán elem. Nemcsak a terminológiáról van itt szó, hiszen a régió megnövelésével a katalán département már nem csak egy az öt közül, de egy a 13 közül. Baylac Ferrer úgy véli, hogy ez hatással lesz a katalán identitás jövőjére, hozzáadódva a demográfiai folyamatok kedvezőtlen befolyásához. A régió új megnevezésével félő, hogy az idő előrehaladtával a katalán identitás apránként egybemosódik az okszitánnal. (Baylac Ferrer, 2024. 03. 15.)

Ennek kockázata azért is jelentős, mert Tőkés (2015) olvasatában például a francia területi igazgatás ún. regionális városok köré épül, mint Toulouse vagy Montpellier. Míg Toulouse-t Tőkés (2015:18) regionális metropolisznak tekinti, addig Montpellier-t már csak regionális központnak, Perpignan-t, a katalán-lakta területek legjelentősebb települését pedig

a hiányos regionális funkciókkal bíró városok közé sorolja. Toulouse mint a régió fővárosa azt a benyomást kelti, hogy a névadó okszitán nyelv legfőbb dialektusa az ott jellemző nyelvjárás, a languedocien. (Joubert, 2019) Érdekesség, hogy az 1930-ban Franciaországban működő gazdasági régiók közül a katalán lakta területek Toulouse és nem Montpellier vonzáskörzetébe tartoztak. A második világháború utáni tervekben viszont már Montpellier régiójába sorolták Perpignan térségét, de az 1950-es 1960-as években rendszeresen helyezték át egyik régióból a másikba. (Tőkés, 2015: 104-108) Mivel már az egykori Languedoc-Roussillon régió kulturális szempontból igen kevert volt; az okszitán és a katalán közösségnek is otthon adott, ezért Keating, Loughlin és Deschouwel (2005: 127) mesterséges régióként tekintettek rá. A katalán elit nehezen kezeli Montpellier gazdasági fölényét, ennek megfelelően Perpignan már 1969-ben megfogalmazta a regionális státútum iránti igényét a közigazgatási decentralizáció szükségességre hivatkozva.

A francia állam alkotmányos berendezkedésének és nemzetfelfogásának okán nem vonódik bele mélyebben a regionális közösségek vitalitásának megőrzéséért folytatott küzdelembe. Ennek megfelelően elsősorban a civil társadalom erői határozzák meg a katalán nyelv és közösség túlélési esélyeit Észak-Katalóniában. A civil kezdeményezések között kiemelkedik az ún. Arrels, amely saját magára egy olyan kulturális egyesületként hivatkozik, amelynek célja a katalán nyelv és kultúra előmozdítása a katalán nyelvterület a Pireneusoktól északra fekvő oldalán. Az egyesületet 1981-ben hozták létre és ma nemcsak az Albert Noguier által vezetett Arrels rádió fenntartásáért felel, hanem közreműködik két belemerítéses módszerű egyébként állami fenntartású katalán iskola munkájában. Emellett érdemes megemlíteni a La Bressola egyesületet, amelynek fő profilja oktatási vonatkozású; hét óvodát és általános iskolát működtetnek, valamint a középiskola alsó tagozata számára két Bressola, azaz belemerítéses módszerű katalán nyelvű magániskola áll rendelkezésre. Nagyjából 1100 gyermek jár ezekbe az intézményekbe. A Bressola célkitűzései között, nem a katalán nyelv használatának előmozdítása, hanem annak „visszaszerzése” szerepel. Az ún. vertikális pedagógiai elvét alkalmazva a diákok különböző korcsoportjai közösen vesznek részt órákon, és más az iskolához kötődő tevékenységekben, ahol a katalán az elsődleges kommunikációs nyelv.

8.3.3. Oktatás és a regionális nyelv tanítása

A katalán nyelv jelenlétét három féle iskolatípus is biztosítja a térségben. 40 olyan közintézmény van, amely ingyenes és ahol a foglalkozások fele franciául, míg a másik fele katalánul van. Ezen kívül az Arrels iskolák, amelyek szintén ingyenesek ugyanúgy a belemerítéses módszert alkalmazzák, mint ahogy azt a Bressola magánintézmények teszik. A katalán oktatáspolitikai jogszabályi háttere több pilléren áll. A regionális nyelv oktatásában a legutóbbi nagy oktatáspolitikai előrelépést a 2021-es év szolgáltatta. A Code de l'Éducation, vagyis az oktatási törvénykönyv alapvetően a francia tannyelvet teszi kötelezővé az egész országban, viszont 2021-től kezdődően a Molac-törvény jogszabályi alapot teremtett a franciától eltérő tannyelv bevezetésére. Az iskolák finanszírozása megosztottá vált az állam és a collectivités territoriales-ok között, bár a források legnagyobb részét mégis az állam biztosítja, de a helyi közigazgatási területi szervnek ezáltal van beleszólása az oktatás szervezésébe.

A katalán közösség vonatkozásában az első nagy előrelépés az új jogszabályi környezetben annak a keretegyezménynek a megkötése volt az állam a régió és a département között 2021-ben, amely felelősséget vállalt a katalán nyelv tanításának az oktatás minden szintjén történő kiépítésére. A keretszerződés adja majd az alapját egy olyan konkrét megállapodásnak, amely a keretszerződés céljainak eléréséhez szükséges stratégiákat fogja tartalmazni. A 14-12-2021-es számú oktatáspolitikai körlevél ugyanebből az évből pedig elismeri a belemerítéses módszer létjogosultságát, nemcsak a magán- de az államilag fenntartott iskolákban is. Noguer ennek kapcsán elmondta, hogy szerinte a nyelvvédelem bástyái között Franciaországban rendhagyó módon ott találjuk Észak-Katalóniában a települési önkormányzatokat is, mivel ezek befolyással lehetnek a közfinanszírozású katalán nyelvet is használó iskolai osztályok indítására. (Noguer, 2024. 03. 15.)

Baylac Ferrer (2016) az oktatást alapvető fontosságúnak tartja és sajnálattal számolt be arról, hogy az oktatáspolitikai reformot megelőzően, a 2014-15-ös tanévben például az Észak-Katalóniában beiskolázott diákok mindössze egy negyede tanult katalánul. A katalánul tanuló diákok viszonylag alacsony számának hátterében nem a szülők nemtörődősége, hanem már akkor valójában a férőhelyek hiánya állt. A katalánul tanuló diákok mindössze 30%-a vett részt állami programokban, a többiek önkéntes szervezeteknek és a helyi önkormányzatoknak köszönhették a katalán órákat. Baylac Ferrer beszámolója alapján 2021 előtt az alapfokú oktatás 90%-a állami intézményekben történt, a maradék 10% esetében pedig magániskolák működtek, amelyek a belemerítéses módszert képviselték. (Baylac Ferrer, 2024. 03. 15.) Ma már mindkét finanszírozási rendszerben választható a francia és a katalán paritásán alapuló kéttannyelvű oktatás az ún. Arrels iskolákban, - amely szó önmagában annyit tesz, gyökerek - állami, míg az ún. Bressolákban magán finanszírozás keretében. (Baylac-Ferrer, 2016) A

katalán nyelv a Bressola iskolahálózatban már 1976 óta jelen van, 1992-től pedig kéttannyelvű oktatást is biztosítanak. (Baylac Ferrer, 2016) A Generalitat a Bressola hálózat iskoláit is támogatja, tanárokkal, oktatási anyagokkal és pénzügyi eszközökkel is. (Hawkey, 2018).

Az APLEC, vagyis a katalán nyelv tanításáért kiálló egyesület (Associació per a l'ensenyament del català) teszi lehetővé a területi egységek támogatásával a diákok számára, hogy megismerkedhessenek a katalán nyelvvel az óvodában és az általános iskolában. Az APLEC célja, hogy a katalán tanítását elősegítse az állami oktatásban tanuló diákok számára, ennek köszönhetően a tanulók több mint negyede kap valamilyen formájú katalán nyelvoktatást. A szervezet finanszírozását főleg a Generalitat kisebb mértékben pedig a Perpignan-i Egyetem látják el. (Hawkey, 2018) Baylac Ferrer elmondása alapján a départementben nagyjából 4 000 diák tanul katalán kéttannyelvű vagy katalán nyelvi belemerítéssel magán vagy állami iskolában, ezen kívül pedig körülbelül 10 000 általános iskolás diák ismerkedhet meg a katalán nyelvvel az APLEC munkájának köszönhetően, amelynek Alá Baylac Ferrer az elnöke, és amely az oktatási intézményekkel együttműködve tanítja a regionális nyelvet a megye óvodáiban és általános iskoláiban. Baylac Ferrer generációja, vagyis azok, akik az 1980-as években jártak felső tagozatba már korlátozottan ugyan de iskolai keretek között tudtak megismerkedni a regionális nyelvvel. A nyelv tanulása akkor választható tantárgyként volt lehetséges, délután, az órarenden kívüli foglalkozások keretében, mint beszámolójából kiderül, a kétórás ebédszünet alatt. (Baylac Ferrer, 2024. 03. 15.)

A 2013-595. törvény, az ún. loi Peillon 2013-ban kimondta, hogy a szülőknek megfelelő tájékoztatást kell nyújtani a gyermekeik számára elérhető oktatási programokról, és a diákoknak joguk van a regionális nyelv tanulásához a tankötelezettség teljes ideje alatt. (Loi n° 2013-595) Noguer ennek kapcsán elmondta, hogy a kétnyelvű és immerzív osztályokba várolistáról lehet csak bekerülni, a szülők pedig általában tudatosan keresik a katalán oktatást. (Noguer, 2024. 03. 15.) Annak ellenére, hogy a katalán ajkú tanárok száma folyamatosan növekszik, ez mégsem elegendő az igények kiszolgálására. 2002 óta írnak ki kifejezetten a regionális nyelveket használó tanárok számára pályázatokat, ők jelenleg az általános iskolákban tanítók 5,4%-át teszik ki. A helyzetet tovább tetézi, hogy a tanárhány mellett kevés kétnyelvű helyet hirdetnek meg minden évben, ráadásul a kétnyelvű képzés sem megfelelő. A középfokú oktatásban még kevésbé van jelen a katalán, annak ellenére, hogy az intézmények 70%-ában tanítják a nyelvet. Az egyetemi oktatás tekintetében a Perpignan-i Egyetemen általában nagyjából 180 katalán szakos tanul egyszerre. (Baylac Ferrer, 2016)

Baylac Ferrer elmondta, hogy Észak-Katalóniában, az iskolákban a standard katalánt tanítják, mivel az észak katalán dialektus nem sokban tér el a délitől. (Baylac Ferrer, 2024. 03. 15.)

Lissot elmondta, hogy a kéttannyelvű iskolai rendszerben nyolc-kilenc éves korig csak katalánul zajlik az oktatás utána pedig a katalán mellett a francia is szerepet kap. (Lissot, 2024. 04. 12.) Baylac Ferrer kiemelte, hogy a katalán oktatása iránti igény messze meghaladja a valóban elérhető iskolai férőhelyek számát. (Baylac Ferrer, 2024. 03. 15.). A re-katalonizáció, vagyis a katalán vernakularizáció (Kozmács, 2007: 141) sikere nagyban függ attól, hogy sikerül-e a jövőben bővíteni a katalán nyelvű oktatást. A fizetős iskolai helyek tandíjai egyébként a családi bevétel arányában alakulnak. A gyermekek alacsony létszámát tehát nem a pénzügyi nehézségek okozzák, hanem a férőhelyek hiánya. Perpignan-ban például összesen két Arrels iskola működik. Pierre Lissot arról számolt be, hogy a départementben működő iskoláknak ma már mintegy fele tanítja valamilyen formában a katalánt, ráadásul a Perpignan-i Egyetemen az egyik kar specializálódott a katalánra, amely egészen a doktori fokozatig hirdet képzéseket. Ennek megfelelően kétéves kortól, egészen a 20-as éveikig bárki tanulhat ma már katalánul az oktatási intézmények jóvoltából. 610-615 ezer gyermekből 15 000 valamilyen formában megismerkedik a regionális nyelvvel az iskolákban, az viszont igaz, hogy Észak-Katalóniában a gyermekek csak 10%-a tanul kéttannyelvű intézményben, amely más regionális nyelvekhez képest gyenge aránynak számít. (Lissot, 2024. 04. 12.)

8.3.4. A katalán nyelv médiajelenléte

Baylac Ferrer (2016) megerősítette azt az állítást, hogy korunkban a médiának legalább akkora szerepe van a nyelvhasználat formálásában, mint az oktatási rendszernek, vagy a közigazgatásnak. Maga a Girona-i Nyilatkozat is említést tesz a média meghatározó szerepéről. (Hawkey, 2018) Baylac Ferrer arról számolt be, hogy a katalán nyelvű média korlátozottan érhető csak el Franciaország államterületén. A közmédiának van egy regionális adása, heti néhány perc erejéig, alapvetően azonban Párizs határozza meg a közmédia által vetített műsorokat. A France3 szombatokonként és vasárnaponként hét perces katalán nyelvű blokkot közvetít, de ez a mennyiség Baylac Ferrer szerint ez kétségkívül elégtelen. A France Bleu Roussillon rádiócsatorna egyáltalán nem készít katalán nyelvű műsorokat, a helyi közösségi csatorna, a Ràdio Arrels viszont Perpignanból napi 24 órában katalánul sugároz, habár kevés élő közvetítése van a források hiányából fakadóan. (Baylac Ferrer, 2024. 03. 15.)

Alá Baylac Ferrer véleménye, hogy előnyös, hogy a Barcelonából jövő csatornákat Észak Katalóniában is lehet fogni; ráadásul a Generalitat nemrég Perpignanból is újraindította a katalán közmédia egyik csatornáját, tíz év kihagyást követően. Lissot közölte, hogy a katalán nyelvű spanyol Trescat televíziós csoport 2024 elején döntött arról, hogy Perpignanból is sugározni fog, kifejezetten helyi fogyasztásra. Ma azonban a legtöbb otthonban a televíziót az internetes előfizetésen keresztül használják, vagyis az antennával fogható katalán csatornák nézettsége szükségszerűen csökken. (Lissot, 2024. 04. 12.) Baylac Ferrer szerint mivel a fiatalok médiafogyasztási szokásai nagyon megváltoztak, a kábeltvé jelentősége a nyelvi revitalizáció kérdésében szinte elhanyagolható. (Baylac Ferrer, 2024. 03. 15.) Lissot újdonságnak tartja, hogy ma már az ún. streaming szolgáltatók platformjain is számos tartalom érhető el katalán nyelven is, vagy mert katalán készítésűek, vagy szinkronizáltak, esetleg feliratozottak. Megerősítette, hogy a katalán nyelven elérhető szórakoztató tartalom a fiatalok számára különösen fontos, hiszen pont ezek hiánya vezethet a regionális nyelvek ápolásának elhanyagolásához, és a figyelmük inkább az angol felé való terelődéséhez. Lissot benyomása alapján a katalán nyelvű média fogyasztása visszaesésben van az elmúlt néhány évben. (Lissot, 2024. 04. 12.)

Albert Noguer elmondta, hogy a rádió Arrels küldetése, hogy eljuttassák a katalán nyelvet az autókba és az otthonokba. A Médiamétrie méri a médiafogyasztáshoz kapcsolódó adatokat az országban; egy Noguer által hivatkozott mérésükből kiderül, hogy a Rádió Arrels potenciálisan 250 000 hallgatót tud elérni, rendszeresen pedig 50 000 ember hallgatja. Ők azok, akik úgy nyilatkoztak, hogy a felmérést megelőző hónapban legalább egyszer hallgatták az adót. Azt persze nem lehet tudni, hogy ők mindennap hallgatják-e, vagy jellemzően milyen hosszán hallgatják, de 50 000 fő önmagában jó arányt jelent. A rádiónak ugyanakkor kevés eszköze van, két-három alkalmazottal működik. (Noguer, 2024. 03. 15.)

Noguer foglalkozásának megfelelően a Rádió Arrels fejlődésén keresztül szemlélte a katalán nyelv útját az elmúlt néhány évtizedben. A rádió alapításának köszönhetően 1981-től kezdve művelhetővé vált a nyelv, de akkor még a katalán alapvetően az idősök, a vidéki emberek és a romák nyelvének számított. Az Arrels egyesület úgy gondolja, hogy a nyelv megőrzésének legjobb módja, ha vannak akik beszélik azt és mások pedig hallják ezt. Ez a rádió küldetése, így minden témáról, úgy mint a politikáról, kultúráról, zenéről, csakis katalánul esik szó; az interjúkban is csak olyan személyeket kérdezik meg, akik képesek katalán nyelven választ adni. Ez alól csak akkor tesznek kivételt, ha a vendég a területen kívülről érkezik, akkor ő válaszolhat franciául, de a kérdéseket akkor is katalánul teszik fel. A Rádió Arrels működésében alkalmazott nyelvi standardról Albert Noguer úgy nyilatkozott,

hogy náluk a műsorokban mindenki a saját dialektusát használhatja, így ő például nem igazán használja a roussillonais-t mivel azt túlzottan művinek tartja, de bárki bármilyen akcentussal beszélheti a katalánt a rádió adásaiban, hasonlóan ahhoz, hogy a francia médiában is bármilyen akcentussal megszólalhat bárki. Árulkodó, hogy már hosszú évek óta tanakodnak egy Arrels televízió elindításán is, azonban a helyi csatornák nem igazán sikeresek Franciaországban, ezért inkább elvetették az ötletet. (Noguer, 2024. 03. 15.)

8.3.5. Társadalmi és gazdasági környezet

Broadbridge és Marley saját kvantitatív felmérést végeztek a katalán regionális közösség és nyelv vitalitásának vizsgálatára 1988-ban és 1993-ban. A két mérés között eltelt öt éves periódus alatt csökkent a katalán nyelvet beszélők aránya 54,4%-ról, 39,6%-ra. Mindkét felmérésben 70% körül volt azoknak az aránya, akik arról számoltak be, hogy szerettek katalánul beszélni, és 70% fölött van azoknak az aránya, akik a nyelv megőrzésére irányuló erőfeszítéseket támogatták. (Broadbridge – Marley, 2019) Egy 1997-ben végzett felmérés szerint a francia katalán területeken a lakosság 34%-a beszélt akkor a nyelvet, 16% használta napi szinten, és 55% állította azt, hogy érti a nyelvet. Ugyanakkor mindössze 48% azonosult a nyelvvel, de 68% a kétnyelvűség pártján állt. Egy 1999-ben végzett felmérés pedig azt mutatja, hogy az akkori francia régiókat összehasonlítva, Languedoc-Roussillon-ban viszonylag magas volt a régióhoz való kötődés. (Pasquier, 2009). Joubert (2019) helyiekkel folytatott interjúi alapján is arra a következtetésre juthatunk, hogy mind az okszitánok, mind a katalánok számára a regionális nyelv központi szerepet játszik a regionális identitásban, egyesek szerint a nyelv maga a régió, míg mások szerint a nyelv megtanulása önmagában nem jelenti az identitással történő személyes azonosulást.

Joubert (2019: 115) továbbá arra is felhívja a figyelmet, hogy a regionális közösség számára az is fontos, hogy magáénak érezze a regionális nyelvet, ez motiválhatja a regionális nyelv elsajátításának vágyát felnőtt korban is. Inkább az okszitán nyelvközösségre jellemző az, hogy nem tulajdonítanak megfelelő gyakorlati hasznat saját történelmi nyelvüknek, ezért nem bátorítják, nem látják értelmét a nyelv tanulásának, elsajátításának sem. Az okszitánok esetében különösen nehezíti a helyzetet az, hogy az idősek beszélik a nyelv autentikus változatát, ők ezt a nyelvet mégis inkább csak egy tájszólásnak tekintik. Az okszitán és a katalán nyelvi közösségek abból a szempontból hasonló helyzetben vannak, hogy a francia-spanyol határ mindkét oldalán jelen vannak, ugyanakkor különbséget tesz közöttük az, hogy a katalán magasabb nemzetközi presztízzsel bír. A fiatalabb generációk esetében a

kisebbséghez tartozás saját percepción alapszik, attól függően, hogy az egyén a regionális közösséghez tartozónak vallja-e magát, így részükről bárki saját döntése alapján csatlakozhat a csoporthoz. Az Occitanie lakosságánál tapasztalható kettős identitás két szintre osztható, az egyik a jogi-közigazgatási hovatartozás, amely egyértelműen francia, a másik pedig a régió iránti érzelmi kötődés, amely nem feltétlenül esik egybe a közigazgatási régió területével. (Joubert, 2019)

Joubert (2019) arról is beszámol, hogy a katalánok között sokan szégyenlik regionális identitásukat és emiatt egyfajta „ön-utálat” és nyelvelhagyás jellemzi őket. Pozitívum azonban, hogy a fiatal generáció tagjai között számos olyat találunk, aki proaktívan őrzi és védeni kívánja a regionális nyelvet és identitást. Jelenleg az idősebb generáció és a katalán romák a roussilloni katalán nyelvváltozatot használják, a fiatalok viszont, akik csak az iskolában használják a regionális nyelvet, jellemzően annak standardizált változatát beszélik, egy-egy helyi kifejezéssel kiegészítve. Érdekesség, hogy a Dél-Franciaországban élő romák nagy része katalánul beszél, ami a katalán térségekre irányuló nagy arányú roma bevándorlás következménye a 15. századból. (Hawkey, 2018) Baylac Ferrer (2016) arra hívja fel a figyelmet, hogy nagyjából a lakosság fele támogatja a katalán társhivatalos nyelvvé nyilvánítását, és a többség ugyanúgy támogatja egy a regionális nyelvekkel foglalkozó törvény megfogalmazását. A francia lakosság pedig túlnyomó részben támogatná a regionális nyelvek hivatalos státuszba emelését. A nyelvpolitikán belül az oktatáspolitikai támogatása a legerőteljesebb. A francia társadalomban az alapítványok, civil szervezetek szerepe rendkívül fontos a regionális nyelvek védelme szempontjából.

2015-ben a Perpignan-i Egyetem Institut Franco Català Transfrontalier intézete, a Generalitat de Catalunya kultúráért és nyelvpolitikáért felelős igazgatóságával és Pyrénées-Orientales megyei tanácsának közreműködésével végeztek vizsgálatot a katalán nyelv használatára vonatkozóan Észak-Katalóniában. (Baylac Ferrer, 2016: 26) A felmérés területi fókusz, ugyan egész Észak-Katalóniára kiterjedt, de az okszitán nyelvű településeket nem vizsgálták. A felmérés tematikus célja egyrészt a nyelvhasználat módjainak felmérése, másrészt pedig annak az identitásformálásban betöltött szerepének vizsgálata volt. A megkérdezettek legalább 15 évesek voltak 2015-ben és 192 különböző településről származtak; a kérdőívek kitöltését 2015 októbere és decembere között végezték telefonon keresztül. 1760 interjút sikerült lefolytatni; a 15 és 29 közötti korosztályban volt a legnehezebb alanyokat találni, talán azért is, mert a vezetékestelefon adatbázisából indultak ki a készítőik. A 2004-ben folytatott hasonló felmérés adatait összehasonlítva a 2015-ben regisztráltakkal arra juthatunk, hogy a katalán nyelv általános ismerete csökkent; 2004-ben

65,3% értett katalánul, 2015-ben már csak 61%; 37,1% volt képes 2004-ben a nyelvet beszélni, ez 2015-ben 35,4%-ra csökkent. Az érdekes és sokatmondó adat azonban az, hogy az olvasási készség javult, 31,4%-ról 39,2%-ra, az íráskészség pedig 10,6%-ról, 14,3%-ra. Ez az adat valószínűleg az oktatáspolitikai enyhülésnek volt betudható. 79,3% inkább szeretne volna, hogy a katalánt tantárgyként oktassák az iskolában, 76,1% pedig azt is támogatná, hogy a katalán mindenki számára kötelező legyen az iskolában. Ugyanúgy 76,1% nem zárkózott volna el attól, hogy bevezessék a kéttannyelvű oktatást, amely 2021-ben később meg is valósult. Mindezek ellenére az Észak-Katalóniában belemerítéses módszerű katalán iskolákban végeztek arról számolnak be, hogy a mindennapokban inkább a franciát használják, és a franciát kívánják majd átadni elsődlegesen gyermekeiknek is.

A családon belüli nyelvhasználat tekintetében a nagyszülőkkel való kommunikációban 20% körüli volt akkor a katalán aránya, a szülőkkel 16% körüli, míg a párkapcsolati partnerrel és a gyermekekkel nagyjából 11-12% használta a katalánt. A francia nyelv térnyerése a transzgenerációs nyelvi adatokban szembeötlő, a nagyszülőkkel nagyjából 55% használta a franciát, a gyermekekkel viszont már majdnem 78%. A 20. század első felében született generáció családjaiban, otthonaiban az elsődleges nyelv a katalán volt, a szülők ezen a nyelven beszéltek egymással, azonban a lingvicizmus (Skutnabb-Kangas, 1995) olyan elsöptő volt az országban, hogy ők már inkább franciául szóltak a gyermekeikhez. A tömeges nyelvvelhagyás ilyen módon az 1940-es, 1950-es években ment végbe, innentől kezdve a gyermeknevelésben használt elsődleges nyelv a francia lett.

A katalán leginkább az otthonokban és a baráti kapcsolatokban volt jelen 16-15%-kal. A megkérdezettek 34%-a arról számolt be, hogy ha Dél-Katalóniába látogat, valamilyen formában használja a katalán nyelvet és 8% körül mozog azoknak az aránya, akik a kiskereskedelmi egységekben is használták azt. Az állami közigazgatásban 0,6%, a megyei hivatalokban ugyanekkora volt azon alkalmazottak aránya, akik beszéltek katalánul. Érdekes adat, hogy a megkérdezettek 27,3% úgy vélte öt év múlva a katalán vitalitása növekedni fog, és 24,7% gondolta úgy, hogy az visszaszorul majd. 2015-ben összesen 85,2% nyilatkozott úgy, hogy valamilyen szinten támogatja egy helyi katalán nyelvű televízió csatorna létrehozását, és 74,7% értett valamilyen szinten egyet, hogy szavazást kellene tartani egy a regionális nyelvekkel foglalkozó törvényről. 69,8% többé kevésbé azon az állásponton volt, hogy a katalán nyelvnek valamilyen szerepet kellene biztosítani a közéletben. 57,9% pedig attól sem zárkózott volna el, hogy a katalán váljon a francia mellett a département hivatalos nyelvévé. A megkérdezettek átlagosan 54,1% tartotta magát katalánnak, ez a 45 év felettiek több, míg az alattiak kevesebb mint felére jellemző.

Baylac Ferrer (2016) az adatok alapján nem vonja kétségbe, hogy a katalán nyelv veszélyben van Franciaországban. A katalán kizárólagos nyelvként más vidéken nincs jelen az országban, és általában informális helyzetekben, otthon, rokonokkal és a barátok között használják; a francia mint nemzeti hegemon nyelv, szinte a nyelvhasználat minden területén a helyébe lépett. Észak-Katalónia lakóinak mentalitását, a katalán és a francia nyelvekhez történő viszonyulását továbbra is a diglosszia határozza meg, a globális térben azonban a társadalmi nyelvhasználat valójában a plurilingvizmus irányába mozdult el. Baylac Ferrer szerint nem beszélhetünk valódi diglossziáról, hiszen a katalán szinte egyáltalán nem beszélt nyelv. Ezt több tényezőre vezeti vissza. Egyrészt sokat ártott, hogy egy generáció úgy döntött nem adja tovább anyanyelvét a gyermekeinek, másrészt viszont a területre érkező nagy számú Észak-Franciaországból származó betelepülő is megváltoztatja a helyi nyelvi erőviszonyokat. A département lakóinak csak nagyjából 35-40%-a olyan, aki ott is született, míg 60% valahonnan máshonnan, de Franciaországból származik, így nehéz is katalánul értő beszélgetőpartnereket találni. (Baylac Ferrer, 2024. 03. 15.)

A diglosszia kérdésében Lissot úgy véli, hogy a katalán elterjedtségének alacsony foka miatt nem lehet a területen értelmezni a diglosszia jelenségét, azt viszont nem tagadja, hogy az idősebb generációk körében érzékelhető egy fajta diglosszikus attitűd. Számukra a katalán az anyanyelv, amelyhez kapcsolódóan társadalmi és egykori vélt vagy valós politikai nyomásra egyfajta szégyenérzetet társítanak. (Lissot, 2024. 04. 12.) Baylac Ferrer azt említette, hogy habár a nyelvet valójában beszélő személyek száma drasztikusan lecsökkent, maga a nyelv továbbra is központi szerepet kap a közösségi identitás formálásában. Baylac Ferrer úgy látja, hogy a területen a francia mellett a katalán nyelv is életben van, viszont a saját generációjára úgy véli az jellemző, hogy mivel szüleik franciául beszéltek hozzájuk, a regionális nyelv transzgenerációs átöröklése megszakadt, annak ellenére, hogy az ő szüleik generációja otthoni közegben inkább a katalán nyelvnek volt kitéve. (Baylac Ferrer, 2024. 03. 15.)

Hawkey (2018: 54) saját felmérése alapján azt állapította meg, hogy tökéletesen mindössze a megkérdezettek 20,3%-a értette a katalánt Észak-Katalóniában, 10% beszélte, 16,2% értette a katalán nyelvet írt szövegeket, és 6,5% tudott írni katalánul. A Hawkey által 2018-ban megkérdezettek közel 40%-a úgy gondolja, hogy a katalán nyelv jól használható a modern társadalmi viszonyokban, ráadásul szintén ugyanennyien vélekednek úgy, hogy katalán nyelv ismerete munkaerőpiaci előnyt jelent, több mint 20% pedig azt gondolja, hogy a katalán nemzetközileg is magas presztízzsel bír. Több mint 20% szerint a katalán megfelelően szofisztikált nyelvnek számít, és ugyanennyien a közösségi média felületein is használják. A

francia nyelv státuszát ehhez mérten jól mutatja, hogy ugyanezen minta válaszadói szerint, közel 90% gondolja úgy, hogy a francia nyelv használata megfelelő a mai társadalmi viszonyokban és hogy a francia nyelv ismerete jobb munkalehetőségeket kínál.

Hawkey (2018) analízisének második pillére a szolidaritás, amely kapcsán az derült ki, hogy a megkérdezettek kicsivel kevesebb mint a fele identitás-meghatározónak tartja a tényt, hogy beszél katalánul, és majdnem két harmaduk vélekedik úgy, hogy a katalán nyelv ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy valaki katalánnak érezze magát. Több mint 40% szerint a katalán nyelv jól alkalmazható az érzelmek megfogalmazására és kifejezésére, közel 90% pedig a katalán nyelvet összekötötte a gazdag kulturális örökséggel. Szolidaritás tekintetében a francia nyelvről több mint 90% tartja, hogy gazdag kultúrával kapcsolódik össze, és több mint 80% gondolja úgy, hogy a francia nyelv kifejezetten alkalmas érzelmek közlésére. Hawkey (2018) továbbá arra is felhívja a figyelmet, hogy 75% szerint a katalán nyelvet tanítani kellene Pyrénées-Orientales megyében, közel kétharmad pedig elégtelennek találja azt a szintet, amelyen a katalán akkor jelen volt az oktatásban. E tekintetben a 2021-es loi Molac életbe lépése óta komoly előre lépések történtek. 84% úgy gondolta, hogy fontos megőrizni a katalán nyelvet a térségben, majdnem 80% szerint pedig ennek egyik hatékony módja a katalán az iskolákba történő becsatornázása, viszont kevesebb mint fele vélekedett úgy, hogy ezt a helyi nyelvváltozaton kellene tenni. Közel 70% szerint viszont nem elegendő beszélték a katalán nyelvet a területen.

Joubert 2019-ben 65 okszitán és katalán személlyel készített félig strukturált interjúkat. Mindkét közösség esetében a nyelv, a régió és az identitás erősen összekapcsolódnak. A többség szerint a nyelvi identitás születéstől fogva adott; mások viszont úgy vélik, hogy nem a nyelvi kompetenciák minősége tesz valakit katalánná vagy okszitánná, hanem a családi kötelékek, kifejezetten a házasság. Sokan állították ugyanakkor, hogy a regionális identitás tanulható. A megkérdezettek között viszonylag kevesen voltak azok, akik saját megértési és beszédképességüket nagyon jónak ítélték meg, nagyjából 17,8% és 11,3% között. Közel 30% pedig úgy nyilatkozott, hogy egyáltalán nem tud katalánul beszélni. Ha a francián kívüli nyelvtudást nézzük Pyrénées-Orientales megyében, akkor a spanyol nyelvi készségek a legerősebbek, a megkérdezettek 75,5%-a értett spanyolul és 61,4% beszélt is azt. Az angol jelenléte is számottevő volt, 62,2% értette és 49,9% beszélt. A katalán harmadikként szerepelt 61%-kal és 35,4%-kal. Érdekes módon az okszitán nyelv ismerete is figyelemre méltó 21,1%-kal és 5%-kal.

A Joubert által 2019-ben megkérdezettek döntő többsége francia identitásúnak vallotta magát 75,9%-ban, és 87,1% úgy nyilatkozott, hogy általában franciául kommunikál, ráadásul

69,9%-nak ez is volt az első nyelve. Ehhez képest mindössze 9,2%-nak volt kizárólag a katalán az első nyelve, és csak 1,3%-nak ez a szokásos nyelve, és 4,2% azonosítja magát a katalán nyelvvel. Érdekes, hogy a fiatalabb katalán kutatási alanyok saját identitása plurális; egyszerre francia és katalán; a francia-katalán kettős identitásúak száma nem elhanyagolható mértékű, sőt 3,5% nyilatkozott úgy, hogy már a bölcsőtől kezdve kétnyelvű. A katalán a mindennapi nyelvhasználatban inkább a 65 feletti korosztályban jellemző, 2,9%-kal; a 15-29 évesek körében ez az arány 0,1%-ra zuhan. A francia minden korcsoportban legalább 84%-ot ért el, a francia katalán kétnyelvűek viszont 8%-ban fordulnak elő a 65-nél idősebb korosztályban, de a 30-64 évesek között is 4% körül mozog az arányuk.

Pierre Lissot megosztott abban a kérdésben, hogy vajon a fiatalok számára fontos-e a regionális nyelv megőrzése. 2000 és 2010 között divatba jött a katalán egy időre, az utóbbi 15 évben viszont ehhez képest meglátása szerint visszaesés tapasztalható. (Lissot, 2024. 04. 12.) Noguer ezzel szemben viszont úgy gondolja, hogy a fiatalok számára fontos a katalán nyelv megőrzése, habár tudatosságukon szerinte inkább ront az, hogy számukra az iskolában is elérhető a regionális nyelv, míg szüleik generációjára ez kevésbé volt jellemző. Ezek a gyermekek viszont az iskolából kikerülve gyakran azt tapasztalják, hogy az ott elsajátított regionális nyelvet a mindennapokban nem igazán tudják alkalmazni. Ez kiábrándultságot okozhat, főleg mivel a fiatalok ma már nem igazán néznek tévét sem, és az interneten elérhető tartalmak ritkán katalán nyelvűek. (Noguer, 2024. 03. 15.)

Noguer szerint a 60-70 éves és annál idősebb korosztály nyelvi készségei a legjobbak, mivel a katalán számukra még szinte anyanyelv volt. Köztük még vannak olyanok is, akik katalánul jobb nyelvi kompetenciákkal bírnak, mint franciául. A többi korcsoportban inkább iskolai környezetben való nyelvhasználatról beszélhetünk a katalán esetében, amelynek minősége viszonylag alacsony, csak néhány esetben fordul át spontán hétköznapi használatba. A rádióba például az interjúval egyidejűleg fiatal munkaerőt kerestek, olyat aki jól beszél katalánul, viszont Észak-Katalóniában nem igazán találtak alkalmas jelöltet, ezért kompromisszumként a Pireneusoktól délre is meghirdették az állást. (Noguer, 2024. 03. 15.) Pierre Lissot két korcsoportot is kiemelt; a 2-20 éves korosztály iskolában tanulja a nyelvet, ennél fogva szerinte viszonylag jó nyelvi kompetenciákkal bírnak a tagjai, de ő is megerősítette, hogy a 70 és annál idősebbek is jól beszélnek a regionális nyelvet. A kettő közé eső korosztályok viszont a mindennapi életben nem igazán találkoznak olyan szituációkkal, amelyekben katalánul kellene kifejezniük magukat. (Lissot, 2024. 04. 12.) Baylac Ferrer elmondta, hogy Észak- és Dél-Katalónia számos együttműködés keretében kapcsolódik össze, legyenek azok magánszervezetek vagy hivatalos helyi intézmények, ráadásul a határon átívelő

régióban működő egyetemek között is szoros a kooperáció. A kutatásokat, felméréseket a közösség és a nyelv vitalitására vonatkozóan általában a déli partnerek segítségével valósítják meg. (Baylac Ferrer, 2024. 03. 15.) Noguer ehhez pedig azt tette hozzá, hogy a Rádió Arrels is kapcsolatban áll más katalán nyelvű adókkal és szakmai szervezetekkel a határ déli oldaláról (Noguer, 2024. 03. 15.), ahogyan Lissot szerint az OPLC is kapcsolatban áll a határ déli oldalán működő intézményekkel. (Lissot, 2024. 04. 12.)

8.3.6. A katalán kisebbségi vitalitás megőrzésének kihívásai és a francia regionalizáció értékelése

Baylac Ferrer úgy véli, hogy a katalán nyelv helyzetét Franciaországban nem csak a hivatalos elismerés hiánya nehezíti meg, hanem az a globálisan megfigyelhető tendencia is, hogy a kevésbé védett nyelvek egyre rosszabb helyzetbe kerülnek, ezért szerinte az országban a nyelvpolitika és a nyelvi tervezés minden elemét változtatni kellene, hiszen az egész rendszer kedvezőtlen a regionális, kisebbségi nyelvek számára. Mivel szerinte a francia jogrendszer nem ismeri el a katalán nyelv hivatalos státuszát ez visszatartó erőt is képez a nyelvhasználók körében. (Baylac Ferrer, 2024. 03. 15.) A katalán regionális közösség státusza Franciaországban jelentősen eltér annak spanyolországi megfelelőjétől, tekintettel arra, hogy a területi állam történelme és jogrendszere meghatározza a kisebbségeinek helyzetét. (Nagy, 2019) Ezt jól mutatja, hogy az a 34%, aki képes katalánul beszélni ezt meg is teszi amint a határ spanyol oldalán találja magát, a francia oldalon viszont a nyelvet valóban használók aránya mindössze maximum 2-3%. (Baylac-Ferrer, 2016)

Pierre Lissot azon az állásponton van, hogy egy nyelvet akkor beszélnek, ha az hasznos, vagyis éppen ezért meglátása szerint érdemes lenne egy kicsit jobban Barcelona felé fordulni, és meglátni az abban rejlő szakmai lehetőségeket. Már most is sokan vannak azok, akik Barcelonába mennek egyetemre, az ott elérhető magas színvonalú oktatásnak köszönhetően. (Lissot, 2024. 04. 12.) Noguer véleménye szerint pedig az lenne fontos, hogy amikor egy katalán identitású személy belép egy boltba, vagy egy irodába először katalánul szólaljon meg, ezt azonban ő maga sem teszi és tudja, hogy a többség sem. Ismer ugyanakkor olyanokat, akik szisztematikusan először katalánul nyilatkoznak meg, amelyet valódi nyelvvédelmi hőstettként értékel. A départementben a katalán nyelvhasználók száma ugyanakkor az 1980-as évek óta folyamatosan csökkent, a francia állam decentralizációja tehát nem segített ezen. Amin segített az a regionális nyelv presztízse, és hogy lehetővé vált a

települések neveinek katalán nyelvű feltüntetése, illetve léteznek szubvenciók például az APLEC számára, az egyetem részére, és az olyan médiacsatornák részére mint például a Rádio Arrels. (Noguer, 2024. 03. 15.) Alá Baylac Ferrer a 2016-os felmérés adataira alapozva amellet érvelt, hogy a katalán továbbra is élő nyelv Franciaországban. A kiadvány előszavában Joan Peytavi Deixona (2016) kijelenti ugyanakkor, hogy a katalán nyelvet és identitást veszély fenyegeti Franciaországban. A katalán nyelv művelése emiatt ma fontosabb mint valaha, hiszen családon belül, a generációk között jellemzően nem kerül átadásra. A hegyvidékeken magasabb a katalán nyelvhasználók aránya a lakossághoz képest, a legtöbb katalán ajkú pedig Rousillonban él. Nem meglepő módon Észak-Katalónia fővárosában Perpignanban a leggyengébbek a lakosok regionális nyelvi kompetenciái.

A Franciaországban élő katalán nyelvi közösségnek, úgy mint a Spanyolországban élőknek is a legfontosabb identitás meghatározó eleme a katalán nyelv. Ez azonban a franciaországi regionális közösségre fokozottabban igaz, tekintettel arra, hogy ők nem rendelkeznek autonómiával, az identitásuk intézményes védelmére kevés lehetőségük akad. (Joubert, 2019) A francia állam nem teszi lehetővé állampolgárai számára a plurális identitást, mivel nem ad helyet a franciától eltérő identitások a közsférában való megnyilvánulásának, és az állampolgárok nemzeti, francia identitásának jutalmazása már több évszázados hagyománnyá vált. Mégis, a francia és a katalán identitások a térségben individuális és kollektív szinten is komplex szimbiózisban vannak egymással. (Hawkey, 2018) Ráadásul a katalán nyelv, ugyan elsősorban kisebbségi nyelvként létezik csak a nemzetállami struktúrában, mégis Európa kilencedik legelterjedtebb nyelve. (Broadbridge – Marley, 2019: 277) Joubert (2019) kiemeli, hogy a francia nemzeti identitás, valójában a párizsi identitás, amelynek átvétele annál nehezebb minél inkább az állam periferiáján él az adott kisebbség. Tőkés (2007: 391-393) szerint a francia identitás úgy tekint a nemzetre, hogy az egy számos elem összekapcsolódásából álló mozaik, egy unitas multiplex (Takács, 2010), egy olyan állam, amelynek minden egyes állampolgára francia. A történelmi régiótudat azonban továbbra is meghatározza az egyéni identitásokat; egy adott kisebbségi csoport, vagy az az által lakott és meghatározott közigazgatási területi egység elnevezése sajátos szimbolikus jelentőséggel bír, nemcsak a kisebbségek, de a nemzeti többség számára is. (Kántor-Majtényi, 2005: 11)

A franciaországi katalán regionális közösség helyzete több ponton is eltér a ladin és az aráni kisebbség a kisebbségben státuszú közösségektől, mégis indokolt e három közösség összehasonlítása. Franciaország modern kori történelmének az állam területi igazgatásának szempontjából egyik ismétlődő és kulcsmozzanata volt a folyamatos centralizáció. Ez nem

jelentette természetesen azt, hogy a regionalizáció szükségességét indokló társadalmi, gazdasági és politikai változások nem érintették az országot. Franciaország a 20. század folyamán nem esett át olyan drasztikus alkotmányos reformon mint a szomszédos Spanyolország, vagy Olaszország, így a regionális átszervezés is mérsékeltebb módon valósult meg. Az etnoregionális politika szinte egyáltalán nem, vagy csak igen visszafogott mértékben befolyásolta a regionalizációs döntéseket, így azok mögött főleg gazdaságpolitikai és a bürokrácia hatékonyságát remélő okok álltak. Az elmúlt néhány évtizedben azonban a regionalizáció valós és pozitív eredményeket produkált a kisebbségi vitalitás tekintetében, amely biztató a jövőt illetően.

A katalán Franciaországban azért kisebbség a kisebbségben, mert Occitanie régió létrehozását követően Pyrénées-Orientales megye katalán jellegének láthatósága csökkent, az okszitán csoporté viszont nőtt. Ennek ellenére a katalán közösség és regionális nyelv vitalitására nézve azóta is jelentkeztek kedvező irányba mutató fejlemények, mégis a régió vagy akár a megye önkormányzati jogköreinek hiánya miatt a kisebbség- és nyelvvédelmi erőfeszítések kevésbé sikeresek mint a másik két esettanulmányban bemutatott közösségek esetében. Ez bizonyítja, hogy a regionalizáció, vagyis az államterületi igazgatási szempontok alapján történő régiókra osztása, önmagában nem elegendő. Szükséges az állami irányból a régiók irányába mutató kompetenciatranszfer is, amely Franciaországban igencsak lassan és nehézkesen megy végbe, ez pedig megakadályozza, hogy Occitanie régió egy olyan politikai-társadalmi térré váljon, amelyben a katalán közösség érvényesíteni tudja a vitalitásának megőrzésére irányuló törekvéseit.

9. Következtetések

9.1. Összegzés

A disszertációban azt vizsgáltam miképpen befolyásolják a regionalizáció folyamatai a kisebbség a kisebbségben státuszú közösségeket, név szerint az aráni etnoregionális közösséget Spanyolország Katalán Autonóm Tartományában, a ladin kisebbséget Olaszország speciális státútumú Trentino-Alto Adige régiójában, valamint a katalán regionális nyelvi közösséget Franciaország Occitanie régiójában. A dolgozat alapvetően szakirodalmi kutatásra épült, azonban számos statisztikai adatra és jogszabályra is támaszkodtam a hipotézisek igazolhatóságának vizsgálata során. Az empirikus kutatási részben összesen tíz alannal folytattam le félig strukturált interjúkat. Az interjúkban megkérdezett személyek mindannyian az aráni, a ladin és a katalán regionális közösségek elismert és nagyra becsült tagjai, akik akadémiai munkájuknak, kulturális szervezetekben való tevékenységüknek, valamint származásuknak és lakhelyüknek köszönhetően valós, elsőkézből származó információkkal és meglátásokkal tudtak szolgálni nemcsak saját közösségük státuszának alakulásáról, de a regionalizáció egész kontextusáról is.

A disszertációban vizsgált államok az unitárius nemzetállam talaján állva határozták meg önmagukat, azonban autochton nyelvi kisebbségeik miatt nem tekinthetők homogén nemzetállamoknak. Az állam és a nemzet fogalmainak kölcsönhatása pedig más-más módon formálták nem csak az államszervezetet, de a társadalom kollektív tudatát is. A regionalizációt Spanyolországban, Olaszországban és Franciaországban is az államterületen jelen lévő őshonos kisebbségek és az ország területi, kulturális és történelmi megosztottsága hívta életre. Az ezeken a területeken élő kisebbségeket ugyanakkor domináns és kisebbség a kisebbségben státuszú közösségekre oszthatjuk. Annak ellenére, hogy a regionalizáció nem statikus jelenség és különböző államokban eltérő folyamatokat jelölhet, mégis azonosíthatóak voltak olyan az állami szint alatti és a hagyományos megyei szint feletti viszonylag nem rég létrehozott igazgatási egységek, amelyeket régióknak tekintettem. A regionalizáció jelölhet közigazgatási decentralizációt vagy dekoncentrációt. Az esettanulmányok vizsgálatából kitűnik, hogy a regionalizáció akkor igazán kedvező a kisebbség a kisebbségben státuszú etnoregionális közösségek számára, amennyiben az decentralizáló logikával párosul, és nemcsak a döntések végrehajtása, de azok meghozatala is a kisebbségek számára fontos politikaterületeken a regionális szintre helyeződik. Ilyen politikaterületek a nyelv-és oktatáspolitikák, a média csatornáira vonatkozó kérdések, és a helyi közigazgatás

intézményeinek a kisebbségre vonatkozó tevékenységének és alintézményeinek kialakítása, működtetése.

A regionalizáció egyértelműen a modernista nacionalizmus elmélettel foglalkozó iskola konstruktivista irányvonalának figyelembevételével elemezhető a legkézenfekvőbb módon, tekintettel arra, hogy a regionalizáció önmagában egy az államterület egységeit folyamatosan de- és rekonstruáló folyamat, amely elsősorban a központ érdekei mentén történik, habár az idő előrehaladtával a kialakított régiók maguk is képesek érdekeiknek megfelelően befolyásolni a konstrukciós folyamatokat. Tekintettel kell lennünk ugyanakkor arra is, hogy a regionalizáció nem légtüres térbe, hanem az államfejlődés szerves történelmi folyamatába illeszkedik, így egyes esszencialista nézeteket véleményem szerint szükséges volt belefoglalni az elméleti keretbe.

A regionalizációnak köszönhetően a heterogén népességgel rendelkező államoknak nem kell feltétlenül választaniuk az unitárius és a föderális berendezkedés között, államigazgatásuk centralizáltságát mérsékelhetik a régiók kialakításának módszerével is, ráadásul anélkül, hogy alkotmányos rendjüket drasztikusan módosítaniuk kellene. Az így kialakított régiók politikai aktorokká válva maguk is képesek lesznek befolyásolni az állam működését, ráadásul a nemzetközi politikai és gazdasági folyamatokban, a három vizsgált ország esetében különösen az Európai Unió működésében is korlátozott szerepet kaphatnak. A disszertáció vonatkozó fejezetében arra is fény derült, hogy a regionális politikai erők, már a regionalizációt megelőzően egy alulról felfelé építkező folyamat, a regionalizmus keretében igyekeztek érdekeiket becsatornázni a döntéshozatali térbe, ezeket a három vizsgált térség és közösség esetében is azonosítani lehetett. A regionalizáció és a kisebbségvédelem a disszertációban bemutatott okokból és módokon összefüggenek egymással, és habár a regionalizáció mikéntjének alakítása teljes mértékben az állam szuverenitása alatt áll, azt az európai integrációs folyamatok ösztönzik, az államterületen élő őshonos kisebbségek védelmében pedig számos nemzetközi szervezet és egyezmény befolyásolja az államok viselkedését.

A disszertációban vizsgált kisebbség a kisebbségben státuszú közösségek helyzetéről és beszélőinek létszámáról Videsott (2023) a következőket találta. A katalán nyelv beszélőinek létszáma Spanyolország után Franciaországban, vagyis Észak-Katalóniában a második legnagyobb 126 000 fővel, itt azonban a dolgozatban bemutatott okokból a nyelvhasználók száma csökkenő tendenciát mutat. A ladin nyelvet kizárólag Olaszországban beszéli 32 650 fő, és Videsott (2023) pozitív, vagyis növekvő tendenciát állapít meg a létszámukat tekintve, köszönhetően az erősen körülbástyázott kisebbségvédelmi rezsimnek és a regionális autonómia jogköröknek. Az aráni nyelvet ő nem szerepelteti külön, hanem az okszitán

nyelvhasználókkal egyben számolja. Ilyen módon fontos összehasonlítás, hogy az okszitán nyelvterületen kizárólag Spanyolországban növekszik a nyelvhasználók száma, amely jelenleg 5 714 fő, míg Franciaországban, és Olaszországban, ahol egyéb kevésbé védett okszitán csoportok élnek, egyaránt csökken. Az okszitán nyelvterület vizsgálatánál azonban az adatgyűjtés hiányosságaira is rávilágít, kiemelve, hogy Franciaország egyáltalán nem gyűjt adatokat az etnikai hovatartozásról és az állampolgárok nyelvhasználatáról, és Olaszországban is hasonló adatokat csak a különleges státuszú és a ladin közösség kapcsán részletesen elemzett Trentino-Alto Adige régióban kérnek. Tehát a vizsgált országok közül a népszámlálások alkalmával csak Spanyolország méri az okszitán kisebbség létszámbeli méreteit és a regionális vitalitására vonatkozó adatokat.

Spanyolországban a regionalizáció egyértelműen az ország területi történelmi jellegzetességeinek megfelelően alakult, és a demokratizációra való törekvés motiválta. Az ország jelenleg hatályban lévő alkotmánya Katalóniának széles mozgásteret biztosít nemcsak kifejezetten a kisebbségpolitika, de a nyelv-és oktatáspolitikai terén egyaránt. Ennek köszönhető, hogy a Katalán Autonóm Tartományban, az Arán-völgynek jutott területi önkormányzati jogkörök hatására abszolút értékben az elmúlt időszakban növekedett a helyi okszitán nyelvváltozat vitalitása és az azt használó közösség létszáma. Olaszországban, Spanyolországhoz hasonlóan a történelmi megosztottság, és az ennek következtében kialakuló regionális különbségek tették indokolttá a regionalizációt, bár itt is a fasiszta diktatúra eltörlését követően kezdődött csak meg a regionalizáció folyamata. Olaszország Trentino-Alto Adige régiójának helyzete annyiban speciális, hogy itt a regionalizáció során először ugyan a régió kapta meg az önkormányzati jogköröket, később azonban ezek a két autonóm megyéhez kerültek. Az adatok azt mutatják, hogy a ladin regionális közösség kedvezőbb helyzetben van Bolzano Autonóm Megyében, ahol a német mellett ők a kisebbségen belüli kisebbség, míg Trentino megyében, habár jellemzőek a kisebbségvédelmi engedmények a ladinok státusza elmarad Dél-Tirol mögött. Franciaországban pedig, ahol regionalizáció ugyan végbe ment, de kisebbségvédelmi hatáskörátruházás nem történt, a katalán regionális közösség helyzete folyamatosan romlik, létszáma csökken.

9.2. *A hipotézisek igazolása*

A disszertáció célja a bevezetésben megfogalmazott kutatási kérdések megválaszolása és az azokhoz kapcsolódó hipotézisek bizonyítása volt. Az első kutatási kérdés arra irányult,

hogy azzal, hogy az állam regionalizálja közigazgatásának struktúráját, mennyiben képes befolyásolni a nemzeti és regionális kisebbségek államon belüli és nemzetközi helyzetét. Az ehhez kapcsolódó feltett hipotézisem pedig az volt, hogy amennyiben egy állam a regionalizációt alkalmazza közigazgatásának szervezeti reformjára a szubszidiaritás elvének megvalósítása érdekében, ez a folyamat egy kutatásra érdemes jelenség tekintettel arra, hogy az érdemben befolyásolja a nemzeti és regionális kisebbségek státuszát és kisebbségi jogaik szabályozását. Vitathatatlan, hogy a regionalizáció jelensége megváltoztatta a vizsgált kisebbség a kisebbségben státuszú közösségek helyzetét, amelyről nemcsak a szakirodalmi beszámolók, a jogszabályok és statisztikai adatok tesznek bizonyosságot, de a helyi kulturális és civil társadalom vezető személyiségei az interjúk során is megerősítették ugyanezt. Kiemelendő ugyanakkor, hogy míg a regionalizáció önmagában mindössze az állam közigazgatási struktúrájának regionális egységekre történő bontását jelenti, habár ez már önmagában definiálja a kisebbség a kisebbségben státuszú közösséget, a valódi változást a korábbi állami kompetenciák és hatáskörök decentralizációjával lehet elérni, nem pedig azok csupán dekoncentrációjával.

A második kutatási kérdéssel már inkább a regionalizáció hatásának mikéntjére helyeződik a hangsúly, hiszen azt már bizonyítottuk, hogy a regionalizáció hatása észrevehető, sőt jelentős. A három vizsgált unitárius állam, tehát Spanyolország, Olaszország és Franciaország más-más módon valósították meg a regionalizációt. Ezeket az államokat az unitárius-föderális tengely helyett érdemes egy lépcsős modellben elemezni. A lépcsőmodell kialakításával a három ország könnyen elhelyezhető, ráadásul ennek segítségével egyértelműen szemléltethető az államszervezetek közötti különbség. A lépcső legalacsonyabb fokán áll Franciaország, ahol a regionalizáció, azaz az államtest départementjeinek régiókba való összevonása a decentralizált hatáskörök átruházása előtt kezdődött el, sokáig a regionalizáció mindössze dekoncentrációt jelentett az országban. A lépcső középső fokára Olaszországot helyezném, amely a regionalizált unitárius állam megalkotója, ám ahol az aszimmetrikus regionalizáció folytán egyszerre valósult meg néhány földrajzi és politikaterületen a valódi decentralizáció, míg másokon a dekoncentráció lassan fejlődött csak tovább decentralizált hatáskörátruházássá. A lépcsős modell tetején Spanyolország áll, amelyet a szakirodalom számos szerzője már-már föderális államként értelmez, ugyanakkor alkotmányában továbbra is unitárius államként határozza meg önmagát. A spanyol regionalizáció is aszimmetrikus Olaszországhoz hasonlóan a domináns kisebbségek törekvéseinek köszönhetően, azonban a hatáskörátruházás itt szélesebb körű.

A három vizsgált ország regionalizációs modelljeinek vizsgálatával és összehasonlításával második hipotézisem is megállja a helyét, amennyiben a disszertációban bizonyításra került, hogy a regionalizáció nem abszolút, és nem is statikus folyamat; az egyes nemzetállamok különbözőképpen értelmezik és valósítják meg azt saját történeti múltjuk, alkotmányos rendjük és társadalmi berendezkedésük függvényében. Ennek megfelelően a regionalizációt azért is lépcsős modellben érdemes értelmezni, mert habár egyszerű folyamatként is leírható, mégis mindhárom vizsgált ország esetében azonosíthatóak voltak olyan időszakok, amikor a regionalizáció egy-egy lépcsőfokot feljebb lépett. A szakirodalom ráadásul azon az állásponton van, hogy amennyiben a regionalizáció egy fejlődési állapotában, vagyis egy adott lépcsőfokon megreked, az nagyobb társadalmi feszültséget okoz, mintha az állam el sem indult volna a lépcsőn felefelé.

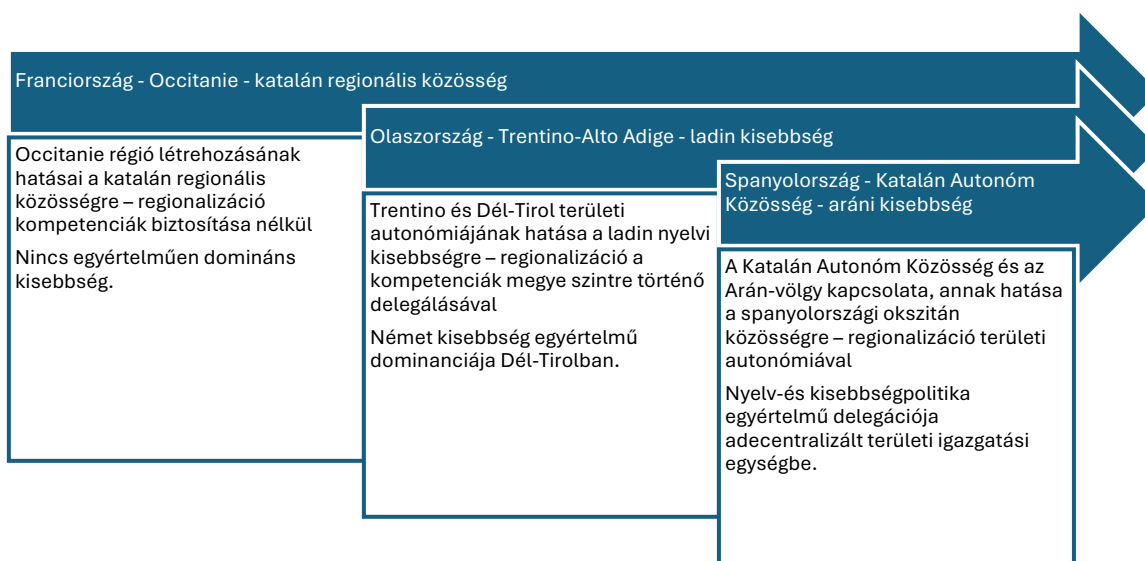
A regionalizáció keretében a vizsgált államok, vagyis Spanyolország, Olaszország és Franciaország mind jogköröket delegáltak a folyamat során létrehozott szubnacionális egységek, vagyis a régiók szintjére. Harmadik kutatási kérdésem ennek alapján arra vonatkozott, hogy amennyiben valóban hatáskörátruházás valósul meg az állam részéről egy adott régió felé, akkor ez milyen hatást gyakorol azokra a kisebbség a kisebbségben státuszú közösségekre, amelyek a kialakított közigazgatási egységekben nem a nemzeti többséghez és nem is a régióban domináns kisebbséghez tartoznak. Megállapítható, hogy az olyan rendkívül alacsony létszámú regionális közösségek, mint az aráni, a ladin és a francia katalán nehezebben juthatna önkormányzati jogkörökhöz, nehezebben szerzett volna kisebbségvédelmi, nyelvpolitikai és oktatáspolitikai garanciákat, amennyiben közvetlenül állami szinten kellett volna elérnie azt, amit a régió szintjén el tudott.

A vizsgált közigazgatási egységekben, vagyis Katalóniában, Trentino-Alto Adigében és Occitanieban egyáltalán nem jellemző, hogy a domináns kisebbség elnyomná, adott esetben ellehetetlenítené a regionális kisebbség önvédelmi, önfenntartási törekvéseit. Harmadik hipotézisem tehát bizonyítást nyer, tekintettel arra, hogy a disszertációban leírtaknak megfelelően kiviláglik, hogy azokban az országokban, ahol a központi állam többletjogköröket biztosított azoknak a régióknak, ahol egyes kisebbségek többségben vannak, ott a kettős kisebbségben lévő regionális nyelvi közösségek státusza is kedvezőbbé vált a régiók rendszerének kialakítását megelőző állapothoz képest. Fontos kiemelni, hogy a regionalizáció első lépcsőjének kiépítésére általában rezsimváltás vagy hasonlóan nagy horderejű politikai-társadalmi változás adja a motivációt. Itt kivételt képez Franciaország, ahol a katalán regionális közösség helyzete ha nem is romlik, de legalábbis stagnál, melynek

hátterében az áll, hogy Occitanie régióban sem az okszitán, sem pedig a katalán védelme nem szerepek hangsúlyosan az állam által dominált politikai térben.

A regionalizáció e tekintetben értelmezhető többszintű kormányzási modellként is, amennyiben megfelelően elkülönülnek az államon belüli igazgatási szintek is olyan módon, hogy egyfajta hierarchiát is felfedezhetünk közöttük. Ez a megközelítés azonban azért nem kapott nagyobb hangsúlyt a disszertációban, mivel a többszintű kormányzással ellentétben nem emelkedik ki egy középső, állami, nemzeti dominánsabb szint, a szupranacionális és szubnacionális alacsonyabb rendű és befolyási képességű igazgatási szintek közül. A regionalizáció, kifejezetten a disszertációban vizsgált államokban és régiókban összefüggésben áll azok nyelv- és kisebbségpolitikáival. E tekintetben kijelenthető, hogy a regionalizáció azon túl, hogy közigazgatásszervezési modell, valójában a kisebbség- és nyelvpolitikák megalkotásának és implementációjának a keretei is egyben az olyan államokban, ahol nyelvi kisebbségek egységes területi tömbben élnek. Ebből a szempontból pedig az is állítható, hogy a Katalóniának és a Trentino-Alto Adigének biztosított területi autonómia, valójában az aszimmetrikus regionalizáció megvalósítása és a francia katalán közösség pedig azért nem tud olyan mértékben profitálni a regionalizációból, mert nem kap speciális önkormányzati jogköröket etnikai, nyelvi, kulturális elkülönültsége ellenére sem.

Az alábbi ábra szemlélteti, hogy Spanyolország, amely a regionalizációval együtt kvázi-föderalizációt valósított meg, és az erős kisebbségi identitással bíró állam nélküli nemzetek, így Katalónia számára széles körű autonómiát biztosított áll a legközelebb az aráni kisebbség a kisebbségben státuszú etnoregionális közösség lehető legteljesebb körű védelméhez. Olaszország ehhez képest egy lépéssel hátrébb áll, de szintén folyamatos evolúciót mutat. Itt a különleges státuszt elnyert Trentino-Alto Adigében a regionalizált állam modelljének köszönhetően a ladín kisebbség profitál a régióban domináns német kisebbség miatt indokolt különleges területi autonómiából. Spanyolországhoz és Olaszországhoz képest azonban Franciaországnak még hosszú utat kell bejárnia ahhoz, hogy az Occitanie régió belül saját percepciója alapján a kevésbé domináns státuszt élvező katalán regionális közösség vitalitása megfelelő védelemben részesüljön. Ehhez szükséges volna a nagyobb okszitán regionális közösség emancipációja, valamint az, hogy a decentralizáció elvei mentén megvalósított regionalizációban a francia állam kisebbség- és nyelvpolitikai, valamint a közigazgatásszervezésre vonatkozó kompetenciákat delegáljon legalábbis a heterogén társadalommal bíró területi igazgatási egységek számára.

9.3. Meglátások, javaslatok

A PhD kutatás során a következő meghatározó elemeket azonosítottam a kisebbség a kisebbségben státuszú közösségek helyzetére vonatkozóan a regionalizáció kontextusában. Az alábbi elemek szükségesek ahhoz, hogy a regionalizáció kedvező hatást gyakoroljon a kisebbségi nyelv vitalitására, a csoport létszámára, valamint jogszabályi védelmére.

1. A regionalizáció során kialakított új közigazgatási egységek tükrözzék a történeti, hagyományos területi egységeket, tartsák tiszteletben az államon belüli nyelvi, etnikai határokat.
2. A régió úgy kerüljön kialakításra, hogy abban egyértelmű létszámbeli és státuszbéli fölényrel bírjon az egyik kisebbségi csoport, és a másik nem domináns csoport egésze a régió területéhez tartozzon.
3. Az alkotmány biztosítson lehetőséget az aszimmetrikus regionalizációra a kisebbségek által dominált régiók esetében, valamint engedjen teret a regionális autonómia folyamatos expanziójának.
4. Az alkotmány tegye lehetővé a következő politikaterületek regionális szintre történő delegációját: kisebbségpolitika, nyelvpolitika, oktatáspolitik.

5. A kialakított decentralizált jogkörökkel rendelkező régióknak legyen lehetősége önmagán belül területi, vagy személyi autonómiát biztosítani a területén található kisebbség a kisebbségben státuszú közösségek számára.
6. A regionális politikai felépítmény biztosítson képviseleti lehetőséget a regionális kisebbség számára.
7. A kisebbség a kisebbségben státuszú közösségnek legyen érdemi lehetősége saját regionális nyelvét használni: a közigazgatásban, a politikában, az oktatásban, a médiában, és a munkaerőpiacon.
 - a. A közigazgatásban az etnoregionális közösségnek legyen lehetősége arra, hogy saját nyelvén forduljon legalább a helyi, de inkább a regionális közigazgatási intézményekhez, és ezen a nyelven is kapjon választ.
 - b. A regionális törvényhozási és végrehajtási intézményrendszerben a regionális közösség képviselője legyen képes saját nyelvén felszólalni.
 - c. Az oktatásban, a közfinanszírozású intézményekben, rendes tanítási időben a kisebbség a kisebbségben státuszú közösséghez tartozó diákoknak legyen lehetőségük a regionális tanítási nyelven tanulni, a nemzeti és a régióban domináns nyelv elsajátítása mellett a tankötelezettség egész időtartama alatt. Legyen lehetőség továbbá a regionális nyelven felsőoktatási képzést is hallgatni különös tekintettel a pedagógusképzésre. Ezen kívül legyen lehetősége a közösségnek saját, alapítványi fenntartású, államilag akkreditált oktatási intézmények létrehozására. Ezen kívül pedig tekintettel arra, hogy mind az aráni, mind a ladin, mind pedig a francia katalán esetében nyelvi revitalizációról beszélünk, legyen lehetősége a csoporthoz tartozó már nem iskolás korú felnőtteknek is a regionális nyelv elsajátítására.
 - d. A médiában legyenek elérhető vagy köz- vagy magánfinanszírozású regionális nyelvű rádió- valamint televíziócsatornák, legyen lehetőség a kisebbség a kisebbség státuszú közösség nyelvén kiadott online vagy nyomtatott sajtó fogyasztására, illetve legyenek elérhetőek ezen a nyelven kiadott szépirodalmi és ismeretterjesztő kötetek is. Ma azonban szükséges továbbá az is, hogy a közösségi média platformjain, valamint a streaming szolgáltatók kínálatában is megjelenjenek a regionális nyelvű tartalmak.
 - e. A munkaerőpiacon anyagi ösztönzőket kell biztosítani azoknak, akik képesek és hajlandók a regionális nyelven dolgozni, valamint normalizálni kell a

kisebbség a kisebbségben státuszú közösség nyelvének formális szituációkban történő használatát.

Ezek a doktori kutatás során bennem megfogalmazódott gondolatok, javaslatok remélem hasznára lesznek a témával foglalkozó szakértők, kutatók számára, és bízom abban, hogy a regionalizáció a kisebbségvédelemmel való összekapcsolása pedig új perspektívát nyit az általam vizsgált közösségekhez hasonló többszörösen kisebbségben lévő közösségek vitalitásának védelme terén.

10. Irodalomjegyzék

ABELS, Gabriele – BATTKE, Jan: *Regional Governance in the EU, Regions and the Future of Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. 2019.

AGER, Dennis: *Identity, Insecurity and Image: France and Language*. Philadelphia: Multilingual Matters, 1999.

A. GERGELY András: *Kisebbség, etnikum, regionalizmus*. Budapest: MTA Politikai Tanulmányok Intézete. 1997.

AGNEW, John: *The Dramaturgy of Horizons: Geographical Scale in the "Reconstruction of Italy" by the New Italian Political Parties*. In. *Political Geography*, Vol 16. No. 2. February 1997. pp. 99-121.

ANDERLE Ádám: *Spanyolország története*, Budapest: Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó. 1992.

ANDERSON, Benedict: *Elképzelt Közösségek, Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Budapest: L'Harmattan. 2006.

ANDERSON, Benedict: *Imagined Communities, Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. London/New York: Verso. 2016.

ANDRÁSSY György: *Freedom of language as a partly territorial right of everyone and the issue of minority language rights* – In. *Foreign Policy Review*, Institute for Foreign Affairs and Trade, 2021/2 pp. 28-47.

APPLEGATE, Celia: *A Europe of Regions: Reflections on the Historiography of Sub-National Places in Modern Times*. In. *American Historical Review*. Vol. 104. No. 4. 1999. pp. 1157-1182.

ARABIA, Aida Giulia: *Legislation by the Ordinary Statute Regions: Powers and Subjects*. In. MANGIAMELI, Stelio (Ed.): *Italian Regionalism: Between Unitary Traditions and Federal Processes, Investigating Italy's Form of State*. Berlin: Springer. 2014. pp. 171-195.

ARDAY Lajos: *Hatalom-lebontás: autonómia és/vagy regionalizáció*. In. RUDA Gábor: *Kisebbségek és népcsoportok Európája*. Pilisvörösvár: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület. 2007. pp. 73-76.

ARMENGAUD, André – LAFONT, Robert: *Histoire d'Occitanie*. Paris: Hachette. 1979.

ARMSTRONG, John Alexander: *Nations Before Nationalism*. Chapel Hill: University of North Carolina Press. 1982.

ÁRVA Dr. Zsuzsanna: *Spanyol Autonóm Közösségek negyedszázada*. In. MEZŐ István – WIENER György (Szerk.): *Regionalizmus és Önkormányzatiság*. Debrecen: Gondolat Kiadó, 2005. pp. 93-111.

AVOLIO, Giuseppe: *Institutions of Self-Government*. In. WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 68-91.

BABBIE, Earl: *The Basics of Social Research*. Wadsworth: Cengage Learning. 2011.

BAJÁN Szilvia: *Dél-Tirol lakossága az olasz és a német nacionalizmus szorításában (1922-1945)*. In. *Világtörténet*, 2001. ősz-tél, pp. 56-75.

BALME, Richard: *French Regionalization*. In. KEATING, Michael (ed.): *The European Union and the Regions*. Oxford: Clarendon Press. 1995. pp. 167-188.

BALME, Richard: *The French region as a space for public policy*. In. LEQUESNE – LE GALES, Patrick (eds.): *Regions in Europe: The Paradox of Power*. London: Routledge. 1998. pp. 181-198.

BÁRDOSI Vilmos: *Globalizáció, Európa és nyelv*. In. *Magyar Nyelvőr*, 2010. 133. évf. 1. sz., pp. 1-15.

BARRIO, Astrid – BARBERÀ, Oscar – RODRÍGUEZ-TERUEL Juan: *The populist dimensions of Catalan secessionism, Rhetoric, mobilization, and institutional practices*. In. HEINISCH, Reinhard – MASSETTI, Emanuele – MAZZOLENI, Oscar (Eds.): *The people and the nation, Populism and Ethno-Territorial Politics in Europe*. London: Routledge. 2020. pp. 88-109.

BAUR, Siegfried – MEDDA-WINDISCHER, Roberta: *The Educational System in South Tyrol*. In. WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 235-258.

BAYCROFT, Timothy: *National Diversity, Regionalism and Decentralism in France*. In. AUGUSTEIJN, Joost – STORM, Eric (Eds.): *Region and State in Nineteenth-Century Europe Nation-Building, Regional Identities and Separatism*. London: Palgrave Macmillan. 2012. pp. 57-68.

BAYLAC FERRER, Alá: *Le catalan en Catalogne Nord et dans les Pays Catalans, Même pas mort!* Perpignan: Presses universitaires de Perpignan. 2016.

BENSON, Carol: *Adopting a Multilingual Habitus: What North and South Can Learn from Each Other About the Essential Role of Non-dominant Languages in Education*. In. GORTER, Durk – ZENOTZ, Victoria – CENOZ Jasone (Eds.): *Minority Languages and Multilingual Education, Bridging the Local and the Global*. Berlin: Springer. 2014. pp. 11-28.

BENZ, Arthur – FÜRST, Dietrich: *Policy Learning in Regional Networks*. In. *European Urban and Regional Studies*. Vol 9. No. 1. 2002. pp. 21-35.

BROADBRIDGE, Judith – MARLEY, Dawn: *The Evolution of Regional Language Maintenance in Southern Alsace and Northern Catalonia: A Longitudinal Study of Two Regional Communities*. In. HARRISON, Michelle A. – JOUBERT, Aurélie (Eds.): *French*

Language Policies and the Revitalisation of Regional Languages in the 21st Century. London: Palgrave Macmillan 2019. pp. 265-285.

BRUCKER Balázs: *Regionális reformok Olaszországban*. In. PÁLNÉ KOVÁCS Ilona (Szerk.): *Regionális reformok Európában*. Budapest: Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége. 2005. pp. 43-63.

BRUNNER, Georg – KÜPPER, Herbert: *Európai autonómia-megoldások: A kisebbségi önkormányzatok autonómia-modelljeinek tipológiája*. - In: KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs (Szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest: Rejtjel kiadó. 2005. pp. 377-399.

BRYMAN, Alan: *Quantity and Quality in Social Research*. London, New York: Routledge. 1988.

BUDA Mariana: *Catalan, Basque and Galician. Regional Languages at the Border of Spain*. The Culture of Region Munich Personal RePEc Archive 2019. 2016.

CAPOTORTI, Francesco: *Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities*. United Nations Digital Library. 1979.

CARDIA, Mariarosa: *Alle origini della Regione sarda*. In. *Le Carte e la Storia*. 2/2001. dicembre pp. 181-190.

CASTELLI, Luca: *The Administrative Structure of Italian Regions*. In. MANGIAMELI, Stelio (Ed.): *Italian Regionalism: Between Unitary Traditions and Federal Processes, Investigating Italy's Form of State*. Berlin: Springer. 2014. pp. 197-219.

CAVALLARO, Chiara: *Regional Geography*. In. MANGIAMELI, Stelio (Ed.): *Italian Regionalism: Between Unitary Traditions and Federal Processes, Investigating Italy's Form of State*. Berlin: Springer. 2014. pp. 81-109.

CAVALLARO, Maria Elena: *The Persistence of the Myth: Europeanism in Spain from the Late Francoism to the Outbreak of the 2008 Economic Crisis*. In. CAVALLARO, Maria Elena – KORNETIS, Kostis (Eds.): *Rethinking Democratisation in Spain, Greece and Portugal*. London: Palgrave Macmillan. 2019. pp. 123-149.

CAVALLARO, Maria Elena – KORNETIS, Kostis (Eds.): *Rethinking Democratisation in Spain, Greece and Portugal*. London: Palgrave Macmillan. 2019.

CAVAZZA, Stefano: *Regionalism in Italy: A Critique*. In. AUGUSTEIJN, Joost – STORM, Eric (Eds.): *Region and State in Nineteenth-Century Europe Nation-Building, Regional Identities and Separatism*. London: Palgrave Macmillan. 2012. pp. 69-89

CETRÀ, Daniel: *Nationalism, Liberalism and Language in Catalonia and Flanders*. London: Palgrave Macmillan. 2019.

CHAPMAN, Chris: *Ethno-Cultural Diversity and Conflict: What Contribution Can Group Rights Make?* In: PENTASSUGLIA, Gaetano (Ed.): *Ethno-Cultural Diversity and Human Rights Challenges and Critiques*. Leiden/Boston: Brill 2018. pp. 289-336.

CONSTANTIN, Sergiu: *South-Tyrol*. In. TURP, Daniel - SANJAUME-CALVET, Marc (Eds.): *The emergence of a democratic right to self-determination in Europe*. Brussels: Centre Maurits Coppieters. 2016. pp. 200-211.

CONVERSI, Daniele: *A sima átmenet: Spanyolország 1978-es alkotmánya és a nemzetiségi kérdés*. In. KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs (Szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest: Rejtjel Kiadó. 2005. pp. 404-430.

CREPAZ, Katharina: *The Impact of Europeanization on Minority Communities*. Berlin: Springer. 2016.

CSEKE, László: *Regionalizáció és regionalizmus elmélete, illetve európai gyakorlata*. In: Comitatus. 2009. október. 19. Évf. 10. Sz. pp.76-87.

CSERNUSNÉ ORTUTAY Katalin: *A francia nyelvpolitika és kisebbségi nyelvek* – In. Intézeti Szemle. 2000. 22. évf. 1. sz., pp. 38-53.

CSERNUSNÉ ORTUTAY Katalin: *Langue et pouvoir en France*. Veszprém: Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2002.

DABIS Attila: *Katalán ősz*. In. Kisebbségi Szemle, 2017. 2. évf., 4. sz. pp. 7-28.

DANDOY, Régis: *An understudied category of ethno-regionalist parties in Europe: the case of the rattachist parties*. In. IPSA World Congress of Political Science, Santiago, 12-16 July 2009

DANDOY, Régis: *Ethno-regionalist parties in Europe, a typology*. In. Perspectives on federalism. 2010. Vol. 2. Issue 2. pp. 194-220.

D'ATENA, Antonio: *Between Spain and Germany: The Historical Models of Italian Regionalism*. In. MANGIAMELI, Stelio (Ed.): *Italian Regionalism: Between Unitary Traditions and Federal Processes, Investigating Italy's Form of State*. Berlin: Springer. 2014. pp. 66-79.

D'AURIA, Matthew: *The Shaping of French National Identity, Narrating the Nation's Past, 1715–1830*. Cambridge: Cambridge University Press. 2020.

DE AZCÁRATE, Pablo: *Protection of Minorities and Human Rights*. In. The Annals of the American Academy of Political and Social Science. 1946. Vol. 243. pp.124-128.

DELL'AQUILA, Vittorio – IANNACCARO, Gabriele: *Survey Ladins, Usi linguistici nelle valli ladine*. Istitut Cultural Ladin «Majon di Fascegn», Provincia Autonoma di Trento, Centre d'Études Linguistiques pour l'Europe. 2006.

DEL LUCA, Louis – DEL LUCA, Patrick: *Emergence of the Italian Unitary Constitutional System, Modified by Supranational Norms and Italian Regionalism*. In. HALBERSTAM, Daniel – REIMANN, Mathias (Eds.): *Federalism and Legal Unification, A Comparative Empirical Investigation of Twenty Systems*. Berlin: Springer. 2014. pp. 267-294

DEMÉNY, Gyöngyvér: *Etnopolitika Franciaországban*. In. KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs – SZARKA László – TÓTH Norbert – VIZI Balázs (szerk.): *Etnopolitikai modellek a gyakorlatban*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2009. p. 127-136.

DENTE, Bruno: *Az állam és a települések között – a régiók szerepe Olaszországba*. In. *Régiók és városok az olasz modernizációban*. 1993. pp. 321-331.

DESCHENES, Jules: *Proposal concerning a definition of the term „minority”*. United Nations Digital Library. 1985.

DESIDERI, Carlo: *Italian Regions in the European Community*. In. KEATING, Michael (Ed.): *The European Union and the Regions*. Oxford: Clarendon Press. 1995. pp. 65-87.

DESIDERI, Carlo: *A Short History of Regionalism in Italy Since the Republican Constitution. Italian Regionalism and Its Evolution*. In. MANGIAMELI, Stelio (Ed.): *Italian Regionalism: Between Unitary Traditions and Federal Processes* Stelio Mangiameli Editor Investigating Italy's Form of State. Berlin: Springer. 2014. pp. 35-65.

DORMÁN András: *A francia nemzeti nyelv megteremtése, az anyanyelvoktatás történetének főbb állomásai és kihívásai*. In. *Anyanyelv-pedagógia*. 2015. 8. évf. 1. sz.

DOURDET, Jean-Christophe: *Opposition to the Process of Language Identification and Standardisation in 'Limousin Occitan' and 'Poitevin-Saintongeais'*. In. HARRISON, Michelle A. – JOUBERT, Aurélie (Eds.): *French Language Policies and the Revitalisation of Regional Languages in the 21st Century*. London: Palgrave Macmillan 2019. pp. 63-82.

DÖMÖK Csilla: *Régiók, regionalizmus, gazdasági kapcsolatok és azok előzményei a mai Európában = Region, regionalism, economic relations in today's Europe*. In: *Köztes-Európa: társadalomtudományi folyóirat*, 9. Évf. 1-2. szám 2017. pp. 23-30.

DÖMÖK Csilla: *A régiók fejlődése és a szubnacionális mobilizáció az Európai Unióban*. In. *Közép-Európai Közlemények* XIII. évf. 2020/1. No. 48. pp. 279-288.

EGRESI Katalin: *Az olasz alkotmány - Alkotmánytörténet, alkotmányelmélet, alkotmányos rendelkezések*. Budapest: Gondolat Kiadó. 2013.

ENGL, Alice – ZWILLING, Carolin: *Cross-Border Cooperation Between Historical Legacies and New Horizons*. In. WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 161-176.

ERDŐS Csaba – TAKÁCS Albert – TÉGLÁSI András: *Alkotmány- és államtan*. Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem. 2020.

FAINGOLD, Eduardo D.: *Language Rights and the Law in the European Union*. London: Palgrave Macmillan. 2020.

FARAGÓ László: *A tér kép egy olvasata és a „területi” tervezés*. In. *Tér és Társadalom* 17. évf. 2003/1. pp. 19-40.

- FARKAS Lőrinc: *Katalán nyelv, katalán nép*. In. Korunk. 1937. 12. Évf., 5. Sz. pp. 417-421.
- FELFÖLDI Enikő: *A kisebbségek kulturális és nyelvi jogai a nemzetközi jogban*. In. KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs (Szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest: Rejtjel Kiadó. 2005. pp. 295-317.
- FERGUSON, Charles: *Diglossia*. In. WORD. 1959. Vol. 15. Iss. 2. pp. 325-340.
- FERRARA, Antonio – SCARPONE, Davide: *The Special Regions and the Autonomous Provinces*. In. MANGIAMELI, Stelio (Ed.): *Italian Regionalism: Between Unitary Traditions and Federal Processes, Investigating Italy's Form of State*. Berlin: Springer. 2014. pp. 111-135.
- FORGÁCSNÉ dr. OROSZ Valéria: *A regionalizáció és a Regionális Önkormányzatok Európai Chartája tervezetének vitája*. In. Magyar Közigazgatás. 1999. április XLIX. Évf. 4. sz. pp. 186-195.
- FRADERA, Josep M.: *The Empire, the Nation and the Homelands: Nineteenth-Century Spain's National Idea*. In. AUGUSTEIJN, Joost – STORM, Eric (Eds.): *Region and State in Nineteenth-Century Europe Nation-Building, Regional Identities and Separatism*. London: Palgrave Macmillan. 2012. pp. 131-148.
- FRAENKEL-HAEBERLE, Cristina: *Linguistic Rights and the Use of Language*. In. WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 259-278.
- GAL, Susan: *Migration, Minorities, and Multilingualism: Language Ideologies in Europe*. In. MAR_MOLINERO, Clare – STEVENSON, Patrick (Eds.): *Language Ideologies, Policies and Practices. Language and the Future of Europe*. London: Palgrave Macmillan. 2016. pp. 13-28.
- GÄNZLE, Stefan: *Experimentalist governance and EU macro-regional strategies: new dynamics in European regional and territorial cooperation?* In. ABELS, Gabriele – BATTKÉ, Jan (Eds.): *Regional Governance in the EU, Regions and the Future of Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. 2019. pp. 140-158.
- GEERTZ, Clifford: *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books. 1973.
- GELLNER, Ernest: *Thought and Change*. Chicago: University of Chicago Press. 1964.
- GELLNER, Ernest: *Nations and Nationalism*. Chichester: Wiley-Blackwell. 1983.
- GENTILINI, Alessandro: *Regions and Local Authorities*. In. MANGIAMELI, Stelio (Ed.): *Italian Regionalism: Between Unitary Traditions and Federal Processes, Investigating Italy's Form of State*. Berlin: Springer. 2014. pp. 221-248.
- GERENCSÉR Balázs – JUHÁSZ Albin: *A kisebbségi autonómia (működő modellek, magyar elképzelések)*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest. 2001.

GERENCSÉR Balázs Szabolcs: *Együtt élő nyelvek joga – a nyelvhasználat szabályozásának négy sarkalatos területe*. In. *Acta Humana* 2022/1. pp. 9-18.

GIDDENS, Anthony: *The Nation-State and Violence*. Berkely/Los Angeles: University of California Press. 1987.

GREENFELD, Liah: *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. 1993.

GREENFELD, Liah: *The Spirit of Capitalism: Nationalism and Economic Growth*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. 2001.

GREENFELD, Liah: *Mind, Modernity, Madness: The Impact of Culture on Human Experience*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. 2013.

GRIN, François: *Principles of integrated language policy*. In. GRIN, François – MARÁCZ, László – POKORN, Nike K. (Eds.): *Advances in Interdisciplinary Language Policy*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 2022. pp. 23-42.

GROSBY, Steven: *Biblical Ideas of Nationality: Ancient and Modern*. Penn State University Press: Eisenbrauns. 2002.

GUSTRAN, Carmina – QUIROGA, Alejandro: *Self-Portraits of the Past: Conflicting Narratives of the Spanish Transition in a Time of Crisis (2008–2016)*. In. CAVALLARO, Maria Elena – KORNETIS, Kostis (Eds.): *Rethinking Democratisation in Spain, Greece and Portugal*. London: Palgrave Macmillan. 2019. pp. 21-44.

GYÖRI SZABÓ Róbert: *Kisebbség, autonómia, regionalizmus*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006.

HALÁSZ Iván: *Az államforma kérdése és az államfők típusai*. In: BENDE Zsófia – HALÁSZ Iván (Szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog, Fejezetek az alkotmány, az állam, az államszervezet és az alapvető jogok témaköréből*. Bp.: Nemzeti Közszerológati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar. 2014. pp. 57-77. a)

HALÁSZ Iván: *Az egységes és az összetett államok*. In: BENDE Zsófia – HALÁSZ Iván (Szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog, Fejezetek az alkotmány, az állam, az államszervezet és az alapvető jogok témaköréből*. Bp.: Nemzeti Közszerológati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar. 2014. pp. 39-57. b)

HALBERSTAM, Daniel – REIMANN, Mathias: *Federalism and Legal Unification: Comparing Methods, Results, and Explanations Across 20 Systems*. In. HALBERSTAM, Daniel – REIMANN, Mathias (Eds.): *Federalism and Legal Unification, A Comparative Empirical Investigation of Twenty Systems*. Berlin: Springer. 2014. pp. 3-53.

HARRISON, Michelle A. – JOUBERT, Aurélie: *French Language Policies and the Revitalisation of Regional Languages in the 21st Century*. London: Palgrave Macmillan 2019.

HASTINGS, Adrian: *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press. 1997.

HAWKEY, James: *Language Attitudes and Minority Rights, The Case of Catalan in France*. London: Palgrave Macmillan, 2018.

HECHTER, Michael: *Internal Colonialism, The Celtic Fringe in British National Development*. London: Routledge. 1999.

HEINISCH, Reinhard – MASSETTI, Emanuele – MAZZOLENI, Oscar: *European party-based populism and territory*. In. HEINISCH, Reinhard – MASSETTI, Emanuele – MAZZOLENI, Oscar (Eds.): *The people and the nation, Populism and Ethno-Territorial Politics in Europe*. London: Routledge. 2020. pp. 1-19.

HEPBURN, Eve: *The Rise and Fall of a 'Europe of the Regions'* In. *Regional & Federal Studies*, 2008. Volume 18. Issue 5. pp. 537-555.

HERDER, Johann Gottfried: *Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról*. Budapest: Gondolat Kiadó. 1978.

HOBBSBAWM, Eric: *On Nationalism*. London: Little, Brown. 2021.

HOCKING, Brian: *Patrolling the "Frontier": Globalization, Localization and the "Actorness" of Non-Central Governments*. In. *Regional and Federal Studies*. Vol. 9. No. 1. Special Issue, Spring, 1999. pp. 17-39.

HODLEWSKA, Valentyna – SLOBODZIAN, Beata: *The Spanish Model of Decentralization – Principles of Functioning of Self-Local Government*. In. *Athaeneum, Polish Political Science Studies*. 2024. Vol. 84. Iss. 4. pp. 151-171.

HOFFMAN István: *Regionalisation and Federalisation: Transforming ways of the subnational governance* – In. *Kutafin University Law Review*, 2019. Vol. 6. Issue 1., pp. 109-126.

HOFFMANN, Charlotte: *Towards a description of trilingual competence*. In. *International Journal of Bilingualism*, 2001. Vol. 5, No. 1. pp. 1-17.

HOOGE, Liesbet – KEATING, Michael: *The Politics of European Union Regional Policy*. In. *Journal of European Public Policy*. Vol. 1. No. 3. 1994. pp. 367-393.

HORVÁTH György Ádám: *Administrative systems and reforms accross the European Union – towards sustainability* In. *Periodica Polytechnica*, 2011. 19. évf. 2. sz. pp. 75-85.

HORVÁTH Gyula: *Az olasz regionális fejlődés*. In. *Régiók és városok az olasz modernizációban*. 1993. pp. 15-68.

HORVÁTH Gyula: *Decentralizáció és regionalizmus Európában*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kara, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Habilitációs Előadások. 2001

HORVÁTH M. Tamás: *A regionális politika közigazgatási feltételei, Variációk az uniós csatlakozás küszöbén*. Budapest: Belügyminisztérium, Magyar Közigazgatási Intézet. 2004.

HÖGENAUER, Anna-Lena: *Regions and the parliamentarisation of EU governance: is the Early Warning System the solution?* In. ABELS, Gabriele – BATTKE, Jan (Eds.): *Regional Governance in the EU, Regions and the Future of Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. 2019. pp. 194-210.

HUEGLIN, Thomas O.: *Regionalism in Western Europe: Conceptual Problems of a New Political Perspective*. In. *Comparative Politics*, Vol. 18. No. 4. July 1986. pp. 439-458.

IACOVELLO, Antoniono: *Rules and Procedures for the Participation of Italian Regions in European Policymaking*. In. MANGIAMELI, Stelio (Ed.): *Italian Regionalism: Between Unitary Traditions and Federal Processes, Investigating Italy's Form of State*. Berlin: Springer. 2014. pp. 249-280.

ILLÉS Iván: *Régiók és Regionalizáció*. In. *Tér és Társadalom*. 15. évf. 2001/1. pp. 1-23.

ILLÉS Iván: *Régiók és Regionalizáció II*. In. *Comitatus*. 2001. július-augusztus, 20-28. pp.

ILLÉS Iván: *Regionalizáció és megyerendszer*. In. PÁLNÉ KOVÁCS Ilona: *Európában a megye: "a megye és a középszint jövőképei": előadások és hozzászólások a 2007. október 18-19-i pécsi konferencián*. Pécs: Baranya Megyei Önkormányzat. 2008. p. 11-18

JANSSENS, Rudi: *Language and inclusion in a multilingual environment*. In. GRIN, François – MARÁCZ, László – POKORN, Nike K. (Eds.): *Advances in Interdisciplinary Language Policy*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 2022. pp. 111-128.

JONES, Peter: *Collective and Group-Specific: Can the Rights of Ethno-Cultural Minorities be Human Rights?* In: PENTASSUGLIA, Gaetano (Ed.) *Ethno-Cultural Diversity and Human Rights. Challenges and Critiques*. Leiden/Boston: Brill. 2018. pp. 27-58.

JOUBERT, Aurélie: *Evolution of Linguistic Identity in a Super-Region: The Case of Catalans and Occitans in Occitanie*. In: HARRISON, Michelle A. – JOUBERT, Aurélie (Eds.): *French Language Policies and the Revitalisation of Regional Languages in the 21st Century*. London: Palgrave Macmillan. 2019.

JÓZSA Zoltán: *Önkormányzati szervezet, funkció, modernizáció*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó. 2006.

JUHÁSZ Hajnalka: *A nemzeti kisebbségek identitásához és az anyanyelvi oktatáshoz való jogának kérdésköre az Európa Tanács gyakorlatában*. In. *Nemzetpolitika a gyakorlatban – Kisebbségek helyzete, jogai és védelme*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete. 2016. pp. 9-20

KAISER Tamás: *Európaizáció és államreform Olaszországban*. In. PÁLNÉ KOVÁCS Ilona: *Regionális reformok Európában*. Budapest: Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége. 2005. pp. 65-86.

KAISER Tamás: *Az államkutatások helye a társadalomtudományok rendszerében*. In: Államtudományi Műhelytanulmányok. 2016. 1. Sz.

KAISER Tamás: *A modern kormányzás koncepcionális és közpolitikai keretei, Hazai és nemzetközi dimenziók*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó. 2019.

KALMÁR Ferenc András: *Az Európa Tanács „A nemzeti kisebbségek helyzete és jogai Európában” (Resolution 1985/2014) című jelentésének háttere és jelentősége*. In: Nemzetpolitika a gyakorlatban – Kisebbségek helyzete, jogai és védelme. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete. 2016. pp. 21-33.

KÁNTOR Zoltán (Szerk.): *A nemzeti kisebbségek helyzete és jogai Európában*. Budapest: L'Harmattan. 2016.

KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs: *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest: Rejtjel Kiadó. 2005.

KEATING, Michael: *The European Union and the Regions*. Oxford: Clarendon Press. 1995.

KEATING, Michael: *Nations against the State*. London: Palgrave Macmillan, 1996.

KEATING, Michael: *The New Regionalism in Western Europe*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar, 1998. a).

KEATING, Michael: Is there a Regional Level of Government in Europe? In. LE GALÈS, Patrick – LEQUESNE, Christian (Eds.): *Regions in Europe*, Chapter 1, London, New York: Routledge, 1998. pp. 11-29. b)

KEATING, Michael: *Asymmetrical Government: Multinational States in an Integrating Europe*. In. Publius: *The Journal of Federalism* Vol. 29 No. 1 1999. pp. 71-86.

KEATING, Michael: *Plurinational Democracy: Stateless Nations in a Post-Sovereignty Era*. Oxford: Oxford University Press. 2001. a)

KEATING, Michael: *Nations without states: minority nationalism in the global era*. In. REQUEJO, Ferran (Ed.): *Democracy and National Pluralism*. London, New York: Routledge. 2001. p. 40-60. b)

KEATING, Michael: *Nations without States: The Accommodation of Nationalism in the New Sattel Order*. In. KEATING, Michael – MCGARRY John (Eds.): *Minority Nationalism and the Changing International Order*. Oxford: Oxford University Press. 2001. pp. 20-43. c)

KEATING, Michael: *Introduction*. In. KEATING, Michael: *Regions and Regionalism in Europe*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing. 2004.

KEATING, Michael: *Többnemzetiségű demokráciák a szuverenitás utáni világrendben*. In. KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs (Szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest: Rejtjel Kiadó. 2005. pp. 43-58.

KEATING, Michael: *Rescaling the European State. The Making of Territory and the Rise of the Meso*. Oxford: Oxford University Press. 2016.

KEATING, Michael: *Contesting European regions*. In. *Regional Studies*. Vol. 51. No. 1. 2017. pp. 9–18.

KEATING, Michael: *Beyond the nationstate: territory, solidarity and welfare in a multiscalar Europe*. In. *Territory, Politics, Governance*. 2021. Vol. 9. No. 3. pp. 331–345. a)

KEATING, Michael: *Rescaling Europe, rebounding territory: A political approach*. In. *Regional & Federal Studies*. 2021. Vol. 31. Issue 1. 31-50. b)

KEATING, Michael - LOUGHLIN, John – Deschouwer, Kris: *Culture, Institutions and Economic Development: A Study of Eight European Regions*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. 2005.

KEATING, Michael – MCGARRY John: *Minority Nationalism and the Changing International Order*. Oxford: Oxford University Press. 2001.

KING SMITH, Benjamin – EHALA, Martin – GILES, Howard: *Vitality theory*. In. *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. 2017. July 17.

KIRÁLY, Miklós: *Unity and Diversity: The Cultural Effects of the Law of the European Union*. Budapest: ELTE Jogi Kari Tudomány Book Series, Volume 14 Series Editor: VARGA, István. 2011.

KIS János: *Túl a nemzetállamon?* In. KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs (Szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest: Rejtjel Kiadó. 2005. pp. 59-74.

KOMÁROMI Sándor: *A helynevek szabályozása mint akut kérdés az olaszországi Dél-Tirolban*. In. *Kisebbségkutatás*. 26. évf. 3. sz. 2017. pp. 177-180.

KORNETIS, Kostis: *Public Memory of the Transitions in Spain and Greece: Toward a Change of Script?* In. CAVALLARO, Maria Elena – KORNETIS, Kostis (Eds.): *Rethinking Democratisation in Spain, Greece and Portugal*. London: Palgrave Macmillan. 2019. pp. 71-87.

KOZMÁCS, István: *Kis nyelvek – kis népek. Kétnyelvűség, nyelvi jogok – tartozik ez ránk?* In. RUDA Gábor (Szerk.): *Kisebbségek és népcsoportok Európája*. Pilisvörösvár: Muravideék Baráti Kör Kulturális Egyesület. 2007. pp. 133-141.

KÖLLING, Mario: *The Catalan secession bid: between structural and contemporary tensions within the State of Autonomies*. In. ABELS, Gabriele – BATTKE, Jan (Eds.): *Regional Governance in the EU, Regions and the Future of Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. 2019. pp. 88-105.

KYMLICKA, Will: *Immigrant Integration and Minority Nationalism*. In. KEATING, Michael – MCGARRY John (Eds.): *Minority Nationalism and the Changing International Order*. Oxford: Oxford University Press. 2001. pp. 61-80. a)

KYMLICKA, Will: *The new debate over minority rights*. In. REQUEJO, Ferran (Ed.): *Democracy and National Pluralism*. London, New York: Routledge. 2001. pp. 15-39. b)

KYMLICKA, Will – STRAELHE, Christine: *Kozmopolitanizmus, nemzetállamok, kisebbségi nacionalizmus*. In. KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs (Szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest: Rejtjel Kiadó. 2005. pp. 19-36.

LAFONT, Pierre: *Décoloniser en France: Les régions face à l'Europe*. Paris: Gallimard. 1971.

LAKATOS, István: *Az ENSZ kisebbségvédelmi rendszerei*. In. *Kisebbségi Szemle*, 2017. 2. évf. 3. sz. pp. 9-30.

LANDTSCHNER, Emma: *History of the South Tyrol Conflict and its Settlement*. In: WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 3-16.

LANDTSCHNER, Emma – POGGESCHI, Giovanni: *Quota System, Census and Declaration of Affiliation to a Linguistic Group*. In: WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 219-233.

LÁNCZOS Petra Lea: *Nyelvpolitika és nyelvi sokszínűség az Európai Unióban*. Budapest: Pázmány Press, 2014.

LÁNG László: *Globalizáció, regionalizáció és a földrajz: a távolság még mindig számít?* In. *Külgazdaság*, LXV. évf., 2021. július–augusztus pp. 63–90.

LAPIDOTH, Ruth: *Autonomy: potential and limitations*. In: *International Journal on Group Rights*. Vol 1. Issue 4. 1994. pp. 269-290.

LECOURS, André: *Nationalism, Secessionism, and Autonomy*. Oxford: Oxford University Press. 2021.

LENGYELNÉ MOLNÁR Tünde – TÓVÁRI Judit: *Kutatásmódszertan*. Eger: Eszterházy Károly Főiskola Médiainformatika Intézete. 2001.

LIJPHART, Arend: *Consociational Democracy*. In: *World Politics*. Vol. 21. No. 2. 1969. pp. 207-225.

LOUGHLIN, John: *Regional Autonomy and State Paradigm Shifts in Western Europe*. In: *Regional and Federal Studies*, Vol. 10. No. 2. Summer 2000. pp. 10-34

LOUGHLIN, John: *Subnational Government: The French Experience (French Politics, Society and Culture)*. London: Palgrave Macmillan. 2007.

MALLOY, Tove: *National Minority 'Regions' in the Enlarged European Union: Mobilizing for Third Level Politics?* In: *European Centre for Minority Issues*. July 2005.

MANGIAMELI, Stelio: *The Regions and the Reforms: Issues Resolved and Problems Pending*. In: MANGIAMELI, Stelio (Ed.): *Italian Regionalism: Between Unitary Traditions and Federal Processes, Investigating Italy's Form of State*. Berlin: Springer. 2014. pp. 1-34.

MARCOU, Gérard: *Regionalisation, Local Self-government, and Governability*. In: GÖYMEN, Korel – SAZAK, Onur (Eds.): *Centralization Decentralization Debate Revisited*. Istanbul: Istanbul Policy Center at Sabanci University, 2014. pp. 38-71

MARCOU, Gérard: *Les enjeux de la réforme territoriale*. In: *Revue Française de l'Administration Publique*. 2015/4. No. 156. pp. 883-886.

MARKO, Joseph: *Is There a South Tyrolean 'Model' of Conflict Resolution to Be Exported*. In: WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 371-388.

MARKS, Gary – HOOGHE, Liesbet: *Contrasting Visions of Multi-Level Governance*. In: BACHE, Ian – FLINDERS, Matthew (Eds.): *Multi-Level Governance*. Oxford: Oxford University Press. 2004. pp.15–30.

MCGARRY, John – O'LEARY, Brendan: *Etnikai konfliktusok makropolitikai rendezése*. In: KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs (Szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest: Rejtjel Kiadó. 2005. pp. 253-263.

MCROBERTS, Kenneth: *Catalonia: The Struggle Over Independence, 2nd edn*. Oxford, 2022; online edn, Oxford Academic, 23 June 2022, <https://doi.org/10.1093/oso/9780198801832.001.0001>, (Utolsó hozzáférés: 2025. 11. 14.).

MEDDA-WINDISCHER, Roberta: *Protection of Minorities under International Law and the Case of South Tyrol*. In: WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 17-32.

MERLONI, Francesco – PACHECO AMARAL, Carlos E.: *Introduction*. In: MERLONI, Francesco (Ed.): *Regionalisation trends in European countries 2007-2015 A study by members of the Group of Independent Experts of the European Charter of Local Self Government*. Congress of Local and regional Authorities of the Council of Europe. 2016. pp. 5-26

MEZŐ Dr, István: *Az olasz regionális állam kialakulásának és működésének vázlatos áttekintése*. In: MEZŐ István – WIENER György (Szerk.): *Regionalizmus és Önkormányzatiság*. Debrecen: Gondolat Kiadó, 2005. pp. 131-156.

MIGLIORI, Michele: *Introduction to the German Language Islands in Italy: A Historical and Legal Overview*. In: *Acta Humana*, 2018. 6. Évf. Special Edition. pp. 31-37.

MILEY, Thomas Jeffrey Dr.: *The Constitutional Politics of Language Policy in Catalonia*, Spain Adalah Newsletter, Vol. 29, October 2006

MODEEN, Tore: *The International Protection of National Minorities in Europe*. Abo: Abo Akademi. 1969.

MOORE, Margaret: *Globalization, Cosmopolitanism, and Minority Nationalism*. In: KEATING, Michael – MCGARRY John (Eds.): *Minority Nationalism and the Changing International Order*. Oxford: Oxford University Press. 2001. pp. 44-60.

MORATA, Francesc: *Spanish regions in the EC*. In: KEATING, Michael (Szerk.): *The European Union and the Regions*. Oxford: Clarendon Press. 1995 pp. 115-133.

MORATA, Francesc: *Europeanization and the Spanish Territorial State*. In: SCULLY, Roger - WYN JONES, Richard (Eds.): *Europe, Regions and European Regionalism*. London: Palgrave Macmillan. 2010. pp. 134-154.

MORENO, Angel M.: *Spain*. In: MERLONI, Francesco (Ed.): *Regionalisation trends in European countries 2007-2015 A study by members of the Group of Independent Experts of the European Charter of Local Self Government*. Congress of Local and regional Authorities of the Council of Europe. 2016. pp. 193-202.

MORONDO TARAMUNDI, Dolores: *Minorities-within-Minorities Frameworks, Intersectionality and Human Rights: Overlapping Concerns or Ships Passing in the Night?* - In: PENTASSUGLIA, Gaetano (Ed.): *Ethno-Cultural Di-versity and Human Rights, Challenges and Critiques*. Leiden, Boston: Brill. 2018. pp. 256-287.

NAGY Noémi: *Linguistic Diversity and Language Rights in Spain* In. *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata*, No. 150. Essays of Faculty of Law University of Pécs Yearbook of 2012. University of Law, Faculty of Pécs, 2012. pp. 183-202.

NAGY Noémi: *The history of linguistic legislation in France*. In. *Journal on European History of Law*, 2013. 14. évf. 2. sz. pp. 137-143.

NAGY Noémi: *A hatalom nyelve – a nyelv hatalma*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2019.

NAGY Sándor Gyula - SZABÓ Barnabás: *Európa következő állama a független Katalónia?* In. *Külügyi Szemle* 2015/tél pp.76-94.

NAIRN, Tom: *Faces of Nationalism, Janus Revisited*. London/New York: Verso. 1997.

NEWMAN, Dwight: *Why Majority Rights Matter in the Context of Ethno-Cultural Diversity: The Interlinkage of Minority Rights, Indigenous Rights, and Majority Rights*. In. PEN-TASSUGLIA, Gaetano (Ed.): *Ethno-Cultural Diversity and Human Rights, Challenges and Critiques*. Leiden/Boston: Brill. 2018. Pp. 59-89.

NEMEC, Juraj – MATEJOVA, Lenka: *Decentralisation: Pros and Cons (theory and empirical evidence)*. In. GÖYMEN, Korel – SAZAK, Onur (Eds.): *Centralization Decentralization Debate Revisited*. Istanbul: Istanbul Policy Center at Sabanci University, 2014. pp. 97-118.

NEMES Krisztina: *Függetlenség – Állam – Nyelv: Katalónia különös esete*. In. *Létünk*. 2015. 45. Évf. 2. Szám pp. 117-128.

NÉMETH Tibor: *Regionális autonómia és nyelvpolitika Katalóniában*. In. *Új Pedagógia Szemle* 2018. 68. Évf. 5-6. Sz. pp. 116-123.

NICOLINI, Matteo: Chapter 7: *Reforming the territorial constitution in Italy: some reflections on durability and change*. In. ABELS, Gabriele – BATTKE, Jan (Eds.): *Regional Governance in the EU*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. 2019. pp. 106-122.

NORDQUIST Kjell-Åke: *Autnomy as a Conflict-Solving Mechanism – An Overview*. In. SUKSI, Markku: *Autonomy: Applications and Implications*. Berlin, Heidelberg: Springer 1998. pp. 59-79.

NOVIC, Elsa: *The Concept of Cultural Genocide: An International Law Perspective*. Oxford: Oxford University Press. 2016.

NÚÑEZ, Xosé-Manoel – UMBACH, Maiken: *Hijacked Heimats: national appropriations of local and regional identities in Germany and Spain, 1930–1945*. In. *European Review of History*, 2008. Vol. 15. No. 3. pp. 295-316.

NÚÑEZ, Xosé-Manoel: *Historiographical Approaches to Sub-national Identities in Europe: A Reappraisal and Some Suggestions*. In. AUGUSTEIJN, Joost – STORM, Eric (Eds.): *Region and State in Nineteenth-Century Europe Nation-Building, Regional Identities and Separatism*. London: Palgrave Macmillan. 2012. pp. 13-35.

ÓDOR László: *Regionalizmus és az Európai Unió*. In. RUDA Gábor (Szerk.): *Kisebbségek és népcsoportok Európája*. Pilisvörösvár: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület. 2007. pp. 79-85.

OLIVETTI, Marco: *Centralization vs. Decentralization: The current trends in Italy*. In. GÖYMEN, Korel – SAZAK, Onur (Eds.): *Centralization Decentralization Debate Revisited*. Istanbul: Istanbul Policy Center at Sabanci University. 2014. pp. 141-170.

ORTUTAY Katalin: *A francia forradalom nyelvi ideológiája és a kisebbségi nyelvek*. In. XXIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. „Többsnyelvűség és kommunikáció Kelet-Közép-Európában. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. 2015. pp. 274-281.

PAASI, Anssi: *Place and Region: Regional Worlds and Words*. In. *Progress in Human Geography*. Vol 26. No. 6. 2002. pp. 802-811.

PALERMO, Francesco: *South Tyrol's Special Status within the Italian Constitution*. In. WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 33-49. a)

PALERMO, Francesco: *Implementation and Amandement of the Autonomy Statute*. In. WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 143-159. b)

PALERMO, Francesco – SANTINI, Alessandro: *From NUTS to Constitutional Regions: Addressing EU Regions in the EU Framework* – In. TONIATTI, Roberto – PALERMO, Francesco – DANI, Marco (Eds.): *An Ever More Complex Union. The Regional Variable as Missing Link in the EU Constitution?* Baden-Baden: Nomos. 2004. pp. 3-26.

PALERMO, Francesco – PAROLARI, Sara – VALDESALICI, Alice: *Italy*. In. MERLONI, Francesco (Ed.): *Regionalisation trends in European countries 2007-2015 A study by members of the Group of Independent Experts of the European Charter of Local Self Government*. Congress of Local and regional Authorities of the Council of Europe. 2016. pp. 134-141.

PALLAVER, Günther: *South Tyrol's Consociational Democracy: Between Political Claim and Social Reality*. In. WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 303-317.

PÁLNÉ KOVÁCS Ilona: *Közigazgatási reformok, uniós tagság, regionalizmus*. In. PÁLNÉ KOVÁCS Ilona: *Regionális reformok Európában*. Budapest: Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége. 2005. pp. 9-40.

PANARA, Carlo: *Deconstructing and reconstructing good governance in relation to regional and local participation in EU decision-making processes*. In. ABELS, Gabriele – BATTKÉ, Jan (Eds.): *Regional Governance in the EU, Regions and the Future of Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. 2019. pp. 33-51.

PAP, András L.: *Is there a legal right to free choice of ethno-racial identity? Legal and political difficulties in defining minority communities and membership boundaries*. In. *Columbia Humans Rights Law Review*. Vol. 46. No. 2. 2014-15. pp. 153-232.

PARKER, Simon: *Managing the political field: Italian regions and the territorialisation of politics in the second republic*. In. *Journal of Southern Europe and the Balkans*. Vol. 8. No. 2. 2006. pp. 235-253.

PAROLARI, Sara –VOLTMER, Leonhard: *Legislative and Administrative Autonomy*. In. WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 77-103.

PASQUIER, Romain: *The Europeanisation of French regions* In. *French Politics*, 2009. Vol. 7. Issue 2. pp. 123-144.

PASQUIER, Romain: *The French Regions and the European Union: Policy Change and Institutional Stability*. In. SCULLY, Roger - WYN JONES, Richard (Eds.): *Europe, Regions and European Regionalism*. London: Palgrave Macmillan. 2010. pp. 35-52.

PASQUIER, Romain: *Introduction: Regions and the Dynamics of Political Space* In. PASQUIER, Romain (Ed.): *Regional Governance and Power in France, The Dynamics of Political Space*. London: Palgrave-Macmillan. 2015. pp. 1-19.

PATKÓS Csaba: *A régiók intézményesüléséről*. In. MEZŐ István – WIENER György (Szerk.): *Regionalizmus és Önkormányzatiság*. Debrecen: Gondolat Kiadó, 2005. pp. 208-217.

PAYERO-LÓPEZ, Lucía – NIMNI, Ephraim: *The Liberal Democratic Deficit in Minority Representation: The Case of Spain*. In: PENTASSUGLIA, Gaetano (Ed.): *Ethno-Cultural Diversity and Human Rights Challenges and Critiques*. Leiden/Boston: Brill. 2018. pp. 90-122.

PEJIC, Jelena: *Minority Rights in International Law*. In. *Human Rights Quarterly*. 1997. Vol. 19. Issue 3. pp. 666-685.

PENTASSUGLIA, Gaetano: *Do Human Rights Have Anything to Say about Group Autonomy?* In. PENTASSUGLIA, Gaetano (Ed.): *Ethno-Cultural Diversity and Human Rights, Challenges and Critiques*. Leiden/Boston: Brill. 2018. pp. 125-167.

PERRIN, Thomas: *The cultural dimension of macroregions: a prospective reflection*. In. ABELS, Gabriele – BATTKE, Jan (Eds.): *Regional Governance in the EU, Regions and the Future of Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. 2019. pp. 159-175.

PIATTONI, Simona: *The contribution of regions to EU democracy*. In. ABELS, Gabriele – BATTKE, Jan (Eds.): *Regional Governance in the EU, Regions and the Future of Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. 2019. pp. 16-32

POGGESCHI, Giovanni: *South Tyrol's Special Status in Private Law: the 'Entailed farms' and the 'Grundbuch Systems'*. In. WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 291-300.

PONGRÁCZ Alex: *A szuverenitásfogalom változásának 21. századi fejleményei*. In. *Pro Publico Bono*. 2018. Vol. 6. No. 2. pp. 128-153.

POSTAN, Michael Moïssy: *The Historical Method in Social Science*. Cambridge: Cambridge University Press Archives. 1939.

RAGIN, Charles – ZARET, David: *Theory and Method in Comparative Research: Two Strategies*. In: *Social Forces*. 1983. Vol 61. Iss. 3. pp. 731-754.

RATHOD, Prakash Braburao: *Comparative public Administration*. Jaipur: ABD Publishers. 2007.

RAUTZ, Günther: *A 'Minority within a Minority': The Special Status of the Ladin Valleys*. In. WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 279-290.

RENAN, Ernest: *Qu'est-ce que'une nation et autres récits politiques*. Paris: Imprimerie Nationale. 1995.

ROGER, Geoffrey: *The langues de France and the European Charter for Regional or Minority Languages: Keeping Ratification at Bay Through Disinformation: 2014–2015*. In. HARRISON, Michelle A. – JOUBERT, Aurélie (Eds.): *French Language Policies and the Revitalisation of Regional Languages in the 21st Century*. London: Palgrave Macmillan 2019. pp. 309-333.

ROKKAN, Stein: *Territories, Centres, and Peripheries: Toward a Geoethnic-Geoeconomic-Geopolitical Model of Differentiation within Western Europe*. In. GOTTMAN, Jean (Ed.): *Centre and Periphery: Spatial Variation in Politics*, Chapter 9. Beverly Hills, London: Sage Publications. 1980. pp. 163-204.

SALAT Levente: *A szintézis esélyei az etnopolitikai konfliktusok okaival foglalkozó elméleti magyarázatokban*. In. KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs (Eds.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest: Rejtjel Kiadó. 2005. p. 211-215.

SANJAUME-CALVET, Marc – PÉREZ LOZANO, Lluís: *Catalan Countries*. In. TURP, Daniel - SANJAUME-CALVET, Marc (Eds.): *The emergence of a democratic right to self-determination in Europe*. Brussels: Centre Maurits Coppieters. 2016. pp. 66-89.

SAPUTELLI, Gabriella: *The Regions and Their International Activities*. In. MANGIAMELI, Stelio (Ed.): *Italian Regionalism: Between Unitary Traditions and Federal Processes, Investigating Italy's Form of State*. Berlin: Springer. 2014. pp. 281-306.

SCHNEIDER, Jens – CRUL, Maurice: *Theorising Integration and Assimilation*. London: Routledge. 2012.

SEYS, François-Olivier: *Neo-regionalism in Europe: the process of delimiting regional boundaries*. In. ABELS, Gabriele – BATTKE, Jan (Eds.): *Regional Governance in the EU, Regions and the Future of Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. 2019. pp. 52-70.

SHARPE, Laurence James: *The European Meso: An Appraisal*. In. SHARPE, Laurence James: *The Rise of Meso Government in Europe*, Chapter 1. London and Newbury Park, CA: Sage Publications. 1993. pp. 1-39.

SIELKER, Franziska – STEAD, Dominic: *Scaling and rescaling of EU spatial governance*. In. ABELS, Gabriele – BATTKE, Jan (Eds.): *Regional Governance in the EU, Regions and the Future of Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. 2019. pp. 124-139.

SIPOS Katalin: *A regionalizmus történeti és jogi aspektusai (Spanyolország, Olaszország, Franciaország)*. Budapest: MTA Állam- és Jogtudományi Intézete. 1993.

SKUTNABB-KANGAS, Tove – PHILLIPSON, Robert: *Linguicide and lingucism*. In: SKUTNABB-KANGAS, Tove – PHILLIPSON, Robert (Eds.): *Papers in European Language Policy*. Roskilde: Roskilde Iniversitetscenter 1995. pp. 83-91.

SMITH, Anthony D.: *Theories of Nationalism*. New York: Harper & Row. 1971.

SMITH, Anthony D.: *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: B. Blackwell. 1986.

SMITH, Anthony D.: *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press. 1994.

SMOUTS, Marie-Claude: *The region as the new imagined community?* In. LEQUESNE, Christian - LE GALES, Patrick: *Regions in Europe: The Paradox of Power*. London: Routledge. 1998. pp. 30-38.

SOÓS Edit: *Integráció és regionalizmus*. Szeged: Bába és Társai Kiadó. 1999.

STEINICKE, Ernst – WALDER, Judith – LÖFFLER, Roland – BEISMANN, Michael: *Autochthonous Linguistic Minorities in the Italian Alps: New Legislation – New Identifications – New Demographic Processes*. In: *Journal of Alpine Research | Revue de géographie alpine*. Vol. 99. Is. 2. 2011. pp. 1-14.

STURM, Roland: *Developing autonomy: are there alternatives to secession?* In. ABELS, Gabriele – BATTKE, Jan (Eds.): *Regional Governance in the EU, Regions and the Future of Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. 2019. pp. 72-87.

SUKSI, Markku: *Sub-State Governance through Territorial Autonomy. A Comparative Study in Constitutional Law of Powers, Procedures and Institutions*. Berlin, Heidelberg: Springer 2011.

SÜLI-ZAKAR Dr. István – RADICS Zsolt: *Régió – Régiókialakulás Földrajzi aspektusból: regionalizmus – regionalizáció*. In. MEZŐ István – WIENER György (Szerk.): *Regionalizmus és Önkormányzatiság*. Debrecen: Gondolat Kiadó, 2005. pp. 187-189.

SZABÓ Máté: *Globalizmus, regionalizmus, civil társadalom*. Budapest: Századvég. 2004.

SZABÓ Dr. Miklós: *A francia decentralizáció a 2003-as reformok tükrében*. In. MEZŐ István – WIENER György (Szerk.): *Regionalizmus és Önkormányzatiság*. Debrecen: Gondolat Kiadó, 2005. pp. 157-175.

SZAJBÉLY Katalin: *Kisebbségi kérdés Spanyolországban*. In. *Kisebbségkutatás*. 2003. 12. Évf. 4. Szám pp. 695-705.

SZALAY László: *Régiók Európája, az Európai Unió regionális politikája*. Budapest: A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma. 2002.

SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet: *A Kisebbségvédelmi keretegyezmény húsz év után - Tapasztalatok a negyedik monitoring ciklus végén*. In. *Kisebbségi Szemle*, 2017. 2. évf. 3. sz. pp. 43-56.

SZANISZLÓ Réka Brigitta: *Az EU és az őshonos nemzeti kisebbségek védelme*. In. *Nemzetpolitika a gyakorlatban – Kisebbségek helyzete, jogai és védelme*. Szeged: Szegedi

Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete. 2016. pp. 171-189.

SZARKA László: *Kisebbségi léthelyzetek – Közösségi Alternatívák*. Budapest: Lucidus Kiadó. 2004.

SZEGVÁRI, Péter: *Regionalizmus, regionalizáció*. In. Magyar Közigazgatási Kar: IV. Országos Közigazgatási Napok, MKK, Európa és Magyar Közigazgatás. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1999. pp. 116-125.

SZENTE-VARGA Mónika: *Katalán nyelvpolitika*. In: *Mediterrán világ*. 2012/XXI. pp. 53-64.

SZÜCS, Anita: „*Darabjaira hullott álomszerű múlt*” – *Patrick Modiano és a töredezett francia nemzeti identitás*. In. Grotius, 2014. 12. 26. http://www.grotius.hu/doc/pub/EWGFYW/2014-12-26_szucs-anita_patrick-modiano.pdf. (Utolsó hozzáférés: 2023. 09. 22.)

TAYLOR, Charles: *The Politics of Recognition*. In. GUTMANN, Amy: *Multiculturalism and teh „Politics of Recognition”*. New Jersey: Princeton University Press. 1992. pp. 25-74.

TAKÁCS Péter: *Államtan*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Közigazgatástudományi Kara, 2010.

TAKÁCS Péter: *Államelmélet a XX. században, A jogi, a társadalmi és a politikai államfogalom*. In: *Pro Publico Bono*. 2011. 1. Évf. 2. Sz.

TÁRNOK Balázs: *Bevezető - Jelentések a nemzeti kisebbségek jogainak védelméről az Európa Tanácsban és az Európai Parlamentben*. In. *Kisebbségi Szemle*, 2018. 3. évf. 1. sz. pp. 85-115.

TATHAM, Michaël: *Regions as lobbyists*. In. ABELS, Gabriele – BATTKE, Jan (Eds.): *Regional Governance in the EU, Regions and the Future of Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. 2019. pp. 211-230.

TEMESI István: *A középszintű közigazgatási rendszerek nemzetközi összehasonlítása, Regionalizáció és regionalizmus*. In. *Pro Publico Bono*, 2011. 2. pp. 43-56.

TKACIK, Michael: *Characteristics of forms of autonomy*. In. *International Journal on Minority and Group Rights*, 2008. Vol. 15. Iss. 2–3. pp. 369–401.

TOGGENBURG, Gabriel N.: *Regional Autonomies Providing Minority Rights and the Law of European Integration: Experiences from South Tyrol*. In. WOELK, Jens – PALERMO,

Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 177-200.

TÓKÉS Tibor: *A francia regionalizáció és a francia kisebbségek*. In. Prof. Dr. SÜLI-ZAKAR István DSc (Szerk.): *A határok és a határon átnyúló (CBC) kapcsolatok szerepe a kibővült Európai Unió keleti perifériáján*. Debrecen: Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék. 2007. pp. 387-395.

TÓKÉS Tibor: *A francia és magyar területfejlesztés és regionalizáció hasonlóságai és különbségei*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó. 2015.

TORRES PÉREZ, Aida: *The Trend Towards Homogenization in the Spanish 'State of Autonomies'*. In. HALBERSTAM, Daniel – REIMANN, Mathias (Eds.): *Federalism and Legal Unification, A Comparative Empirical Investigation of Twenty Systems*. Berlin: Springer. 2014. pp. 417-437.

TÓTH, Norbert: *A működő kisebbségi területi autonómia nemzetközi jogi keretei az Európa Tanács dokumentumaiban*. In. *Nemzetpolitika a gyakorlatban – Kisebbségek helyzete, jogai és védelme*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete. 2016. pp. 35-54.

TRÓCSÁNYI László: *Kisebbségi jogok a globalizáció és a regionalizáció időszakában*. In. *Európai Tükör*. 2009/4. április pp. 6-17.

TURP, Daniel: *Conclusion*. In. TURP, Daniel - SANJAUME-CALVET, Marc (Eds.): *The emergence of a democratic right to self-determination in Europe*. Brussels: Centre Maurits Coppieters. 2016. pp. 264-271.

URWIN, Derek: *Modern Democratic Experiences of Territorial Management: Single Houses, But Many Mansions*. In. *Regional and Federal Studies*. Vol 8. No. 2. Summer. 1998. pp. 81-110.

VARGA Péter: *A Kalmár-jelentés: újra napirenden a kisebbségi jogok*. In. KÁNTOR Zoltán (Szerk.): *A nemzeti kisebbségek helyzete és jogai Európában*. Budapest: L'Harmattan 2016. pp. 41-52.

VAN DER BERGHE, Pierre: *The Ethnic Phenomenon*. Amsterdam: Elsevier Science Publishing Company. 1981.

VAN DER JEUGHT, Stefaan: *The Protection of Linguistic Minorities in Italy: A Clean Break with the Past*. In: *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*. Vol 15. No 3. 2016. pp. 57-81.

VERDE, Giuseppe: *L'autonomia speciale della Regione Siciliana: origine, caratteri, prospettive*. In. SENSHU DAIGAKU JINBUN KAGAKU KENKYUJO GEPPU. 2013. 10. pp.

VERPEAUX, Michel: *France*. In. MERLONI, Francesco (Ed.): *Regionalisation trends in European countries 2007-2015 A study by members of the Group of Independent Experts of the European Charter of Local Self Government*. Congress of Local and regional Authorities of the Council of Europe. 2016. pp. 80-86.

VICECONTE, Nicola: *Statutes and the Regional Forms of Government*. In. MANGIAMELI, Stelio (Ed.): *Italian Regionalism: Between Unitary Traditions and Federal Processes, Investigating Italy's Form of State*. Berlin: Springer. 2014. pp. 137-170.

VIDESOTT, Paul: *Linguistic and cultural diversity – Minority and minoritised languages as part of European linguistic and cultural diversity*. In. European Parliament Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs Directorate-General for Internal Policies PE 751.273 - June 2023.

VILANOVA, Pere: *Centralization – Decentralization Debate Revisited: The case of Spain*. In. GÖYMEN, Korel – SAZAK, Onur (Eds.): *Centralization Decentralization Debate Revisited*. Istanbul: Istanbul Policy Center at Sabanci University, 2014. pp. 119-140.

VIZI, Balázs: *Az Európai Unió és a Kisebbségi Nyelvek*. In. KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs (Szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest: Rejtjel Kiadó. 2005. pp. 318-331. a)

VIZI, Balázs: *The Unintended Legal Backlash of Enlargement? The Inclusion of the Rights of Minorities in the EU Constitution* In. *Regio – Minorities, Politics, Society*. 2005. Vol 8., Issue 1. pp. 87-108. b)

VIZI Balázs: *Valle d'Aosta tartomány és az alkotmányos reform Olaszországban*. In. *Kisebbségkutatás*, 2011. 20. Évf. 3. Sz. pp. 361-377.

VIZI Balázs: *A kisebbségek fogalma a nemzetközi jogban*. In. GÖMBÖS Ervin (Szerk.): *A kisebbségek jövője a globalizálódó világban*. Budapest: Magyar ENSZ Társaság. 2016. pp. 9-20. a)

VIZI Balázs: *Az Európa Tanács és a kisebbségek védelme*. In. *Nemzetpolitika a gyakorlatban – Kisebbségek helyzete, jogai és védelme*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete. 2016. pp. 55-65. b)

VIZI Balázs: *Területi el és a kisebbségi nyelvi jogokra vonatkozó nemzetközi normák*. In. *Acta Humana*, 2022/1. pp. 39-63.

WEBER, Max: *„Politika, mint hivatás”*. Beszéd, München, Németország, 1919. január 28.

WENDT, Alexander: *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

WIENER Dr. György: *A regionális államfejlődés nyugat-európai modelljei*. In. MEZŐ István – WIENER György (Szerk.): *Regionalizmus és Önkormányzatiság*. Debrecen: Gondolat Kiadó. 2005. pp. 30-40.

WOELK, Jens: *Individual and group rights in South-Tyrol: Article 2 as Grundnorm of the Autonomy Statute*. In. WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 203-217. a)

WOELK, Jens: *What It Means to Be Special in Relations with the Central State: Institutions and Procedures*. In. WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph (Eds.): *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. pp. 121-142. b)

WOLFF, Stefan: *Complex Power Sharing as Conflict Resolution: South Tyrol in Comparative Perspective*. In. WOELK, Jens – PALERMO, Francesco – MARKO, Joseph: *Tolerance through Law, Self Governance and Group Rights in South Tyrol*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2008. p. 329-370.

WOUTERS, Jan – CUYKENS, Hanne – RAMOPOULOS, Thomas: *The European Union: A Federation in All but Name*. In. HALBERSTAM, Daniel – REIMANN, Mathias (Eds.): *Federalism and Legal Unification, A Comparative Empirical Investigation of Twenty Systems*. Berlin: Springer. 2014. pp. 191-235.

WRIGHT, Vincent: *Intergovernmental relations and regional government in Europe*. In. LEQUESNE, Christian – LE GALES, Patrick (Eds.): *Regions in Europe: The Paradox of Power*. London: Routledge. 1998. pp. 39-49.

WYN JONES, Richard – SCULLY, Roger: *Introduction: Europe, Regions, and European Regionalism*. In. SCULLY, Roger - WYN JONES, Richard (Eds.): *Europe, Regions and European Regionalism*. London: Palgrave Macmillan. 2010. pp. 1-15.

ŽAGAR, Mitja: *The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations, minority Rights and Trends in Minority Protection*. In. PALERMO, Francesco – SABANADZE, Natalie (Eds.): *National Minorities in Inter-State Relations*. 2011. pp. 130-143.

ZAHRIN, Zuriana – MOHAMED, Ahmad Martadha: *Revising the unitary vs. federation classification*. In. *Journal of International Studies*. 2022/18. pp. 125-157.

ZANNINI, Andrea: *Regioni e autonomia : Veneto e Friuli Venezia Giulia dal dopoguerra ad oggi*. In. CRACCO, Giorgio – BIANCHI, Francesco: *Storie delle Venezie*. Roma: Viella 2016. pp. 343-366.

ZONGOR, Gábor: *Regionalizáció – decentralizáció, vagy dekoncentráció, avagy valami egészen más?* In. Comitatus. 2001. szeptember pp. 15-19.

Interjúk:

1. Jusep Lois Sans Socasau – 2024. 01. 12.
2. Fabio Chiocchetti – 2024. 01. 19.
3. Roland Verra – 2024. 01. 26.
4. Giovanni Mischí – 2024. 02. 02.
5. Paul Videsott – 2024. 02. 09.
6. Jèp Montoya – 2024. 02. 23.
7. Ròsa María Salgueiro – 2024. 02. 23.
8. Alá Baylac Ferrer – 2024. 03. 15.
9. Albert Noguer – 2024. 03. 15.
10. Pierre Lissot – 2024. 04. 12.

Statisztikák:

Statistisches Jahrbuch für Südtirol/Annuario Statistico della Provincia di Bolzano 2023. Autonome Provinz Bozen – Südtirol, Landesinstitut für Statistics/ Provincia Autonoma di Bolzano – Alto Adige, Istituto Provinciale di Statistica [https://astat.provincia.bz.it/downloads/JB2023\(20\).pdf](https://astat.provincia.bz.it/downloads/JB2023(20).pdf) (Utolsó hozzáférés: 2024. 11. 15.)

Südtirol in Zahlen/ Alto Adige in cifre 2021. Autonome Provinz Bozen – Südtirol, Landesinstitut für Statistics/ Provincia Autonoma di Bolzano – Alto Adige, Istituto Provinciale di Statistica [https://astat.provincia.bz.it/downloads/Siz_2021\(13\).pdf](https://astat.provincia.bz.it/downloads/Siz_2021(13).pdf) (Utolsó hozzáférés: 2024. 11. 15.)

Rilevazione sulla consistenza e la dislocazione territoriale degli appartenenti alle popolazioni di lingua ladina, mòchena e cimbra. Anno 2021. Ispat Comunicazioni http://www.statistica.provincia.tn.it/binary/pat_statistica_new/popolazione/RilevazioneMinoranze_2021.1651135867.pdf (Utolsó hozzáférés: 2024. 11. 15.)

Rilevazione sulla consistenza e la dislocazione territoriale degli appartenenti alle popolazioni di lingua ladina, mòchena e cimbra* (15° Censimento generale della popolazione e delle abitazioni - dati definitivi). Servizio Statistica della Provincia Autonoma di Trento. Comunicazioni. Marzo 2014. http://www.statistica.provincia.tn.it/binary/pat_statistica_new/popolazione/RilevazionePopolazioniLadinaMochenaCimbra.1394031752.pdf (Utolsó hozzáférés: 2024. 11. 15.)

Coneixements i usos lingüístics a la Catalunya del Nord 2015. Principal resultats de L'Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya del Nord EULCN 2015. Institut Franco Catala Transfronterer Universitat Perpinyà Via Domicia – Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura – Pyrénées Orientales, le Département. (Anyag interjúalany által megosztva)

Dossier complet: Région d'Occitanie. Institut National de la statistiques et études économiques. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/2011101?geo=REG-76> (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 21.)

Dossier complet: Département des Pyrénées-Orientales Institut National de la statistiques et études économiques. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/2011101?geo=DEP-66> (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 21.)

Arán en Cifras. Conselh Generau d'Aran. 2024. <https://portalestadistico.com/municipioencifras/?pn=conselharan&pc=MIF00&idp=80&idpl=1355&idioma=> (Utolsó hozzáférés: 2025. 01. 21.)

Població de 15 anys i més segons llengua inicial, d'identificació i habitual Catalunya. Institut d'Estadística de Catalunya. 2018. <https://www.idescat.cat/indicadors/?id=basics&n=10364> (Utolsó hozzáférés: 2025. 01. 21.)

Encuesta de usos lingüísticos de la población. Instituto de Estadística de Cataluña. 2018. <https://www.idescat.cat/pub/?id=eulp&lang=es> (Utolsó hozzáférés : 2025. 01. 21.)

Las encuestas lingüísticas realizadas al alumnado del Instituto de Aran revelan la crítica situación del aranés. Conselh Generau d'Aran. <https://www.conselharan.org/es/es-enquestes-linguistiques-realizades-ar-escolanat-der-institut-daran-revelen-era-critica-situacion-der-aranés/> (Utolsó hozzáférés : 2025. 01. 21.)

Jogszabályok:

Spanyolország

Constitución Española. Boletín Oficial del Estado. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1978-31229> (Utolsó hozzáférés : 2025. 01. 22.)

Ley Orgánica 4/1979, de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomía de Cataluña. Boletín Oficial del Estado. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1979-30178> (Utolsó hozzáférés: 2025. 01. 23.)

Ley 7/1983, de 18 de abril, de normalización lingüística en Cataluña. Boletín Oficial del Estado. https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-1983-13658 (Utolsó hozzáférés: 2025. 01. 23.)

Ley 16/1990, de 13 de julio, sobre régimen especial del Valle de Arán. Boletín Oficial del Estado. <https://www.boe.es/buscar/pdf/1990/BOE-A-1990-19959-consolidado.pdf> (Utolsó hozzáférés: 2025. 01. 23.)

Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña. Boletín Oficial del Estado. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2006-13087> (Utolsó hozzáférés: 2024. 01. 12.)

Ley 12/2009, de 10 de julio, de Educación. Boletín Oficial del Estado. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2009-13038> (Utolsó hozzáférés: 2025. 01. 23.)

Ley 35/2010, de 1 de octubre, del occitano, aranés en Arán. Boletín Oficial del Estado. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2010-17710> (Utolsó hozzáférés: 2024. 01. 12.)

Ley 1/2015, de 5 de febrero, del régimen especial de Arán. Boletín Oficial del Estado. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2015-2294> (Utolsó hozzáférés: 2024. 01. 12.)

Ley 20/2022, de 19 de octubre, de Memoria Democrática. Boletín Oficial del Estado. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2022-17099> (Utolsó hozzáférés: 2025. 08.19.)

Decreto 91/2024, de 14 de mayo, del régimen lingüístico del sistema educativo no Universitario. https://noticias.juridicas.com/base_datos/CCAA/916702-d-91-2024-de-14-may-cataluna-regimen-linguistico-del-sistema-educativo.html (Utolsó hozzáférés: 2025. 01. 23.)

Olaszország

Costituzione della Repubblica Italiana. <https://www.senato.it/istituzione/la-costituzione> (Utolsó hozzáférés: 2024. 11. 19.)

Decreto legislativo 28 novembre 1947, n. 1430. <https://www.consiglio.provincia.tn.it/leggi-e-archivi/codice-provinciale/Pages/legge.aspx?uid=3143> (Utolsó hozzáférés: 2024. 11. 19.)

Legge costituzionale 26 febbraio 1948, n. 5. <https://www.consiglio.provincia.tn.it/leggi-e-archivi/codice-provinciale/Pages/legge.aspx?uid=7747> (Utolsó hozzáférés: 2024. 11. 20.)

Decreto del Presidente della Repubblica, 31 agosto 1972, n. 670. Statuto Speciale per il Trentino – Alto Adige/ Sonderstatut für Trentino – Südtirol https://www.regione.taa.it/content/download/34421/1348589/file/STATUTO_SONDERSTA TUT.pdf (Utolsó hozzáférés: 2014. 11. 20.)

Decreto del Presidente della Repubblica, 5 luglio 1988, n. 574. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:presidente.repubblica:decreto:1988-07-15;574!vig=> (Utolsó hozzáférés: 2014. 11. 20.)

Legge 15 dicembre 1999, n. 482. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1999;482> (Utolsó hozzáférés: 2024. 11. 22.)

Legge Costituzionale 31 gennaio 2001, n. 2. Normattiva. Il portale della legge vigente. <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge.costituzionale:2001-01-31;2!vig=> (Utolsó hozzáférés: 2024. 01. 14.)

Legge Costituzionale 18 ottobre 2001, n. 3. Gazzetta Ufficiale. <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2001/10/24/001G0430/sg> (Utolsó hozzáférés: 2024. 01. 14.)

Legge provinciale 19 giugno 2008, n. 6. <https://www.consiglio.provincia.tn.it/leggi-e-archivi/codice-provinciale/Pages/legge.aspx?uid=18194> (Utolsó hozzáférés: 2024. 11. 22.)

Legge 26 giugno 2024, n. 86 <https://www.normattiva.it/esporta/attoCompleto?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2024-06-28&atto.codiceRedazionale=24G00104> (Utolsó hozzáférés: 2024. 11. 22.)

Franciaország

Ordonnance du 25 août 1539 sur le fait de la justice (dite ordonnance de Villers-Cotterêts). <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006070939/> (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 04.)

07. 27 janvier 1794 (8 pluviôse an II). Décret relatif à l'établissement des instituteurs de langue française dans plusieurs départements. Publications de l'Institut national de recherche pédagogique. [https://www.persee.fr/doc/inrp_0000-0000_1992_ant_5_1_1719#:~:text=pluvi%C3%B4se%20an%20II\).-D%C3%A9cret%20relatif%20%C3%A0%20l'%C3%A9tablissement%20des%20instituteurs,langue%20fran%C3%A7aise%20dans%20plusieurs%20d%C3%A9partements](https://www.persee.fr/doc/inrp_0000-0000_1992_ant_5_1_1719#:~:text=pluvi%C3%B4se%20an%20II).-D%C3%A9cret%20relatif%20%C3%A0%20l'%C3%A9tablissement%20des%20instituteurs,langue%20fran%C3%A7aise%20dans%20plusieurs%20d%C3%A9partements) (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 22.)

Décret du 20 juillet 1794 (2 thermidor an 2) portant qu'à compter du jour de sa publication, nul acte public ne pourra, dans quelque partie que ce soit du territoire français, être écrit qu'en langue française. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000295886/> (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 04.)

Loi du 16 juin 1881 établissant la gratuité absolue de l'enseignement primaire dans les écoles publiques. Loi dite « Jules Ferry » et « Bert Paul ». Légifrance. <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000877118/> (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 22.)

Loi du 28 mars 1882 portant sur l'organisation de l'enseignement primaire. Légifrance. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT0000006070887> (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 22.)

Loi n°51-46 du 11 janvier 1951 relative à l'enseignement des langues et dialectes locaux *Loi Dexonne*. Légifrance. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000886638/> (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 22.)

Texte intégral de la Constitution du 4 octobre 1958 en vigueur. Conseil Constitutionnel. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur> (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 22.)

Loi n° 72-619 du 5 juillet 1972 portant création et organisation des régions. Légifrance. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000684297> (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 23.)

Loi n°75-620 du 11 juillet 1975 relative à l'éducation *Loi Haby*. Légifrance. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000334174> (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 23.)

Loi n°75-1349 du 31 décembre 1975 relative à l'emploi de la langue française. Légifrance. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000521788/> (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 23.)

Loi n° 82-213 du 2 mars 1982 relative aux droits et libertés des communes, des départements et des régions. Légifrance. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000880039> (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 22.)

Loi n° 92-125 du 6 février 1992 relative à l'administration territoriale de la République. Légifrance. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000722113> (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 22.)

Loi n° 94-665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT0000005616341> (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 04.)

LOI n° 95-115 du 4 février 1995 d'orientation pour l'aménagement et le développement du territoire. Légifrance. <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000531809> (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 22.)

LOI n° 2013-595 du 8 juillet 2013 d'orientation et de programmation pour la refondation de l'école de la République. Légifrance. <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000027677984> (Utolsó hozzáférés: 2025. 09. 10.)

LOI n° 2021-641 du 21 mai 2021 relative à la protection patrimoniale des langues régionales et à leur promotion. <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000043524722> (Utolsó hozzáférés: 2024. 12. 04.)

Nemzetközi jogi dokumentumok :

International Covenant on Civil and Political Rights. UNO General Assembly resolution 2200A (XXI) 16 December 1966. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> (Utolsó hozzáférés: 2025. 01. 24.)

Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act. Helsinki 1975. <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf> (Utolsó hozzáférés: 2025. 01. 24.)

La situation et les droits des minorités nationales en Europe. Résolution 1985 (2014)1 Version finale. Conseil de l'Europe, Assemblée Parlementaire. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-fr.asp?fileid=20772&lang=fr> (Utolsó hozzáférés: 2025. január. 10.)

Convention on the Rights of the Child. UNO General Assembly resolution 44/25. 20 November 1989. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> (Utolsó hozzáférés: 2025. 01. 24.)

Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE. Organization for Security and Co-operation in Europe. 29 June 1990. <https://www.osce.org/odihr/elections/14304> (Utolsó hozzáférés: 2025. 01. 24.)

European Charter for Regional or Minority Languages Strasbourg, 5.XI.1992. Council of Europe. <https://rm.coe.int/1680695175> (Utolsó hozzáférés: 2025. 01. 24.)

Additional protocol on the rights of minorities to the European Convention on Human Rights. Council of Europe, Parliamentary Assembly. Recommendation 1201 (1993) <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15235> (Utolsó hozzáférés: 2025. 01. 24.)

Framework Convention for the Protection of National Minorities Strasbourg, 1.II.1995. Council of Europe. <https://rm.coe.int/168007cdac> (Utolsó hozzáférés: 2025. 01. 24.)

La situation et les droits des minorités nationales traditionnelles en Europe. Doc. 13445 24 Mars 2014. Conseil de l'Europe, Assemblée Parlementaire. Rapport Commission sur l'égalité et la non-discrimination Rapporteur: M. Ferenc KALMÁR, Hongrie, Groupe du Parti populaire européen. <https://xn--lecanardpublicain-jwb.net/IMG/pdf/document.pdf> (Utolsó hozzáférés: 2025. január 10.)

Egyéb dokumentumok:

Accord-cadre pour la signature d'une convention pour le développement et la structuration de l'enseignement du catalan. 22. juin 2022. Académie de Montpellier. <https://pedagogie.ac-montpellier.fr/accord-cadre-agregation-capes> (Utolsó hozzáférés: 2025. 09. 10.)

A nemzeti kisebbségek helyzete és jogai Európában: Kalmár-jelentés. Parlamenti Közgyűlés Határozat 1985 (2014). In. Kisebbségkutatás, 2014. 23. évfolyam, 2. szám pp. 81-88.

Aranese, the Occitan of Catalonia. Government of Catalonia. Ministry of Culture General Direction of Linguistic Policy. <https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/occita/expo-aranese/full-sala-ENG.pdf> (Utolsó hozzáférés: 2023. 12.05.)

Chart of signatures and ratifications of Treaty 148. Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty=148> (Utolsó hozzáférés: 2025. 01. 24.)

Chart of signatures and ratifications of Treaty 157. Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/conventions/cets-number/-abridged-title-known?module=signatures-by-treaty&treaty=157> (Utolsó hozzáférés: 2025. 01. 24.)

Discors dera sindica d'Aran ena sua compareishença en Parlament de Catalunya. Conselh Generau d'Aran. <https://www.conselharan.org/es/discors-dera-sindica-daran-ena-sua-compareishenca-en-parlament-de-catalunya-3/> (Utolsó hozzáférés: 2024. 01. 12.)

Emberi Jogi Tanács, 43. ülés, 2020. február 24. – március 20. 3. napirendi pont, Az emberi jogok, a polgári, politikai, gazdasági, szociális, és kulturális jogok támogatása és védelme beleértve a fejlődéshez való jogot. *A kisebbségek oktatása, nyelve és emberi jogai, A kisebbségi különleges jelentéstevő jelentése*. In. Acta Humana. 2022/1. pp. 85-117.

Étude Ifop pour Régions et Peuples Solidaires réalisée par questionnaire auto-administré en ligne du 11 au 25 juillet 2025 auprès d'un échantillon de 2 000 personnes représentatif de la population française âgée de 18 ans et plus, complétée par 7 échantillons territoriaux spécifiques en Alsace-Moselle (500), en Bretagne historique (500), en Pays de Savoie (500), en Corse (504), en Pays Basque nord (534) et en Catalogne (500) et en espace occitan (518)

Europäische Akademie Bozen/Accademia Europea Bolzano: Package for Europe/Paket für Europa/Pachetto per l'Europa. 1998.

Fifth Opinion on Italy. Advisory Committee on the Framework Convention on the Protection of National Minorities. <https://rm.coe.int/5th-op-italy-en/1680aa21a7>

Fifth Report submitted by Italy Pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities – received on 8 April 2019 <https://rm.coe.int/5th-state-report-italy-english-language-version/168093f016>

Függetlenség vs. Integráció - A katalán autonómia kérdése Dabis Attila, Gazsó Dániel, Nagy Sándor Gyula és Tóth Norbert előadásai alapján. In. Kisebbségi Szemle, 2018. 3. évfolyam, 1. szám pp. 47-64.

L'organisation territoriale de l'État : Où en est la déconcentration ? École Nationale de l'Administration. Janvier 2021.

Projet de loi constitutionnelle pour une Corse autonome au sein de la République. Vie Publique. Publié le 31 juillet 2025. <https://www.vie-publique.fr/loi/299712-autonomie-de-la-corse-projet-de-loi-de-revision-constitutionnelle> (Utolsó hozzáférés: 2025. 09. 08.)

Recommendation CM/RecChL(2024)5 of the Committee of Ministers to member State on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages by Spain [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680b271cd%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680b271cd%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (Utolsó hozzáférés: 2025. 09. 16.)

Research for Cult Committee – European Strategy for Multilingualism: Benefits and Costs. Directorate-General for Internal Policies, Policy Department B: Structural and Cohesion Policies. September 2016.

Sixth Report submitted by Spain Pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities – received on 12 January 2024. <https://rm.coe.int/6th-sr-spain-en/1680ae2db5> (Utolsó hozzáférés: 2025. 09. 16.)

Survey of Language Use by the Population 2018. Government of Catalonia's Directorate General for Language Policy and the Statistical Institute of Catalonia (Idescat)

The Gorss Report. Parliamentary Assembly Council of Europe, Assemblée parlementaire <https://www.hunsor.se/dosszie/thegrossreport.pdf> (Utolsó hozzáférés: 2025. 09. 16.)

The State of Regionalism in Europe. An AER Report, Part I: Regions of yesterday, Regions of tomorrow. What has changed over the last 25 years? What is at stake today? June 2010. (Pascal Goergen, Valentina Guerra)

Treaty on the European Union (Consolidated Version, 2016) <https://eur-lex.europa.eu/collection/eu-law/treaties/treaties-force.html#new-2-51> (Utolsó hozzáférés: 2025. 09. 16.)

11. Függelék

11.1. *Interjúalanyok bemutatása*

11.1.1. Arán-völgy

Első aráni interjúalanyom a 67 éves, ma már nyugdíjas Jusep Lois Sans Socasau volt, akivel 2024. január 12-én beszélgettem. Jusep a Conselh Generau nyelvpolitikáért felelős igazgatójaként tevékenykedett, és pályafutásának tanulságaként a nyelvvédelemnek két fontos területét azonosította, amelyek szerinte elengedhetetlenek a kisebbségi nyelvek vitalitásának megőrzéséhez; az egyik a közigazgatási szervekben való használat engedélyezése és elősegítése, a másik pedig a nyelv becsatornázása az oktatásba. Jusep Lois családjában mindenki beszéli az aráni nyelvet, a szülei beszélték, a gyermekei beszélik, és felesége, habár nem aráni származású megtanulta a nyelvet; gyermekei pedig hozzá hasonlóan otthon sajátították el a regionális nyelvet. Sans Socasau, habár az Arán völgy Betren nevű településén született gyermekkorában szülei munkája miatt Barcelonába költözött családjával, ahol 20 évet élt, így már felnőttként, 30 éves korában tért vissza szülőfalujába egy munkalehetőség miatt. Habár Sans Socasau mindennapi életének nagyobbik részében az aránit használja, felhívta a figyelmet arra, hogy ez nem reprezentatív a közösség egészét illetően. Lois Sans habozás nélkül az aráni okszitánt nevezte meg anyanyelveként, második nyelvként pedig a kasztíliait. Sans Socasau egyéni identitásában fontos szerepet az aráni elem. Úgy véli az ember önképe befolyásolja azt, hogy milyen nyelven beszél, és az ő önképe aráni, így ennek megfelelően az aráni nyelvet beszéli.

Második interjúalanyom az Arán-völgyből a 64 éves Jèp Montoya volt, vele 2024. február 23-án beszélgettem. Az Arán-völgy Les nevű településén született, ahol életének nagy részét is töltötte. Fő állása mellett ő is már igen régóta munkálkodik az aráni nyelv és kultúra fenntartásán; nyolc éven keresztül volt a Conselh Generau d’Aran kultúráért és örökségért felelős igazgatója. Íróként 1999-ben publikálta a *Vademecum Aranense* című művet, amelyben az aráni és gascon okszitán nyelvváltozatok korai nyelvemlékeit gyűjtötte össze. Montoya elmondta, hogy az „arán” szó alapvetően baszk eredetű, amely mindössze annyit tesz „völgy”. Jèp Montoya családja nyelvi szempontból igazán érdekes. Fiával aráni nyelven beszél, francia feleségével pedig franciául, fia és felesége egymással franciául kommunikálnak, de mindannyian kasztíliaiul is beszélnek. Gyermekkorában szüleivel kizárólag kasztíliaiul beszélt, mivel betelepülőkként érkeztek az Arán-völgybe, Jèp így gyermekkorában az utcán, a szomszédoktól hallotta először a regionális nyelvet, hiszen akkor

még az iskolában is kizárólag a kasztíliai spanyolt használták. Így habár a kasztíliai Jèp anyanyelve, mégis úgy döntött saját gyermekével a regionális nyelven kommunikál. A katalánt pedig a munkája miatt kezdte el használni, de gyermekkorától kezdve érti azt. Munkahelyére kerülve főnöke katalán volt, így vele katalánul beszélt, ez pedig sokat segített a nyelvi készségei fejlesztésében. Montoya nagyon sokat használja mindennapi életében az aránit, főleg azért, mert egy a völgyben működő áramszolgáltató cég adminisztrációs részlegén dolgozott, ahol a munkatársakkal a regionális nyelven tudott beszélni, de rugalmasan váltott és katalánul beszélt azokkal, akikkel katalánul kellett és kasztíliaiul pedig azokkal, akikkel kasztíliaiul kellett. Jèp Montoya első nyelve a kasztíliai, identitása mégis inkább az aránihoz köti mivel gyermekkori otthona, a hely, ahol felnőtt és a barátai, akikkel arániul beszélt meghatározóak voltak számára.

Harmadik interjúalanyként a 66 éves Ròsa Maria Salgueiro-val beszéltem szintén 2024. február 23-án. Ròsa Maria Vielhában született és ott is nőtt fel, az egyetemi tanulmányait végezte csak Lleidában. Most már nyugdíjas, de karrierjét az oktatásban töltötte; tanári állása után az arán-völgyi tankerületnél dolgozott vezetőként. Részt vett az aráni nyelvű oktatás kiépítésében a völgyben. Ròsa Maria identitása központi elemének tartja az aráni nyelvet, ráadásul elmondta, hogy az aráni múzeumi egyesület elnökeként még mindig azon dolgozik, hogy a nyelv és identitás fennmaradjon a következő generációk számára; kiállításokat szerveznek, könyveket adnak ki. Ròsa Maria Salgueiro férjével és két gyermekével aráni nyelven beszél, ahogy korábban szüleivel is, annak ellenére, hogy édesapja Galíciából származott, de 14 éves korától a völgyben élt. Fiai párjaival szintén arániul beszél. Anyanyelvének az aránit tartja, így egyértelmű volt számára, hogy gyermekeivel is ezen a nyelven kommunikál.

11.1.2. Ladin völgyek

Több lehetséges interjúalany megkeresését követően, akik szerint a ladin nyelvi közösség helyzetének vizsgálta tudományos szempontból nem releváns, Trentinóból egyetlen ladin interjúalanyom, a 70 éves Fabio Chiocchetti volt. Chiocchetti Moénában, vagyis a Fassa-völgyben látta meg a napvilágot és itt is nőtt fel, csak az egyetemi tanulmányok idejére hagyta el szülőföldjét, akkor Trentóban és Bolognában élt. Fabio Chiocchetti úgy nyilatkozott, hogy egyéni identitásának központi eleme a ladin nyelv, és személyes szerencsének tartja, hogy erre egy egész karriert is sikerült építenie. Teljes mértékben anyanyelvének tekinti a ladint, és jelezte, hogy az oktatási rendszerbe való belépését

megelőzően nem is használt egyéb nyelvet; vagyis mondhatni a bölcsőben sajátította el a ladint. 40 éven keresztül igazgatta a Ladin Kulturális Intézetet (Istituto Culturale Ladino), ahonnan 2020-ban ment nyugdíjba. Chiocchetti családjában nem mindenki ladin anyanyelvű; felesége egy helyi dialektust a fiemmit beszéli, viszont mivel Chiocchetti használta a regionális nyelvet a mindennapokban, felesége is elsajátította azt. A gyermekeinek ő sem módszeresen tanította a ladint, egyszerűen csak anyanyelvén beszélt hozzájuk. A család kapcsán a nyelv transzgenerációs átörökítését és az iskolarendszer meghatározó jelentőségét támasztja alá az a tény, hogy két gyermeke közül a lánya az olasz nyelvű oktatást választotta, és habár tökéletesen beszél ladinul otthoni közegben az olaszt használja szívesebben.

Első interjúalanyom Alto Adigéből a 67 éves Roland Verra volt, akivel 2024. január 26-án beszélgettem. A Bolzano megyei Val Gardenában nőtt fel, Ortisei településén, és többi beszélgetőpartneremhez hasonlóan ő is élete döntő részét töltötte itt. Verra ma is Ortiseiben lakik. Verra magán- és családi életét illetőleg német-ladin vegyesházasságban él, ahol gyermekei mindkét nyelvet beszélik, ez annak köszönhető, hogy feleségével mindketten anyanyelvüket használták a gyermekekkel történő kommunikációban. A ladint anyanyelvének tekinti, és elmondta mind édesanyja, mind édesapja ladin ajkúak voltak, így a nyelvet gyermekként sajátította el. Feleségével a déltiroli dialektust használják a leggyakrabban, néha viszont azzal a céllal, hogy a körülöttük lévők ne értsék őket ladinra is szoktak váltani. Habár Roland Verra beszélgetésünkön már nyugdíjas volt, fel kell hívni arra a figyelmet, hogy gazdag tanári és oktatásszervezői pályafutást tudhat maga mögött. 15 évig nyelvet, irodalmat és történelmet tanított felsőtagozatban (scuola media) és a középiskolában (scuola superiore) Ortiseiben és más iskolákban. Később iskolai intendánsként felügyelte a ladin nyelvű települések iskoláinak működését. Pályafutása során például Roland Verra volt az, aki kérte, hogy az iskolák három nyelven kommunikáljanak a diákok szüleivel hiszen nem lehet tudni azok melyik nyelvi csoportba tartoznak.

Második interjúalanyom az 59 éves Giovanni Mischí volt, aki Val Badiából, a ladin nyelvű San Martin de Tor településről származik. Vele az interjút 2024. február 2-án folytattuk le. Verrához hasonlóan ő is csak a tanulmányok idejére hagyta el szülőföldjét, amikor Bressannonéba járt gimnáziumba, Innsbruckba pedig egyetemre, ahol germanisztikát és történelmet tanult. Giovanni Mischí anyanyelveként beszéli a ladint, amit családjának minden egyes tagja is használ a német és az olasz mellett. Gyermekei a ladint kiskoruktól kezdve sajátították el. Ő maga jelenleg egy doktori programban vesz részt a ladinisztika területén, és alapvetően privilégiumnak tartja, hogy a ladin nyelv és kultúra megőrzéséért

dolgozhat lexikográfusként, ladin-német szótárak írójaként, és egyetemi oktatóként. Azért dolgozik, hogy a fiatalok lehetőségekhez juthassanak szülőföldjükön.

Harmadik interjúalanyom Dél-Tirolból Paul Videsott volt, aki 52 éves és Alto Adige Brunico nevű településén született, majd pedig San Vigilio di Marebbe településén nőtt fel. Az élet szerencsés ajándékának tartja, hogy ma is San Vigilio az otthona, hiszen a Bolzanói Egyetemen tanítva lehetősége van erre, de élt és dolgozott Ausztriában Innsbruckban és Salzburgban, valamint Franciaországban Párizsban is. Vele 2024. február 9-én beszélgettem. Paul Videsott családjában is mindenki beszéli a ladint, ő maga a nyelvet otthonában anyanyelvként sajátította el. A ladint elmondása szerint nem módszeresen tanította gyermekeinek, egyszerűen csak ezt a nyelvet hallották otthon, ráadásul nemcsak az otthonuk nyelve a ladin, de tágabb környezetüké, a falué és a völgyé is.

11.1.3. Észak-Katalónia

A franciaországi katalán közösség helyzetéről nehéz volt nyilatkozni hajlandó interjúalanyokat találni, hiszen a hivatalos közigazgatási pozíciót betöltő személyek nem vehetnek részt hasonló jellegű kutatásban. Első interjú alanyom Észak-Katalóniából Alá Baylac Ferrer volt, akivel 2024. március 15-én beszélgettem. Baylac Ferrer 1965-ben született Perpignan-ban, ahol egész eddigi életét is töltötte. Jelenleg a Perpignan-i Egyetem tanára, korábban 18 éven keresztül Céret településén dolgozott egy gimnáziumban. Baylac Ferrer az interjú során elmondta, három gyermekével katalánul beszél, felesége a gyermekekkel azonban franciául kommunikál. Miután a gyermekek már kirepültek otthonról, saját társaikkal ők is franciául beszélnek. Baylac Ferrer a franciát tekinti anyanyelvének, de már gyermekkorában megismerkedett a katalánnal annak köszönhetően, hogy anyai nagyszüleivel egy háztartásban nőtt fel, akik habár hozzájuk franciául beszéltek, de egymás között a katalán nyelvet használták. Ennek ellenére gyermekkorában főként francia nyelven beszélt, a katalánt igazán csak az egyetemen sikerült megtanulnia, attól fogva pedig az 1980-as, 1990-es években nagyanyjával is elkezdte használni. Munkája miatt ma már gyakran használja a katalánt, azokkal pedig akik azt nem értik, franciául beszél.

Az 59 éves Albert Noguer volt a második interjúalanyom a térségből, vele is 2024. március 15-én folytattuk le az interjút. Gyermekkora abból a szempontból érdekes, hogy alapvetően Barcelonában született, majd családjával 4-5 éves kora körül költöztek át Észak-Katalóniába. Óvodába Dél-Katalóniában járt, majd gyermekora további részét

Franciaországban, Pyrénées-Orientales megyében töltötte, ennél fogva iskoláztatása francia nyelven zajlott. Azóta egész életét Észak-Katalóniában töltötte, jelenleg Perpignan mellett él. Albert Noguer abban különbözik a többi interjúalanytól, hogy ő nem tudományos pályán mozog, hanem a perpignani katalán nyelvű rádióállomás a Rádío Arrels munkatársa. A csatornát 1981-ben alapították, amelynek tevékenységébe először önkéntesként vonódott be, majd rendes munkaszerződéssel is felvették, és itt töltötte egész eddigi karrierjét. Noguer úgy véli, családja nyelvhasználata különleges; elmondta, hogy édesapjával és édesanyjával katalánul beszél, viszont testvérével kizárólag franciául kommunikál. Noguer ezt azzal magyarázza, hogy habár Franciaországba költözésükkor testvére is katalánul beszélt, de az oktatási rendszer olyan mértékű társadalmi és nyelvi hatást gyakorolt rájuk, hogy egymás között otthon is franciául kezdték el beszélni. A család ennél fogva tehát teljes mértékben kétnyelvű. Feleségével pedig szintén franciául beszél, annak ellenére, hogy ő is tud katalánul. Gyermkeikkel mindketten katalánul beszélnek. Noguer például elmondta, hogy a katalán nyelv és a katalán kultúra által képviselt értékek meghatározzák saját személyes identitását, ráadásul karrierjét is a regionális nyelv védelmére tette fel. Egyértelműen a katalán nyelvet tekinti anyanyelvének, de franciául is legalább olyan jól beszél mint katalánul, vagyis teljes mértékben kétnyelvű.

Harmadik beszélgetőpartnerem a 47 éves Pierre Lissot volt szintén Perpignanból. Itt is született, most is itt él, viszont lakott Párizsban, Brüsszelben és Barcelonában is. Az interjú felvételekor az Office Publique de la Langue Catalane (OPLC) igazgatójaként dolgozott. A pozíciót 2019 szeptemberében kapta meg, egyből azután, hogy az iroda megkezdte működését az év júniusában. Az OPLC számos a katalán közösség és nyelv vitalitása szempontjából fontos entitás tevékenységét fogja össze, ezek az állam, Occitanie régió, Pyrénées-Orientales megye, Perpignan városa, a katalán és okszitán nyelv védelmében fellépő legfőbb egyesület a Syndicat Intercommunal pour la Promotion des Langues Catalane et Occitane (Sioccat), valamint a Perpignan-i Egyetem. Az OPLC tevékenységéhez tartozik például a figyelemfelhívó kampányok szervezése, az oktatási hivatallal együttműködve a katalán nyelvű oktatás támogatása, a nyelvvédelmi tevékenységek összefogása, a kutatás és a nemzetközi kapcsolatok keresése és kiépítése. Lissot elmondta, hogy mivel szülei nem katalán származásúak és bevándorló felmenőkkel rendelkezők voltak, ő maga gyermekkorában az otthoni közegben nem találkozott a katalánnal, anyanyelvének a franciát tekinti. Ma otthon gyermekeivel időről időre viszont használják a regionális nyelvet. Pierre Lissot „katalán identitású, francia nemzetiségű, és európai polgár”. Ez a hármas önmeghatározás számára nem okoz problémát, véleményem szerint tökéletes példája a

plurinacionális identitásnak. Baylac Ferrer is megerősítette, hogy identitásának fontos része a katalán nyelv, és hogy számára racionális döntésen múlt a katalán tudatos választása.

Albert Noguer és Alá Baylac Ferrer felhívták arra a figyelmet, hogy saját nyelvhasználati szokásaik nem reprezentatívak a helyiek többségére nézve, hiszen munkahelyükön alapvetően a katalánt használják. Hétvégén náluk is a francia dominál, mivel lakóhelyükön nem a katalán az elsődleges nyelv. A mindennapi életre vonatkozóan Lissot elmondta, hogy korábban Perpignan egy olyan részén lakott, amely a romák által lakott Saint-Jacques városrész mellett van, és mivel ott a romák katalánul beszélnek bizonyos üzletekben tudta használni a regionális nyelvet. A Spanyolországból érkező turistákkal is gyakran katalánul kommunikál, hogyha azok katalánajkúak, és elmondása szerint ezekből sok van. A katalánt ezen kívül még munkahelyi partnerekkel tudja használni, máshol viszont igen kevés lehetőség adódik erre. Habár a katalánnal egy felnőtteknek szóló nyelvtanfolyamon ismerkedett meg először Perpignanban, mindennapi életének 20%-ában katalánul, míg a többi 80%-ban franciául fejezi ki magát, viszont fontosnak tartotta kiemelni, hogy mindennap hallja és használja a katalánt.

11.2. Félig strukturált interjú kérdések

Személyes adatokra vonatkozó kérdések:

- Hány éves vagy/Ön?
- *¿Cuántos años tienes/tiene?*
- *Quanti anni hai/ha?*
- *Quel âge as-tu/avez-vous?*

- Hol született/született?
- *¿Dónde naciste/nació?*
- *Dove sei/é nato/a?*
- *Où es-tu/êtes-vous né?*

- Hol nőttél/nőtt fel?
- *¿Dónde creciste/creció?*
- *Dove sei/é cresciuto/a?*
- *Où as tu/avez vous grandi?*

- Hol élsz/él most?
- *¿Dónde vives/vive?*
- *Dove abiti/abita?*
- *Où habites-tu/habitez-vous?*

- Hol dolgozol/dolgoztál/dolgozik/dolgozott?
- *¿Dónde trabajas/trabajaste/trabaja/trabajó?*
- *Dove lavori/lavora?*
- *Où travailles-tu/travaillez-vous?*

- A családotban/családjában hány ember használja a regionális nyelvet?
- *¿Cuántas personas en tu/su familia usan el idioma/aranas?*
- *Quante persone nella tua/Sua famiglia parlano la lingua/il ladino?*
- *Combien de personnes dans ta/votre famille utilisent la langue catalane?*

- Megtanítottad/megtanította a regionális nyelvet a gyermekeinek?
- *¿Le enseñaste/enseñó el idioma/aranas a tus/Sus hijos?*
- *Hai/ha insegnato la lingua/il ladino ai tuoi/Suoi figli?*
- *As-tus/Avez-vous enseigné la langue catalane à tes/vos enfants?*

- A mindennapi életedben/életében hány ember használja a regionális nyelvet?
- *¿Cuántas personas en tu/su vida cotidiana utilizan el idioma/aranas?*
- *Quanta gente nella tua/Sua vita quotidiana parlano la lingua/il ladino?*
- *Combien de personnes dans ta/votre vie quotidienne utilisent la langue catalane?*

- Úgy érzed/érzi, hogy a regionális nyelv központi szerepet kap a te/Ön identitásodban/identitásában?
- *¿Piensas/piensa que el idioma/aranas es una parte central de tu/su identidad personal?*
- *Pensi/pensa che la lingua/il ladino sia un parte centrale nella tua/Sua identità personale?*
- *Tu penses/Pensez-vous que la langue catalane est un élément central de ta/votre identité personnelle?*

- Melyik nyelvet tekinted/tekinti az anyanyelvének?
- *¿Qué idioma dirías/diría que es tu/su lengua materna?*
- *Quale lingua consideri/considera come la tua/Sua lingua materna?*
- *Selon toi/vous, quelle est ta/votre langue maternelle?*

A nyelvhasználatra vonatkozó kérdések:

- Hol tanultad/tanulta meg a nyelvet?
- *¿Dónde aprendiste/aprendió el idioma por primera vez?*
- *Dove hai/ha imparato la lingua ladina per la prima volta?*
- *Où as-tu/avez-vous appris la langue catalane pour la première fois?*

- Kérlek/kérem add/adja meg, hogy milyen arányban használod/használja a 3 nyelvet a mindennapi életedben/életében.
- *Dame/Mi dé un porcentaje de cuánto usas/usa los 3 idiomas en tu/su vida diaria.*
- *Dammi/mi dia un percento quanto si usa le 3 lingue presenti nella regione (ladino, italiano, tedesco) nella vita quotidiana.*
- *Donne-moi/Donnez-moi un pourcentage de ton/votre utilisation des langues (catalan, français, espagnol, occitan) dans ta/votre vie quotidienne.*

- Általában a regionális nyelvet használják a családban/településen/munkahelyen?
- *¿El aranes se usa normalmente en tu/su familia/ciudad/lugar de trabajo?*
- *Si parla il ladino normalmente nella tua/Sua famiglia/città, commune/lavoro?*
- *La langue catalane est-elle couramment utilisée dans ta/votre famille/ville/lieu de travail?*

- A regionális nyelvet tanítják az iskolákban? Mennyi órában, melyik évfolyamtól kezdődően?
- *¿Se enseña el aranes en las escuelas? ¿Cuántas clases, de qué año?*
- *Si insegna il ladino nelle scuole? Quante lezioni, da quale anno?*
- *La langue est-elle enseignée dans les écoles ? Combien de cours, à partir de quelle année?*

- Miként kell elképzelni a többnyelvű oktatást?
- *¿Cómo debemos imaginar la educación en tres idiomas en el valle?*
- *Come si immagina la educazione in scuole se tre lingue sono presenti allo stesso tempo?*
- *Comment imaginer l'enseignement en catalan?*

- A standardizált nyelvi norma miképpen jut el a nyelvhasználókhoz?
- *¿Cómo se transmite la norma estandarizada a los usuarios?*
- *Se c'è una norma linguistica standardizzata, come se la trasmette verso i locutori?*
- *Comment la norme standardisée est-elle transmise aux utilisateurs?*

- A regionális nyelvnek van média lefedettsége?
- *¿El aranés tiene cobertura mediática?*
- *Ci sono canali di media in ladino?*
- *Le catalan a-t-il une couverture médiatique?*

- A ti/ az Önök szervezetében mit tesznek a regionális nyelv megőrzéséért?
- *¿Qué hacéis/hacen ustedes en la organización para preservar el idioma?*
- *Che cose fate voi dalla vostra organizzazione per preservare la lingua?*
- *Que faites-vous au sein de ton/votre organisation pour préserver la langue ?*

- Milyen társas helyzetekben használják a regionális nyelvet?
- *¿En qué tipo de situaciones sociales se utiliza el idioma en la comunidad?*
- *In che tipo di situazioni sociali usate la lingua/il ladino?*
- *Dans quels types de situations sociales utilisez-vous le catalan?*

- Lehet a regionális nyelvet használni a közintézményekben?
- *¿Se puede utilizar el idioma en las oficinas públicas?*
- *Si può usare il ladino in uffici pubblici?*
- *Peut-on utiliser la langue dans les bureaux publics?*

- Vannak kapcsolataitok/kapcsolataik más testvérközösségekkel?
- *¿Tienéis/tienen relaciones con otras comunidades occitanas?*
- *Avete relazioni con altre organizzazioni o altre comunità ladine?*

- *As-tu/Avez-vous des relations avec d'autres communautés catalanes?*
- A fiatalok számára fontos a nyelvmegőrzés?
- *¿Crees/cree que es importante por los jóvenes de preservar la lengua aranesa?*
- *Consideri/conseidera che i giovani debbano preservare la lingua ladina?*
- *Tu penses/Pensez-vous qu'il est important pour les jeunes de préserver la langue régionale?*
- Melyik korcsoport beszéli a legjobban a regionális nyelvet?
- *¿Qué grupo de edad dirías/diría que habla el aranes lo mejor?*
- *Quale gruppo di età parla il ladino il meglio?*
- *Selon toi/Selon vous, quelle tranche d'âge maîtrise le mieux la langue catalane?*
- Szerinted/Ön szerint mit lehetne még tenni a nyelvmegőrzésért?
- *¿Qué más crees/cree que se debería hacer para la preservación de la lengua?*
- *Cosa di più pensi/pensa che si potrebbe fare per la preservazione della lingua?*
- *Selon toi/Selon vous, que faudrait-il faire de plus pour préserver la langue?*

A regionalizációhoz kapcsolódó kérdések:

- Hogyan írnád/írná le a regionális közösség helyzetét a Franco-éra/a fasizmus alatt/ a 2016-os regionális átszervezést megelőzően?
- *¿Cómo describirías/describiría la situación de los araneses en la época franquista?*
- *Sai/Sa qualcosa della situazione della lingua e la minoranza ladina durante il fascismo?*
- *Comment décrirais-tu/décrieriez-vous la situation des catalans avant de la réstructuration régionale en 2016?*
- Miként értékeled/értékeli a demokratizáció/a De Gasperi-Gruber egyezmény/a decentralizáció/dekoncentráció hatását a regionális nyelvre?
- *¿Cómo describirías/describiría el efecto de la democratización en la lengua?*
- *Qual effetto la fine della guerra e l'Accordo De Gasperi-Gruber ha avuto sulla lingua e la minoranza?*

- *Comment décrirais-tu/décrieriez-vous l'effet de la décentralisation/déconcentration administrative sur la langue?*
- *Milyen hatással volt a regionalizáció a regionális nyelvre?*
- *¿Cómo describirías/describiría el efecto de la regionalización en la lengua?*
- *Come la regionalizzazione dello stato ha avuto un'influenza sulla lingua e la minoranza ladina?*
- *Comment décrirais-tu/décrieriez-vous l'effet de la régionalisation/la création de la région de l'Occitanie sur la langue?*
- *Meg tudnál/tudna említeni néhány jogszabályt, amelyeket a legfontosabbnak tartasz/tart?*
- *¿Puede/puede mencionar algunas leyes específicas que consideres/considere los más importantes?*
- *Puoi/puo menzionare qualche legge/regolamento specifica/o che consideri/considera importante per il ladino?*
- *Tu peux/Pouvez-vous citer quelques textes législatifs spécifiques que tu considère/vous considérez comme les plus importants?*
- *Úgy gondolod/gondolja, hogy a helyi igazgatási egységek megteszik a tőlük telhetőt a regionális nyelv védelmében?*
- *¿Crees/cree que el gobierno catalán hace lo correcto para la preservación de la lengua aranesa?*
- *Che fa il governo regionale/provinciale per la preservazione del ladino?*
- *Tu penses/Pensez-vous que le gouvernement national /régional/départemental/local fait ce qu'il faut pour préserver la langue catalane?*
- *Létezik helyi kormányzati szerv, amelynek a feladata a regionális nyelv védelme?*
- *¿Existe una oficina gubernamental local encargada de la preservación del idioma?*
- *C'è un ufficio di governo che è responsabile per la preservazione della lingua regionale?*
- *Existe-t-il un bureau gouvernemental local chargé de la préservation de la langue régionale?*

- Lehet a regionális nyelvet használni a hivatalokban?
- *¿Se puede realmente utilizar el aranés en las oficinas públicas de toda Cataluña?*
- *É possibile usare il ladino in uffici pubblici nella regione di Trentino-Alto Adige?*
- *Peut-on réellement utiliser le catalan dans les bureaux publics en Pyrénées Orientales?*

- Észlelhető pozitív változás az elmúlt időszakban?
- *¿Encuentras/encuentra algún cambio positivo desde el nuevo estatuto de 2006?*
- *Nella tua/Sua esperienza c'è un cambio positivo dalla riforma costituzionale di 2001?*
- *Tu constates/Constatez-vous des changements positifs depuis le début de la décentralisation/déconcentration dès les années 60?*

- Gondolod/gondolja, hogy a regionális nyelv státusza összefügg az állam közigazgatási struktúrájával?
- *¿Crees/cree que la oficialidad de la lengua tiene relación con la estructura administrativa de España?*
- *Credi/crede che lo stato ufficiale della lingua sul territorio della regione di Trentino-Alto Adige è grazie alla struttura amministrativa d'Italia?*
- *Tu penses/Pensez-vous que le statut actuel de la langue catalane est lié au statut relativement fort du catalan en Espagne ou le statut relativement faible de l'occitan?*

- Melyik közigazgatási egységet tartod/tartja a legfontosabbnak a nyelvmegőrzés terén: a központit, a regionálist, a megyeit, vagy a települést?
- *¿Qué unidad administrativa consideras/considera la más importante en la preservación de la lengua: centro, región, provincia o local?*
- *Quale livello amministrativo consideri/considera il più importante nella preservazione della lingua ladina: centro, regione, provincia, locale?*
- *Quelle unité administrative considères-tu/considérez-vous la plus importante dans la préservation de la langue: centre, région, département ou local?*

- Egyetértesz/egyetért azzal, hogy a regionalizáció javított a regionális nyelvi közösség helyzetén?
- *¿Crees/cree que la regionalización benefició a la comunidad lingüística regional?*

- *Credi/crede che la regionalizzazione dello stato italiano é stato favorevole per la comunità della lingua regionale?*
- *Tu penses/Pensez-vous que la régionalisation a profité à la communauté linguistique régionale?*